

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİHİ ANABİLİM DALI
2021-YL-062

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA TÜRKİYE'DE KADININ
GÜNLÜK YAŞAMDA YERİ
(1939-1945)

HAZIRLAYAN
Fatma POLAT

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Dilşen İNCE ERDOĞAN

AYDIN-2021

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Bu tezde sunulan bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kurallarının gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

01/06/2021

Fatma POLAT

ÖZET

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA TÜRKİYE'DE KADININ GÜNLÜK YAŞAMDA YERİ

(1939-1945)

Fatma POLAT

Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Tarihi Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Dilşen İNCE ERDOĞAN

2021, XIV+189 sayfa

İkinci Dünya Savaşı, savaşa fiilen dâhil olan tüm ülkelerde büyük bir yıkıcı etki bırakırken, savaşın ne galipleri ne de mağlupları bu sarsıcı etkiden kendilerini kurtarabilmiştir. Savaşla birlikte ülkelerin ekonomileri, alt yapıları, askeri güçleri tükenme noktasına gelmiş, savaşın doğasında yer alan yok etme, 1939 ile 1945 yılları arasında o ana kadar görülmemiş bir noktaya ulaşmıştır. Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'na fiilen katılmayıp, 23 Şubat 1945 tarihinde savaş ilanı ile yetinmişse de İkinci Dünya Savaşı nedeniyle ülkede seferberlik ilan edilmiş ve erkekler silah altına alınmıştır. Erkek işgücünde meydana gelen daralma çocuk ve kadınların istihdamıyla kapatılmıştır. Kadın, askere giden kocasının yerine ya da maaşı evi geçindirmeye yetmeyen kocasına destek vermek amacıyla çalışmaya başlarken, kadının çalışma hayatına katılması ve savaşın olumsuz yanları evlenme ve boşanma oranlarını öylesine etkilemiştir ki, savaş yıllarının Cumhuriyet tarihinde o güne kadarki en yüksek boşanma oranına ulaştığı görülmüştür. Geçmişe nazaran daha fazla sayıda çocuk okula gitmek yerine çalışmak zorunda kaldığından aile ve anne desteğinden mahrum olan kalan bu çocuklar sokaklarda yaşamaya başlamıştır. Bu durum çocukların sadece sağlıklarının değil, sosyalleşme ve eğitim süreçlerinin de aksamasına neden olmuştur. İkinci Dünya Savaşı, Türkiye'de doğrudan insan ölümlerine yol açmasa da toplumun ciddi sosyal sorunlar yaşamasına neden olmuştur.

ANAHTAR KELİMELELER: İkinci Dünya Savaşı, Türkiye, Kadın, Günlük Yaşam.

ABSTRACT

THE WOMAN'S ROLE IN DAILY LIFE DURING THE SECOND WORLD WAR

(1939-1945)

Fatma POLAT

Master's Thesis, Department of History

Supervisor: Prof. Dr. Dilşen İNCE ERDOĞAN

2021, XIV+ 189 pages

The Second World War had a devastating effect on all the countries which had crusaded into the war. Neither victory owners nor losers could save themselves from that traumatic effects. Because of the war, the economic conditions of the countries and military forces nearly came to an end. The destruction which was in the nature of war came to an unseen point between 1939 and 1945. Although Turkey hadn't crusaded actually into the Second World War, it was annaunced the involvement to the war on 23rd February in 1945. Due to the mobilisation a significant part of the men work force was mobilised, the decrease in the workforce was tried to work out by employing women and children. Woman had to substitute for her husband who had joined the army or started to work to provide financial support as her husband's wage wasn't enough. The economic crisis because of the Second World War had an effect on rate of marriage and divorce. By analyzing the statistical data, it can be seen that the negative effects of the war destroyed the family life. During the war years, it was observed that the divorcement rate was the highest in the history of the republic. During The Second World War, the ones who were more affected were children. Comparing to the past, more children had to work instead of going to school. Children were deprived of family and mother support and had to work, also their health conditions worsened and their socialization and education process were delayed. Because of the increasing divorces, the women and the children had to take part in the working life and some of the children became orphans.

KEYWORDS: The Second World War, Turkey, Woman, Daily Life.

ÖNSÖZ

Yeni topraklar ele geçirmek, bir fikri ya da inancı yaymak gibi nedenlerle ortaya çıkan, beraberinde ailelerin dağılmasına, haritaların değişmesine, açlığa, sefalete, salgın hastalıklara, genç nüfusun yok olmasına ve milyonlarca insanın ölmesine neden olan savaşlar insanlar için bir felakettir. Türkiye, II. Dünya Savaşına aktif olarak katılmamış ancak en az savaşa katılan devletler kadar sorunlar yaşamıştır. Savaşın başlaması ile seferberlik ilan edilmiş erkeğin evden, ülke ekonomisinden uzaklaşması başta ailesi olmak üzere tüm ülkeyi olumsuz etkilemiştir. Savaş, insanların ve toplumların en gizli taraflarını, potansiyel güçlerini ortaya çıkaran bir durumdur. Savaş günlerinin en önemli özelliği kişilerin ve toplumların değer ölçülerini alt üst etmesidir. Türkiye’de de savaşın olumsuz etkileri elbette ki görülmüştür. Bu olumsuz etkilerden en fazla kadınlar ve çocuklar etkilenmiştir. “İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’de Kadının Günlük Yaşamda Yeri (1939-1945)” adlı tez çalışması ile kadınların savaşın olumsuzluklarından etkilenerek hayatlarındaki değişiklikler istatistiki bilgiler, kitaplar, dönem dergi ve gazeteleri incelenerek araştırılmıştır.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında emeği geçen, değerli katkılarıyla bana yol haritası çizen ve bu muhteşem yolculukta benim yanımda olan sevgili hocam, danışmanım sayın Prof. Dr. Dilşen İNCE ERDOĞAN’a ilk başta teşekkürlerimi sunuyorum. İstedğim tüm kitapları ve tezleri en kısa sürede temin ederek çalışmama katkı sunan Adnan Menderes Üniversitesi kütüphane ve dokümantasyon daire başkanlığı çalışanı Hicran TÖLEK’e, ayrıca tüm çalışmalarımı destekleyen, sabırlarını ve yardımlarını esirgemeyen aileme çok minnettarım. Kaldığım yerden devam edilmesi ve iyi günlerde okunması dileğiyle.....

Fatma POLAT

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iii
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASI.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vii
TABLolar DİZİNİ.....	x
EKLER DİZİNİ	xii
KISALTMALAR DİZİNİ	xiii
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM.....	10
1. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA TÜRKİYE’DE KADIN VE AİLE.....	10
1.1. Nüfus.....	10
1.2. Evlenme	25
1.3. Boşanma.....	40
1.4. Çocuk.....	48
1.5. Ölüm	57
1.6. Kadın ve Suç.....	62
2. BÖLÜM.....	77
2. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA TÜRKİYE’DE KADIN VE EĞİTİM.....	77
2.1. İlköğretim ve Ortaöğretimde Kadın.....	87
2.2. Mesleki Eğitimde Kadın	91
2.3. Kız Enstitülerinde Kadın	94
2.4. Köy Enstitülerinde Kadın	97
2.5. Yüksek Öğretimde Kadın	107

3. BÖLÜM.....	119
3. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA TÜRKİYE'DE KADININ İŞ HAYATINA KATILMASI.....	119
3.1. Tarım.....	132
3.2. Sanayi.....	135
3.3. Dokuma.....	142
3.4. Memur.....	147
4. TARTIŞMA VE SONUÇ.....	152
5. KAYNAKLAR.....	154
6. EKLER	180
ÖZGEÇMİŞ.....	189

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1.1. 1927-1945 Nüfus Sayımlarına Göre Türkiye Nüfusu ve Artış Oranı	17
Tablo 1.2. 1935-1945 Yılları Arası Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı	20
Tablo 1.3. 1935-1945 Yılları Arası Kadın Nüfusunun Yaş Gruplarına Göre Oranı.	20
Tablo 1.4. 1927-1945 Yılları Arası Şehir ve Köy Nüfusu ve Oranı.....	21
Tablo 1.5. 1939-1945 Yılları Arası Şehirde ve Köyde Yaşayan Kadın Sayısı	23
Tablo 1.6. 1927-1945 Nüfus Sayımlarına Göre Kadın ve Erkek Nüfusu.....	24
Tablo 1.7. 1935-1945 Yılları Arası 15 ve Daha Yukarı Yaştaki Nüfusun Medeni Durumu	28
Tablo 1.8. 1935-1945 Yılları Kadın ve Erkek İlk Evlilik Yaşı Ortalaması.....	29
Tablo 1.9. 1935-1945 Yılları Arası Karşılıklı Yaşlara Göre Evlenme Oranı.....	30
Tablo 1.10. 1938-1946 Yılları Arası Gerçekleşen Evlilik Sayısı	30
Tablo 1.11. 1932 Yılı İl ve İlçelerde Erkek- Kadın Yaş Gruplarına Göre Evlilik Sayısı.....	32
Tablo 1.12. 1940 Yılı İl ve İlçelerde Erkek- Kadın Yaş Gruplarına Göre Evlilik Sayısı.....	34
Tablo 1.13. 1945 Yılı İl ve İlçelerde Erkek- Kadın Yaş Gruplarına Göre Evlilik Sayısı.....	36
Tablo 1.14. 1934-1945 Yılları Arası Evliliklerde Karşılıklı Medeni Durum.....	37
Tablo 1.15. 1940-1945 Yılları Arası Kadınların Medeni Durumu.....	37
Tablo 1.16. 1935-1950 Yılları Arası 15-24 Yaş Arası Kadınların Tüm Kadın Nüfusa Oranı.....	39
Tablo 1.17. 1940-1945 Yılları Boşanma Anında Kadın ve Erkek Yaşı	43
Tablo 1.18. 1940-1945 Yılları Boşanmada Davayı Açan Taraf ve Eğitim Durumu.....	44
Tablo 1.19. 1927-1945 Yılları Arası Cinsiyete Göre Dul Kişi Oranı.....	45
Tablo 1.20. 1940-1945 Yılları Yaş Gruplarına Göre Boşanan Kadın Sayısı	46
Tablo 1.21. 1938-1945 Arası Boşanma Nedenleri	46
Tablo 1.22. 1940-1945 Yılları Boşanma Nedenlerine Göre Boşanan Kadın Sayısı	47
Tablo 1.23. 1940-1945 Yılları Evlilik Süresine Göre Boşanan Kadın Sayısı	47

Tablo 1.24. 1940-1945 Yılları Çocuk Sayısına Göre Boşanan Kadın Sayısı.....	48
Tablo 1.25. 1935-1945 Yılları Arası 0-14 Yaş Kız ve Erkek Çocuk Sayısı	53
Tablo 1.26. 1935-1945 Yılları Arası 0-14 Yaş Ölen Kız ve Erkek Çocuk Sayısı.....	53
Tablo 1.27. 1935-1950 Yılları Arası Doğum-Ölüm Oranları ve Doğal Nüfus Artışı (Binde)	58
Tablo 1.28. 1935-1950 yılları Arası Bebek Ölüm Hızları ve Yaşama Umudu Tahmini.....	59
Tablo 1.29. 1935-1950 Yılları Arası Ortalama Hayat Süreleri (Yıl).....	60
Tablo 1.30. 1935- 1945 Yılları Arası Kadınların Yaş Gruplarına Göre Ölüm Sayısı.....	61
Tablo 1.31. 1935-1946 Yılları Türkiye’de Mahkûm Sayısı	70
Tablo 1.32. 1938-1945 Yılları Arası Hüküm Giyen Kadın Sayısı ve Hüküm Cezaları.....	71
Tablo 1.33. 1938-1946 Yılları Arası Kadın Mahkumların Medeni Durumları	76
Tablo 2.1. 1927-1945 Yılları Genel Okur-Yazarlık Durumu	85
Tablo 2.2. 1935-1945 Yılları Arası 7-14 Yaş Arası Öğrenci Sayısı	88
Tablo 2.3. 1935-1945 Yılları Arası Ortaokul ve Lise Öğrenci Sayısı.....	89
Tablo 2.4. 1937-1946 Yılları Arası Köy Enstitüleri Öğrenci Sayıları	105
Tablo 2.5. 1937-1946 Yılları Arasında Köy Enstitüsünden Ayrılan Öğrenci Sayısı	105
Tablo 2.6. 1923-1938 Yılları Arası Üniversite-Yüksek Okul Öğretmen ve Öğrenci Sayısı.....	113
Tablo 2.7. 1938-1945 Yılları Arası Üniversite-Yüksek Okul Öğretmen ve Öğrenci Sayısı.....	115
Tablo 2.8. 1932-1945 Yılları Arası Kadın Öğretim Üyesi Sayısı	116
Tablo 2.9. 1927-1945 Yılları Arası Üniversitede Eğitim Alan Kız Öğrenci Sayısı.....	117
Tablo 3.1. 1927-1945 Yılları Arası Cinsiyete Göre Çalışan Nüfusun Dağılımı	131
Tablo 3.2. 1932-1934 Yılları Arası Teşvik-i Sanayi Kanunu Kapsamına Giren Kuruluşlarda Çalışan Kadın Sayısı	140
Tablo 3.3. 1937-1947 Yılları Arası İş Kanunu Kapsamına Giren Kadın ve Çocuk Sayıları	140
Tablo 3.4. 1939-1945 Yılları Arası Sümerbank Fabrikalarında Çalışan Kadın Sayısı	146

EKLER DİZİNİ

Ek 1. 1927 Yılında Çeşitli Mesleklerdeki Çalışan Sayıları.....	180
Ek 2. 1938-1946 Yılları Arası Köy Kadınları Gezici Kurslarının Öğretmen ve Öğrenci Sayıları	181
Ek 3. Üretim Kollarına Göre Türkiye’de II. Dünya Savaşı’nda GSMH (1938 Üretici Fiyatları ile Milyon TL)	182
Ek 4. 1920-1946 Yılları Arasında Görev Yapan Milli Eğitim Bakanları	183
Ek 5. Geçmişten Günümüze Milli Eğitim Şuraları	184
Ek 6. Akşam Gazetesi (2 Nisan 1940)	185
Ek 7. Cumhuriyet Gazetesi (2 Ocak 1944).....	186
Ek 8. 19.03.1933 Evlilik Dışı Doğan Çocukların Vaziyetleri Hakkında Kanun (BCA, 30.18.1.2/ 34.18.6.)	187
Ek 9. 1935 Genel Nüfus Sayımı Hazırlıklarına Dair (BCA, 030./ 24.136.11).....	188

KISALTMALAR DİZİNİ

a.g. e.	: Adı geçen eser
AİBÜ	: Abant İzzet Baysal Üniversitesi
ATAM	: Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi
bkz	: Bakınız
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
ÇOMÜ	: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
ÇTTAD	: Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırma Dergisi
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
OTAM	: Ankara üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi
s.	: Sayfa
SBF	: Siyasal Bilgiler Fakültesi
T. C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TBB	: Türkiye Barolar Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK	: Türk Dil Kurumu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu

“Kim demiş bir kadın küçük şeydir,

Bir kadın belki en büyük şeydir.”

(18 Mayıs 1919 tarihinde İstanbul Darülfünun’da yapılan toplantıda bir hanım tarafından söylenmiştir.)

Hikayesi anlatılan kadınların dışında hikayesi anlatılmayan kadınlar da vardır.

Tarihin bilinmeyen sayfalarında hikayeleri anlatılmayan kadınlara...

GİRİŞ

Kadın, insanlığın var oluşundan günümüze kadar geçen süreç içerisinde, her yönüyle yaşamın devamlılığını sağlayan, ona renk katan mihenk taşlarından biri olmuştur. Hayatın canlılığından ve devamlılığından bahsetmek kadının olmadığı yerde mümkün değildir. Bu yönüyledir ki kadın daima tabiata benzetilmiş, üretkenliği dolayısıyla tabiatla eş değer görülmüştür.¹

Her toplumda kadına verilen değer farklı olmuş, kimi toplumlarda kadın çeşitli nedenlerle yüceltilirken, kimi toplumlarda eşyayla bir tutulmuş, kimi toplumlarda ise kadına hiç değer verilmemiştir.² Kadına imkân verildiği takdirde verilen bütün sorumlulukları başarıyla yerine getirmiş, erkekle beraber hayat mücadelesinde yer almış, her alanda erkeğin yanında en büyük yardımcısı olmuştur.³

Eski Türklerde IV. yüzyıldan itibaren kadın sözcük olarak, Türk kaynaklarında xatun, xatın, katun, katın, kadın gibi ifadelerle yer almıştır. VII. yüzyılda yazılan Orhun Kitabelerinde kadından övgüyle söz edilmiş, Oğuz prenseslerinin yaptığı çalışmalar anlatılmıştır.⁴ Çağdaşlarına göre Eski Türklerde kadının durumunun oldukça iyi olduğu anlaşılmaktadır.⁵ Arap, Moğol, Hint ve Roma devletlerinde kız çocuklarının doğumu üzüntüyle karşılanırken, Türk devletlerinde mutluluk kaynağı olarak görülmüştür.⁶ Ayrıca ilk Türk devletlerinde kadın ve erkek eşit kabul edilmiş, kadın kurultaylarda hakanın yanında hatun olarak yer almıştır.⁷ İslamiyet öncesi Türk toplumunda kadın erkek eşitliği yazılı kaynaklarda görüldüğü gibi çini işlemelerinde, halı-kilim dokumalarında varlığını göstermiştir.⁸

¹ Mualla Türköne, *Eski Türk Toplumunun Cinsiyet Kültürü*, Ankara, 1995, s. 33.

² Eski kavimlerde kadına verilen değer, kadının durumu hakkında bkz. Şefika Kurnaz, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)*, Ankara, 1991, s. 11.

³ Vahap Sağ, “Tarihsel Süreç İçerisinde Türk Kadını ve Atatürk”, *Cumhuriyet Üniversitesi. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1, 2001, s. 9.; İsmail Doğan, *Dünden Bugüne Türk Ailesi*, Ankara, 2009, s. 15.

⁴ Afet İnan, *Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması*, İstanbul, 1964, s. 25. Tezer Taşkıran, *Cumhuriyet’in 50. Yılında Türk Kadın Hakları*, Ankara, 1973, 13.

⁵ Şefika Kurnaz, *a.g.e.*, s. 12.

⁶ Emel Doğramacı, “Atatürk ve Kadın Hakları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi (ATAM)*, Cilt: 8, Sayı: 24, 1992, s.443. Ayrıca bkz. Güliden Ertuğrul, “Atatürk ve Kadın Hakları”, *ATAM*, Cilt: 8, Sayı: 22, 1991, s. 55.

⁷ İlhan Aksoy, “Toplumsal ve Siyasi Süreçte Türk Kadını”, *Yasama Dergisi*, 32, 2017, s. 9.

⁸ Birsen Gökçe, “Türk Kadını ve Çağdaşlaşma”, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 2, 1990, s. 39.

Türklerin İslamiyet’i kabul etmesiyle birlikte Arap kültürü, Türk kültürünün içine girmeye başlamış ve bu bağlamda toplum ve aile içerisindeki kadın erkek eşitliği bozulmuş kadının siyasi, ekonomik ve toplumsal hakları sınırlandırılmıştır.⁹ Türkler, İslam dinini kabul etmiş olmasına rağmen İslam öncesi törelere de saygı göstermeye devam etmiştir. Dede Korkut bunun en güzel örneklerini hikâyelerinde, kadınlara kahramanlık ve analık özellikleri vererek göstermiştir. Dede Korkut hikayelerinde; tek eşle evlilikten, kadının eş ve anne olarak toplumdaki saygın durumdan bahsedilmiştir. Dolayısıyla İslamiyet’in kabulünden hemen sonra Türk kadınları diğer Müslüman devletlerindeki kadınlara oranla erkeklerle daha fazla eşit haklara sahip bulunmaktadır.¹⁰ Kadın; X. yüzyılda Selçukluların Anadolu’ya gelişlerine kadar, İslamiyet’in etkisine rağmen aktif bir rol üstlenir. Günlük yaşamında kadın ve erkek beraberdır ve kadın eve kapatılmamış, harem kavramı henüz oluşmamıştır.¹¹

X. ve XI. yüzyılda Anadolu’ya gelen Türkler, Anadolu Selçuklu Devleti’ni kurmuş ve kadınları önemli görevlere getirmişlerdir.¹² Gevher Nesibe Hatun Kayseri’de vakıf açmış, Tuğrul Bey’in eşi Altun Can Hatun ve Melik Şah’ın eşi Terken Hatun siyaset içinde yer almış ve Fatma Bacı’da Bacıyan-ı Rum teşkilatını kurmuştur.¹³ Fatma Bacı tarafından kurulan Bacıyan-ı Rum Teşkilatında kadınların siyasi, ekonomik ve kültürel faaliyetler sürdürdükleri anlaşılmaktadır.¹⁴ Bacıyan-ı Rum kadınları, Anadolu Selçuklu döneminde yoldan geçip giden insanlara konaklama hizmeti vermek ve bölgedeki askerlere yemek pişirmek gibi işler yaparak Anadolu’nun Türkleşmesi ve İslamlaşması çalışmalarına katkı sunmuşlardır.¹⁵

Türk kadını, Orta Asya’da kurulan ilk Türk Devletlerinden Osmanlı Devleti’nin kurulmasına kadar olan süreç içerisinde ailede ve toplumsal yaşantıda belli bir statüsü sahibi olmuştur. İslamiyet’in getirmiş olduğu kurallar ile Arap, Bizans, Acem devletleriyle yaşanan karşılıklı ilişkilerden etkilenmiştir. Zamanla yapılan yanlış yorumlar sonucunda

⁹ İhsan Şefik Kaymaz, “Çağdaş Uygarlığın Mihenk Taşı: Türkiye’de Kadının Toplumsal Konumu”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Güz 2010, s. 335.

¹⁰ Gülden Ertuğrul, *a.g.e.*, s. 56-58.; İsmail Doğan, *a.g.e.*, s. 38.

¹¹ Burhan Göksel, *Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1988, s. 407.

¹² Şefika Kurnaz, *a.g.e.*, s. 12.

¹³ Fuat Köprülü, *Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu*, İstanbul, 1981, s. 159.

¹⁴ Ahmet Gündüz, “Tarihi Süreç İçerisinde Türk Toplumunda ve Devletlerinde Kadının Yeri ve Önemi”, *International Journal of Social Science*, 2012, s. 142.

¹⁵ Muhammed Kemaloğlu, “XI.-XIII. Yüzyıl Türkiye Selçuklu Devletinde Sosyal Zümreler”, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, Sayı: 4, Haziran 2011, s. 149.

kadın erkeğin arkasında ikinci sınıf insan durumuna düşürülmüş; ekonomik, toplumsal, eğitim haklarından mahrum bırakılmış, sosyal hayatın gerisine itilmiştir.¹⁶

Eski Türk gelenekleri varlıklarını Osmanlı'nın ilk dönemlerinde sürdürmüş ancak zamanla yerini Arap/İslam kültürüne ve hukukuna bırakma sürecine girmiştir. Toplumsal ve siyasal yapıda İslamiyet'in etkisi görülmeye başlanmış aynı zamanda dini özellikte bir örgütlenme de yapılandırılmıştır. Bu örgütlenmenin en önemli özelliği de kuralları yaratıcısı tarafından konulduğu için; eleştirilemez-sorgulanamaz-değiştirilemez olan hukuki kurallardan oluşmasıdır. İslamiyet, Osmanlı Devleti'nde kadının biçimlendirilmesinin aracı olarak kullanılmıştır. Dini yükümlülükler ve algılayışlar, geleneksel yapı ile benimsenmiş, kadının erkek karşısında ikinciliği fikri içselleştirilmiştir. Erkeğe tanınan haklar kadına tanınmamıştır.¹⁷

Osmanlı'nın kuruluş yıllarında Türk kadınına etkileyen diğer bir etmende yukarıda bahsedildiği gibi Bizans kültürüdür. Bu etkilenme İstanbul alındıktan sonra daha da fazlaşmıştır.¹⁸ Böylece Osmanlı Devleti'nde kadına verilen önemde gitgide azalmış ve kadın hareme kapatılmıştır. Osmanlı haremli kadınların kendi aralarında ve yalnızca ailelerindeki erkeklerle temas halinde yaşadıkları ve kadının temel toplumsal işlevini çocuk doğurmak, yetiştirmek ve erkeklere hizmet ve cariyelik olarak belirleyen bir kurum olmuştur. Osmanlı haremli kadınlar hukuken olmasa da toplumsal ilişkiler bakımından haremde kapalı bir hayat yaşamışlardır.¹⁹

XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti Batılı sanayici ve tüccarları için çok çekici bir pazar haline geldiği için haremli kurumsallaşması ve Batı mallarının tüketimi artmıştır. Kadınlarda bu mallara fazla ilgi gösterdiklerine dair çok sayıda ferman çıkarılmıştır. İstanbul'da yaşayan varlıklı azınlıkların Batı ürünlerine özellikle tekstil ürünlerine olan talebinin artışı, giyimlerinde serbest olan azınlık kadınların da bu giysileri kullandığı anlaşılmaktadır. Böylece, azınlık kadınlarının kullandıkları giysiler Müslüman kadınlarının da ilgisini çektiği için onlar da modayı takip etmeye başlamışlardır. Ancak Osmanlı yöneticilerinin gözünde moda, Müslüman kadınları yoldan çıkartmaktadır. Bu düşünceden hareketle, Osmanlı'nın ileri gelenleri, çıkardıkları emirler ve fermanlar aracılığıyla kadının

¹⁶ Afet İnan, *a.g.e.*, s. 49.

¹⁷ Ahmet Yılmaz, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e: Kadın Kimliğinin Biçimlendirilmesi", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi (ÇTTAD)*, Cilt: 9, Sayı: 20, 2010, s. 193.; İsmail Doğan, *a. g. e.*, s. 82.

¹⁸ Turhan Fevzioğlu, "Atatürk ve Kadın Hakları", *ATAM*, Cilt: 2, Sayı: 6, 1986, s. 587.

¹⁹ Vahap Sağ, *a.g.e.*, s. 15.

toplumdaki hal ve hareketlerinin, giyim kuşamının ve hatta gideceği yerlerin bile sınırlarını çizmeye başlamışlardır.²⁰

Osmanlı'da kadınlar tarihi açısından XVI. yüzyıldan XIX. yüzyılın ilk yarısına kadar geçen dönem “*kapalı devir*” olarak nitelendirilmektedir. Kapalı devir olarak adlandırılan bu dönemde aile içerisinde haneye kapatılan ve toplumsal hayattan soyutlanan kadının kıyafetine de devlet müdahale etmeye başlamıştır. Devlet, kadınlar için çıkarılan bütün emirlerde kadının kıyafetleri üzerinde ayrıntıları ile durmuş, daima kadının kapanması istenmiş, şeriat ve ahlâk adına düzenlemeler yapılmıştır. Hatta çıkarılan fermanlarla yeni moda ile devamlı mücadele edilmiş sarı, pembe, mavi gibi açık renkli feracelerin renkleri çirkin renk olarak kabul edilerek giyilmemesi istenmiştir.²¹

III. Selim (1789-1808) ve II. Mahmut (1808-1839) gibi reformist padişahlar ise kadınların kıyafetleri ve sokağa çıkmaları konusunda hassasiyet göstermişlerdir. Ancak padişahlar kadınlar üzerindeki baskılarını yeniliklere karşı gösterilen direnmeyi az da olsa dindirmek için artırmaya devam etmişlerdir. Yayınlanan yasakların kadınlar tarafından dikkate alınmadığı görülmüş ve bu yasaklarla ilgili emirnameler sürekli tekrarlanmıştır.²²

3 Kasım 1839 tarihinde ilan edilen Tanzimat Fermanı ile bütün halk arasında eşitlik ilkesi ilk kez kabul edilmiştir. Ancak bu eşitlik daha çok Müslüman halk ile diğer dinlerden halklar arasındaki eşitlik olmuştur.²³ Geleneksel kurumlarını koruyarak varlığını Batı karşısında devam ettiremeyeceğini anlayan Osmanlı Devleti Batılılaşma sürecine girmiştir. Kadın toplum içindeki durgunluğundan Tanzimat Fermanı ile çıkmaya başlamıştır. 1847 yılında cariyelik ve kölelik padişah fermanı ile kaldırılmış, 1857 yılında aynı amaçla çıkarılan kanunla veraset haklarında kız ve erkek çocukları eşit bir statüye getirilmiştir.²⁴ 1858 Arazi Kanunnamesi ile Tanzimat Dönemi'nde kadın sorununa kısmen net bir tavır gösterilmeye başlanmıştır.²⁵ Kız çocuklarının miras hakkı Osmanlı Devleti'nin klasik döneminin sorunlu konularındandır ve bu sorun bürokratlar tarafından dolaylı yöntemler olmaksızın babasından kalan mirastan erkek kadar kız çocuğunun da pay almasıyla

²⁰ Nuran Ocakoğlu, “Osmanlı Sarayı Kadın Giysileri ve Günümüz Giysi Tasarımına Bir Uyarılama”, *Ulakbilge*, Cilt: 6, Sayı: 30, 2018, s. 1540.; Tezer Taşkıran, *a.g.e.*, s. 29.

²¹ Tezer Taşkıran, *a.g.e.*, s. 19-20.; Leyla Kaplan, *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)*, *ATAM*, 1997, s. 179.

²² Necdet Aysal, “Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Giyim ve Kuşamda Çağdaşlaşma Hareketi”, *ÇTTAD*, Cilt: 10, Sayı: 22, 2011, s. 7.

²³ Zehra Odyakmaz Altınbaş, “Anayasamızda Kadın Hakları”, *ATAM*, Cilt: 5, Sayı: 14, 1989, s. 455.

²⁴ Şirin Tekeli, *Kadın, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 5, s. 1192.

²⁵ Fatmagül Berktaş, *Tarihin Cinsiyeti*, İstanbul, 2003, s. 99.; Tezer Taşkıran, *a.g.e.*, s. 25.

çözümlemişdir.²⁶ 1867 tarihli Tevsi-i İntikal Nizamnâmesi ve 1912 tarihli Emval-i Gayr-ı Menkulenin İntikalât-ı Hakkındaki Kanun-u Muvakkat' de erkek ve kız çocuklar arasındaki eşitlik ilkesi korunmuştur. ²⁷ 1869 yılında kadına birey olma hakkı veren ilk kanun *Tabiiyyet-i Osmaniye Kanunnamesidir*.²⁸ 1881 yılında da kadınlar için bir diğer önemli kanun olan Sicill-i Nüfus Nizamnamesi yayınlanmıştır. Bu kanunla devlet Osmanlı tarihinde ilk kez evlilik kurumuna müdahale ederek ona resmi bir boyut kazandırmıştır. Bahsi geçen Nizamname 'den önce evlilik sivil bir kurum olarak imamlar tarafından kısıyırken, resmi bir statü arz etmemektedir. Böylece evliliğin bu statüsü değiştirilmiş, çiftler evlilik için resmi izin almak zorunluluğunda bırakılmış ve imamlara nikâh memuru olarak resmi sıfat verilmiştir.²⁹

Kadınlara bu hakların verilmesi ile birlikte kadınların eğitilmesi gerektiği de düşünülmüş 1842 yılında ebelik kursları, 1858 yılında ilk kız rüştiyeleri (ortaokul), 1863 yılında ilk sanayi okulları açılmıştır.³⁰ 1869 Maarif Nizamnamesi Osmanlı eğitiminde dönüm noktası olmuştur. Nizamname ile illerde Maarif Teşkilatları kurularak; sübyan, rüştiye, idadi, sultanilerin açılması planlanmıştır.³¹ 1870 yılında kız öğretmen okulları, 1914 yılında ilk İnas Darülfünun'u (kızlar üniversitesi) açılmıştır. Ancak bu imkanlardan o dönemin üst tabakaya mensup büyük şehirlerde oturan kadınları yararlanabilmiştir. Eğitim gören kadınlar bir süre sonra diğer kadınların hayatlarını farklılaştırmak için gazete ve dergi çıkarmaya başlamışlardır.³²

Terakki gazetesi, 1868 yılında çıkarılan kadınlar lehine yayın yapan ve kadın hakları ve seçimden söz eden ilk gazetedir. Kimliklerini açıklamadan, kadın mektuplarına yer verilen gazetede kadınlar kendi sorunlarını dile getirmişlerdir. Mektuplardan birinde vapurlarda kadınlara ayrılan yerlerin kötülüğünden yakınılmış, hor görüldükleri söylenmiş, erkeklerle aynı vapur ücreti ödemelerine karşın bu sorunların nedeni sorulmuştur.³³ Başka bir mektupta da Anadolu kadınının çalışarak erkeklerden fazla para kazandığı, diğer bölgelerdeki kadınlarında çalışarak para kazanabileceği dile getirilmiştir. 1869 yılında ilk

²⁶ Afet İnan, *a.g.e.*, s. 51.

²⁷ Berna Yürüt, "Tanzimat Sonrası Kadın Hareketi ve Hukuki Talepleri", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi(TBB)*, 2017, s. 375.

²⁸ Gökçen Alpkaya, Tanzimat'ın Daha Az Eşit Unsurları: Kadınlar ve Köleler, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi(OTAM)*, Sayı: 1, 1990, s. 2.

²⁹ Evlilik ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için Yasemin Avcı, "Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Döneminde Otoriter Modernleşme ve Kadının Özgürleşmesi Meselesi", *OTAM*, Sayı: 21, 2007, s. 5.

³⁰ Şirin Tekeli, *a.g.e.*, s. 1192.

³¹ Serpil Çakır, *II. Meşrutiyet'te Osmanlı Kadın Hareketi ve Kadınlar Dünyası Dergisi*, İstanbul, 2010, s. 221.

³² Şirin Tekeli, *a.g.e.*, s. 1192.; Tezer Taşkıran, *a.g.e.*, s. 43.

³³ Berna Yürüt, *a.g.e.*, s. 378.

kadın dergisi olarak nitelendirilebilecek Terakki-i Muhadderat çıkarılmış, bu dergide de dönemi ve kadının konumunu eleştiren çok sayıda mektup yer almıştır.³⁴ Namık Kemal, Şemseddin Sami, Abdülhak Hamit Tarhan gibi düşünürler, Tanzimat Döneminin reformcu havası içinde dönemin gazete ve dergilerinde kadın konusu üzerinde durmuşlardır. Türk kadınının; Batıdaki feminist hareketlerin etkisiyle çeşitli mesleklere girmesini teklif etmişler, görücü usulüyle evlenmenin zararlarını belirtmişler ve Türk kadınının geçirdiği sarsıntıya işaret etmişlerdir.³⁵

1876-1908 döneminde II. Abdülhamid (1876-1909) eğitim alanında Tanzimat reformlarını sürdürmüştür. 23 Temmuz 1908 tarihinde Jön Türklerin (Genç Osmanlılar) çabası ile II. Meşrutiyet ilan edilmiştir. Ancak hürriyet sevinci uzun sürmemiş devlet, içeride ve dışarıda büyük bir bunalıma sürüklenmiştir.³⁶ Osmanlı Devleti'nin ilk anayasası olan Kanuni Esasi'nin tekrar yürürlüğe girmesiyle basın hayatı canlanmış, yeni çıkan gazete ve dergilerle toplumsal dönüşümler yaşanmaya başlamıştır. II. Meşrutiyet Döneminde erkeklerde başlayan dönüşüm kadınlara da yayılmış yeni bir kadın hareketi oluşmuştur.³⁷ Kadınlara ilişkin yayınlarda önce kadının eğitimi, giyimi gibi konular yer alırken zamanla kadın haklarından bahsedilmiş, Batıdaki feminist hareketler anlatılmış, ülkedeki kadına bakış açısı eleştirilmiştir.³⁸ Kadın hareketi İttihat Terakki tarafından desteklenmiş, kadının sosyal hayattaki yeri genişleyerek sağlamlaşmış, eğitimli bir kadın imajı ortaya çıkmaya başlamış, kadın erkeğin yanında arkadaş, yoldaş olarak yer almıştır.³⁹

II. Meşrutiyet döneminde Demet (1908), Kadın (1908-1910), Kadın (1910), Kadınlar Dünyası (1913-1921), Hanımlar Alemi (1913-1918), Kadın Alemi (1914-1915), Kadınlık (1915-1916), Bilgi Yurdu Işığı (1916), Genç Kadın (1918), Türk Kadını (1918) gibi gazete ve dergiler yayımlanmıştır.⁴⁰ Bu dergilerde yazılan yazılarda kadınların hak mücadeleleri, kadın-erkek eşitsizliği, kadınlara üniversiteye gidiş hakkının verilmesi, kıyafetlerin değiştirilmesi, kadının ev dışına çıkması gibi pek çok konuda görüşler dile getirilmiştir.

³⁴ Bu dönemde çıkarılan diğer dergi ve gazeteler için bkz. Şefika Kurnaz, *a.g.e.*, s. 40-43.

³⁵ Tezer Taşkiran, *a.g.e.*, s. 24.

³⁶ Şefika Kurnaz, *a.g.e.*, s. 47.

³⁷ Afet İnan, *a.g.e.*, s. 87.

³⁸ Leyla Kaplan, *a.g.e.*, s. 171.

³⁹ Hasan Acar, "Türk Kültür ve Devlet Geleneğinde Kadın", *İnsan & İnsan Dergisi*, Yıl: 6, Sayı: 21, 2019, s. 405.

⁴⁰ Leyla Kaplan, *a.g.e.*, s. 15.

Ayrıca çok eşli ve görücü usulü evlilik, erkeklerin kadın üzerindeki ezici davranışları da eleştirilmiştir.⁴¹

Kadınlar haklarını istemek, seslerini duyurabilmek için bu dönemde ayrıca derneklere kurmuşlar, konferanslar düzenlemişlerdir. Türk kadınları uluslararası konferanslara da katılmış, ülkedeki durumları hakkında konuşmalar yapmışlardır. Kadınlar çalışmalarına önce yardım dernekleri kurarak başlamışlar daha sonra kadınlara meslek kazandırmak için çalışmalar yapılmıştır. Dernek çalışanları; kadın hakları konusunda faaliyetlerde bulunmuş, İngilizce dersleri vermiş, Halide Edip'e konuşmalar yaptırmıştır. Yapılan bu konferanslarda kadın erkek bir arada bulunmuştur.⁴² Kadınlara meslek öğreten dernekler, dikimevi ve fabrikada açmış, kadınların geçim sorunlarına çözüm üretmiştir. Bu dernekler sadece kadınlar tarafından kurulmamıştır. Enver Paşa da “*Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi*” derneğini 1916 yılında kurmuştur. Dernek kadınların ev ekonomisine destek amaçlı para kazanmalarını sağlamış ve savaşlardan sonraki ahlaki bozuklukları önlemek için de çiftlerin evlenmelerine yardım etmiştir.⁴³

Kadınlar; gazete, dergi ve cemiyetleri ile haklarını aramışlar eğitim, çalışma, aile hukuku gibi taleplerde bulunmuşlardır. Kadınlar yüksek öğrenim de yapmak istemişler sonunda amaçlarına ulaşmışlardır. 1914 yılında İnas Darülfünunu açılmış, ilk yıllar kadın erkek ayrı ayrı eğitim görmüştür. 1920 yılında İstanbul Darülfünunu ile İnas Darülfünunu birleştirilmiş, kadın ve erkeğin ayrı ayrı eğitimine itiraz edilmiş ve karma eğitime geçilmiştir.⁴⁴

Savaşlar, Türkiye’de kadınların siyasal ve toplumsal yaşama atılmalarında belirleyici olmuştur. Savaş sırasında erkeklerden boşalan görevler kadınlar tarafından doldurulmuştur. Kadınların gündelik hayata katkıları ilk Balkan Savaşları sırasında kendini göstermiştir. Kadınlar siyasetle ilgilenmeye başlamışlar, yapılan konferanslarla bilinçlenmişlerdir.⁴⁵ Toplumda her geçen gün etkileri artan kadınların girişimleri sonucunda 1917 yılında Hukuk-ı Aile Kararnamesi yayınlanmıştır. Ziya Gökalp, Ahmet Şuayp, İbrahim Hakkı gibi üniversite hocaları ve Ahmet Cevat gibi Osmanlı aydınlarının çabaları ile yayınlanan bu kararname ile kadınların evlilik yaşları değiştirilerek 9 yaşındaki çocukların evlenmesi

⁴¹ Berna Yürüt, *a.g.e.*, s. 382.

⁴² Şefika Kurnaz, *a.g.e.*, s. 84.

⁴³ Berna Yürüt, *a.g.e.*, s. 385.

⁴⁴ Burcu Şentürk, “Çokuz Ama Yokuz: Türkiye’deki Akademisyen Kadınlar Üzerine Bir Analiz”, *ViraVerita E-Dergisi*, Sayı: 2, 2015, s. 4.

⁴⁵ Afet İnan, *a.g.e.*, s. 90.

kaldırılmış, çok eşlilik sınırlandırılmış, boşanma nedenleri⁴⁶ artırılmıştır. Kadınlara haklarının verildiği, 1926 yılında kabul edilen Medeni Kanun'a kadar bu kanun yürürlükte kalmıştır.⁴⁷

Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılmış, savaşı bitiren 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması ile işgal edilmiştir. İtilaf Devletlerinin işgalleri karşısında insanlar örgütlenmişler ve Millî Mücadele hareketini başlatmışlardır. Mustafa Kemal'in önderliğinde başlayan bağımsızlık hareketine kadınlar canla başla katılmıştır. İşgaller karşısında erkekleri göreve çağırmışlar, bizzat cepheye mermi taşımışlar, cephe gerisinde de hizmet etmişler, geniş katılımlı mitingler düzenlemişler, haksız işgalleri dünyaya duyurmuşlar ve birlik beraberliği sağlamışlardır. Bu dönemde kurulan kadın cemiyetleri de bağımsızlık için çalışmışlardır. Milli Mücadelenin kazanılmasında büyük katkıları olan kadınların fedakarlıklarını gören Mustafa Kemal bunu her fırsatta dile getirmiştir.⁴⁸

Mustafa Kemal'in önderliğinde kurulan yeni devletin kadın hakları ile ilgili attığı küçük adımlar Cumhuriyet ile büyük gelişmelere doğru evrilmiştir. 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle birlikte devlet devrim ve reformlar yapmaya başlamıştır. Bu bağlamda yapılan devrimlerle Türk kadınının toplumsal statüsü değişmiştir.⁴⁹ Kadın, çocukların topluma hazırlanmasında, eğitilmesinde, ailede sağlıklı ortamın kurulmasında ve bu ortamın sürmesinde çok önemli bir role sahiptir. Mustafa Kemal'in kadının değeri konusunda söylediği “ *erkeklerden daha çok aydın, daha çok feyizli, daha çok bilgili olmaya mecburdur* ” sözü düşüncelerini açıkça ifade etmektedir.⁵⁰ Kadınların siyasal alanda, hukuk alanında, sosyal alanda elde ettikleri tüm haklar kademe kademe gerçekleşmiştir.⁵¹ Kadınlar için atılan önemli adımlardan biri de 1924 Anayasasında yer alan birey, kanun önünde tek ve eşittir maddesinin kabul edilmesidir.⁵² Böylece bu döneme kadar erkeğin gerisinde kalan kadın bireyselleşme sürecinde önemli bir kazanım elde etmiştir.⁵³ Kadının adımlarını güvenli atabilmesi için alması gereken eğitimin yolu da 3 Mart 1924 tarihli

⁴⁶ Boşanma nedenlerinin ayrıntıları için bkz. Abdurrahman Yazıcı, “Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi (1917) ve Sadreddin Efendi'nin Eleştirileri”, *Erzurum Kültür Eğitim Vakfı Akademi Dergisi*, Yıl: 19, Sayı: 62, 2015, s. 571.

⁴⁷ Berna Yürüt, *a.g.e.*, s. 388.

⁴⁸ Şefika Kurnaz, *a.g.e.*, s. 120-127.; Leyla Kaplan, *a.g.e.*, s. 75.

⁴⁹ Vahap Sağ, *a.g.e.*, s. 20.

⁵⁰ Utkan Kocattürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Ankara, 1999, s. 83.

⁵¹ Hasan Acar, *a.g.e.*, s. 404.

⁵² 1924 Anayasası 69. Madde. Bülent Tanör, *Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*, İstanbul, 1996, s. 237.

⁵³ Ayşe Ayata-Ayça Ergun, “Atatürk ve Türk Kadını”, *Erdem*, Cilt: 11, Sayı: 31, 1998, s. 15.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile açılmıştır. Bu kanun ile kadın ve erkeğin eşit öğrenim imkanlarından yararlanması sağlanmıştır.⁵⁴ Türk kadınının bireyleşme sürecindeki önemli bir kazanımı da Medeni Kanundur. 17 Şubat 1926 tarihinde Medeni Kanun⁵⁵ çıkarılmış; kadınlara evlenme, boşanma, çalışma, miras, kadın erkek eşitliği konusunda yeni kanunlar çıkarılmıştır. Kadınlar 3 Nisan 1930 belediye seçimlerine katılma, 5 Aralık 1934 milletvekili seçme ve seçilme hakkını kazanmıştır. Katıldıkları ilk seçimlerde de 15 kadın milletvekili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) yerlerini almışlardır.⁵⁶

Kadınların Tanzimat dönemi ile başlayan toplumda var olma mücadeleleri Meşrutiyet döneminde devam etmiş, Cumhuriyet döneminin modern kadınının oluşması için temeller atılmıştır. Kadınların eşitlik, eğitim, çalışma hakkı gibi istekleri Cumhuriyet döneminde radikal değişikliklerle gerçekleştirilmiştir. Kadın artık sosyal, siyasal, toplumsal ve ekonomik hayatta varlığını göstermiştir.

⁵⁴ Vahap Sağ, *a.g.e.*, s. 21.

⁵⁵ Gülnihal Bozkurt, "Türk Kadınının Hukuki Durumu", *ATAM*, Cilt: 12, Sayı: 34, 1996, s. 247-248.

⁵⁶ Afet İnan, *a.g.e.*, s. 121.

1. BÖLÜM

1. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA TÜRKİYE'DE KADIN VE AİLE

1.1. Nüfus

Belirli bir zaman diliminde, belirli bir ülke veya bölgede yaşayan toplam insan sayısına nüfus denir.⁵⁷ “Nüfus adet ve kuvvettir”, “Nüfus devletin hakiki sermayesidir”⁵⁸. Nüfus, aritmetik olarak hesap edilen bir toplam olmayıp toplumun yaşını, cinsiyetini, sosyal ve ekonomik niteliklerinin dağılımını ve değişimlerini saptayan ülkenin geleceğidir.⁵⁹ Toplumun yapı taşını oluşturan unsurların başında gelen nüfusun, niteliksel ve niceliksel özelliklerinin yanı sıra kültürel ve ekonomik dinamikleri de topluma ait yapının derinlemesine incelenmesi bakımından önem arz etmektedir. Nüfus, sadece sayısal bir veri anlamı taşımayıp uygulanan ve uygulanacak olan politikaların doğru bir şekilde oluşturulması açısından da oldukça önemlidir.⁶⁰

Türk Milleti, uzun yıllar süren savaşlar sonucunda yok olmak tehlikesi ile karşı karşıya kaldığı için Mustafa Kemal’in önderliğinde kurulan yeni devletin ilk hedefi nüfusun azalmasını engelleyip nüfusu artırmak olmuştur. Ülke nüfusunun azalmasına engel olmak için gerekli tedbirler alınmış, hızlı nüfus artış politikası uygulanmıştır. Devletin uygulayacağı nüfus artırıcı politikalar için öncelikli olarak insanların kayıt altına alınması konusunda çok önemli adımlar atılmış, çalışmaları yapacak teşkilatın temelleri oluşturulmuştur⁶¹. Öncelikle sayıyı artırmak için üreme teşvik edilmiş⁶², sağlıklı olarak yaşamak için tıbbi önlemler alınmış, aile ve toplumun devamlılığı için uğraşılmış; ekonomik, sosyal ve hukuki önlemlerle bu çalışmalar desteklenmiştir. Toplam doğurganlık hızı Erken Cumhuriyet Döneminde (1925-1940) kadın başına 6,8 çocuğa yükselmiştir.⁶³

⁵⁷ “Nüfus”, *Türk Dil Kurumu Sözlüğü (TDK)*, 2020, s. 2687.

⁵⁸ Yaşar Semiz, “1923-1950 Döneminde Türkiye’de Nüfusu Arttırma Gayretleri Mecburi Evlendirme Kanunu (Bekarlık Vergisi)”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırma Dergisi*, Nisan 2010, s. 427.

⁵⁹ Duygu Bayat, *Gelişmekte Olan Ülkelerde Nüfus Sorunu ve Türkiye Örneği*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı İktisat Teorisi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s. 4.

⁶⁰ Seher Boykoy, *II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’nin Sosyo Kültürel Yapısı*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2008, s. 10.

⁶¹ Fevzi Çakmak, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Nüfusu Kayıt Altına Almaya Yönelik Girişimler”, *ÇTTAD*, Cilt: 8, Sayı: 18, 2009. s. 91.

⁶² “Çok Çocuklu Ailelere Yardım”, *Akşam*, 22 Mayıs 1940, s.4.

⁶³ Mümtaz Peker, “Türkiye’de Nüfussal Dönüşüm”, *Sosyoloji Dergisi*, 2016, Sayı: 34: 133-196, s. 135.

Böylece 1950’li yıllarda nüfus artmaya başlayınca ekonomik ve sosyal sorunlar ortaya çıkmış, bu defa da doğumları kontrol altına almak, nüfus artış hızını düşürmek yönünde çalışmalar yapılmıştır.⁶⁴

Nüfus sayımı verileri incelenerek ülkede yaşayan insanların sayıları, doğum-ölüm oranı, yaşama sürelerinin ortalamaları, nüfus artış hızları, köy ve şehirde yaşama oranı, yaşanan göçler ve bunun sonuçları toplumun yapısını belirlemiştir. Kabul edilecek veya yürütülecek nüfus politikaları için bu sonuçlar önem arz etmektedir. Ekonomik yapı başta olmak üzere siyasal ve kültürel konularda doğru adımlar atmak için nüfus yapısı mutlaka göz önünde tutulmalıdır.⁶⁵

1923 yılında doğum, ölüm, ad, yaş, yer değiştirme, evlenme, boşanma gibi nüfus işleri 1914 tarihli Sicil-i Nüfus Kanunu’na göre yürütülmekteydi.⁶⁶ Uzun süren savaşlar nedeniyle askerlikten kurtulmak için nüfus kütüklerinin üzerinde silme, kazıma ve çizme çalışmaları yapılmış, bununla birlikte insana da önemde verilmemiştir . Savaşlar ve isyanlar sonucunda göç gerçekleşmiş ancak bunlar da kayıt altına alınmamıştır. Ayrıca doğum, ölüm, evlenme ve boşanma olaylarının da kayıtlarda gösterilmediği tespit edilmiştir.⁶⁷

Cumhuriyet idaresi nüfusu kayıt altına almak için çaba göstermiştir. Cumhuriyet kurulmadan önce halktan ya vergi almak ya da askere gidecek erkekleri kayıt altına almak için sayım yapıldığından insanlar nüfus işlerine yeteri kadar önem vermemiştir. Ayrıca nüfus işlerini yapabilecek eğitimli kişilerin yetersiz oluşu, ulaşım imkanlarının sınırlı olması, insanların yaşlarını bilmemesi, kişisel sorulara cevap vermek istememeleri de doğru bilgilerin öğrenilmesini engellemiştir.⁶⁸

Kayıt altına alınmayan nüfus için çıkarılan ilk kararname 28 Ekim 1920 tarihli ‘*Nüfus Vukuatının iki ay müddetle cezai nakdiden muafiyetine dair kararnamedir*’ dir.⁶⁹ Bu kararname ile nüfus sorunlarına iki ay süreyle af getirilmiş, nüfus kütüklerine

⁶⁴ Elif Yüksel Oktay, ‘‘Türkiye’de Cumhuriyet’in İlanından Günümüze Uygulanan Nüfus Politikaları’’, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 7, Ekim 2013/ Nisan 2014, s. 31.

⁶⁵ Cahit Gelekçi, ‘‘Türkiye’de Nüfus Yapısı ve Temel Özellikleri (1938-1960 Dönemi)’’, *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 31, Sayı: 2, Aralık 2014, s. 136.

⁶⁶ Adnan Çimen, ‘‘Kayıt Düzeni ve Teşkilatlanma Açısından Osmanlıda Nüfus Hizmetleri’’, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 3, 2012, s. 202.

⁶⁷ Fevzi Çakmak, *Atatürk Dönemi’nde Türkiye’nin Nüfus Politikası*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2007, s. 17.

⁶⁸ Mustafa Köse, *1927 Nüfus Sayımı ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Afyon, 2010, s. 38.

⁶⁹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30.18.1.1/ 1.17.15.

yazılmayanlara ceza verilmeyeceği ifade edilerek daha önce kütüklere yazılmayan kişiler kayıt altına alınmaya çalışılmıştır.⁷⁰

23 Nisan 1920 tarihinde açılan TBMM'nin ilk oturumundan itibaren nüfus meselesinin tartışıldığı, nüfusu arttırmanın önemi ile ilgili konuşmalar yapıldığı görülmektedir. Bu mesele ile ilgili Mustafa Kemal de: *'Efendiler! Nüfus meselesi bir memleketin en önemli hayatı konularındandır. İdari, askerî, malî ve ekonomik konularda ülke nüfusunun gerçek sayısını bilmek ne kadar gerekli ise her yıl yapılacak istatistiklerle nüfusun artma ve azalma oranı anlaşılmalıdır. Nüfus artışının devamı ve azalma nedenlerinin ortadan kaldırılması için önlem alınmasının mümkün olmayacağı ortadadır. Bunun için yeniden nüfus sayımı yapılmasına çok acele ve kaçınılmaz bir gereklilik vardır.'* açıklamasını yapmıştır.⁷¹

Mustafa Kemal'in bu sözlerinden de anlaşıldığı üzere, nüfus sorunları 1923 yılından itibaren ele alınan en önemli konuların başında gelmektedir. Ülkeyi yöneten hükümetler, doğum oranını arttıracak ve ölüm oranını azaltacak tedbirleri alarak nüfus artışını özendirici politikalar izlemiştir. Bu politikalardan biri bekarlık vergisi önerisidir. İlk kanun teklifi 19 Ekim 1920 tarihinde Canik milletvekili Hamdi Bey tarafından yapılmış daha sonra 1929,1931,1940,1944 yıllarında da teklifler verilmiş ancak teklif kabul edilmemiştir. Nüfus artışını sağlamak için yapılan diğer çalışmalar savaşlar sırasında ülke sınırlarının dışında olan soydaşların anavatana geri dönmelerini sağlamak ve soyadı kanunu⁷² çıkarmaktır.⁷³

Nüfusu kayıt altına almak için 29 Mayıs 1926 tarihinde bildirilmeyen nüfus için af kanunu çıkarılmıştır.⁷⁴ Ancak bu af kanunu halka çok iyi anlatılmadığından olumlu sonuç alınmamıştır. 1933 yılında evlilik dışı çocukların nüfusa kayıt ettirilmesi istenmiş ve konu ile ilgili kanun önerilmiştir.⁷⁵1934 yılında 2576 sayılı *'gizli nüfusların yazımı hakkında kanun'* çıkarılmış ve tüm memurların nüfus yazımına yardımcı olması istenmiştir.⁷⁶Kanunun süresi 1 Haziran 1935 tarihine kadar uzatılmıştır.⁷⁷

⁷⁰ Fevzi Çakmak, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Nüfusu Kayıt Altına Almaya Yönelik Girişimler", s.93.

⁷¹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt: 1, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1989, s. 305.

⁷² Mithat Atabay, "Soyadı Kanunu ve Bu Konuda Yapılan Tartışmalar", *Dergi Park*, Sayı: 42, 2005, s. 232.

⁷³ Elif Yüksel Oktay, *a. g. e.*, s. 39.

⁷⁴ Yaşar Semiz, *a. g. e.*, s. 435.

⁷⁵ BCA, 30.18.1.2/ 34.18.6.

⁷⁶ Yaşar Semiz, *a. g. e.*, s. 435.

⁷⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Zabıt Ceridesi, Devre: 4, Cilt: 25, 29 Kasım 1934.

1926 yılından itibaren doğurganlığı artırmak için çocuk sahibi olmayı engelleyen kürtaj yasaklanmıştır.⁷⁸ Aynı yıl kabul edilen Medeni Kanun ile nüfusla ilgili konular yasa altına alınmış, halkın bu kanunlara uymaları sağlanmıştır⁷⁹.

Nüfusu kayıt altına almak için yapılacak en önemli çalışma nüfus sayımlarını doğru ve güvenilir şekilde yapabilmektir. Nüfus sayımlarının sonucunda; nüfusun miktarı, yaşı, cinsiyeti, medeni durumu tespit edilmektedir. Sayımlarda elde edilemeyen bilgilerde bulunmaktadır. Bir önceki oturulan adres, doğumlar arası süre, evlilik dışı doğan çocuklar, çocuk düşürme sayısı, iki evlilik arası bekarlık süresi, sakatlık durumu gibi sorular cevap alınması çok zor sorulardır. Sayımın her bir kişi için 6 dakikada bitirilmesi zorunluluğu, hafızaya dayanan sorularda kişilerin vakit kaybetmesi ve sokağa çıkma yasağına rağmen ailelerin bir evde toplanmaları sağlıklı bilgilere ulaşmayı engellemiştir.⁸⁰

Büyük bir savaştan çıkmış ülkenin en büyük hedefi kalkınmış, güçlü bir ülke yaratmaktır. Yeni devlet kadını ve erkeği ile muasır medeniyet seviyesine çıkabilmek için topyekûn bir savaşa hazır olmak zorundadır.⁸¹ Elde var olan gücün sayısını ve niteliğini tespit amaçlı ilk nüfus sayımı 29 Ekim 1927 tarihinde gerçekleşmiştir.⁸² 7.084.391'i kadın 6.563.879'u erkek toplam 13.648.270 kişi tespit edilmiştir.⁸³ Sayım, İstatistik Umum Müdürlüğü tarafından “*de facto*” yani halihazır nüfusu sayma işlemi kullanılarak yapılmıştır.⁸⁴ Çok güvenilir sonuçlar elde edilmediği konusunda çeşitli bilgiler olmasına rağmen nüfusun niteliği ve niceliği hakkında bilgiler edinilmektedir.⁸⁵

Nüfus sayımı sırasında öğrenilen bilgiler şunlardır: Adı ve soyadı, yaşı, cinsiyeti, medeni durumu, mesleği, dini, ana dili, okur yazarlık durumu, milleti, doğum yeri, sağlık

⁷⁸ Hüseyin Ertuğrul, “Türk Ceza Kanunu’nda Çocuk Düşürme Suçu”, *Dergi Park*, Cilt: 6, Sayı.: 2, 2016, s. 365.

⁷⁹ Başak Memioğlu, *1923-1938 Tarihleri Arasında Medeni Hukuk Alanında Yapılan Devrimler*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Orta Çağ Tarihi Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006, s. 76.

⁸⁰ Sabahattin Alpat, “Türkiye’de Genel Nüfus Sayımlarından Elde Olunan Demografik Veriler”, *Hacettepe Üniversitesi Yayınları D-13*, Ankara, 1968, s. 64.

⁸¹ “Memleket Meselesi: Türkiye’nin Nüfusu Çoğalmalı”, *Açık Söz*, 1 Temmuz 1936, s. 6.

⁸² Sanayi, tarım ve nüfus sayımları yapıldı. Tevfik Çavdar, Türkiye’de Nüfus ve Nüfus Sorunu, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 6, s.1552.

⁸³ Türkiye’nin 1923 sınırları içindeki nüfusu 1914 yılında 16.3 milyondan 13.6 milyona düşmüştür. Yahya Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, İstanbul, 2002, s. 97.

⁸⁴ Mustafa Kemal Atatürk tarafından 25 Nisan 1926 tarihinde Cumhuriyetin ilk İstatistik teşkilatı 3751 sayılı ve kendi imzasını taşıyan kararname ile Başbakanlığa bağlı olarak Merkezi İstatistik Dairesi olarak kurulmuştur. Tevfik Çavdar, *a.g.e.*, s.1553.

⁸⁵ Sayım yapan nüfus memurunun farklı illerde doğan çocuklarını kendisinin oturduğu şehir nüfusuna yazdığını, kişilerin yaşlarını yuvarlak ve küçük olarak yazdıkları gibi örnekler için “Hadiseler Düşünceler, Nüfus Sayımı” *Yurt ve Dünya*, Sayı.: 1, 1941, s.7-8.

sorunları ve adresidir.⁸⁶ Bilgilerin toplanması ile geleceğe yönelik planlar yapılmıştır.⁸⁷ Yöneticilerin görevi ülkelerine hizmet etmek, ülkenin çıkarlarını korumak ve sorunları öğrenip çözüm üretmektir. Yöneticiler, ülkede yaşayanların sayısını, azalıp azalmadığını bilmek durumundadır. Tespit edilmeyen bilgilerle ülke belirsizliğe sürükleneceğinden. yöneticiler sonuçları hemen değerlendirmeli, nüfus sayısı azalmışsa bunun nedenini araştırmalıdır. Yöneticiler, evlenme sayısı mı, doğum oranı mı azalmış, ölüm sayı mı artmış? sorularına cevaplar bulmalı, sonuçlara göre çalışmaları mutlaka başlatmalıdır.⁸⁸ Nüfus sayımları ülkeler için bir anlamda toplumun yapısını göstermektedir. Ülkenin kendisini bilmesi, iyi ve kötü taraflarını öğrenmesi demektir.⁸⁹Nüfusun artması milli bir dava olarak görülmüş ve ülke nüfusunun fazla olmasının iyi bir durum olduğu ayrıca nüfusun kaliteli nitelikte olması gerektiği belirtilmiştir.⁹⁰

Ülkelerin nüfus politikaları gelişmekte olan ülkeler açısından oldukça önemlidir. Nüfus politikaları aynı zamanda ulus devlet olmak açısından da önem arz etmekte, genç Türk devleti de uyguladığı nüfus politikalarıyla Osmanlı Devleti'nden ayrılmaktadır. Yeni devlet nüfus sorunlarına gerçekçi yaklaşım, sorunları tespit edip çözüm üretmek düşüncesindedir. Devletin nüfus politikasına önem vermesinin nedeni olarak, Türk yurdunu koruyacak “özdeş nüfus” un gerekliliği üzerinde durulmaktadır.⁹¹

1927 yılında yapılan sayımın sonuçlarının gerçekte olması gereken sayıdan daha az olduğu söylenmektedir.⁹² Ömer Celal Sarç, 1927 sayımında 370 bin (Haluk Cillov'a göre 400 bin)⁹³kişinin sayılmadığını, bu sayıların eksik olma nedeninin de askerlik ve vergi gibi konular olduğunu belirtmiştir.⁹⁴ Daha sonra yapılan nüfus sayımlarda hatalar düzeltilmiş olmasına rağmen 0-4 yaş arası kadın nüfusunun tam olarak söylenmediği, bu yüzden de sayımlarda eksikliklerin olabileceği ileri sürülmektedir. Kız çocuklarının eksik söylenmesinin nedeni ileriki yıllarda evlenme çağına gelecek kızların gizlenmek

⁸⁶ Ahmet Ağaoğlu, *Nüfus Sayımı ve Faydaları, Nüfus Sayımı ve Nüfus Meselesi Hakkında Fikirler*, Ankara, 1936, s. 5.

⁸⁷ Sadi İrmak, “Nüfus Sayımı”, *Asrın Kadını*, 1 Mayıs 1945, s. 5.

⁸⁸ Ahmet Ağaoğlu, *a.g.e.*, s. 7-8.

⁸⁹ Muhlis Ete, *Nüfus Sayımı, Nüfus Sayımı ve Nüfus Meselesi Hakkında Fikirler*, Ankara, 1936, s. 44.

⁹⁰ Kazım İsmail Gürkan, “İrkin Sıhhat Davası”, *Çınar Altı*, 13 Eylül 1941, s. 6.

⁹¹ Kemal Arı, “Cumhuriyet Dönemi Nüfus Politikalarını Belirleyen Unsurlar”, *ATAM*, Cilt: 8, Sayı: 23, Mart 1992, s. 410.

⁹² Nevzat Yalçıntaş, *Türkiye'nin Sosyal Bünyesi*, İstanbul, 1972, s. 9. Ayrıca BCA, 030.10/26.146.4. (Genel nüfus sayımlarının yanlış olduğu hakkında Fransızca Akşam Gazetesinde yayımlanan bir firkadan dolayı Matbuat Genel Müdürlüğüne yazılan bir mektup).

⁹³ Haluk Cillov, “Türkiye Nüfusundaki Gelişmeler ve Bu Gelişmeye Etken Olan Amiller”, *Hacettepe Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1-2, 1974, s. 4.

⁹⁴ Ömer Celal Sarç, “Türkiye Nüfusunun Tabii Artış Nispeti”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 2, İstanbul, 1940, s.74.

istenmesidir.⁹⁵ 1930 yılında çıkarılan Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ile doğumlar özendirilmiş, altı ve daha çok çocuk sahibi olan kadınlara madalya veya para ödülleri verilmesi önerilmiştir.⁹⁶ Ayrıca Osmanlı Devleti döneminde karayolu çalışmalarını finans etmek için başlayan bazı değişikliklerle Cumhuriyet Döneminde devam eden para olarak veya bedenen ödenen yol vergisinden⁹⁷ 5 ve üzeri çocuk sahiplerine muafiyet getirilmiş, yoksullara ücretsiz ilaç dağıtımı yapılmıştır.⁹⁸

20 Ekim 1935 tarihinde yapılacak olan ikinci sayımı⁹⁹ için halk çok önceden konferanslarla, gazete yazılarıyla, sinema yansıtımlarıyla, okullarda yapılan sohbetlerle, radyo programlarıyla bilinçlendirilmeye çalışılmıştır. Özellikle sayımın vergi toplamak veya başka herhangi bir şey için yapılmadığı anlatılmıştır.¹⁰⁰ Yapılan sayımın sonucunda 7.936.770'i erkek, 8.221.248'i kadın toplam 16.158.018 kişi sayılmıştır. 1927 yılına göre nüfus artış oranı %21,2 olmuştur. 1935 yılında yapılan nüfus sayımının, yöneticilerin tecrübe kazanmasından dolayı daha düzenli yapıldığı bu nedenle önceki nüfus sayımında sayılmayan kişilerin tespit edildiği söylenmektedir.¹⁰¹

Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'nin Bursa milletvekili Dr. Sadi Konuk, 1939 yılında Ana dergisinde yazdığı “*Sağlık ve Biyolojik Bakımdan Nüfus İşimiz*” başlıklı yazısında hükümet olarak nüfusun artmasına çok önem verdiklerini, ana babaların eğitilmesiyle sağlıklı çocuklar yetiştirileceğini, bu çocukların büyüdüklerinde de ülkemiz için faydalı fertler olmaları için gerekli çalışmaların yapılmasını, ülkemizin ileri ülkeler seviyesine çıkabilmesi için yeni nesillerin çok iyi yetiştirilmesi gerektiğini, bu işte de en önemli görevin aileye düştüğünü söylemektedir. Dünya üzerinde bulunan diğer milletlerin kültür aktarımlarını nüfus sayesinde yaptıklarını, bu yüzden Türk milletinin de üzerine düşen görevleri yerine getireceğine inandığını belirtmektedir. Türkiye’de bulunan uçsuz bucaksız boş ovalarını yeni Türk nesliyle kaynaştırarak, bu alanlarda ticaret ve sanayinin de

⁹⁵ Eksik sayılar şöyledir: 1940 54 bin, 1945 68 bin, Kenan Gürtan, *Türkiye’de Nüfus Problemi ve İktisadi Kalkınma ile İlgisi*, İstanbul, 1966, s. 120.

⁹⁶ Resmî Gazete, 6 Mayıs 1930, Sayı: 1489. Madde: 156.

⁹⁷ Nuray Özdemir, “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Yol Vergisi”, *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2013, s. 213.

⁹⁸ Elif Yüksel Oktay, *a.g.e.*, s. 39.

⁹⁹ BCA, 030./ 24.136.11.

¹⁰⁰ Fevzi Çakmak, *a.g.e.*, s. 110.

¹⁰¹ Ömer Celal Sarc, *a.g.e.*, s. 83.

yapılmasıyla milletimizin hak ettiği refaha kavuşacağına inanmaktadır. Bu işleri başarmanın ilk kuralının sağlıklı yaşam ile sağlanacağını ayrıca belirtmektedir.¹⁰²

Nüfusu artırmanın önemi, anne olmanın güzellikleri, annenin yapması gerekenler, doğan çocukların sağlıklı yaşamasının sağlanması, çocukların terbiyesini nasıl kazanacağı ve nitelikli nüfusun nasıl oluşturulacağı gibi konulara basında rastlamak mümkündür. Remzi Gönenç; “*Annelik ve Ödevi*” başlıklı yazısında annelik kadar güç başka bir iş olmadığı, annelik görevini en iyi şekilde yapanların iyi ve sağlam bir nesil yetiştirdiğini, bazı annelerin ise tecrübesizlik ve bilgisizlik yüzünden başarılı olamadığını söylemektedir.¹⁰³ Yaşar Nabi Nayır “*Aile Yuvasının Sağlamlığı*” başlıklı yazısında, mutluluk ve geçinmek için kadın ve erkeğin evlerine bağlı olması gerektiğini söyleyerek bunun için kadınlara önerilerde bulunmuştur. Kadınlara; evin işini, çocuğunun bakımını, bahçe düzenini ve hayvan bakımını nasıl yapabilecekleri ile ilgili fikirler vermiştir.¹⁰⁴ Esmâ Neyman ise “*Çocuklarımız ve Terbiyeleri*” başlıklı Ana dergisinde çıkan yazısında küçük çocuklara ilk yıllarda verilen terbiye ve bakımın, ilerleyen yıllarda çocuğun ruhsal gelişimi için çok önemli olduğunu, terbiyenin sadece anneye bağlı olmadığını, babanın da terbiye konusunda anne kadar önemli bir yere sahip olduğunu söylemiştir. Ayrıca çocukların taklit konusunda iyi olduğunu bu nedenle anne ve babanın davranışlarına çok dikkat etmeleri gerektiğini belirtmiştir.¹⁰⁵ Fakihe Öymen de “*Mektep Çağındaki Çocuk Terbiyesinde Mektep ve Ailenin Rolü*” yazısında okul çağındaki çocukların terbiyesi için okulun ve ailenin önemini söyledikten sonra okulda başka evde başka terbiye olursa çocuklar için faydalı olamayacağını, çocuğa karşı yapılan her türlü davranışa dikkat etmek gerektiğini de belirtmiştir.¹⁰⁶

Nüfusun daha nitelikli olması amacıyla yapılan bu çalışmalara ek olarak yapılacak olan yeni sayımın da daha az hatayla atlatılması için çalışılmıştır. Sayım sırasında yaşanabilecek sorunları önceden tespit etmek için 6 Mayıs 1940 tarihinde İstanbul’da¹⁰⁷ ön çalışma yapılmış, bu çalışmanın ardından üçüncü nüfus sayımı¹⁰⁸ 20 Ekim 1940

¹⁰² Sadi Konuk, “Sağlık ve Biyolojik Bakımdan Nüfus İşimiz”, *Ana*, Sayı: 14, 28 Şubat 1939, s. 1.

¹⁰³ Remzi Gönenç, “Annelik ve Ödevi”, *Ana*, Şubat 1939, s. 30.

¹⁰⁴ Yaşar Nabi Nayır, “Aile Yuvasının Sağlamlığı”, *Ana*, Temmuz 1939, s. 19.

¹⁰⁵ Esmâ Neyman, “Çocuklarımız ve Terbiyeleri”, *Ana*, 15 Ocak 1938, s. 4-5.

¹⁰⁶ Fakihe Öymen, “Mektep Çağındaki Çocuk Terbiyesinde Mektep ve Ailenin Rolü”, *Ana*, 15 Şubat 1938, s. 2.

¹⁰⁷ “Nüfus İçin Ön Çalışma”, *Akşam*, 6 Mayıs 1940.

¹⁰⁸ “İstanbul Nüfus Sayımı”, *Akşam*, 21 Ekim 1940.

tarihinde¹⁰⁹gerçekleşmiştir. Dördüncü nüfus sayımı da 21 Ekim 1945 tarihinde yapılmıştır.¹¹⁰

Yapılan bu nüfus sayımlarıyla Türkiye'nin nüfusu tespit edilmiş, edinilen bilgilerle nüfus artış hızı 1927-1945 yılları arası incelenmiş ve önemli görülebilecek düzeyde farklılıklar ortaya çıkmıştır.

Tablo 1.1. 1927-1945 Nüfus Sayımlarına Göre Türkiye Nüfusu ve Artış Oranı¹¹¹

Sayım Yılları	Nüfus Miktarı	Artış Farkı	Yıllık Artış Oranı
1927	13.648.270
1935	16.158.018	2.509.748	21,2
1940	17.820.950 ¹¹²	1.662.932	17,3
1945	18.790.174	969.224	10,5

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, Türkiye'nin nüfusunun genel anlamda artışı görülmektedir. 1927- 1935 yılları arasında 2,5 milyonluk bir artış saptanmıştır. Bu sayının doğru olamayacağı şeklinde fikirler ileri sürülmektedir.¹¹³ 1935 sayımı sonucunda da artış çok fazladır. Bu dönemde nüfus miktarını etkileyen en önemli faktörler doğum sayısı, ölüm sayısı ve yurda dışarıdan gelen veya getirilen göçmen ve mülteci sayısıdır.¹¹⁴ Artışı etkileyebilecek bu dönemdeki tek olay göçmen sayısıdır. Türkiye'ye; Yugoslavya, Romanya, Bulgaristan ve nüfus mübadelesinin sonucunda Yunanistan'dan göç edenlerin sayısının 1935 yılında 50 bin kişiyi bulduğu ancak 1940-1950 yılları arasında savaş koşulları başlayınca göçlerin azaldığı anlaşılmaktadır.¹¹⁵Buna göre 1927 yılında sayılmayan nüfus ile 1935 yılından başlayan göçlerle ülkeye giriş yapanların 1,9 milyon kişi olduğu anlaşılmaktadır.¹¹⁶1935-1945 yılları arası nüfus sayısına bakıldığında nüfus artış oranının iki dönem üst üste düştüğü, büyük bir artış olmadığı görülmektedir.¹¹⁷ 1940-1945 arası artış oranı binde 10,5'tir. Bu dönemde ölümlerin daha çok, doğumların daha az gerçekleştiği; bunun nedeninin de 1914-1922 yılları arasında süren savaşlar olduğu belirtilmektedir.¹¹⁸

¹⁰⁹ İlk sonuç 17.869.901 olarak açıklanmıştır. *Akşam*, 25 Ekim 1940.

¹¹⁰ Ratip Yücelüç, *Türkiye Nüfusu Cumhuriyet Devrindeki Son Dört Nüfus Sayım Sonuçlarına Göre*, Ankara, 1947, s. 1.

¹¹¹ Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), *İstatistik Göstergeler (1923-2010)*, 2011, Yayın No: 3641, s. 5.

¹¹² 23 Haziran 1939'da ana vatana katılan Hatay'ın nüfusu (208.116) bu sayımın dışındadır.

¹¹³ Fevzi Çakmak, *a.g.e.*, s. 106. Kütüklerde var olan rakamın 14.154.751 kişi olduğu 1927 sayımında 500 bine yakın kişinin eksik yazıldığı ileri sürülmektedir. Köylerin ve çevresinde bulunan küçük yerleşim birimleri sayılırken tam tedbir alınmadığı belirtilmektedir.

¹¹⁴ Hatice Fidan, *Nüfus Sayımları Verileri Kullanılarak Eskişehir Nüfusunun 1930-2000 Dönemi Yaşama Ümidi Değerlerinin Belirlenmesi ve Gelecek Yıllara İlişkin Öngörüsü*, Osmangazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Eskişehir, 2002. s. 1.

¹¹⁵ Cevat Geray, *Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler ve Göçmenlerin İskanı*, Ankara, 1962, s. 8.

¹¹⁶ Koray Başol, *Demografi Genel ve Türkiye*, İzmir, 1984, s. 60.

¹¹⁷ Cahit Gelekcı, *a.g.e.*, s. 129.

¹¹⁸ Nevzat Yalçıntaş, *a.g.e.*, s. 13.

1939 yılında Hatay'ın ana vatana katılması nüfusu etkilemişse de artış hızındaki düşüşü etkilememiştir. 1940 nüfus sayımının verilerini etkileyen bir diğer unsur da 1939 Erzincan depremidir. Doğal afetler nüfusun artış hızını olumsuz etkileyen faktörlerden biridir. 27 Aralık 1939 tarihinde Erzincan depremi olmuş, bölgede evlerin yıkılmasıyla gerçekleşen fiziki tahribatın yanında 32.968 kişi ölmüştür. Bundan sonraki yıllarda da pek çok doğal afet olmuş, bu afetlerin sonucunda can kayıpları yaşanmış ve bu durum nüfus artış hızını olumsuz etkilemiştir.¹¹⁹

1940 nüfus sayımının verilerinde 20 milyona yaklaşıldığı, sonucun memleket için iyi ve artışın memnuniyet verici olduğu ancak ihmaller yüzünden çocuk ölümlerinin fazla olduğu da söylenmiştir.¹²⁰ Annelerin doğan çocukları ile daha çok ilgilenmesi¹²¹ ve çocukların bakımlarını dah iyi yapması gibi öğütler verilirken; kadına anneliğin yakıştığı¹²², anne olan kadının güzelleştiği, muhterem olduğu gibi düşünceler de basında yer almıştır. Artan nüfus ile istikbalden emin olunacağı¹²³ için nüfusu artırmamanın, canlandırmanın önemi vurgulanmıştır. Prof. Dr. Şevket Raşit Hatipoğlu 1 Mayıs 1942 tarihinde *Ülkü* dergisinde, “*Nüfus Davamızın Gerçekleri ve Meseleleri*” yazısında 1940 nüfus sayım sonuçlarını az bulduğunu¹²⁴, nüfusun en az 50 milyon olması gerektiğini, çünkü Türklerin yapması gereken birçok ödevler olduğunu bunun da çok fazla kişi ile yapılabileceğini söylemektedir. Sadi Irmak'ta 2 Ocak 1941 tarihinde yazdığı “*Nüfus Artımı*” yazısında “*nüfusu artırmak için erken evliliği ve nüfus artmasa bile en azından azalmaz*” diyerek 3 çocuk önermektedir.¹²⁵

Sosyal ve ekonomik gelişmişlik, tıbbi hizmetlerin gelişmesi nüfus artışı için oldukça önemlidir. Türkiye’de II. Dünya Savaşı’nın (1939-1945) yaşandığı yıllarda nüfus artışı istenilen seviyeye ulaşamamıştır. 1940 nüfus sayımından sonra nüfusu artırmak için erken yaşta evlilik ve 3 çocuk yapılması önerilmiştir. Bu önerilerin de gösterdiği gibi Türkiye’nin savaşa katılmadığı halde savaştan çok etkilendiği ve nüfusun genel artış oranına bakıldığında da nüfusun azaldığı anlaşılmaktadır.¹²⁶

¹¹⁹ İlhan Haçın, “1939 Erzincan Büyük Depremi”, *Dergi Park*, Mart 2014, s. 66.

¹²⁰ ‘Nüfus Sayımı Davamız’, *Ana*, Ağustos 1940, Sayı: 30-31, s. 3.

¹²¹ Çocukların nasıl büyütülmesi gerektiği ile ilgili ayrıntılı bilgi verilmektedir. “İyi Bakılan Çocuk Mutlaka Yaşar”, *Ana*, 15 Mart 1938, s. 17.

¹²² Kadri Raşit, “Çocuklarına Düşkün Analar”, *Ana*, Şubat 1941, s. 37.

¹²³ Münir Berik, “Nüfus Sayımı Yaklaşırken”, *Ülkü*, 15 Ekim 1945, s. 7.

¹²⁴ Şevket Raşit Hatipoğlu, “Nüfus Davamızın Gerçekleri ve Meseleleri”, *Ülkü*, 1 Mayıs 1942, s. 2.

¹²⁵ Sadi Irmak, “Nüfus Artımı”, *Yurt ve Dünya*, Cilt: 2, Ocak 1941, s. 378.

¹²⁶ “Nüfus Artımı”, *Yurt ve Dünya*, Aralık 1941, s. 378.

Nüfus sayımlarındaki yıllık artış oranının bir önceki dönemin yıllık artış oranına göre azalışı şu şekilde gerçekleşmiştir: 1940 yılının 1935 yılına göre azalışı %21,4; 1945 yılının 1940 yılına göre azalışı ise %34,5'tir. 1940-1945 arası yılların artış oranı ile 1927-1935 yılları arasındaki yıllık artışına göre azalış oranı da %48,5 olarak hesaplanmaktadır. Avrupa Türkiye'si denilen ve sınırları içerisinde Çanakkale, İstanbul-Avrupa yakası, Edirne, Kırklareli, Tekirdağ'ın yer aldığı bölgede 1935-1940 yılları arası nüfus artış oranının binde 45'e yükseldiği tespit edilmiştir. Bunu nedeni olarak da II. Dünya Savaşı başladığı için bölgeye yurt dışından yapılan göç ve bölgeye gönderilen asker sayısı olarak gösterilmiştir.¹²⁷

Nüfus sayımlarında nüfusun milliyeti de sorulmaktadır. Bu sayede ülkede yaşayan yabancı sayısı da öğrenilmiş olmaktadır. Sayım sonuçlarına göre yabancıların sayısı 1935 yılında 25.823 'ü kadın toplam 53.546 kişi, 1945 yılında 17.813'ü kadın olan toplam 37.595 kişi olarak belirlenmiştir. 1935 yılından 1945 yılına kadar geçen zamanda ülkede yaşayan yabancı uyruklu kişiler azalmıştır. Nüfus sayımından öğrenilen bir diğer konu da ülkede yaşayan insanların dinidir. İnsanların verdikleri cevaplara göre 1927 yılında Müslümanların oranı %97,2, 1935 yılında %98, 1945 yılında ise %98,4 olarak tespit edilmiştir. Müslümanlardan sonra gelen kalabalık grubun ise Hristiyanlar olduğu görülmektedir. Sayımlardan elde edilen sonuçlara göre ana dil konusunda da fikir sahibi olunmakta ve ülkenin %90'ının ana dilinin Türkçe olduğu öğrenilmektedir.¹²⁸

Toplumların nüfus yapılarının farklı özellikler göstermelerinin nedenleri gelişmişlik düzeylerinin ve geçirdikleri evrelerin farklı olmaları olmalarıdır. Örneğin; bazı toplumlarda çocuk ve genç nüfus sayısı yoğun iken bazı toplumlarda orta ve yaşlı nüfus daha yoğundur. Bu nedenle bu yaş gruplarının ihtiyaçlarının da farklı olacağı ve buna uygun politikalar geliştirmek gerektiği üzerinde durulmaktadır.¹²⁹

¹²⁷ Ratip Yüceuluğ, *a.g.e.*, s. 2.

¹²⁸ Koray Başol, *a.g.e.*, s. 131-132. Ayrıntılı bilgi için Mete Tunçay, "Azınlıklar Nüfusu", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 6, s. 1563.

¹²⁹ Cahit Gelekci, *a.g.e.*, s. 130.

Tablo 1.2. 1935-1945 Yılları Arası Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı ¹³⁰

Yaş Grubu	1935 (%)	1940 (%)	1945 (%)
0-5	20,39	18,22	16,37
6-11	15,43	16,76	15,71
12-14	5,42	7,13	7,42
15-64	54,44	54,26	57,04
65+	3,84	3,53	3,33
Bilinmeyen	0,44	0,11	0,13

Tablo 1.2'ye bakıldığında 1935-1945 yılları arasında nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı ve 0-14 yaş gruplarının özellikle 1935 ve 1940 yıllarında nüfusun %40'ını oluşturduğu görülmektedir. Ancak 1945 yılında 0-5 yaş grubunun en düşük oranda olduğu anlaşılmaktadır. Bunun nedeni 1914-1922 yılları arasında yaşanan savaş yıllarında doğumların az, ölümlerin çok olması, doğurganlık yaşında olanların azalması¹³¹, II. Dünya Savaşı sürerken erkeklerin büyük kısmının silah altına alınmış olmasıdır. Bu nedenlerle evlilik oranı düşmüş, evli ailelerde çocuk sayılarını azaltmıştır. 1940-1945 yılları arasına bakıldığında en yüksek oranın 15-64 yaş grubunda olduğu, 65+ yaş grubunun da en düşük oranda olduğu görülmektedir. Bu tabloya göre ülkemizde genç nüfusun ve çocuk ölüm oranının da fazla olduğu, ekonomik hayata katkısı olacak kişi sayısının ise az olduğu, ortalama yaşam sürelerinin de kısa olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 1.3. 1935-1945 Yılları Arası Kadın Nüfusunun Yaş Gruplarına Göre Oranı ¹³²

Sayım Yılı	1935	1940	1945
Toplam	8.221.248	8.922.038	9.343.594
0-4	1.297.472	1.255.841	2.262.030
5-9	1.127.759	1.264.599	2.249.520
10-14	745.981	989.707	1.810.125
15-19	485.865	698.268	1.364.144
20-24	640.153	517.900	1.133.156
25-29	721.286	704.888	1.161.156
30-34	642.051	715.603	113.4571
35-39	509.582	567.985	934.713
40-44	473.948	530.330	676.864
45-49	314.860	347.903	429.623
50-54	384.373	416.071	590.947
55-59	195.231	21.6450	415.150
60-64	297.375	327.319	501.500
65-69	104.966	113.816	271.173
70-74	125.877	131.130	220.745
75-79	37.970	36.810	94.624
80-84	49.176	48.634	78.089
85+	31.206	28.048	47.890
Bilinmeyen	36.117	10.736	18.437

¹³⁰ TÜİK, İstatistik Göstergeler (1923-2010), s. 10.

¹³¹ Nevzat Yalçıntaş, *a.g.e.*, s. 13.

¹³² TÜİK, İstatistiklerle Kadın (1927-1990), Yayın No: 1520, 1992, s. 5.

Tablo 1.3'e göre tüm sayımlarda kadınların özellikle 15-44 yaş arası doğurgan yaştaki kadınların oranının fazla olduğu görülmektedir. 0-14 yaş gruplarının çok olması az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler açısından oldukça önemlidir. Ülkeler ekonomik ve sosyal yatırımlarını bu yaş grubunu göz önünde bulundurarak yapmak zorundadır. Kadınlarda 0-14 yaş grupları 1935 sayımında 3.171.212 kişi, 1940 sayımında 3.510.147 kişi, 1945 sayımında 6.321.675 kişi olarak tespit edilmiş ve sayıların her yıl arttığı da görülmüştür. Bu yaş grubunun ileride doğurgan nüfusu oluşturacağına dikkat çekilmiştir.

Köylü nüfusu, bir ülkede nüfusun artmasında en büyük orana sahiptir. Çünkü hem yüksek doğum oranı hem de düşük ölüm oranı köylerde yaşandığından nüfus artışlarına uzun bir süre katkı sağlamaktadır.¹³³ Türkiye'de de yapılan nüfus sayımlarında nüfusun nerede yaşadığı da öğrenilmektedir.

Tablo 1.4. 1927-1945 Yılları Arası Şehir ve Köy Nüfusu ve Oranı¹³⁴

Yıllar	Genel Nüfus	Şehirli Nüfus	%	Köylü Nüfus	%
1927	13.648.270	3.301.046	24,2	10.347.224	75,8
1935	16.158.018	3.802.642	23,5	12.355.376	76,5
1940	17.820.950	4.346.249	24,4	13.474.701	75,6
1945	18.790.174	4.687.102	24,9	14.103.072	75,1

Tablo 1.4 incelendiğinde 1935 yılında nüfusun %76,5'nin köyde, %23,5'nin şehirde yaşadığı, bu oranların da uzun yıllar boyunca değişmediği görülmektedir. 1940-1945 yılları arasında köy ve şehir yerleşimlerinde nüfus artışlarının çok fazla olmadığı anlaşılmaktadır. II. Dünya Savaşı devam ederken Türkiye'nin nüfus yapısına bakıldığında çoğunluğun kırsal kesimde yaşadığı¹³⁵ bu dönemde şehirli nüfusun köylü nüfusun gerisinde kaldığı ancak genel nüfusun yükselmeye başladığı görülmektedir. 1935-1940 yılları arası artış oranı köyde 8,9, şehirde 16,2; 1940-1945 yılları arası artış oranı köyde 5,0, şehirde 6,7; 1945-1950 yılları arası artış oranı da köyde 10,8, şehirde 14,0 olarak tespit edilmiştir. 1935-1940 yılları arası köy nüfusu 8,9 oranında artarken ülkenin toplam nüfusu da 10,3 oranında arttığı görülmektedir.¹³⁶ Aynı dönemde şehirde yaşayan erkek nüfusunun oranı %26,2'den, %26,6'ya yükselmiştir. Kadın nüfusunun toplam nüfus içindeki yerine bakıldığında kentte yaşayanların oranı %22,6'dan, %23,4'e yükselmiştir.¹³⁷ Bu oranlara göre erkeklerin şehirlere göç ettiği sonucu çıkarılmaktadır. Behice Boran da "*Değişme Halinde*

¹³³ Necdet Tunçdilek-Erol Tümertekin, *Türkiye Nüfusu*, İstanbul, 1959, s. 18.

¹³⁴ TÜİK, İstatistik Göstergeler (1923-2010), s. 10.; Seher Boykoy, *a.g.e.*, s. 21.

¹³⁵ Ruşen Keleş, "Türkiye'de Şehirleşme Eğilimleri, Ankara Üniversitesi", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (SBF)*, Cilt: 25, Sayı: 4, Ankara, 1970, s. 44.

¹³⁶ Necdet Tunçdilek-Erol Tümertekin, *a.g.e.*, s. 19.

¹³⁷ Tefrik Çavdar, *Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960*, Ankara, 2003, s. 342.

Köylerimiz'' başlıklı yazısında¹³⁸ İstanbul, Ankara, İzmir gibi şehirlerin yanında Sivas, Zonguldak ve Karabük gibi şehirlerin de sanayileşme sayesinde gelişmeye başladığını söylemektedir.¹³⁹ Değişmelerin önce büyük şehirlerde olduğunu daha sonra küçük yerleşimlere doğru geçtiğini ancak köylerin değişikliğe hemen uyum göstermediğini yavaş yavaş sürecin ilerlediğini belirtmektedir. Köy yollarının şehre yakın olması, toplumun sosyal açıdan açık olması ve köyün ekonomik durumunun köyün hayatını değiştirdiğini, bu değişikliğinde özellikle ova köylerinde gerçekleştiğini de belirtmektedir.¹⁴⁰

1940-1945 yılları arası nüfusun büyük çoğunluğu köyde yaşadığı için köy ve köylünün sorunlarına eğilmek gerektiği üzerinde durulmaktadır. Köy-şehir ayrımını ortadan kaldırmak fikri ağır basmaktadır. Köylünün cahil kalmasına neden olarak okulsuzluk görülmüş, bu köylere okul yapılarak ve yetişmiş elemanların da köylere gönderilerek sorunun çözüleceği düşünülmüştür. Ancak bu çözüm yolları geçicidir. Köye okul ve doktor isteyenler şehirlerde okula gidemeyen yüzlerce çocuğu, şehirde yaşayan ama hastaneden yeteri derecede yararlanamayanları görmediği dile getirilmektedir. Köyden göç edenlerin çocuklarının da bir süre sonra şehir çocuklarından farkı kalmamaktadır. Köy ve köylü sorunları için kalıcı ve gerçekçi planların yapılması önerilmektedir.¹⁴¹

Köyde yaşayanlar en fazla sağlık sorunlarıyla karşılaşmıştır. En fazla sorun yaşayan kişiler çok doğum yapan kadınlar, bebekler ve 3 yaş çocuklarıdır. Bu gruplarda ölüm oranlarının fazla olması nüfusun artmama nedeni olarak görülmektedir. Köylü, çocuğu ölse de ölen çocuğunun “*ahirette şefaati*” olacağını düşündüğü için herhangi bir çözüm üretmemiştir.¹⁴² Niyazi Berkes, Ankara'nın köyleri üzerine bir çalışma yapmış, bu çalışmada köylerde çok fazla doğum gerçekleştiğini ancak bu çocukların çok azının yaşadığını tespit etmiştir. Köylülerin, doğan çocuklarının çoğunun yaşayamayacağını¹⁴³ bildikleri için ne kadar çok çocuk yaparsa o kadar iyi diye düşündüğünü ifade etmektedir. Emeğe dayanarak üretim yaptıklarından köylerde özellikle erkek çocuklarının¹⁴⁴ zenginlik kaynağı olarak görüldüğü, kız çocuklarının da ileride kardeşlerine bakabileceği, tarlada

¹³⁸ Behice Boran, “Değişme Halinde Köylerimiz”, *Adımlar*, Yıl: 1, Sayı: 4, Ağustos 1943, s. 124-127.

¹³⁹ Ayrıca Necdet Tunçdilek-Erol Tümertekin, *a.g.e.*, s. 26'da 1940 sayımının sonucunda nüfusun illere dağılışında bir değişiklik görülmediğini, şehirli nüfusa sahip olan yerlerde nüfusun daha da arttığını belirtmektedir.

¹⁴⁰ Behice Boran, “Şehir ve Şehirleşme Davamız”, *Yurt ve Dünya*, Mart 1941, s. 25.

¹⁴¹ *Adımlar Dergisi*, Temmuz 1943, Sayı: 1, s. 109-111.

¹⁴² Köylü Sayfası, *Ana*, 15 Şubat 1938, s. 17.

¹⁴³ Niyazi Berkes, “Köy Nüfusu”, *Yurt ve Dünya*, Nisan 1941, s. 16.

¹⁴⁴ Mediha Berkes, “Adlar ve Lakaplar”, *Yurt ve Dünya*, Mayıs 1941, s. 33.

çalıştırılabileceği için istendiğini söylemektedir. Kadınların çok genç yaşta evlenmesi, bilgisizlik ve ücretsiz işgücü olarak görülmeleri nedenleriyle de doğurganlık artmaktadır.¹⁴⁵

Şehirlerde ise köylerde olduğu gibi fazla bir doğurganlığın olmadığı görülmektedir. Çünkü şehirde yaşayan aileler köylerde olduğu gibi ortak ekonomik hayat sürmemekte, hayat şartlarının farklılıklarından dolayı çocukları güvence olarak görmemekte bu nedenle de çok çocuk sahibi olmak istememektedir. Şehirde yaşayan kadınlarda köyde yaşayan kadınlara göre doğurganlığın fazla olmadığı, bunun nedeninin de şehirde yaşayan kadının toplumdaki yerinin arttığı, çekirdek ailelere dönüldüğü ve fazla çocuk sahibi olmak istemedikleri tespit edilmiştir. Çocuk sayısını azaltmanın ileride sorunlara neden olacağı için doğum oranını artırmak gerektiği üzerinde durulmaktadır.¹⁴⁶

II. Dünya Savaşı yıllarında (1939-1945) ülkemizde köyden şehirlere doğru yoğun bir göç hareketinin olmamasının nedenleri arasında nüfus yoğunluğunun köylerdeki düşüklüğü, tarıma açılmamış arazilerin varlığı, köyden şehre ulaşımın henüz yeterli altyapıya sahip olmaması ve tarımda makineleşmenin henüz yaygınlaşmamış olması gösterilebilir. 1945 nüfus sayımlarına bakıldığında da 16,3 milyon kişinin doğduğu yerde, buna karşın 1,7 milyon kişinin doğum yerlerinin dışında yaşadığı görülmektedir. Bu sonuçlardan henüz yaygın bir şehirleşme hayatının başlamadığı sonucu çıkarılabilir. Şehirler henüz köy insanları için eğitim, sanat, kültür, sağlık ve istihdam konularında cazip olmamıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında planlanan sanayileşme çalışmalarının II. Dünya Savaşı nedeniyle yeterince uygulanamadığı, şehirleşme çalışmalarının da sekteye uğradığı anlaşılmaktadır.¹⁴⁷

Tablo 1.5. 1939-1945 Yılları Arası Şehirde ve Köyde Yaşayan Kadın Sayısı¹⁴⁸

Sayım Yılı	Şehir Sayımı	Köy Sayımı	Toplam
1939	1.832.674	6.388.574	8.221.248
1940	2.013.691	6.908.347	8.922.038
1945	2.183.760	7.159.834	9.343.594

Tablo 1.5 incelendiğinde kadınların nerede yaşadıkları ile ilgili bilgilere ulaşılmaktadır. Genel nüfusun büyük bir bölümü köyde yaşadığı için kadınların büyük çoğunluğu da köyde yaşamaktadır. Köyde bebek ölümlerinin çok olması, sağlık sorunlarının yaşanması, hayat şartlarının zorluğuna rağmen kadın nüfusunun arttığı anlaşılmaktadır.

¹⁴⁵ Niyazi Berkes, *Bazı Ankara Köyleri Üzerinde Bir Araştırma*, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Enstitüsü Neşriyatı, Ankara, 1942, s. 27-30.

¹⁴⁶ Ali Fuat Başgil, "Nüfus Siyasetimiz", *Barış Dünyası*, 24 Şubat 1944, s. 5.

¹⁴⁷ Seher Boykoy, *a.g.e.*, s. 22.

¹⁴⁸ TÜİK, *İstatistiklerde Kadın (1927-1990)*, s. 3.

Nüfus sayımlarında nüfusun sosyal nitelikleri hakkında da bilgiler bulunmaktadır. Bunun ilk aşaması da nüfusun cinsiyete göre ayrılmasıdır. Nüfusun, cinsiyetlere bölünmesi sosyal ve ekonomik bakımdan oldukça önemlidir. Ülkede bulunan erkek nüfusunun kadınlara göre az veya çok olması, kitlenin gücü ve gelişiminde oldukça önemlidir.¹⁴⁹

Tablo 1.6. 1927-1945 Nüfus Sayımlarına Göre Kadın ve Erkek Nüfusu¹⁵⁰

Yıllar	Erkek	Kadın	Toplam Nüfus
1927	6.563.879	7.084.391	13.648.270
1935	7.936.770	8.221.248	16.158.018
1940	8.898.912	8.922.038	17.820.950
1945	9.446.580	9.343.594	18.790.174

Yukarıdaki tabloya bakıldığında 1927 yılı ile 1945 yılı arası dönemde kadınların erkeklerden daha fazla olduğu görülmektedir. Savaşların uzun sürmesi erkek nüfusunun azalmasında önemli bir etkidir. Beslenme güçlüklerinin yaşanması, geçim sıkıntısı, kıtlık denebilecek besin sorunlarının ortaya çıkması ve çocuk sahibi olma çağındaki gençlerin askere çağırılması gibi hususlar savaş koşullarının nüfus yapısı üzerindeki etkilerdir. Savaş sırasında yaşanan geçim sıkıntısına bağlı olarak bulaşıcı hastalıklarla yeterince mücadele edilememesi sağlık hayatını tehdit ettiği gibi evlilik dışı ilişkileri artırdığı ve evlilik oranlarını da düşürdüğü anlaşılmaktadır. İlerleyen yıllarda erkek nüfusu tekrar artmıştır. Bu artış 1945 nüfus sayımında görülmektedir. 1945 yılından itibaren savaş koşulları ortadan kalkmış, hayat normale dönmeye başlamış, askerler terhis olmuş ayrıca hastalıklara karşı penisilin ve antibiyotikler kullanılmaya başlanmış, hayvanlardan geçen hastalıklara karşıda DDT gibi ilaçlar yaygınlaşmıştır¹⁵¹.

Tabloya bakıldığında nüfus sayımlarında kadınların sayısının arttığı görülmektedir. Yıllık artış oranı da 1927-1935 arası 18,60, 1935-1940 arası 16,36, 1940-1945 arası 9,23 olarak tespit edilmektedir.

Sonuç olarak nüfus sayımları sonucunda nüfus ile ilgili politikalar uygulanmıştır. Nüfusu artırmak için doğum sayısını fazlalaştırmak ve ölüm oranlarını düşürmek hedeflenmiştir. Sağlık şartlarının iyileştirilmesi ile ölüm oranları azalmıştır. II. Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla erkekler askere çağrılınca kadınlar çalışmaya başlamıştır. Bu nedenle özellikle şehirde yaşayan kadınların doğum oranları gerilemiştir.

¹⁴⁹ Ethem Kerim, *Türkiye'de Nüfusun Tarihsel Gelişimi (1923-1990)*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1997, s. 45.

¹⁵⁰ TÜİK, *İstatistiklerde Kadın (1927-1990)*, s. 3.

¹⁵¹ Zafer Toprak, *a.g.e.*, s. 340.

1.2. Evlenme

Aile toplumun sosyal yapısının özünü, çekirdeğini oluşturur ve evlilikle de arasında sıkı bir bağın vardır.¹⁵² Evlilik hemen hemen tüm toplumlarda bireylerin sosyal yaşantısının bir parçası olarak görülmüş doğurganlıkla birlikte değerlendirilmiştir. Doğurganlık için evlenme bir önkoşul olmamakla birlikte dünyadaki pek çok ülkede doğumların büyük bir bölümü evlilik kurumu içerisinde gerçekleştirilmektedir. Evlenme yaşındaki değişiklikler doğurganlık süresini artma veya azalma şeklinde değiştireceği için doğumları mutlaka etkileyecektir.¹⁵³1926 yılında kabul edilen Türk Medeni Kanunu ile aile hayatına katılmada, aile hayatının bünyesinde, evlenme ve boşanmada kadına ve erkeğe eşit hakların verildiği bilinmektedir. Evlilik yaşları ile ilgili bir düzenleme 1926 yılında yapılmış erkekler için 18, kadınlar için 17'ye çekilmiştir¹⁵⁴

Nüfusu artırmak için yapılan çalışmalardan bir tanesi de bekarlık vergisidir. İlk kez 1920'li yıllarda gündeme gelmiştir. TBMM bir yandan ülkeyi kurtarmaya çalışırken bir yandan da ülke kurtulduktan sonra ihtiyaç duyulacak insan sayısını artırmak istemiştir. Samsun Milletvekili Hamdi Bey, insan kaynağı konusunda sorun yaşamamak için 19 Ekim 1920 tarihinde Meclis'e ilk "*Bekarlık Kanun Teklifi*" sundu.¹⁵⁵ 25 yaşını doldurup henüz evlenmemiş veya boşanarak bekar kalmış erkeklerden vergi alınması önerilmiştir.¹⁵⁶ Genel kurulda görüşülen bu kanun nüfusu artırmanın tek çaresi bekarların evlendirilmesi olmamalı, denilerek kabul edilmemiştir. Erzurum Milletvekili Salih Bey'de benzer bir kanun önerisini 21 Şubat 1921 tarihinde TBMM'ye sunulmuştur¹⁵⁷ Kanunda; evli erkeklerin askerliklerinin kısaltılması, çocuğu çok olanlara yatılı okullarda burs verilmesi, erkek çocuğu dörtten fazla olan kadınlara ikramiye verilmesi teklif edilmiş ancak öneri reddedilmiştir. 1929 yılında tüm dünyada yaşanan ekonomik buhrandan sonra hazineye gelir getirmek için Yozgat milletvekili Süleyman Sırrı Bey yeni bir vergi olarak 18 Mart 1929

¹⁵² Nezahat Arkun, *Türkiye'de Evlenme ve Boşanmalar Hakkında Psiko-Sosyal Bir Araştırma*, İstanbul, 1965, s. 6.

¹⁵³ Samira Berksan, "Türkiye'de Evliliğin Yapısı ve Bu Yapının Doğurganlık Üzerine Etkileri", Hacettepe Üniversitesi Yayınları No: D-13, *Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü İzmir Toplantı Bildirileri*, 1968, s. 151.

¹⁵⁴ Elif Yüksel Oktay, *a.g.e.*, s. 38.

¹⁵⁵ Sevilay Özer, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Bekarlık Vergisi'ne İlişkin Tartışmalar", *Akademik Bakış*, Cilt: 6, Sayı: 12, 2013, s. 175.

¹⁵⁶ TBMM Zabıt Cerideleri, Devre 1, Cilt: 5, 86. Birleşim, 19 Ekim 1920.

¹⁵⁷ TBMM Zabıt Cerideleri, Devre 1, Cilt: 8, 155. Birleşim, 21 Şubat 1921.

tarihinde “*Bekarlık vergisi alınması hakkında kanun teklifini*” sunmuş¹⁵⁸ ancak bu teklif de reddedilmiştir.¹⁵⁹

Nüfusu artırmak Cumhuriyet hükümetlerinin temel politikası olmuştur. 1934 yılında nüfusu artırmak için alınması gereken tedbirleri belirlemek için Nüfus Komisyonu kurulmuştur. Bu komisyon nüfus artışının sağlanması için bekarlardan vergi alınacağını düşündüğünü raporunda belirtmiştir. Ülkede evliliğin çoğalmasına engel olan sosyal, iktisadi ve sağlık gibi tüm nedenlerin tespit edilerek nüfusun çoğalması için yapılması gerekenleri belirtmiştir.¹⁶⁰

Nüfusu artırma çalışmalarında atılan diğer bir adımda evlenme yaşının düşürülme için Türk Medeni Kanununun 88. maddesinin 15 Haziran 1938 tarihinde değiştirilmesidir. Yapılan bu değişiklikle evlenme yaşı erkekler için 17’ye, kızlar için 15’e düşmesi önerisi kabul edilmiştir.¹⁶¹ Konu ile ilgili Ali Fuat Başgil, *Barış Dünyası* dergisinde “*Evlenmeleri Nasıl Teşvik Edebiliriz*” başlıklı yazısında evlilik çağına gelenlerin vakit geçirmeden evlenmeleri gerektiğini yaş tartışmaları ile uğraşılmamasını, normal evlenme yaşının erken ya da geç olamayacağını orta bir yaşın olduğunu, evlenmeler sayesinde çocukların babalarının belli olacağını ve çocuk düşürmenin önüne geçileceğini söylemektedir.¹⁶² TBMM’de evlilik yaşı konusu görüşülüp tartışmalar devam ederken Süleyman Sırrı (İçöz) Bey 8 Nisan 1940 ve 14 Ocak 1944 tarihinde bekarlık vergisi konusunu tekrar gündeme getirmiştir.¹⁶³ Teklifte bu kez askerliğini bitirmiş erkeklerin ve 17 yaşını doldurmuş kızların vergiye tabi olması belirtilmiştir. Konu ile ilgili olarak Naci Sadullah haberinde bu verginin uygulanabileceğine inanmadığını “*hükümet bekarlardan %10 vergi alacak halbuki evlendiklerinde eşleri maaşlarının %60’ını alırlar erkekler borç ödemekten hiçbir zaman*

¹⁵⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 3, Cilt: 9, 2. Birleşim, 18 Mart 1929. “Bekarlar Bir Misli Fazla Vergi Versinler”, *Vakit*, 19 Mart 1929; “Bekarlardan Vergi Alınması Hakkında Teklif”, *Milliyet*, 19 Mart 1929; “Bekarlık İçin Bir Kanun Teklif Edildi”, *İkdam*, 19 Mart 1929.

¹⁵⁹ Yaşar Semiz, *a.g.e.*, s. 30.

¹⁶⁰ Erdal Aydoğan-Ebru Çoban, “Türkiye’de Nüfus Sayımları ve Uygulanan Nüfus Politikaları”, *Yaşam Bilim Dergisi*, Cilt:6, Sayı: 2/1, 2016, s. 121.

¹⁶¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 5, Cilt: 26, 3. Birleşim, 15 Haziran 1938. “Bekarları Evlendirmeli ve Boşanmaların Önü Alınmalı”, *Akşam*, 16 Haziran 1938. Konya milletvekili Dr. Osman Şevki Uludağ yasaya kesinlikle karşı çıkmış ve evlilik yaşlarının küçük olduğunu sorumluluk alacak yaşta olmadıklarını söylemiştir. Yaşanan tartışmalara başka ülkelerden evlenme yaşlarına ilişkin örnekler sunulmuştur. Kaç yaşında evlenirse kaç çocuk doğurabileceği sayılarla verilmiştir.

¹⁶² Ali Fuat Başgil, “Evlenmeleri Nasıl Teşvik Edebiliriz”, *Barış Dünyası*, Sayı: 7, 17 Mart 1944, s. 5.

¹⁶³ “Bekarlık Vergisi Tekrar Geliyor”, *Akşam*, 24 Temmuz 1940.; “Bekarlık Vergisi Bir Proje Halinde Bile Değil”, *Akşam Postası*, 8 Nisan 1940. Ayrıca bkz. İ. Alaattin Gövsa, “Çoğalma Davası”, *Yedi Gün*, 28 Temmuz 1941.

kurtulamaz'' diyerek fikirlerini beyan etmiştir.¹⁶⁴Burhan Felek'te Akşam gazetesindeki *‘Bekarlık Vergisi’* başlıklı yazısında verginin alınma amacının bir hizmet karşılığı olduğunu ancak bekarlık vergisinin hangi hizmete karşılık alınacağını bilmediğini, nüfusu çoğaltmak için vergi almanın anlamsız olduğunu yazmaktadır. Önemli olanın doğan çocukları sağlıklı bir şekilde yetiştirmemiz gerektiğini söylemektedir.¹⁶⁵F. Neumark Barış Dünyası dergisinde *‘Bekarlık Vergisi’* başlıklı bir yazı yazmıştır. Yazısında Türkiye’de nüfus artışının yeterli olduğunu, nüfusu artırmak yerine var olan nüfusumuza bakmamız gerektiğini, bekarlık vergisinin de evlenmeyi ve çocuk yapmayı da teşvik etmeyeceğini belirtmiştir.¹⁶⁶ Asrın Kadını dergisinde de *‘Kadınlarımıza Soruyoruz’* başlığıyla anket yapılmış, ankette *‘kadınlardan bekarlık vergisi alınmalı mıdır?’* sorusu sorulmuştur. Kadınlar, değil kadınlardan erkeklerden bile bekarlık vergisinin alınmaması gerektiğini çünkü baskı ile evliliğin olamayacağını söylemiştir.¹⁶⁷

Hükümet bekarlık vergisi tartışmaları devam ederken nüfusu artırmak için önlemler almaya başlamıştır. Hükümetin nüfus artışını teşvik etmek için çok çocuklu ailelere yaptığı yardım II. Dünya Savaşı yüzünden yarım kalmıştır. Yardımlar konusu tekrar ele alınmış ancak ödemeler yine yapılamamıştır. Yardımları alamayanlarda bu durumu şikâyet etmiştir.¹⁶⁸ Şikâyetlerin artması ve doğum oranlarının azalması yüzünden hükümet sadece çok çocuk sahibi olanlara bir miktar yardım yapmaya başlamıştır.¹⁶⁹ Çocuk Esirge Kurumu’da hükümetin girişimlerinin ardından 27 Ocak 1944 tarihinde *‘Çocuk vergisi kanun tasarısını’* hazırlamış ve TBMM’ye sunmuştur. Tasarının adı çocuk vergisi olarak söyleneceği bir anlamda bekarlık vergisi tasarısıdır. Tasarıya göre çocuk pulu hazırlanacak bu pul belli oranlarda abone makbuzlarına, biletlerin üzerine, faturalara, elektrik, su, havagazı makbuzlarına yapıştırılacaktır. Ayrıca 25 yaşını doldurduğu halde hala bekar kalan erkekler evleneceği zamana kadar veya 45 yaşına gelene kadar, 5 yıllık evli olup çocuk yapmayanlarda çocuk vergisi verecektir. Devletin izlediği nüfus politikasının uygun olarak hazırlanan bu tasarı ile bekarlık vergisi ile nasıl evlenmelerin çoğalması hedeflenmişse çocuk vergisi ile de evlenmelerin çoğalması hedeflenmiştir.¹⁷⁰

¹⁶⁴ Naci Sadullah, *‘Bekarlardan Yüzde 10’*, *Tan*, 8 Nisan 1940. 11 Nisan 1940 tarihli yazısında da vergi ile ilgili olarak bekarları memur yapmayalım diyen kişiye, diploma alan kişi hemen evlensin diye cevap vermiştir.

¹⁶⁵ Burhan Felek, *‘Bekarlık Vergisi’*, *Akşam*, 19 Nisan 1940.

¹⁶⁶ F. Neumark, *‘Bekarlık Vergisi’*, *Barış Dünyası*, Sayı: 4, 25 Şubat 1944, s. 5-6.

¹⁶⁷, *‘Kadınlarımıza Soruyoruz’*, *Asrın Kadını*, Haziran 1944, Cilt: 1, Sayı: 1, s. 12.

¹⁶⁸ *‘9 Çocuk Sahibi Fakir Bir Baba’*, *Yeni Sabah*, 7 Ağustos 1941.

¹⁶⁹ Yaşar Semiz, *a.g.e.*, s. 457.

¹⁷⁰ Yaşar Semiz, *a.g.e.*, s. 458.

Çocuk Vergisi konusu ortaya çıkınca Süleyman Sırrı Bey, Bekarlık Vergisini 14 Ocak 1944 tarihinde bazı farklılıklarla tekrar gündeme getirmiştir.¹⁷¹ Askerliğini yapmış bekar tüm erkekler¹⁷² ve 17 yaşını doldurmuş tüm genç kızların vergi vermesi istenmiştir. Vergi, yapılan görüşmeler sonucunda teklif edildiği şekliyle yasalaşmamış, en sonunda bekarlık vergisi 1949 yılında kabul edilen Gelir Vergisinin içerisinde bekarların ödeyeceği %5 oranında zam yapılarak yürürlüğe konulmuştur.¹⁷³

Nüfusu artırmak için yapılan evliliklerin sonuçlarını sayım sonuçları incelenerek elde etmek mümkün olmaktadır. Medeni durum bilgileri toplum hakkında önemli bilgiler vermektedir. Medeni bilgileri öğrenmek doğumların durmadan azalmasının nedenini anlayabilmek için oldukça önemlidir. Çünkü evlenmeler ve boşanmalar doğumlar üzerinde doğrudan ya da dolaylı olarak etkilidir.¹⁷⁴

Tablo 1.7. 1935-1945 Yılları Arası 15 ve Daha Yukarı Yaştaki Nüfusun Medeni Durumu ¹⁷⁵

Sayım Yılı	Toplam Nüfus	Hiç Evlenmemiş %	Evli %	Boşanmış %	Eşi Ölü %	Bilinmeyen %
1935	9.487.045	18,24	68,13	0,52	12,22	0,89
1940	10.318.000	21,32	66,39	0,45	11,71	0,13
1945	11.368.911	23,08	65,80	0,45	10,30	0,37

Yukarıdaki tablo ülke nüfusu içinde 15 yaş ve üzeri kişilerin medeni durumlarını bildirmektedir. Tabloya göre 15 yaş ve üzeri nüfusun hiç evlenmemiş olanların yüzdesi 1935 yılından 1945 yılına kadar geçen zaman içinde artış göstermiştir. 1935 yılından itibaren evlilik yüzdelерinin de azaldığı görülmektedir.¹⁷⁶ Evli kişi sayısının düşmesinin en önemli nedeni olarak II. Dünya Savaşı sırasında erkeklerin silah altına alınmış olması ve bu dönemde yaşanan belirsizlikler olabileceği düşünülmektedir.¹⁷⁷ Eşini kaybetmiş kişilerin yüzdesi ise düşüş göstermiştir.

1935 yılında hiç evlenmemiş 1.117.592 erkek, 612.445 kadın olmak üzere toplam 1.730.037 kişi; 1940 yılında hiç evlenmemiş 1.375.000 erkek, 825.00 kadın toplam 2.200.000 kişi; 1945 yılında da 1.661.105 erkek ve 962.377 kadın toplam 2.623.482 kişi tespit edilmiştir. 1935 yılında evli 3.159.195 erkek, 3.304.636 kadın toplam 6.453.831 kişi;

¹⁷¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 7, Cilt: 7, 19. Birleşim, 14 Ocak 1944.

¹⁷² Köyde yaşayan erkekler muaf tutulmuştur.

¹⁷³ Sevilay Özer, *a.g.e.*, s. 185.

¹⁷⁴ Haluk Cillov, “Türkiye’de Evlenme ve Boşanmanın Seyri”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 21, Ekim 1959-Temmuz 1960, No; 1-4, s. 120.

¹⁷⁵ TÜİK, *İstatistik Göstergeler (1923-1990)*, Yayın No: 1472, 1992, s. 16.

¹⁷⁶ Nezahat Arkun, *a.g.e.*, s. 44.

¹⁷⁷ Cahit Gelekçi, *a. g. e.*, s. 131.

1940 yılında 3.370.000 erkek, 3.480.000 kadın toplam 6.850.000 kişi; 1945 yılında da 3.691.722 erkek, 3.789.079 kadın toplam 7.480.801 kişi tespit edilmiştir. 1935 yılında boşanmış 13.155 erkek, 35.701 kadın toplam 48.856 kişi; 1940 yılında 14.000 erkek, 33.000 kadın toplam 47.000 kişi; 1945 yılında 17.719 erkek, 33.431 kadın toplam 51.150 kişi olarak belirlenmiştir.¹⁷⁸

Akşam gazetesi 7 Mart 1940 tarihli bir haberinde İstatistik Umum Müdürlüğünün çıkardığı yıllığın verilerini paylaşmıştır. Haberde; şehirlerde yapılan evlilik sayılarının artış ve azalışlarına yer verilmiştir.¹⁷⁹ Ayrıca haberde evlenme törenlerinin en fazla ekim ayında, evlenmelerin genellikle bekar erkek ve bekar kadın arasında gerçekleştiği¹⁸⁰ belirtilmiştir. Kadınların 19-24, erkeklerin 24-29 yaş arasında evliliği tercih ettiği, yaş ilerledikçe özellikle 70-74 yaş arası kadınlarda evliliğin azaldığı belirtilirken, 80 yaşında 11 erkeğin ise evliliğini 25-59 yaş arası kadınlarla gerçekleştirmiş olduğu ifade edilmektedir.¹⁸¹

Tablo 1.8. 1935-1945 Yılları Kadın ve Erkek İlk Evlilik Yaşı Ortalaması¹⁸²

Yıllar	Kadın	Erkek
1935	19,68	23,08
1940	23,8	29,9
1941	24,1	30,0
1942	24,4	30,5
1943	23,7	30,0
1944	22,7	28,5
1945	23,2	28,4

Tablo 1.8 incelendiğinde 1935 yılından 1943 yılına kadar kadınlarda ilk evlenme yaş ortalaması yükselmiş, 1943 yılından itibaren ise düşmüştür. Erkeklerin de 1935 yılından 1944 yılına kadar ilk evlenme yaş ortalaması yükselmiş, 1944 yılından itibaren evlilik yaşı ortalaması düşmüştür. Kadın ve erkeğin ilk evlilik yaş ortalamalarının 1942 yılına kadar yükselmesinin nedeni olarak II. Dünya Savaşı sırasında evlenme çağında olan erkeklerin askere çağırılması ve savaş yüzünden ülkenin ekonomik koşullarının pek iyi olmaması ileri sürülmüştür.¹⁸³

¹⁷⁸ TÜİK, İstatistiki Göstergeler (1923-1990), s. 16.

¹⁷⁹ Örneğin Balıkesir’de 1927 yılında 717 kişi evlenirken 1938’de 972 kişi evlenmiştir. Diğer şehirlerle ilgili veriler paylaşılmıştır.

¹⁸⁰ 1938’de 1.260 evlilik bekar erkek dul kadın arasında, 2.049 evlilik dul erkek bekar kadın arasında, 208 evlilikte ikisi de dul olan kişiler arası olmuştur.

¹⁸¹ “Memleketimizde Evlenme ve Boşanma Hadiseleri”, *Akşam*, 7 Mart 1940, s. 5.

¹⁸² Samira Berksan, *a.g.e.*, s. 160.; TÜİK, Evlenme İstatistikleri (1932-1940-1945-1950-1962), Yayın No: 442, s. 16.

¹⁸³ Koray Başol, *a.g.e.*, s. 140.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Türkiye’de ilk evlenme yaşı erkeklerde 21, kadınlarda ise 18’dir. İlk evlilik yaşları şehir ve köylerde değişiklik göstermektedir. Köylerde ilk evlenme yaşı şehirlere göre daha düşüktür. Şehirlerde erkeklerin %27’si, köylerde %40’ı, kadınlarında şehirlerde %69’u, köylerde %73’ü 20 yaşına gelmeden evlenmektedir.

Tablo 1.9. 1935-1945 Yılları Arası Karşılıklı Yaşlara Göre Evlenme Oranı¹⁸⁴

Yaşlar	1935	1940	1945
Erkeğin Yaşı Büyük	% 62,4	% 68,5	% 62,2
Yaşlar Aynı	% 26,4	% 20,3	% 26,9
Kadının Yaşı Büyük	% 10,5	% 10,7	% 10,1
Bilinmeyen	% 0,7	% 0,5	% 0,8

Yukarıdaki tabloya baktığımızda karşılıklı olarak evlenme yaşları incelendiğinde genel olarak evlenen erkeklerin yaşının kadınlardan büyük olduğu görülmektedir. 1935 yılında evlenen erkeklerin yaşının kadından büyük olduğu evlilik oranı 62,4’tür ve 1940 yılında bu oran 68,5’e yükselmiştir. 1945 yılında ise oran 62,2’ye düşmüş ve bu yıl yaşları aynı olan çiftlerin evlilik oranı yükselmiştir. Kadın ve erkeğin evlendiğinde yaşlarının aynı olduğu evlilikler 1935 yılında 26,4’ten 1940 yılında 20,3’e düşmüştür. Kadının yaşının büyük olduğu evlilikler tüm yıllarda hemen hemen aynı oranda kalmıştır.

Tablo 1.10. 1938-1946 Yılları Arası Gerçekleşen Evlilik Sayısı

Yıllar	Evlenmeler
1938	29.251
1939	33.060
1940	34.179
1941	35.415
1942	40.028
1943	39.775
1944	44.465
1945	42.939

Tablo 1.10’da görüldüğü gibi Türkiye’de evlilikler de rakamsal olarak ufak değişiklikler yaşansa da sürekli artış göstermiştir. Nüfusun sürekli artması doğal olarak evlilik sayılarının da artmasına neden olmuştur. Bu belirtilen rakamlar Türkiye’de bulunan şehir nüfusu için geçerlidir. Köyde yaşayan insanlar arasındaki evlilik sayıları istatistiki bilgi olarak belirtilmediği için tüm ülke için bu sayıları vermek doğru değildir. Çünkü köylerde yapılan evliliklerin büyük bir kısmının resmi evlilik olmadığı bilinmektedir.

¹⁸⁴ Haluk Cillov *a.g.e.*, s. 129.

Şehirde yaşayanlar sadece şehirde yaşayanlarla evlendiklerine dair bir bilgide olmadığı için belirtilen evlilik sayılarının doğru olup olmadığı hakkında düşünmek gerekmektedir.¹⁸⁵

¹⁸⁵ Haluk Cillov, *a.g.e.*, s. 121-122.

Tablo 1.11. 1932 Yılı İl ve İlçelerde Erkek- Kadın Yaş Gruplarına Göre Evlilik Sayısı¹⁸⁶

E	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K
Yaş	Toplam	17/18	19/24	25/29	30/34	35/39	40/44	45/49	50/54	55/59	60/64	65/69	70/74	75/79	80/
Toplam	23054	5714	11158	2464	1375	800	501	253	167	73	30	23	9	3	1
17/18	1053	462	512	53	10	7	5	-	1	-	-	-	-	-	-
19/24	7553	2457	4268	520	183	65	27	9	4	2	1	1	1	-	1
25/29	6697	1874	3627	761	278	94	34	13	7	1	-	-	-	-	-
30/34	3213	628	1592	535	288	108	36	13	7	2	-	-	1	-	-
35/39	1454	169	638	231	215	115	46	19	9	7	-	3	-	-	-
40/44	812	72	280	150	142	90	49	13	13	2	-	-	-	-	-
45/49	573	23	142	98	94	101	64	33	11	3	1	1	1	1	-
50/54	458	18	54	65	87	78	83	50	8	9	2	2	-	1	-
55/59	301	6	27	28	37	69	49	35	27	9	8	2	1	-	-
60/64	218	-	9	10	24	38	56	28	30	11	8	3	1	-	-
65/69	146	1	1	6	13	21	31	25	22	14	4	5	3	-	-
70/74	73	-	3	3	3	9	14	8	16	9	4	3	1	-	-
75/79	25	-	1	-	-	3	3	5	8	4	-	1	-	-	-
80	14	-	1	3	3	1	1	2	1	-	-	1	-	-	-

¹⁸⁶ TÜİK, Evlenme İstatistikleri (1932-1940-1945-1950-1962), s. 7.

Bu bilgilere ek olarak 483 kadın, 464 erkek daha evlilik yapmış ancak yaşları tespit edilememiştir.

Tablo 1.11'e bakıldığında 1932 yılında erkeklerin ve kadınların çoğunlukla evliliklerini 19-24 yaş arası yaptığı görülmektedir. Gerçekleşen 23.054 evliliğin kadınlarda 11.158 tanesi, erkeklerde ise 7.553 tanesi 19-24 yaş arasında yapılmıştır. 6.697 erkek 25-29 yaş arasını, 5.714 kadın ise 17-18 yaş arasını evlilik için ikinci yaş grubu olarak tercih ettiği anlaşılmaktadır. 3.213 erkek 30-34 yaş arasını, 2.464 kadın 25-29 yaş arası evlilikleri üçüncü yaş grubu olarak tercih etmiştir. Yaşlar ilerledikçe özellikle kadınlarda evlenme sayıları azalmaktadır. Erkekler yaşları ilerlese de azda olsa evlilik yapmıştır. Çiftlerin 2.057 tanesi de en fazla Mayıs ayında evlenmeyi tercih etmiştir.

Tablo 1.12. 1940 Yılı İl ve İlçelerde Erkek- Kadın Yaş Gruplarına Göre Evlilik Sayısı

E	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K
Yaş	Toplam	17/18	19/24	25/29	30/34	35/39	40/44	45/49	50/54	55/59	60/64	65/69	70/74	75/80
Toplam	34179	11931	10559	5050	2661	1629	1059	589	251	167	76	33	7	10
17/18	2111	1362	622	88	16	11	5	-	1	-	-	-	-	--
19/24	6896	3529	2476	587	175	79	32	9	1	-	1	-	-	-
25/29	11804	4609	4288	1811	659	259	111	39	9	3	-	-	-	-
30/34	6006	1659	1974	1235	646	310	115	48	12	2	-	-	-	-
35/39	2895	483	706	662	483	301	159	64	14	12	1	3		
40/44	1774	202	293	379	336	256	182	74	24	18	4	2	1	1
45/49	944	56	123	159	184	157	144	88	19	11	2	1	-	-
50/54	540	11	39	69	76	110	107	71	36	14	2	4	-	-
55/59	411	12	20	35	45	67	86	73	36	21	11	3	1	-
60/64	304	4	7	16	27	39	57	50	40	34	20	8	1	1
65/69	204	-	6	6	8	28	41	35	33	19	18	6	2	1
70/74	99	-	2	1	3	10	12	24	14	17	8	3	2	3
75/80	72	-	2	1	2	2	8	13	12	16	9	3	-	3

Bu bilgilere ek olarak 157 kadın 119 erkek evlenmiş ancak evlendiklerindeki yaşları tespit edilmemiştir.

Tablo 1.12'ye bakıldığında 1940 yılında toplam evlilik sayısı 34.179 olarak görülmektedir. 1932 yılındaki 23.054 olan evlilik sayısı ile karşılaştırıldığında yükseldiği anlaşılmaktadır. Evlenme yaşları ise değişmiştir. 1940 yılında yapılan evliliklerde 11.804 erkek 25-29 yaş arasını, 11.931 kadın ise 17-18 yaş grubunu ilk tercih olarak kabul etmiştir. 1940 yılında 6.896 erkek ve 10.559 kadın 19-24 yaş grubunu evlilik için ikinci tercih olarak seçmişlerdir. 6.006 erkek 30-34 yaş grubunu, 5.050 kadın ise 25-29 yaş arasını evlilik için üçüncü tercih olarak seçmişlerdir.¹⁸⁷ Yaşlar ilerledikçe kadınların erkeklere göre daha az evliliği tercih ettikleri anlaşılmaktadır. 1940 yılında yapılan 3.411 evlilikte çiftler evlenmek için en fazla mart ayının tercih etmiştir.¹⁸⁸

¹⁸⁷ TÜİK, Evlenme İstatistikleri (1932-1940-1945-1950-1962), s. 13.

¹⁸⁸ TÜİK, Evlenme İstatistikleri (1932-1958), Yayın No: 392, s. 19.

Tablo 1.13. 1945 Yılı İl ve İlçelerde Erkek- Kadın Yaş Gruplarına Göre Evlilik Sayısı

E	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K
Yaş	Toplam	17/18	19/24	25/29	30/34	35/39	40/44	45/49	50/54	55/59	60/64	65/69	70/74	75/80
Toplam	42939	12648	19296	3508	2909	1612	1208	716	367	176	114	39	16	10
17/18	3055	1758	1204	57	23	4	5	-	-	-	-	-	-	-
19/24	14001	5663	7251	628	283	84	37	16	3	4	-	-	-	-
25/29	10479	2996	5689	956	494	185	96	31	12	1	2	-	-	-
30/34	7180	1584	3263	918	817	320	160	67	24	6	6	1	-	-
35/39	2915	389	1049	419	512	307	146	65	17	4	3	2	-	-
40/44	1975	157	503	278	354	263	241	101	42	16	10	1	1	1
45/49	1249	68	204	143	233	213	195	113	44	22	6	3	2	-
50/54	669	11	63	58	101	111	126	110	50	17	13	5	2	-
55/59	460	7	34	27	54	68	92	80	45	29	14	8	1	-
60/64	348	3	15	8	22	34	67	69	66	34	20	6	2	2
65/69	189	-	8	6	9	17	25	38	39	20	19	4	2	2
70/74	84	-	2	2	2	3	11	14	15	13	10	4	3	4
75/79	62	-	-	1	3	1	7	12	9	9	11	5	3	1

1945 yılında evlenen 320 kadının ve 273 erkeğin evlendiklerinde yaşı bilinmemektedir.

Yukarıdaki tabloya göre 1945 yılında 42.930 evlilik yapılmıştır. Bu sayı 1940 yılında yapılan 34.179 evliliğe göre daha fazladır. 1945 yılında yapılan evliliklerde 14.001 erkek ve 19.296 kadının evlilik için ilk tercihleri 19-24 yaş grubudur. 10.479 erkek 25-29 yaş arasını, 12.648 kadın 17-18 yaş arasını evlilik tercihindeki ikinci yaş grubudur. 7.180 erkek 30-34 yaş arasını, 3.508 kadın ise 25-29 yaş arasının evlilik için üçüncü yaş grubu olarak tercih etmiştir. Kadınların 60 yaşından sonrada evliliği tercih ettiği görülmektedir. 4.013 çift ise evliliklerini gerçekleştirmek için en fazla mayıs ayını tercih etmiştir.¹⁸⁹

Tablo 1.14. 1934-1945 Yılları Arası Evliliklerde Karşılıklı Medeni Durum¹⁹⁰

Yıllar	1934	1935	1939	1940	1945
Toplam	22.151	20.911	33.060	34.179	42.939
Bekar-Bakire	16.935	16.099	26.023	26.147	32.792
Bekar-Dul	1.100	983	1.228	1.528	1.543
Dul-Bakire	1.544	1.559	2.455	2.628	3.246
Dul-Dul	1.334	1.186	1.812	1.939	2.170
Bekar-Boşanmış	314	260	395	502	734
Boşanmış-Bakire	358	300	494	611	1.196
Dul-Boşanmış	176	166	220	235	405
Boşanmış-Dul	119	103	149	212	329
Boşanmış-Boşanmış	121	119	162	186	419
Bilinmeyen	150	136	122	191	105

Tablo 1.14'e bakıldığında 1934-1945 yılları arasında çiftler yaptıkları evliliklerde en çok bekar-bakire tercihinde bulunmuştur. Bu tercih 1945 yılında en yüksek sayıya ulaşmıştır. En çok tercih edilen diğer evlilikler bekiere ve dul kişiler arasında yapılmıştır. Bu tercihler arasında yapılan evlilikler yine en yüksek sayıya 1945 yılında ulaşmıştır. Çiftlerin ikisinin de dul olduğu evlilikler de 1945 yılında en yüksek sayıya ulaşmıştır. 1934-1945 yılları arasında en az tercih edilen evlilikler ise çiftlerin ikisinin de dul olduğu evliliklerdir.

Tablo 1.15. 1940-1945 Yılları Arası Kadınların Medeni Durumu¹⁹¹

Yıl	Toplam Evlilik	Hiç Evlenmedi	Eşi Öldü	Boşandı	Bilinmeyen
1940	34.179	29.386	3.679	923	191
1941	35.415	30.158	3.954	1.167	136
1942	40.028	34.720	3.994	1.148	166
1943	39.775	34.812	3.663	1.167	133
1944	44.465	38.660	4.116	1.535	154
1945	42.939	37.234	4.042	1.558	105

¹⁸⁹ TÜİK, Evlenme İstatistikleri (1932-1940-1945-1950-1962), s. 13

¹⁹⁰ TÜİK, Evlenme İstatistikleri (1932-1958), s. 19

¹⁹¹ TÜİK, İstatistiklerle Kadın (1927-1990), s. 58.

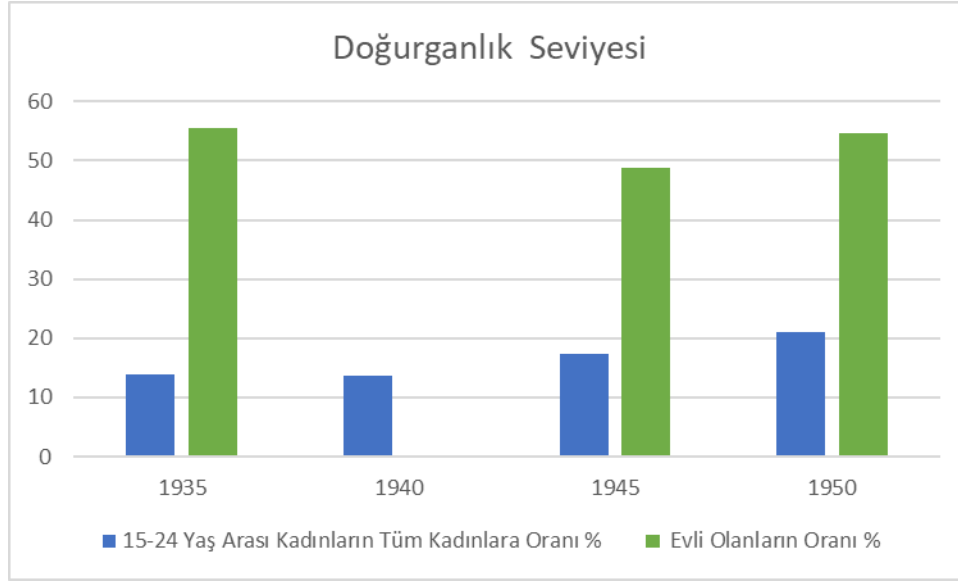
Bu tablo, kadınların evlenmeden önceki medeni durumlarını göstermektedir. 1940 yılında gerçekleşen 34.179 evlilikte 29.386 kadın daha önce evlenmemiş, 3.679 kadın eşi öldükten sonra, 923 kadın ise boşandıktan sonra tekrar evlenmiştir. 191 kadının ise evlilik öncesi medeni durumu ile ilgili bilgi bulunamamıştır. 1941 yılında gerçekleşen 35.415 evlilikte 30.158 kadın ilk kez, 3.954 kadın eşi öldükten sonra, 1.167 kadın da boşandıktan sonra tekrar evlenmiş, 136 kadın ile ilgili bilgilere ulaşılamamıştır. 1942 yılında gerçekleşen 40.028 evlilikte 34.720 kadın ilk kez, 3.994 kadın eşi öldükten sonra, 1.148 kadın boşandıktan sonra tekrar evlenmiş, 166 kadın ile ilgili bilgiye ulaşılamamıştır. 1943 yılında gerçekleşen 39.775 evlilikte 34.812 kadın ilk kez, 3.663 kadın eşi öldükten sonra, 1.167 kadın boşandıktan sonra tekrar evlenmiştir. 133 kadın ile ilgili bilgiye ulaşılamamıştır. 1944 yılında 44.465 evlilik gerçekleşmiş, bu evliliklerde 38.660 kadın ilk kez, 4.116 kadın eşi öldükten sonra, 1.535 kadın da boşandıktan sonra evlenmiştir. Hakkında bilgiye ulaşılamayan 154 kadın vardır. 1945 yılında 42.939 evlilik gerçekleşmiş, 37.234 kadın evliliklerini ilk kez gerçekleştirmiş, 4.042 kadın eşi öldükten sonra, 1.558 kadın ise boşandıktan sonra tekrar evlenmiştir. 105 kadın ile ilgili bilgiye ulaşılamamıştır. 1940 yılından 1944 yılına kadar, 1943 yılında düşüş görülmesine rağmen evlilik sayısı artmıştır. 1944 yılında evlilik sayısının en yüksek seviyeye ulaşmasının nedeni II. Dünya Savaşı için askere çağrılan erkeklerin evlerine dönüşü olabileceği düşünülmektedir.

Kadınların evlenme yaşlarının doğurganlık üzerinde çok önemli bir etkisi olmaktadır. İki doğum arasındaki sürenin ayarlanması, erken evlilik yaşının doğumlar üzerinde yaptığı etkiyi azaltacağı için bu etkinin dengeli hale gelmesine yol açacaktır.¹⁹²Toplumun yenilenmesi için doğumlara ihtiyaç vardır. Kadınların doğurganlığının en yüksek seviyesi 15-24 yaş arası olduğundan, bu yaş grubunda kaç kadın olduğu devlet yöneticileri tarafından bilinmelidir. Nüfusun artması için bu yaş grubu kadınların evlenmesi ve yeni nesilleri dünyaya getirmesi gerekmektedir.¹⁹³

¹⁹² Samira Berksan, *a.g.e.*, s. 151.

¹⁹³ Nevzad Yalçıntaş, *a.g.e.*, s. 14.

Tablo 1.16. 1935-1950 Yılları Arası 15-24 Yaş Arası Kadınların Tüm Kadın Nüfusa Oranı¹⁹⁴

*1940 yılına ait evli kadın oranları belirtilmemiştir.

Tablo 1.16'nın sonuçlarına göre nüfusun artış nedeni olarak 15-24 yaş arası doğurganlık çağındaki kadınların nüfustaki payının artması gösterilebilir. 1935-1950 yılları arası evlenme oranlarının da artmış olması nüfus artışının nedeni olarak düşünülebilir. 1935 yılında 8.221.248 kadın nüfusu vardır ve bu sayının içinde 15-24 yaş grubunun oranı 13,8'dir. 1940 yılında 8.922.038 olan kadın nüfusunun içindeki doğurandan kadın oranı 13,6, 1945 yılında 9.343.594 kadın nüfusunun içinde doğurgan kadın oranı 17,4; 1950 yılında 10.374.631 kadın nüfusunun içinde doğurgan kadın oranı 21,1'dir. Yıllar içinde doğurgan kadın sayısı artmıştır.

Geçimlerini tarım ile sağlayan ailelerde emeğe çok talep olduğu için ilk evlenme yaşı çoğunlukla küçük olmuştur. 15-49 yaş arası kadınların evli olması doğal doğurganlık oranını artırmıştır. Doğum kontrollerinden yasak olduğu için yararlanılmamıştır. Bebek ölümleri çok olduğu için ölen bebeklerin yerine yeni doğumlar gerçekleşmiştir.¹⁹⁵ Tarım toplumlarında çocuk işgücü, ana babalarına yaşlanınca bakıcı yani bir anlamda gelecek için sigorta olarak görülmüştür. Ayrıca çok çocuk sahibi olan kadının toplumdaki gücü ve saygınlığı da artmaktadır.¹⁹⁶

¹⁹⁴ Ömer Celal Sarç, *Türkiye'de Nüfus Artışı: Tıpta Yenilikler*, Sayı: 9, İstanbul Eczacıbaşı İlaç Fabrika Yayınları., s. 24 (Aktaran: Nevzad Yalçıntaş, a.g.e., s. 14.)

¹⁹⁵ Zafer Toprak, "Erken Cumhuriyet, Nüfus Sorunu ve Çocuk Ölümleri", *Toplumsal Tarih*, Mayıs 2017, s. 26-27.

¹⁹⁶ Gülşay Arıkan, "Kırsal Kesimde Kadın Olmak", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 2, 1988, s. 12.

1.3. Boşanma

Toplumların değişmesi ve gelişmesiyle beraber aile yapılarında da değişiklikler gerçekleşmiştir. Geleneksel geniş aileden çekirdek aileye doğru geçiş yaşanırken kadın ve erkeğin bireysel güçleri daha gerçekçi ve daha etkin olmaya başlamıştır.¹⁹⁷

Toplumunu oluşturan kadın ve erkeğin nüfusunun sosyal nitelikleri incelenirken bakılması gereken bir istatistik veri de boşanma sonuçlarıdır. Çünkü evlenmelerin ve boşanmaların doğumlar üzerinde etkisi oldukça fazladır. Aile ve evlilik kurumunun sürekliliğini yok eden, aile fertleri üzerinde olumsuz duygular oluşmasına neden olan boşanma olayı toplum üzerinde sosyal ve psikolojik sorunlara neden olmaktadır. Aile kurumunun çözülmesine neden olan boşanma önüne geçilemeyen sosyal bir problem olarak istatistiklere yansımaktadır. Toplumlar geçen zaman ile birlikte değişmekte aile yapıları da bu değişimden etkilenmektedir. Geleneksel aile yapısına sahip olan Türkiye’de de değişim gerçekleşmektedir. Değişen dünyada kişilerin özellikle kadınların bireysel olarak daha etkin ve güçlü olmaları, ekonomik özgürlüklerine kavuşmaları, geleneksel faktörlerin azalması evliliği daha az zorunlu görmelerine neden olmaktadır.¹⁹⁸

1926 yılında yürürlüğe giren Türk Medeni Kanun eşlerin kesin olarak ayrılıkları ile sonuçlanan boşanmaları kabul etmektedir. Türkiye’de boşanma oranları yıldan yıla bölgeden bölgeye değişiklik göstermektedir. Köyde yaşayanların boşanmak istediklerinde işlerinin daha zor olduğu da Hıfzı Veldet Velidedeoğlu tarafından dile getirilmektedir. Mahkeme işleri için sürekli şehre gidilip gelinmesi, şahitlerin zamanında duruşmalara katılmaması, köylünün işinin yarım kalacak olması gibi nedenlerin köyde boşanma olaylarını azalttığı ve imam nikahını artırdığını söylemektedir.¹⁹⁹ Boşanma konusunda gazete ve dergilerde yazılar yazılmakta, olası sonuçları üzerinde durulmaktadır. Ana dergisinde ‘*Boşanma Kara Bir Lekedir*’ başlığıyla yayınlanan bir yazıda boşanan kadının ve erkeğin sosyeteye karşı suçlu olduğu, boşanmanın da toplumda “*anormal telakki*” edileceği belirtilmektedir. Yurdun temelini aileye dayandığı, boşanma ile ailenin huzurunun bozulduğu söylenmekte, boşananların makul nedenler göstermeleri istenmiş ve boşanma toplum için kara bir leke olarak gösterilmiştir.²⁰⁰ Cemal Kutay ise “*Niçin Evleniriz Niçin*

¹⁹⁷ Şirin Tekeli, *a.g.e*, s. 1190. Osmanlı Devleti zamanında II. Meşrutiyet zamanında kadınlarda feminist hareketler başladı, boşanma hakkı ise 1917 Kararnamesi ile kadına ilk kez verildi.

¹⁹⁸ Neşide Yıldırım, “Türkiye’de Boşanma ve Nedenleri”, *Bilig Dergisi*, Sayı: 28, 2004, s. 55-56.

¹⁹⁹ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *Toplumsal Yaşam ve Hukuk*, İstanbul, 1983, s. 213.

²⁰⁰ “Boşanma Kara Bir Lekedir”, *Ana Dergisi*, Sayı: 8, Ağustos 1938, s. 4.

Boşanırız?” başlıklı bir yazıyı Yeni Mecmua dergisinde yazmıştır. Kimsenin boşanmak için evlenmeyeceğini ancak eşlerin bir süre sonra neden boşanmak istediklerini merak ettiğini ve boşanmanın bazı nedenleri olabileceği ve bu nedenlerin araştırılması gerektiğini belirtmiştir.²⁰¹

Yazar Vejdi Keyn, *Asrın Kadını* dergisinde “*Aile Geçimsizliğinin Sebepleri Nelerdir?*” başlıklı yazısında sık sık boşanma haberlerini duyduğunu, boşanmanın milli bir sorun olduğunu, sonuçlarını üzüntüyle takip ettiğini, ancak boşanma nedenlerini son derece şımarıkça ve anlamsızca bulduğunu yazmaktadır. Ayrıca yazısında insanların en küçük meselede şaşırıklarını ne yapacaklarını bilemediklerini, evlilik hayatının ölüncüye kadar sakin süremeyeceğini, zaman zaman denizlerin dalgalanması gibi evliliklerinde dalgalandığını, zorluklara karşı bir kaptan gibi dayanılması gerektiğini belirtmektedir.²⁰² Keyn, ‘*Aile Geçimsizliğinde Kadının Rolü*’ başlıklı bir yazıyı da *Asrın Kadını* dergisinde kaleme almıştır. Yazar bu yazısında aile geçimsizliğinde kadının rolünü sorgulamaktadır. Yazısında boşanmalarda kadının sorumluluğunun erkekten fazla olduğunu, erkekten ilgi beklemek yerine kadının ilgili olmasını, sürekli eşiyile meşgul olmasını, kadın isterlerse erkeği kendisine tekrar aşık bile edeceğini belirtmiştir. Ancak çok ilgi sıkıcı olacağından ilginin dozajını iyi ayarlamalarını, kocalarını zengin kişilerle karşılaştırmamalarını, karşılaştırma yapanlarında kendilerini şehrin en güzel kadınıyla kıyaslamaları gerektiğini yazmıştır.²⁰³ *Asrın Kadını* dergisinde ‘*Aile Geçimsizliğinde Erkeğin Rolü*’ başlıklı başka bir yazı daha yazmıştır. Yazısında aile geçimsizliğinin nedeni olarak bu defa erkekleri suçlamaktadır. Erkeklerin eşleriyle ilgilenmelerini, sağlığına evlenmeden önce ve evlendikten sonrada dikkat etmesi gerektiğini, eşine davranışlarıyla sevgisini göstermesini, yalan duymak istemiyorsa yalan söylememesini önermektedir. Geçimsizliğin karşılıklı olduğunu eşlerin birbirlerine sevgi ve saygı çerçevesinde yaklaşmasını istemektedir.²⁰⁴

Hüseyin Cahit Yalçın, *Yedi Gün*’de “*Bugünkü Evlenme Bağları*” başlıklı yazısında evliliklerin ayrılıkla çok çabuk sonuçlandığını, ilişkilerin çok gevşek yaşandığını belirterek bu durumun nedeni olarak “*medeni nikah mı?*” diye sormakta ve modern hayata birden girdiğimiz için şaşırıldığımızı, sarsıldığımızı söylemektedir.²⁰⁵ Nizamettin Nazif’te *Yedi Gün*’de “*Evlenmeler ve Boşanmalar*” başlıklı yazısında boşanmaların çok olduğunu

²⁰¹ Cemal Kutay, “Niçin Evleniriz Niçin Boşanırız”, *Yeni Mecmua*, Ocak 1939, s. 3-4.

²⁰² Vejdi Keyn, “Aile Geçimsizliğinin Sebepleri Nelerdir”, *Asrın Kadını*, Haziran 1944, s. 26.

²⁰³ Vejdi Keyn, “Aile Geçimsizliğinde Kadının Rolü”, *Asrın Kadını*, Eylül 1944, s. 8.

²⁰⁴ Vejdi Keyn, “Aile Geçimsizliğinde Erkeğin Rolü”, *Asrın Kadını*, Kasım 1944, s. 4.

²⁰⁵ Hüseyin Cahit Yalçın, “Bugünkü Evlenme Bağları”, *Yedi Gün*, 18 Haziran 1944, s. 4.

çiftlerin sürekli boşandıklarını bunun sonunda da toplumun çökeceğini yazmıştır. Nizamettin Nazif yazısının devamında boşanma olaylarının çok olmasından dolayı üzüldüğünü ancak boşanan insanların sorunlu kişiler olduklarını, toplumun yaraları olan bu insanların boşandıkça toplumun rahata kavuşacağını, olumsuz duygularla yaşamayan bu insanların karşısına daha çok olumsuzluk çıkacağını belirtmiştir.²⁰⁶

Hikmet Feridun ise Yedi Gün’de “*Aile Bağlarını Kim Koparır*” başlıklı yazısında aile bağlarını kimin kopardığını sorduktan sonra kadınların erkekleri, erkeklerinde kadınları suçladığını bu suçlamaların erkek ve kadın açısından neler olduğunu ayrı ayrı ele almış eşlerin karşılıklı suçlamalarını dile getirmiştir.²⁰⁷

Akşam gazetesinin “*Memleketimizde Evlenme ve Boşanma Vakaları*” haberinde boşanma ile bilgiler paylaşılmıştır. Bu habere göre 1930 yılından 1938 yılına kadar boşanma sayısı artmıştır. 1930 yılında şehirde boşanma sayısı 1.114 iken 1938 yılında 1.670 olmuş, köyde ise 886 olan boşanma sayısı 1938 yılında 1.582’ye ulaşmıştır. Boşanma davaları 5-8 ay sürmekle beraber 1938 yılında 3 yıl süren 120 dava da vardır.²⁰⁸

Devlet İstatistik Enstitüsü’nün boşanma istatistik bilgilerine göre 1932-1945 yılları arası boşanma sayılarına bakıldığında 1932 yılında 2.004 olan boşanma sayısı 1933 yılında 2.113’e, 1934 yılında 2.471’e yükselmiş, 1935 yılında 2.357’ye düşmüştür. 1936 yılında 2.415 olan boşanma sayısı 1937 yılında 3.699’ya yükselmiş, 1938 yılında ise 3.485’e düşmüştür. 1939 yılında tekrar yükselmeye başlamış ve 3.863 olmuştur. 1940 yılında 4.027 olan boşanma sayısı 1941 yılında 4.028’e, 1942 yılında 5.170’e, 1943’te 5.427’ye, 1944 yılında 6.023’e ve 1945 yılında 6.187’ye yükselmiştir²⁰⁹. Akşam gazetesinin 7 Mart 1940 tarihli yukarıda bahsedilen haberinde boşanma nedenleri de paylaşılmıştır. Habere göre 1938 yılında 202 erkek ve 575 kadın ihanetten, 2.016 aile geçimsizlikten, 15 aile hastalıktan, 346 aile çeşitli nedenlerden ve 279 aile de çiftlerin birbirini terk etmesi sonucunda boşanmıştır. İhanet ve geçimsizlik nedeniyle boşanma sayısının arttığı ifade edilmektedir. İstanbul ve İzmir kalabalık olduğu için boşanma sayısı fazla olmuştur. 1938 yılında Adana, Aksaray, Artvin, Beyazıt, Osmaniye, Hakkâri, Mersin, Şibinkarahisar (Giresun’un ilçesi) ve Van’da boşanma olmamıştır. 1938 yılında boşanan 1.399 erkeğin

²⁰⁶ Nizamettin Nazif, “Evlenmeler ve Boşanmalar”, *Yedi Gün*, 19 Ekim 1942, s. 8-9.

²⁰⁷ Hikmet Feridun, “Aile Bağını Kim Koparır”, *Yedi Gün*, 12 Nisan 1943, s. 4.

²⁰⁸ “*Memleketimizde Evlenme ve Boşanma Vakaları*”, *Akşam*, 7 Mart 1940.

²⁰⁹ TÜİK, Boşanma İstatistikleri (1932-1940-1945-1950-1960), Yayın No: 419, 1960. s. 1.; Haluk Cillov, *a.g.e.*, s.132.

yaşı, boşandığı kadının yaşından ve 737 kadının yaşı da boşandığı erkeğin yaşından büyüktür, boşanan 321 kadın ve erkeğin yaşı da birbirine eşittir.1938 yılında boşanan insanlar hakkında öğrenilen bir diğer bilgide okur yazarlık durumlarıdır. Boşanan 1.390 erkek, 771 kadın okur yazardır, 2.095 erkek, 2.714 kadında okuma yazma bilmemektedir. Öğrenilen diğer bir bilgide kişilerin mesleki durumlarıdır. 1.922 erkek, 733 kadın ziraat işleri ile 364 erkek, 40 kadın sanayi işleri ile 436 erkek, 38 kadın ticaret ile 370 erkek, 41 kadın memuriyetle 151 erkeğin mesleği yoktur ve 2.630 kadında ev hanımı olarak yaşamlarını devam ettirmektedir.²¹⁰

Tablo 1.17. 1940-1945 Yılları Boşanma Anında Kadın ve Erkek Yaşı²¹¹

Yıllar	Toplam	Erkek Yaşı Büyük	Yaşlar Eşit	Kadının Yaşı Büyük	Bilinmeyen
1940	4.027	2.142	950	395	540
1941	4.028	2.279	895	417	437
1942	5.170	3.014	1.145	534	477
1943	5.427	3.263	1.206	590	368
1944	6.023	3.649	1.276	703	395
1945	6.187	3.659	1.463	677	388

1940-1945 yılları arası yaşanan boşanma sonuçları incelendiğinde boşanma sayısının arttığı görülmektedir. Boşanma ile sonuçlanan evliliklerde erkeklerin yaşlarının daha büyük olduğu anlaşılmaktadır. Yaşları eşit olan 6.935 çiftin evlilikleri de 1940 yılından 1945 yılına kadar boşanma ile sonuçlanmıştır. Kadının yaşının büyük olduğu evliliklerde de aynı yıllar arasında sonuç değişmemiş boşanma oranları artmıştır..

²¹⁰ Halil Cillov, *a.g.e.*, s. 136.

²¹¹ TÜİK, Boşanma İstatistikleri (1932-1940-1945-1950-1960), s. 8.

Tablo 1.18. 1940-1945 Yılları Boşanmada Davayı Açan Taraf ve Eğitim Durumu

Yıllar	Toplam	Davayı Açan Erkek	Davayı Açan Kadın	Kadın ve Erkek	Bilinmeyen	Okuma Bilen Erkek	Okuma Bilmeyen Erkek	Okuma Bilen Kadın	Okuma Bilmeyen Kadın
1940	4.027	2.211	1.759	56	1	1.956	2.071	1.132	2.895
1941	4.028	2.367	1.627	34	-	1.856	2.192	979	3.049
1942	5.170	3.214	1.931	24	1	2.311	2.859	1.144	4.026
1943	5.427	3.217	2.186	13	11	2.568	2.859	1.250	4.177
1944	6.023	3.619	2.380	21	3	2.803	3.220	1.331	4.692
1945	6.187	3.825	2.340	22	-	2.919	3.268	1.316	4.871

Tablo 1.18 incelendiğinde boşanma davası açan kişinin çoğunlukla erkek olduğu görülmektedir. 1943 yılından itibaren dava açan kadın sayısı da erkek sayısına yaklaşmıştır. Boşanma davalarında tarafların okuma yazma durumuna bakıldığında erkek ve kadının okuma yazma bilmeyenlerin sayısının fazla olduğu anlaşılmaktadır. 1940 yılında boşanan insanların mesleklerine bakıldığında 2.200 erkeğin en çok ziraat işi ile uğraştığı, 3.197 kadının mesleği olmadığı; 1941 yılındaki boşanan ziraat işi ile uğraşan 2.470 erkeğin olduğu, 3.022 kadının mesleğinin olmadığı, 1942-1945 yıllarında da boşanan erkeklerin büyük kısmının yine ziraat işini yaptığı, kadınların ise mesleğinin olmadığı tespit edilmektedir.²¹² Ülkede erkeklerin büyük bir bölümü ziraat işleri ile uğraştığı için bu meslek grubunda boşanma sayısı da fazla olmaktadır. Mesleklerin doğrudan doğruya boşanmaya neden olduğu düşünülmemelidir.²¹³

Savaşın topluma verdiği zararlardan biri boşanma sayısını artırmasıdır. Savaşın devam ettiği 1939-1945 yılları arasında yaşanan ekonomik sıkıntılar, ahlaki anlamda yaşanan bunalımlar boşanma sayısının artmasına neden olmuştur.²¹⁴ 1940 yılında boşanan toplam 4.027 kişinin 2.181'i şehirde, 1.749'u köyde yaşayanlar arasındadır. 1941 yılına gelindiğinde toplam 4.028 boşanma gerçekleşmiş bunun 1.903'ü şehirde, 2.062'si köyde yaşayanlar arasında olmuştur. 1945 yılında toplam 6.187 kişi boşanırken bunun 3.130'u köyde, 2.961'i şehirde yaşayanlar arasında gerçekleşmiştir.²¹⁵ Köy nüfusunun fazla olmasından dolayı boşanma sayısında yüksek görülmemektedir. Ayrıca köylerde görülen imam nikahlarının fazlalığı, Medeni Hukuka uygun olarak evlilik hayatının henüz benimsememesi de dikkat edilmesi gereken noktalardır.²¹⁶

Tablo 1.19. 1927-1945 Yılları Arası Cinsiyete Göre Dul Kişi Oranı²¹⁷

Dul	1927	1935	1940	1945
Erkek %	2,5	2,5	2,9	2,5
Kadın %	21,9	20,7	19,7	17,7

Tablo 1.19 incelendiğinde boşanmış erkeklerin oranının 1927 yılından 1945 yılına kadar -1940 yılında bir yükseliş görülse de- çok değişmediği görülmektedir. Bu sonuçlara göre boşanan erkeklerin daha sonra tekrar evlendikleri anlaşılmaktadır. Kadınlarda dulluk daha fazladır. Ancak 1927 yılından 1945 yılına kadar dul kadın sayısı azalmıştır.

²¹² TÜİK, Boşanma İstatistikleri (1932-1940-1945-1950-1960), s. 9-11.

²¹³ Haluk Cillov, *a.g.e.*, s. 143.

²¹⁴ Murat Metinsoy, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Gündelik Yaşamda Devlet ve Toplum*, İstanbul, 2017, s. 467.

²¹⁵ TÜİK, Boşanma İstatistikleri (1932-1940-1945-1950-1960), s. 7.

²¹⁶ "Hala İmam Nikahı Kıyanlar", *Tan*, 23 Nisan 1935.

²¹⁷ Nezahat Arkun, *a.g.e.*, s. 48.

Tablo 1.20. 1940-1945 Yılları Yaş Gruplarına Göre Boşanan Kadın Sayısı ²¹⁸

Yıl	Toplam	17-18	19-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60+	Bilinmeyen
1940	4.027	74	561	965	778	576	313	133	63	45	29	490
1945	6.187	204	1.497	1.208	1.166	743	458	307	143	74	55	332

Tablo 1.20'ye baktığımızda 1940 ve 1945 yıllarında boşanan kadınların hangi yaş gruplarında oldukları tespit edilmektedir. 1945 yılında 1940 yılına göre tüm yaş gruplarında boşanma oranının arttığı, her iki yılda da 17-34 yaş arasında boşanmanın daha fazla olduğu yaşlar ilerledikçe çiftlerin daha az boşandığı görülmektedir.

Tablo 1.21. 1938-1945 Arası Boşanma Nedenleri²¹⁹

Yıllar	Erkeğin Zinası	Kadının Zinası	Geçimsizlik	Terk	Hastalık	İhmal	Sair Sebep	Meçhul
1938	202	575	2.016	279	15	-	348	50
1940	223	681	2.505	325	12	5	236	29
1941	206	729	2.448	308	17	1	265	39
1942	317	1.114	2.978	394	19	13	285	46
1943	302	1.024	3.221	338	24	21	391	104
1944	249	1.286	3.564	472	21	8	293	114
1945	407	1.263	3.515	506	16	36	333	101

Yukarıdaki tabloyu incelediğimizde 1938 yılından itibaren en fazla boşanma nedeni erkek ve kadın arasındaki geçimsizliktir. Geçimsizlikten sonra en önemli boşanma nedeni zinadır. Özellikle kadınlarda zina nedeniyle boşanma sayısının yıldan yıla arttığı görülmektedir. Zina dışında eşlerin birbirini terk etmeleri, hastalık, ihmal gibi nedenlerden dolayı da boşanma sayısı yıllar içinde artış göstermiştir.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında yaşanan ekonomik bunalım evliliği maliyetli bir hale getirdiği için evlilik dışı ilişkileri artırmıştır. Savaş döneminde boşanmaların çoğalması hem gazete haberlerinde hem de Millet Meclis tartışmalarında geniş bir yankı bulmuştur. CHP Milletvekili Nevzat Ayas, 2 Haziran 1942 tarihinde '*Boşanmaların Çoğalmasının Sebepleri Hakkında*'²²⁰ açıklama yapmış ve boşanma davalarının devlet yetkililerinin endişelenmesini gerektirecek kadar arttığını belirtmiştir. Ayas'ın dikkat çektiği bu konu hakkında TBMM'de yapılan görüşmelerde Kazım Karabekir'de bir konuşma yapmıştır. Devletlerin siyasi ve toplumsal ideallerinin olduğunu Türkler için toplumsal idealin aile olduğunu, çocukları, aile hayatını sevdiklerini boşanmaların bunlara darbe vurduğunu söylemektedir. Boşanma davalarını milletlere göre ayırıp sayılarına bakmak gerektiğini, her geçen gün artan

²¹⁸ TÜİK, İstatistiklerle Kadın (1927-1990), s. 63.

²¹⁹ Nezahat Arkun, *a. g. e.*, s. 86., TÜİK, Boşanma İstatistikleri (1932-1940-1945-1950-1960), s. 9.

²²⁰ 'Boşanma Vakaları Dikkat Çekecek Derecede Artıyor', *Akşam*, 3 Haziran 1942.

özgürlükler yüzünden Türk kızlarının evliliklerden uzaklaştığını, boşanmaların fazlaştığını, gençliği kendilerinin, radyonun, basın, Maarif Vekâlet'inin, devleti kurtarması gerektiğini sözlerine eklemiştir.²²¹ Yoksul mahallelerde yaptığı gözlemlerin sonuçlarını paylaşan Mediha Berkes'e göre, kocası askerde olan kadınlar gayri meşru ilişkilere girmiş, ekonomik anlamda yaşadığı sıkıntılar nedeniyle geçinemeyen bu kadınlar kocasının askere gitmesiyle başka bir erkekle yaşamaya başlamıştır. Bu ilişkilerden doğan gayrimeşru çocukların bazıları anneleri tarafından öldürmüştür.²²² Bu dönemde fuşun artışı da görülmektedir.²²³

Tablo 1.22. 1940-1945 Yılları Boşanma Nedenlerine Göre Boşanan Kadın Sayısı²²⁴

Yıl	Toplam	Zina	Cana Kast	Cürüm	Terk	Akıl Hastalığı	Geçimsizlik	Diğer	Bilinmeyen
1940	4.027	904	-	-	325	12	2.505	252	29
1941	4.028	935	-	-	308	17	2.448	281	39
1942	5.170	1.431	-	-	394	19	2.978	302	46
1943	5.427	1.326	-	-	338	24	3.221	414	104
1944	6.023	1.535	-	-	472	21	3.564	317	114
1945	6.187	1.670	-	-	506	16	3.515	379	101

Tablo 1.22'de kadınların boşanma nedenlerine ilişkin bilgiler yer almaktadır. 1940-1945 yılları arasında boşanma nedenlerinin ilk sırasında daha önceki tabloda da belirtildiği gibi çiftler arasındaki geçimsizlik gelmektedir. Boşanma için diğer önemli neden de zinadır. Zina nedeniyle boşanma 1940 yılından itibaren 1945 yılına kadar artış göstermiştir. Savaşın topluma olumsuz etkilerinden biri de kadının evlilik dışı ilişki yaşamasıdır. Eşi tarafından terk edilen kadın sayısı da yıllar itibariyle artmıştır.

Tablo 1.23. 1940-1945 Yılları Evlilik Süresine Göre Boşanan Kadın Sayısı

Yıl	Toplam	-1	1	2	3	4	5	6-10	11-15	16+	Bilinmeyen
1940	4.027	-	219	268	274	239	262	1.085	741	594	345
1941	4.028	-	271	299	304	247	277	1.046	706	618	260
1942	5.170	-	319	411	420	350	427	1.425	799	746	273
1943	5.427	-	392	459	515	446	494	1.404	859	611	247
1944	6.023	-	433	546	558	513	543	1.676	805	775	174
1945	6.187	-	508	565	522	544	568	1.666	814	797	203

Tablo 1.23'e bakıldığında evlilik sürelerine göre boşanma sayıları görülmektedir. Kadınlar evliliklerinin ilk bir yılında boşanmamıştır. Ancak daha sonraki yıllarda boşanma sayıları artmaya başlamıştır. Evliliklerin ilk 5 yılındaki toplam boşanma sayısı 1940

²²¹ Kazım Karabekir, *Ankara'da Savaş Rüzgarları*, İstanbul, 1995, s. 417-423.

²²² Murat Metinsoy, *a.g.e.*, s. 397.; *Vatan*, 6 Mart 1941., *Tan*, 3 Nisan 1944. ; *Tan*, 5 Nisan 1944. ; *Vatan*, 21 Şubat 1944.

²²³ *Yeni Sabah*, 4 Ağustos 1940. ; 16 Ağustos 1940; 24 Ekim 1940. ; 16 Şubat 1941.

²²⁴ TÜİK, *İstatistiklerle Kadın (1927-1990)*, s. 69.

yılından 1945 yılına kadar artmıştır. Ancak en fazla boşanma 6 ila 10 yıl arasındaki evliliklerde artış göstermiştir. Evliliğin süresi arttıkça boşanma sayılarının azaldığı anlaşılmaktadır.

Boşanma davaları da kısa sürmektedir. 1940 yılında gerçekleşen 4.027 davanın 1.383 tanesi ve 1941 yılında gerçekleşen 4.028 davanın 1.429 tanesi de 1-4 ay içinde sonuçlanmıştır. Bu yıldan sonra dava süreleri biraz uzamıştır. 1942 yılında gerçekleşen 5.170 davanın 1.786 tanesi, 1943 yılında gerçekleşen 5.427 davanın 2.000 tanesi, 1944 yılında gerçekleşen 6.023 davanın 2.234 tanesi, 1945 yılında gerçekleşen 6.187 davanın 2.236 tanesinin süresi ise 5-8 ay içerisinde sonuçlanmıştır.

Tablo 1.24. 1940-1945 Yılları Çocuk Sayısına Göre Boşanan Kadın Sayısı²²⁵

Yıl	Toplam	Çocuksuz	1	2	3	4	5	6+
1940	4.027	2.380	841	502	208	67	23	6
1941	4.028	2.388	877	471	189	64	27	12
1942	5.170	3.106	1.075	608	260	76	32	13
1943	5.427	3.302	1.160	582	233	96	30	24
1944	6.023	3.748	1.186	680	277	78	36	18
1945	6.187	3.788	1.253	699	264	116	47	20

Tablo 1.24 incelendiğinde boşanan kadınların çocuk sayısı verilmektedir. Boşanan kadınların büyük bir bölümünün çocuksuz olduğu, 1941 yılından itibaren 1 çocuk sahibi kadınlarda da boşanma sayısının arttığı, çocuk sayısı arttıkça boşanma sayılarının da azaldığı görülmektedir.

Toplumunu oluşturan en küçük yapı taşı olan ailelerde nüfusun artışına paralel olarak evlenme ve boşanma sayısı da artmıştır. Nüfusun artışı için evlenme ve boşanma olayları çok önemlidir ve bu olaylardan en fazla etkilenen bireyler çocuklardır.

1.4. Çocuk

Bedenen, ruhen ve sosyal yönlerden ergenliğe ve olgunluğa ulaşamamış bireylere çocuk denir. ²²⁶ Doğumdan ergenliğe kadar süren insan yaşamının bir süreci olan çocukluk, sürekli gelişim içinde olduğu için henüz yeterli olgunluğa ulaşamamış ergin sayılmayan küçük yurttaş tanımları da olan bir kavramdır. Yetişkinliğe giden yolda çıkılan ilk liman,

²²⁵ TÜİK, İstatistiklerle Kadın (1927-1990), s. 71-72.

²²⁶ Umut Karaduman, “Çocuk ve Çocukluk Kavramının Tarihsel Süreçte Değerlendirilmesi”, *Çocuk ve Medeniyet*, 2019/1, s. 195.

yolda ulaşılan ilk durak çocukluktur.²²⁷Bu yüzden çocukluk hem tarihi bir süreç hem de sosyo-kültürel bir kavramdır.

Çocuklar, toplumun çekirdeği olan ailenin en önemli unsurudur. Çocuklar toplumsal değişikliklere en çabuk şekilde karşılık vermektedir. Yeni Türk Devleti de modern devlet yaratma fikrinden dolayı çağdaş bireyler yetiştirme arzusundadır. Cumhuriyet rejiminin ilk yıllardaki amacı devletin varlığını sürdüreceği ve ulusun bütünlüğünü koruyacak bireyler yetiştirmektir. Bu anlayış ilkokuldan başlayarak eğitimin tüm kademelerinde yerleştirilmeye çalışılmıştır.²²⁸ 1923-1950 dönemi ders kitaplarında cumhuriyete ve yeni devlete bağlılık ve yurt sevgisi üzerinde durulmuştur.²²⁹

Çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşmada kadın ve çocuk en etkin role sahiptir. Kültür aktarıcısı ve taşıyıcısı oldukları için kadınlar ve ileride büyük adam olması beklenen çocuklar gelecek yaşamı en güzel şekilde topluma hazırlayacak umut ışıkları olarak görülmüştür. Yeni kurulan devlet çocuğu destekleyici çalışmalarda bulunmuş, çocuğu yararlı araçlarla donatarak, özgürleştirerek, eğiterek ulusal bir kimlik kazandırmaya çalışmıştır. Toplumsal gelişmenin bu çalışmalar sonucunda hızlanacağı düşünüldüğünden çocuğun barınağı olan aileye yatırımlar yapılmıştır. Ailelerin çocuk yetiştirmede ve birbirleriyle olan ilişkilerinde başarılı olması için uğraşmıştır. Bunun için ailelerin iyi eğitim almaları ve ilişkilerinin sağlıklı olabilmesi için programlar hazırlanmıştır. Çocuk meselesini en önemli sorun olarak görmüşler ve onları layık oldukları seviyeye çıkarmaya çalışmışlardır.²³⁰

Anasız, babasız büyüyen çocukların korunması, sevgi ve şefkatle büyütülmesi, eğitilmesi, sağlıklı beslenmesi, çocuk işçiliğine son verilmesi ve sağlıklı nesiller olmaları uzun süreden beri çocukların yaşadığı sorunlar olarak görülmüş ve bu sorunlara çözümler üretilmek istenmiştir. Bu amaçla Ankara'da 1921 yılında Himaye-i Etfal Cemiyeti kurulmuştur.²³¹ Cemiyet çocuk ile ilgili sorunların giderilmesi, milli kutlama günlerinin çocuk bayramı olarak anılması, çocuk ölümlerinin azaltılması gibi çalışmalar yapmıştır. Bu

²²⁷ Bekir Onur, *Türkiye'de Çocukluğun Tarihi*, Ankara, 2005, s. 19-20.

²²⁸ Doğan Duman-Mustafa Doğu, "1930-1950 Dönemi Çocuk Dergilerinde Yurttaşlık Bilinci Gelişimi Kapsamında Ulus-Devlet Algısının Sağlanması: Türk Çocuğu-Cumhuriyet Çocuğu", *ÇTTAD*, Cilt: 15, Sayı: 31, 2015, s. 168.

²²⁹ Funda Selçuk Şirin, "İktidar ve Çocuk", *Turkish Studies*, Ankara, 2013, s. 1278.

²³⁰ Gül Çakır, *Atatürk Dönemi'nde Çocuk, Kadın ve Aile Algısı*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, İzmir, 2019, s. 18.

²³¹ Makbule Sarıkaya, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Bir Sosyal Hizmet Kurumu: Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti" *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitü Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 34, 2007, s. 321.; Ayrıca bkz. Bekir Onur, *a. g. e.*, s. 111.

kurumun kendi yayını olan Gürbüz Türk Çocuğu Mecmuası çocuğa, anneye, babaya ve öğretmene yönelik olarak 1926-1935 yılları arası yayınlanmıştır.²³²

1923 yılından itibaren kadın ve çocuk toplumun temel taşı kabul edilmiştir. Kadın ve çocuğun tüm yönleriyle iyi yetişmesi, sağlıklı olması çok önemli olduğundan onlara yönelik toplumsal bir algı yaratılmak istenmiştir. Gürbüz Türk Çocuğu Mecmuası bu amaçla “*Gürbüz Çocuk Müsabakası*” düzenlemiş gürbüz çocuk yetiştirmek özendirilmiştir. Türk kadınının bedensel olarak sağlıklı, mutlu olması, çalışma hayatında kendini göstermesi²³³, çalışmayan kadının eşine yardımcı olması, tasarrufu bilen, çocuğunu yetiştiren, bebeğini besleme konusuna hâkim, hayır dernek faaliyetleri ile sosyal hayata da katılan kişiler olması için çalışılmıştır.²³⁴

3 Nisan 1930 tarihinde kabul edilen Belediyeler Kanununda kadın ve çocuğu ilgilendiren maddeler bulunmaktadır. Bu kanunla çocuklar korunup kollanacak, fakir çocuklara yardımlar yapılacak, ihtiyaç sahibi kadın ve çocukların ihtiyaçları belediyeler tarafından karşılanacaktır.²³⁵

Sağlık alanında kadın ve çocuk ile ilgili Cumhuriyet Halk Partisi programında (1931) bazı ilkeler belirlenmiştir. Bu ilkeler; sosyal hayatın temeli olan ailenin nüfusunu artırmak için evliliklerin özendirilmesi, bebeklerin yaşaması için salgın hastalıklarla mücadele edilmesi, güçlü, sağlıklı, bakımlı, iyi niteliklere sahip çocuklar yetiştirilmesi şeklindedir.²³⁶ İdeal Türk çocuğu yetiştirmek hedeflenmiştir.²³⁷ İdeal çocuğun terbiyesinden, yetiştirilmek istenen ideal Türk annesinin sorumlu olduğu özellikle vurgulanmıştır. Çocuk korkutulmadan terbiye edilmeli, çocuklar için sevgi ve güven dolu ortamlar yaratılmalı, çocuk sağlıklı ortamlarda büyütülmelidir. Bu yüzden çocuk büyütülürken anne ve babanın yaptığı hatalar, yapmaları gereken doğru davranışlar dergi ve gazete haberlerinde özellikle belirtilmiştir. Ana dergisinde Dr. Muzaffer Sezer, “*Aile Hayatında İdeal Kadın*” başlıklı yazısında kadının topluma karşı büyük sorumlulukları olduğunu ve aile yaşantısında tüm sorunları kadının sırtında taşıdığını, kültürlü annelerin

²³² Alev Sınar Çılgin, “Genç Cumhuriyet’in Ütopyası: Gürbüz Türk Çocuğu”, *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 6, 2004, s. 97.

²³³ Muazzez Tahsin Berkand, “Aile Bütçesi ve Kadın”, *Ana*, Ocak 1939, s. 15. Kadının hem çocuğuna baktığını hem de çalıştığını, kadının ev bütçesine erkekten daha fazla katkı sağladığını yazmaktadır.

²³⁴ Gül Çakır, *a.g.e.*, s. 13-14.

²³⁵ Resmî Gazete, Hıfzıssıhha Kanunu, , 6 Mayıs 1930, 1593 Kanun, s. 1061.

²³⁶ Mümtaz Peker, *a.g.e.*, s.150.

²³⁷ Funda Selçuk Şirin, *a.g.e.*, s. 1281.

evde çocuklarını bu kültürle ve terbiye ile yetiştireceğini söylemiştir.²³⁸Hasip Aytuna, ‘*Anneler ve Babalar Yetiştirmek*’ başlığını verdiği ve Ana dergisinde yazdığı yazısında her işi yapabilecek insanları yetiştirdiğimiz okullarımız vardır. Ama her şeyden daha önemli olan çocuğu yetiştirecek, anne ve babayı eğitecek okullarımızın yokluğudur demiş ve bu durumu üzüntü verici bulmuştur.²³⁹Benal Arman ise ‘*Çocuk Terbiyesi*’ başlıklı Ana dergisindeki yazısında en önemli terbiyenin yalan söylememek olduğunu, yalanın küçüğünün büyüğünün olmadığını, asla söylenmemesi gerektiğini, anne ve babanın yalan konusunda son derece dikkatli olmasını istemiştir.²⁴⁰

İdeal çocuğun yetişmesi için güven ve sevgi dolu bir ortama ihtiyaç vardır. Ülkenin tüm çocukları için ideal ortamın oluşması için çalışılmıştır. Ancak çocukların hepsinin aynı şartlarda yaşamadıkları, hayatın getirdiği zorluklar karşısında mücadele ettikleri görülmektedir. Bu durum dönemin gazetelerine de yansımıştır. 23 Nisan 1937 tarihli ‘*Çalışan ve Aile Geçindiren Çocukları da Düşünmeliyiz*’ başlıklı Akşam gazetesi haberi sorunları gözler önüne sermiştir. Haberde ‘*Bugün her tarafta şen çocuk kahkahaları işiteceğiz sinemalar çocuklarla dolup taşacak.....Bu neşeli hava tam bir hafta sürecekAncak bu neşeli havadan, şen günlerden bazı çocuklar istifade edemeyecekler. Çalışan bu küçük çocuklar ev geçindiriyorlar ve zamanından önce büyüyorlar*’ diye ifade edilen çocukların, sorunlarına çözümlerin bulunması da istenmiştir.²⁴¹ Şehirlerde yaşayan dar gelirli ailelerin çocukları küçük yaştan itibaren çalışma hayatına nasıl başladıysa köy çocukları da küçüklükten itibaren çalışmıştır. Köy çocukları tarlada, bağda, bahçede ucuz işgücü olmuştur. Şehirde yaşayan ve çalışan çocuklar da küçük esnaf ve zanaatkarların yanında ucuz ve güvencesiz olarak çalışmıştır.²⁴²

1 Eylül 1939 tarihinde başlayan²⁴³ II. Dünya Savaşı’na Türkiye katılmamış olmasına rağmen savaşın olumsuzlukları toplumu derinden etkilemiştir. Dar gelirli ve yoksul ailelerin savaş öncesi yaşadıkları sorunlara birde yeni sorunlar eklenmiştir. Savaşa katılmayan ülkeler her an savaşa girme olasılığı karşılığında olağanüstü önlemler alma yoluna gitmişlerdir. Türkiye’de seferberlik başlatılmış, ilk olarak 500.000 kişilik ordu silah altına

²³⁸ Dr. Muzaffer Sezer, ‘*Aile Hayatında İdeal Kadın*’, Ana, Ocak 1939, s. 8-9.

²³⁹ Hasip Aytuna, ‘*Anneler ve Babalar Yetiştirmek*’, Ana, Şubat 1939, s. 4-5.

²⁴⁰ Benal Arman, ‘*Çocuk Terbiyesi*’, Ana, Şubat 1939, s. 20. Ayrıca çocuk terbiyesi konusunda yazılan diğer yazı Şemsi Mutver, ‘*Çocuklar Nasıl Yetiştirilmeli*’, Ana, Şubat 1939, s. 22.

²⁴¹ ‘*Çalışan ve Aile Geçindiren Çocukları da Düşünmeliyiz*’, Akşam, 23 Nisan 1937, s. 11-12.

²⁴² Muzaffer Sencer, ‘*Türkiye’de Çocuk ve Aile*’, Cumhuriyet Dönemi Atatürk Ansiklopedisi, Cilt: 2, s. 358.

²⁴³ Akşam, 1 Eylül 1939.; Anadolu, 1 Eylül 1939.; Aydın, 1 Eylül 1939.; Son Posta, 1 Eylül 1939.

alınmıştır.²⁴⁴ Ekonomik anlamda sorunlar yaşayan devletin bu yeni yükü kaldırması zor olduğundan devlet hemen ekonomik alanda sıkı tedbirler almıştır.²⁴⁵

Devlet, ülke sınırları dışında savaş yaşanırken toplumsal dengeleri korumaya ve toplumsal sorunları hafifletmeye çalışmıştır. Ancak savaş yılları toplumsal sorunların ve sıkıntıların arttığı bir dönem olmuştur. En fazla zarar gören gruplarda işçiler, tarımdaki küçük üreticiler, köylüler, kadınlar ve çocuklardır. Alım gücünün azalmasıyla fiyatları artan besin maddelerinin karaborsaya düşmesi yetersiz beslenen insanlar arasında salgın hastalıkları artırmıştır. Savaşın sürdüğü yıllarda tifüs, tüberküloz, sıtma, frengi, çiçek, verem hastalıklarda önemli artışlar görülmüştür. Devlet hastalıklara çözüm bulmak için topyekûn mücadele kararı alınmıştır.²⁴⁶ Sıtma ile mücadele için bataklıklar kurutulmuş²⁴⁷, verem ile mücadelede sanatoryumlar açılmış,²⁴⁸ tifüs ile mücadelede bit temizliği²⁴⁹, çiçek hastalığı ile mücadele içinde aşı çalışmaları yapılmıştır.²⁵⁰ Ancak tedaviler için gerekli olan ilaçlar karaborsaya düşmüş, ilaç sıkıntıları korkunç boyutlara ulaşmıştır. İlaçların bulunamamasından, salgın hastalıklardan ve sosyo-ekonomik sıkıntılardan dolayı özellikle çocuk ölüm oranındaki artış dikkat çekmektedir. Çocuk ölümlerinin fazla olması toplum içinde sarsıntı yaratmıştır. Çünkü erişkin nüfusun ölümü ile boşalan yerleri çocuklar büyüdüklerinde kapatırlar ancak çocuk ölümlerinin açtığı boşluk daha güç kapanmaktadır.²⁵¹

0-14 yaş arası çocukların sayısı ülkenin geleceği için oldukça önemli olmuştur. Çünkü bu yaş grubu çocuklar büyüdüklerinde ülkenin geleceğini yönlendireceklerdir. Türkiye'nin amacı ülke nüfusunu artırmak olduğu için bu yaş grubunun sayısı mutlaka bilinmelidir.

²⁴⁴ Müslime Güneş, “II. Dünya Savaşı’nda Türkiye’de Çocuk Olmak”, *Türkiye Cumhuriyeti’nin Ekonomik ve Sosyal Tarihi Bildiri Kitabı*, Cilt: 2, Ankara, 2015, s. 1647.

²⁴⁵ İmren Aydın-Hikmet Zeki Kapıcı, “II. Dünya Savaşı’na Giriş Sürecinde Türkiye’nin Aldığı İç Politika Tedbirleri”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 32, Sayı: 45, s. 117. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Alev Özbil, *Türkiye’de Savaş Ekonomisi Uygulaması Olarak Milli Korunma Kanunu (1940-1946)*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2015, s. 50.

²⁴⁶ BCA, 30.181.2/ 21.48.6; BCA, 30.181.2/46.44.1.

²⁴⁷ “Sıtma ile Mücadele Teşkilatı”, *Yeni Sabah*, 8 Ekim 1939. Ayrıntılı bilgi için bkz. Fevzi Çakmak, a.g.e., s. 54-65.

²⁴⁸ Ali Gürsel, *Cumhuriyet Dönemi Sağlık Politikaları (1920-1960)*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara, 1998, s. 33-34.

²⁴⁹ “Tifüsü Önlemek İçin Bitle Mücadele”, *Akşam*, 30 Haziran 1943.; “Serseri Çocuklar Yakalanarak Hamama Götürüldü”, *Akşam*, 28 Mayıs 1943.

²⁵⁰ İsmail Çakırçoban, *İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’de Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Ana Bilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s. 20-23.

²⁵¹ Sezai Bedreddin Tümay, *Çocuk Ölümü*, İstanbul, 1944, s. 14.

Tablo 1.25. 1935-1945 Yılları Arası 0-14 Yaş Kız ve Erkek Çocuk Sayısı²⁵²

Yaşlar	1935		1940		1945	
	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız
0-4	1.431.441	1.297.472	1.386.164	1.255.841	1.286.705	1.184.799
5-9	1.211.031	1.127.759	1.417.565	1.264.599	1.348.446	1.242.281
10-14	848.909	745.981	1.189.450	989.707	1.284.952	1.074.080

Tablo 1.25'e bakıldığında 0-4 yaş arası kız ve erkek çocuk sayılarının 1935 yılından 1945 yılına kadar geçen zamanda azaldığı görülmektedir. Bebek ölüm oranları fazladır. 1920-1922 yılları arasında ülkede Milli Mücadele yaşanmıştır. Bu yıllarda doğan çocukların 1935 yılında 10-14 yaş grubunda olması gerekmektedir. Milli Mücadele sırasında işgal altındaki ülkeyi savunmak için erkeklerin cephede olması düşük sayının nedeni olarak görülmektedir.

Tablo 1.26. 1935-1945 Yılları Arası 0-14 Yaş Ölen Kız ve Erkek Çocuk Sayısı²⁵³

Yaşlar	1935-1940		1940-1945	
	Erkek	Kız	Erkek	Kız
0	49.071	39.752	69.424	57.570
1-4	24.330	22.675	38.465	36.338
5-9	6.665	6.388	11.905	11.576
10-14	3.541	3.794	7.116	7.726

Tablo 1.26 incelendiğinde 1935-1940 yılları arasında bir yaşını doldurmadan ölen erkek bebeklerin sayısı, kız bebeklerinden fazladır. Ayrıca 1-4 yaş ve 5-9 yaş arası erkek çocuk ölüm sayısı da kız çocuklarından fazladır. 1940-1945 yılları arasında incelendiğinde 0-9 yaş erkek çocuklarının aynı yaş grubu kız çocuklarına göre ölüm sayılarının çok yüksek olduğu görülmektedir. 1940-1945 arası çocuk ölümleri 1935-1940 arası çocuk ölümlerinden fazladır. 1935-1940 yılları arasında toplam 156.216 çocuk, 1940-1945 yılları arasında da toplam 240.120 çocuk ölmüştür.

Şişli Çocuk Hastanesinde çalışan Dr. İhsan Hilmi Alantur çalıştığı dönemde doğan ve ölen bebeklerin sayısını yazmıştır. Sezai Bedrettin Tümay da bu çalışmayı yayınlamıştır. Hastanede; 973 anne 3.151 çocuk doğurmuş, 2.359 çocuk sağ kalmış, 792 çocuk ölmüştür. Her bir anneye ortalama 3.23 çocuk düşmektedir. Ölen 792 çocuğun 408'i 0-1 yaş arası çocuklardır. Doğduktan hemen sonra erken yaşlarda ölen çocuk sayısının oldukça fazla

²⁵² Frederic C. Shorter-Miroslav Macura, *Türkiye'de Nüfus Artışı*, Ankara, 1982, s. 28-29.

²⁵³ Kenan Gürtan, *a.g.e.*, s. 85.

olduğu görülmektedir.²⁵⁴Köylerde bebek ölümlerinin son derece doğal karşılandığı, doğan bebeklerin üçte birinin ilk yaşını doldurmadan öldüğü belirtilmektedir.²⁵⁵

Savaşın yarattığı ekonomik kriz aile kurumunu sarsmıştır. Boşanma oranlarının ekonomik krizlerle arttığı görülmüştür. Boşanmaların artmasıyla anneler çocuklarını tek başlarına yetiştirmeye başlamıştır. Devletten yardım da alamayan bu kadınlar çaresizlikten en sonunda çocuklarını terk etmişlerdir. Ekonomik sorunlar nedeniyle evlenme sayısı da düşünce evlilik dışı ilişkiler fazlalaşmıştır. Evlilik dışı ilişkilerden hamile kalan kadınlar hayatları pahasına ya kürtaj olmuşlar²⁵⁶ ya da doğum yapmışlarsa sokağa bırakmışlardır.²⁵⁷ Çalışan, dilenen, bakıma muhtaç çocukların sayıları artmaya başlamıştır.²⁵⁸ İstanbul'da her geçen gün sayıları artan bu çocuklar savaş döneminin en önemli sorunlarından biri olmuştur.²⁵⁹

Kimsesiz çocuklar ile ilgili sorunlar dönemin gazetelerinde de kendisine yer bulmuştur. 5 Ekim 1940 tarihli Akşam gazetesinde “*İstanbul’da Kimsesiz Çocuklar*” başlıklı haberde anne ve babaları tarafından sokaklara terk edilen çocuklarla ilgili bir araştırma göze çarpmaktadır. Araştırma sonuçlarına göre; kimsesiz çocukların %32’sini amele çocukları, %16’sını da küçük memur çocukları oluşturmaktadır. Amele çocuklarının çok olmasının nedeni İstanbul’a göç eden gençlerin istikrarsız evlilikler yapmaları ve ekonomik zorluklar yaşamalarıdır. İstikrarsız evlilikler sonucunda doğan çocuklar da anne veya babaları tarafından sokaklara terk edilmektedir. Terk edilen çocukların ailelerinin başka yerlere göç edebileceği gibi ölme ihtimalleri de vardır. Sokak çocuklarının %16’sını oluşturan memur çocuklarının anne ve babaları ise gayrimeşru ilişki yaşandıktan sonra ayrılan ve ortadan kaybolan çiftlerdir. Ayrıca kimsesiz çocukların %10’nu seyyar satıcıların, %10’nu rençberlerin, %10’nu ise küçük sanat erbablarıdır. Çocukların %4’nün babası lostracı (ayakkabıcı) ve berberdir. %4’ün babası çoban, %2’nin ise babası arabacıdır.²⁶⁰Sokak çocukları köprü altlarında, yanmış binalarda gündüzleri vakit geçirirken, akşam olduğunda sinema, tiyatro, gazino kapılarında yatmışlardır. Toplumun vicdanını

²⁵⁴ Sezai Bedreddin Tümay, *a. g. e.*, s. 24. Ayrıca 1935 yılında yapılan bir araştırma sonucu da yer almaktadır. 25 ilde 23.628 annenin doğum sonuçlarına göre; 18-24 yaş annelerin 38, 25-29 yaş annelerin 82, 30-34 yaş annelerin 119, 35-39 yaş annelerin 154, 40-44 yaş annelerin 182 bebeği ölmüştür. Yaş ilerledikçe bebek ölümleri fazlalaşmıştır.

²⁵⁵ Bekir Onur, *a.g.e.*, s. 250.

²⁵⁶ Zafer Toprak, *a.g.e.*, s. 31.; *Yeni Sabah*, 17 Şubat 1941.; *Vatan*, 14 Şubat 1941.

²⁵⁷ *Vatan*, 18 Nisan 1943.; *Tan*, 8 Nisan 1944.

²⁵⁸ Müslüme Güneş, *a.g.e.*, s. 1656.; BCA, 30.10.00/ 179.236.5.

²⁵⁹ Makbule Sarıkaya, “II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Kimsesiz Çocuklara Yönelik Kapsamlı Bir Proje”, *Atatürk Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 1, 2004, s. 190.

²⁶⁰ “İstanbul’da Kimsesiz Çocuklar”, *Akşam*, 5 Ekim 1940.

sızlatmakla birlikte asayiş olarak da sorun yaratan bu çocuklar yaşamak için suç işlemeye başlamışlardır.²⁶¹

Sokaklarda yaşayan çocukların durumundan etkilenen Şukufe Nihal, Barış Dünyası dergisinde, 21 Nisan 1944 tarihli bir yazı yayınlamıştır. “*Avare Çocuklar Hele Sizler Hele Sizler*” başlıklı yazısında köprü altında, sokaklarda yaşayan çocukların sayısının arttığını, bu çocukların tek gayelerinin yaşamak olduğunu söylemiş ve uyarıda bulunarak bu çocuklar ne olacak? sorusunu sormuştur. Ayrıca bu çocukları topluma kazandırmak için neler yapmamız gerektiği ile ilgili de sorular sorarak konuya dikkat çekerek çözüm beklemektedir.²⁶²

Çocukların sorunlarına çözüm bulmak için İstanbul Çocuk Esirgeme Başkanı, 1941-1942 Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Kurulu’na katılmak için Ankara’ya gitmiş, burada Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile görüşmüş, İstanbul’da sokaklarda yatan, dilencilik yapan çocukların sayılarının arttığını söylemiştir. Bu görüşmeden sonra Cumhurbaşkanlığının yönlendirmesiyle yerel yönetim bir komisyon kurmuş, sokak çocuklarıyla ilgili anketler yapılmış, anket sonuçları rapor halinde Cumhurbaşkanlığına sunulmuştur. Rapor “*İstanbul Sokaklarında Serseri Dolaşan ve Seyyar Satıcılık Yapan Kimsesiz Çocukların Durumu*” ismiyle yayınlanmış, korunmaya muhtaç çocuklar; “*ana-babası hayatta olmayan*”, “*bakacak kimsesi olmayan*”, “*üvey ana-baba elinde kalmış*”, “*dilenen*”, “*aile içi şiddet nedeniyle sokağa düşmüş*”, “*psikopat*”, “*sokak çocuğu*”, “*yoksul çocuk*”, “*çete üyesi olarak istismar edilen çocuklar*” şeklinde sınıflandırılmıştır.²⁶³ Bu çalışma çocuklar için yapılan ilk proje olup kanun haline getirilmesi için 10 yıl beklenmiş 1949 yılında Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun şeklinde yürürlüğe girmiştir.²⁶⁴

Çocukların bu zor durumlarına çare bulabilmek adına devlet önemli bir çalışma daha yapmış, okullar tatil olduğunda çok fakir, zayıf, bakımsız ve hasta çocuklar için Kızılay Gençlik Kampları açılmıştır. Bu kamplarda çocukların ve gençlerin sağlıklı kalabilmeleri ve büyüyebilmeleri, savaşın olumsuz etkilerinden kurtulabilmeleri için çalışılmıştır. Kamp

²⁶¹ Murat Burgaç, “Savaşın Çocukları: İkinci Dünya Savaşı Yıllarında İstanbul’da Sokak Çocukları Sorunu ve Çözüm Arayışları”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 18, Sayı: 2, 2018, s. 175.

²⁶² Şukufe Nihal, “Avare Çocuklar Hele Sizler Hele Sizler” *Barış Dünyası*, 21 Nisan 1944, s. 12.

²⁶³ Muammer Salim, *Geçmişten Günümüze Türkiye’de Çocuk Koruma Politikaları ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2011, s. 52.

²⁶⁴ Müslüme Güneş, *a.g.e.*, s. 1657.

bittiğinde çocukların kilo aldığı, vücut dirençlerinin güçlendiği ve kişisel gelişimlerini iyi tamamladıkları tespit edilmiş, kampın amacına ulaştığı anlaşılmıştır.²⁶⁵

Devlet sokak çocuklarını kurtarma projelerine ek olarak sorunu kökten temizlemek de istemiştir. Çözüm yolu da sokağa yeni çocukların düşmesini engellemektir. Bu amaçla öncelikle çözüm büroları kurulmuş, çocukların aileleri tespit edilmiş, bu ailelere ekonomik yardımlar yapılarak çocukların sokaklara tekrar gönderilmesi engellenmiştir. Asıl sorun ailesi olmayan çocuklardır. Dönemin İstanbul Vali ve Belediye Başkanı Lütfü Kırdar bu çocuklar için şehirden uzak, toprakları bereketli yerlerde “*çocuk kolonileri*” kurmayı önermiştir. Buraya gönderilecek çocuklara bir defaya mahsus olmak üzere sermaye verilecek, buralarda iş atölyeleri kurulacaktır. Buradaki çocuklar ziraat, hayvancılık, dülgerlik, terzilik, kunduracılık gibi meslekler öğrenip üretime geçeceklerdir. Devlet bu çalışmalar için komisyonlar kurmuştur. Bu komisyonlar 1943 yılında da “*devlet çiftlikleri*” adıyla bir proje oluşturmuştur. Projeye göre kurulacak çiftliklere 10 yaşından büyük, sağlıklı kız ve erkek çocukları alınacaktır. Böylece bu çocukların sokaktan kurtulması, beslenme ve barınma sorunları da çözülmüş olacaktır. İlk devlet çiftliğinin Muş Ovası’nda kurulması önerilmiştir.²⁶⁶ Bu öneri kamuoyu tarafından da desteklenmiş, öneriyi destekleyen bir yazı 3 Aralık 1943 tarihli Cumhuriyet gazetesinde yayınlanmıştır. Haberde ülkenin değişik yerlerinde devlet çiftlikleri kurulacağı, İstanbul’dan toplanacak 5.000 kimsesiz sokak çocuğun bu çiftliklerde evlenene kadar yetiştirileceği belirtilmiştir.²⁶⁷ Gazetenin 2 Ocak 1944 tarihli başka bir haberinde de hükümetin kimsesiz çocuklar için bir milyon lira tahsis ettiği yazılmıştır. Ayrıca haberde Muş, Urfa ve Ağrı’da çiftlik evlerinde 6-16 yaş arası kız ve erkek çocuklarının toplanacağı, bu çocukların evlenene kadar burada kalacağı, erkek çocuklarının evlenme çağına gelince kendisi gibi yetişmiş bir kızla evlenebileceği belirtilmiştir. Evlenecek erkek çocuklarına bir miktar ücret, ekip biçmesi için tarla ve ziraat aletleri verilecektir.²⁶⁸ Ancak yapılan tüm projelere, alınan kararlara, kurulan komisyonlara rağmen somut bir adım atılamamıştır. Savaşın sonuna yaklaşılmaması, ülkenin ekonomik anlamda yaşadığı dar boğaz ve daha acil alınması gereken kararlar nedeniyle çalışmalar tamamlanamamıştır. Kimsesiz çocuklarla ilgili atılan tek somut adım 1948 yılında Meclis’e gelen “*Kimsesiz, Terkedilmiş ve Anormal Çocukların Korunması Hakkında*” Kanun

²⁶⁵ Taner Bulut, “Cumhuriyet’in Bir Gençlik Projesi Olarak Kızılay Kampları (1936-1950)”, *ÇTTAD*, Cilt: 6, Sayı: 14, 2007, s. 129.

²⁶⁶ Murat Burgaç, *a.g.e.*, s. 179.

²⁶⁷ *Cumhuriyet*, 3 Aralık 1943.

²⁶⁸ *Cumhuriyet*, 2 Ocak 1944.

Tasarısı 23 Mayıs 1949 tarihinde kabul edilmiştir. Devlet bu kanunun kabulüyle kimsesiz çocuklar konusunda ilk defa sorumluluk sahibi olmuştur.²⁶⁹

II. Dünya Savaşı'nın kimsesiz çocukların sayısını artırdığı gibi toplumda ahlak bozukluğunu da artırdığı düşünülmektedir. Sami Gürlev “*Hayat Pahalılığının Ahlak Üzerindeki Tesirleri*” başlığını verdiği ve *Çığ* dergisinde yayınlanan yazısında, toplumda yaşanan olumsuzluklara örnekler vermektedir Erkeklerin hayat pahalılığından eşlerini kötü yola düşürdüklerini, çocuklarını dilendirdiklerini, toplumun yozlaştığını belirtmiş sonra bu kötü gidişattan kurtuluşun nasıl olabileceğini sormuştur.²⁷⁰ Savaşın toplumu etkileyen olumsuz tarafları olduğunu düşünen Necip Fazıl Kısakürek, *Büyük Doğu* dergisinde “*Kumar*” başlıklı bir yazı yazmıştır. Yazısında savaşın insanları olumsuz etkilediğini bu nedenle içki içmenin ve kumar oynamanın arttığını belirterek bu olumsuz davranışların insanları nasıl etkilediğini, çocuklara kötü nasıl örnek teşkil ettiğini yazmıştır. “*Bu Milleti Evvela Sarhoşluktan Kurtaralım*” başlıklı yazısında da insanları içki ve kumardan kurtarmak gerektiğini, insanların kumara başlayarak felaket çemberine dahil olduklarını, kumarın tabaka gibi her yeri kapladığını, pek çok yerde kumarın oynatıldığını, kurtulmanın tek yolunun kumarı yasak etmek olduğunu yazmıştır.²⁷¹ *Büyük Doğu* dergisinde “*Başıboşlar*” başlıklı yazı yazan Mübin Siyret’de sokaklarda başı boş dolaşan, yatan çocuklarla görüşmeler yapmıştır. Bu görüşmeyi *Büyük Doğu* dergisinde paylaşmıştır. Dolmabahçe’den Beşiktaş’a giderken gecenin bir vaktinde dolaşan, üsleri perişan çocuklarla konuşarak neler yaptıkları hakkında bilgiler almıştır. Çocuklar gündüz kazandıkları birkaç kuruş parayı gece kumar oynayarak veya sigara, mazot içerek bitirdiklerini, anne ve babalarının olmadıklarını söylemişlerdir.²⁷²

Sonuç olarak savaşlar bittiğinde ülkelerin kalkınmasını, toplumların devamını sağlayacak olanlar çocuklardır. Bu yüzden sosyal ve ekonomik kalkınma için çocukların sağlıklı büyümesi, çocuk ölümlerinin azaltılması gerekmektedir.

1.5. Ölüm

Doğumlar ve ölümler doğal nüfus hareketleri içinde yer alırlar, ülkenin nüfus artış hızı ve miktarı üzerinde de en önemli etken olarak varlıklarını göstermiştir. Ölümünün

²⁶⁹ Murat Burgaç, *a.g.e.*, s. 181.

²⁷⁰ Sami Gürlev, “Hayat Pahalılığının Ahlak Üzerindeki Tesirleri”, *Çığ*, Mayıs 1944, s. 5.

²⁷¹ Necip Fazıl Kısakürek, “Kumar”, “Bu Milleti Evvela Sarhoşluktan Kurtaralım” *Büyük Doğu*, 14 Aralık 1945, s. 11. ;21 Aralık 1945, s. 11.

²⁷² Mübin Siyret, “Başıboşlar”, *Büyük Doğu*, 7 Aralık 1945, s. 15.

nedenleri nüfusun azalmasına devamlı ya da geçici olarak etki yapmaktadır. Ölümler; yaş, ırk, cinsiyet, medeni durum, meslek, mevsimler, yaşanan yer, ekonomik durum ve çevre gibi devamlı devam eden nedenlerle olabileceği gibi kıtlık, savaş, doğal afetler, salgın hastalıklar gibi geçici nedenlerle de gerçekleşir.²⁷³

Türkiye’de bulunan insan sayısı 1935 nüfus sayımı sonucunda 16.158.018 kişi, 1940 yılında 17.820.950 kişi, 1945 yılında 18.790.174 kişi, 1950 yılında 20.947.188 kişi olarak tespit edilmiştir. 1935-1950 arası toplam nüfus 73.163.330 kişiye ulaşmıştır. Aşağıdaki tabloda bu dönem içerisinde doğum ve ölüm oranları verilmiştir.

Tablo 1.27. 1935-1950 Yılları Arası Doğum-Ölüm Oranları ve Doğal Nüfus Artışı (Binde)²⁷⁴

Yıllar	Doğum Oranı	Ölüm Oranı	Doğal Nüfus Artışı
1935-1940	38,3	19,4	18,9
1940-1945	37,1	27,2	9,9
1945-1950	38,8	17,6	21,2

Yukarıdaki tabloya baktığımızda 1935-1940 arası yıllarda doğum oranı 1940-1945 yılları arası doğum oranından daha yüksektir. 1940-1945 yılları arası düşen doğum oranı 1945-1950 yılları arasında tekrar yükselişe geçmiştir. 1940-1945 yılları arası ölüm oranı 1935-1940 yıllarına göre daha yüksektir. 1945-1950 yılları arası ölüm oranı tekrar düşmüştür. 1935-1940 arası 18,9 olan doğal nüfus artışının 1940-1945 yılları arası 9,9’a düştüğü görülmüştür. I. Dünya Savaşı’nın ve Milli Mücadele’nin yaşandığı yıllarda erkeklerin savaşta olması ve bu savaşlarda hayatlarını kaybetmeleri baba olacak nüfusun azalmasına, savaşın yaşattığı ilaç sıkıntıları da hasta kayıplarına neden olmuştur. Ayrıca savaş koşullarının ortaya çıkardığı salgın hastalıkların çoğalması, geçim sıkıntısı ile fakir insanların çocuk yapmak istememeleri gibi nedenlerde doğumları azaltmıştır. II. Dünya Savaşı bittikten sonra 1945-1950 arası dönemde doğum oranları tekrar artış göstermiş ve ölüm oranları da azalmıştır.

Orhan Türkođan da doğum ve ölüm oranları ile ilgili bilgileri şu şekilde vermektedir: 1935-1940 yılları arası ölüm oranı 35.024 iken, 1940-1945 yılları arasında ölüm oranı 41.085’e yükselmiştir. 1930’lu yıllarda doğumdan itibaren her iki cinsin

²⁷³ Koray Başol, *a.g.e.*, s. 85.

²⁷⁴ Kenan Gürtan, *a.g.e.*, s. 88.

ortalama ömrü ancak 30 yıla ulaşabilmiştir.²⁷⁵1945 yılından sonra ölüm oranı 37.812'ye düşmüştür. En yüksek ölüm oranının ise yetişkin nüfusta olduğu tespit edilmiştir.²⁷⁶

1935-1940 yılları arası erkek ölüm oranı ‰ 19,9'dur ve 1940-1945 yılları arasında ölüm oranı ‰27,4'e yükselmiş, 1945-1950 yıllarında ise oran ‰17,7'ye düşmüştür. Kadın nüfusunun 1935-1940 yılları ölüm oranı ‰19,0'dır ve 1940-1945 yılları arasında oran ‰27,0'a yükselmiş, 1945-1950 yılları arasında oran ‰17,7'ye düşmüştür. 1940-1945 yılları arasında ölüm oranı kadın ve erkek için oldukça yüksektir.²⁷⁷

II. Dünya Savaşı devam ederken Türkiye'nin savaşa girme olasılığına karşı ekonomik kaynakların büyük bir bölümü savunmaya aktarıldığı için beslenme yetersizliği ve bulaşıcı hastalıklar başlamıştır. Bu sorunlara köylüler yeteri kadar ilgi göstermedikleri için savaş yıllarında bebek ve çocukların ölüm oranı yeniden yükselişe geçmiştir. Savaş bittiğinde sağlık alanında yapılan gelişmelerle halkın sağlık sorunları çözülmeye başlayınca ölüm oranı düşmeye başlamıştır. Kaba ölüm hızının düzeyi nüfus artış hızını doğrudan etkilediğinden bu oranın fazla olması nüfus artışının azalmasına neden olmuştur. Toplumunu oluşturan insanların yaşına ve cinsiyetine göre ölümle karşılaşma riskleri ve yaşama umutları farklılık göstermektedir. Bu yüzden kaba ölüm hızı, nüfusun yaşından ve cinsiyetinden doğabilecek ölüm risklerinden etkilenmektedir. Ölüm riskiyle karşı karşıya kalan ve bundan en fazla etkilenen grup bebek ve çocuklardır. Toplumun ekonomisi, çevresel koşulları, sosyo-kültürel değerleri genç nüfusun yaşama umudunu etkilemiştir.

Tablo 1.28. 1935-1950 yılları Arası Bebek Ölüm Hızları ve Yaşama Umudu Tahmini²⁷⁸

Dönem	Bebek Ölüm Hızı (iki cins için)	Beş Yaşında Yaşama Umudu		Doğustaki Yaşam Umudu		Toplam
		Kadın	Erkek	Erkek	Kadın	
1935-1940	273	51,4	50,2			35,4
1940-1945	306	47,6	47,9			31,4
1945-1950	260	53,1	54,0	36,7	39,6	38,1

Tablo1.28'e bakıldığında erkek bebeklerin 1935-1940 yılları arasındaki yaşama umutları kız bebeklerden daha yüksektir. 1940-1950 arası yıllarda ise kız bebeklerin yaşama umutlarının arttığı anlaşılmaktadır. Doğuştan itibaren başlayan hayat ümidinin büyüklüğü toplumun sosyal ve gelişmişlik seviyesine bağlı bulunmaktadır. 1940-1945 yılları arası 306

²⁷⁵ Mümtaz Peker, *a.g.e.*, s. 134.

²⁷⁶ 1960 yılında yapılan bir araştırmayı paylaşmıştır. Orhan Türkdoğan, *Türkiye'de Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları*, İstanbul, 1977, s. 306.

²⁷⁷ Kenan Gürtan, *a.g.e.*, s. 84.

²⁷⁸ Mümtaz Peker, *a.g.e.*, s. 142-165.

olan bebek ölüm hızı oranı, 1945-1950 yılları arası 260 bebek ölüm hızı oranına düşmüştür. Ölüm hızlarındaki bu düşüşe neden olarak kurucu kadroların Cumhuriyetin ilk yıllarında uyguladıkları nüfus ve sağlık politikalarının etkili olduğu düşünülmektedir.

Tablo 1.29. 1935-1950 Yılları Arası Ortalama Hayat Süreleri (Yıl)

Dönemler	Her İki Cinsiyet İçin Hayat Süresi
1935-1940	44,9
1940-1945	34,5
1945-1950	46,3

Tablo 1.29 incelendiğinde 1935-1940 yılları arası Türkiye’de her iki cins için ortalama hayat süresi 44,9 yıldır. Erkekler için 42,3 yıl olan süre, kadın için 47,3’tür. 1940-1945 yılları arasında ortalama hayat süresi 34,5 yıla düşmüştür. Erkek için 33,5 yıl olan ortalama süre, kadın için 35,6’dır. 1945-1950 yıllarında ise her iki cinsiyetin hayat süreleri yükselmiş ve 46,3 yıl olmuştur. Erkek için 42,2 yıl olan bu süre, kadın için 50,4 yıl olmuştur. 1935-1950 yılları arası kadınların ortalama yaşam süreleri erkeklere göre sürekli yüksek olmuştur. Erkeklerin çalışma hayatında kadına göre daha aktif olması genel olarak erkek yaşam süresini azaltmıştır. 1940-1945 yılları savaş dönemine denk gelen yıllardır ve Türkiye de savaş sürecinden olumsuz etkilenmiştir. Beslenme sorunları, ilaç bulunmasının zorlukları, salgın hastalıklar, kış aylarında yaşanan soğuklar ölüm sayısını artırmıştır. Yaşanan bu olumsuzluklar insanların yaşam süresinin kısılmasına neden olmuştur.²⁷⁹

Salgın hastalıklar, beslenmenin yeteri kadar olmaması, sık gebelik ve doğum oranının yüksek olması, kadının tarım faaliyetlerinde çok yıpranması yüzünden kadının tükenmişliği ve kadının ölüm oranı artmıştır. 1925-1940 yılları arası 5 yaşındaki erkek çocuklarının yaşama şansı kadın nüfusundan fazla olmuştur.²⁸⁰ 1935-1940 yılları arasında 0-5 yaş arası kadınların hayatta kalma şansı 49,6; 1940-1945 yılları arasında ise hayatta kalma şansları 46,2 olarak verilmektedir. 1945 yılından sonra bu oranın 53,4’e yükselmiştir.²⁸¹

²⁷⁹ Nevzad Yalçıntaş, *a.g.e.*, s. 28-30.

²⁸⁰ Mümtaz Peker, *a.g.e.*, s. 135.

²⁸¹ Orhan Türkdoğan, *Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları*, Dede Korkut Yayınları. 1979, s. 306.

Tablo 1.30. 1935- 1945 Yılları Arası Kadınların Yaş Gruplarına Göre Ölüm Sayısı²⁸²

Yaş Grubu	1935-1940	1940-1945
0	39.752	57.570
1-4	22.675	36.338
5-9	6.388	11.576
10-14	3.794	7.726
15-19	3.928	8.521
20-24	5.216	8.447
25-29	6.327	9.643
30-34	5.766	10.072
35-39	5.321	9.688
40-44	4.959	9.044
45-49	4.699	8.355
50-54	5.451	6.988
55-59	5.551	8.759
60-64	6.686	10.264
65-69	6.907	10.107
70-74	8.747	11.517
75-79	8.280	10.407
80-84	8.493	9.927
85+	8.589	9.617

Tablo 1.30 incelendiğinde kadın ölüm sayısının 1940-1945 yılları arasında 1935-1940 yıllarına göre arttığı, yeni doğan bebeklerde sayının oldukça fazla olduğu görülmektedir. 15-40 yaş arası doğurgan kadınlarında ölüm sayısı oldukça yüksektir. 0-14 yaş kadınlar ileride doğurgan kadın grubuna girecek nüfustur. Bu grubun ölüm oranlarının fazla olması ileriki yıllarda doğum oranlarını düşürmektedir.

1939-1945 yılları arasında ölüm nedeni olarak; salgın hastalıklar, kalp krizi, zatürre, verem, ishal, apandisit, safra kesesi, nefrit, cilt, lohusa, ihtiyarlık, kaza ve intihar sayılabilir.²⁸³ 1927-1946 arasında İstanbul'da meydana gelen intihar vakaları incelendiğinde şu sonuçlar elde edilmiştir: 1927 sayımına göre İstanbul'da 389.886 kadın, 404.558 erkek intihar etmiştir. Kadınlarda intihara en fazla teşebbüs etme ve ölümle sonuçlanan vakalarda yaş aralığı 10-20'dir. Erkeklerde ise teşebbüs edenlerde en yüksek yaş aralığı 20-30, ölümlerde en yüksek yaş aralığı 70-80'dir. 12-18 yaş arası buluğ çağında intihara teşebbüs eden ve ölenlerin en yüksek yaş aralığı 17-18'dir. İntihar edenlerin medeni durumları incelendiğinde 1935 sayımlarına göre kadınların 161.868'i evli, 112.511'i bekar, 190.450'si duldur. Erkeklerin 193.499'u evli, 174.447'si bekar, 187.112'si duldur. Evli ve 10-20 yaş arası kadın ve erkeklerde intiharlar en yüksek seviyededir. Evli insanlar, bekar insanlara göre daha fazla intihar etmiştir. Ancak bu durum 1950 yılından sonra değişmiş, bekar insanların daha fazla intihar teşebbüsünde bulunduğu görülmüştür. Evli kadınların, evli

²⁸² Kenan Gürtan, *a.g.e.*, s. 86.

²⁸³ TÜİK, Nüfus Hareketleri İstatistiği (1938-1951), Yayın No: 345,1953, s. 119.

erkeklere göre daha fazla intihar ettiği, kadınlar intihar etmek için çoğunlukla yaz mevsimini tercih ettiği anlaşılmaktadır. Gerçekleşen 965 intihar teşebbüsünden 252'si tentürdiyot içerek ölümü tercih etmiştir. 131 ölümle sonuçlanan intiharlarda ise 34 kişi kendini asmıştır. 1935 yılında intihara teşebbüs eden 426.256 kadından 305.195'i Müslümandır. Kadınların intihara teşebbüs ettiği ve ölümle sonuçlanan en yüksek vaka sayıları 1945 yılında tespit edilmiştir.²⁸⁴

Ekonomik krizler ve sosyal nedenler intihar olaylarını artırmıştır. İntiharı önlemek için çareler düşünülmüş, intihar haberleri 1931 Matbuat Kanununun 38. maddesi ile gazetelerde yayınlanmamaya başlamıştır. İntihar ederek ölümü tercih edenlerin ölüm haberlerine kaza süsü verilmiş '*kelebek avlarken pencereden başı ağır gelerek düşen yaşlı başlı kişinin, sevgilisini öldürdükten sonra elinden düşürdüğü silahtan çıkan kurşunla yere serilen katil, çamaşır asarken boynuna takılan ipin kurbanı olan kadın*' gibi ifadeler gazetelerde yer almıştır.²⁸⁵

Sonuç olarak II. Dünya Savaşı öncesi uygulanan nüfus politikasının savaş döneminde yaşanan askeri, ekonomik, sosyo-kültürel olaylar sonucunda istenen seviyelere çıkarılmadığı, doğumların artmadığı ancak sağlık politikaları sonucunda ölüm oranında azalmaların olduğu söylenebilir.

1.6. Kadın ve Suç

Hukuki anlamda suç, işlendiği takdirde suçlunun yaptırım ile karşılaşacağı eylem, davranış, tavır ve harekettir.²⁸⁶ Sosyolojik bakış açısına göre suç, toplumsal normları kabul etmeyen çoğunlukçu değerlere aykırı şekilde ortaya çıkan davranıştır. Siyasi bakış açısına göre suç, güçlü gruplar tarafından alt sınıfları baskı altına almak için yasalara konan bir ölçüttür. Psikolojik bakış açısına göre suç, davranış problemi olarak topluma uyum sağlamada yetersizliğin bir sonucudur. Toplumsal yaşamın içinde bireyi suça psikolojik, ekonomik ve biyolojik unsurlar yöneltmektedir.²⁸⁷

²⁸⁴ İntihara teşebbüste kadınların, ölümle sonuçlanan intiharda erkeklerin oranı daha fazladır. Nezahat Arkun, *a.g.e.*, s. 85-95.

²⁸⁵ Nezahat Artun, *a.g.e.*, s. 107.; "Ölen Meçhul Kadın", *Milliyet*, 5 Ocak 1932.

²⁸⁶ Tülin Günşen İçli, *Türkiye'de Suçlular*, Ankara, 1993, s. 7.

²⁸⁷ Veysel Dinler-Tülin İçli, Suç ve Yoksulluk Etkiselliği, *Uluslararası Davraz Kongresi: Küresel Diyolog, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 2009*, s. 2470. Suç tanımları için bkz. Evin Güldoğan, *Kadınları Suça İten Psikolojik Nedenler*, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Ana Bilim Dalı Adli Psikoloji Programı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s. 2.

Tarihsel süreç içerisinde erkeklerin kadınlardan her zaman daha fazla suç işlemeleri kadın suçluluğu olgusunun göz ardı edilmesine ve kadın suçluluğuna istisnai bir durum olarak bakılmasına neden olmuştur. Suç, evrensel, genel ve sosyal bir olgu olduğu için meydana getirdiği toplumun şartlarına ve bulunulan zamana göre bazı özellikler içermektedir. Kadın suçluluğu ise zaman içerisinde kadının toplumsal hayatta aldığı rollerin değişmesi ve gelişmesi ile birlikte değişim göstermiştir. Bu değişimin en önemli etkisi kadının işlediği suç türlerinde olmuştur.²⁸⁸ Kadına özgü suçlar; çocuk düşürme, yeni doğan çocuğu öldürme, zehirleyerek adam öldürme, hakaret gibi suçlar tipik kadın suçları olarak görülmüş zaman içerisinde kadın suçları nitelik değişmiştir.²⁸⁹

Osmanlı Devleti'nde de suç dünyasının erkek dünyası olarak görülmesinin nedeni kadının toplumsal statüsünden kaynaklanmaktadır.²⁹⁰ Buna karşın 1839 yılında Tanzimat Fermanının ilanı ile erkeğin evin dışında, kadının evin içinde olduğu ideal cinsiyet düzeninde ilk kez değişiklikler başlamış ve kadın görünür hale gelmiştir.²⁹¹ 1858 yılında 'Ceza Kanunname-i Hümayunu'²⁹² yasal cezalandırmada kadın ile erkek arasında bir fark olmadığını, ceza hukuku alanında eşit olduklarını söylemiştir. Kanunda ceza alınacak suçlar iki bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde yer alan suçlar; devlete karşı işlenen suçlar, emniyeti bozan cinayetler, rüşvet, devlet malını çalmak ve yolsuzluk, görevi kötüye kullanmak, halka kötü davranmak, devlet memurlarına hakaret, suçluyu gizlemedir. Kanunun ikinci bölümünde yer alan suçlar ise; çocuk düşürme, zehirleme ve ırza geçme şeklinde belirtilmiştir.²⁹³ Osmanlı Devleti'nde kadınların, erkeklere göre suç işleme oranları çok düşük olsa da kimi zaman hırsızlık, fitne-fesat, şirretlik, borç ödememe, hür insan ticareti, cinayete sebebiyet, yataklık, kerhanecilik ve fahişelik gibi suçlardan yargılanmış ve

²⁸⁸ Semra Saruç, *Kadın Hükümlüler: Cezaevi Yaşantısı ve Tahliye Sonrası Gereksinimleri*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmetler Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Ankara, 2013, s. 10.

²⁸⁹ Tülin Günşen İçli, *a.g.e.*, s. 27.

²⁹⁰ Şebnem Küçükşengül Özkan, *Kadın ve Suç*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1990, s. 24.

²⁹¹ Yasemin Avcı, *a.g.e.*, s. 3.

²⁹² "Ceza Kanunname-i Humayun" 1926 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. Serpil Bilbaşar, "Hapis Cezasının Örgütsel ve Hukuksal Gelişimi", *Birikim*, Sayı: 136, 2000, s. 44.; Kanunun ayrıntılı maddeleri için bkz. Mehmet Parlak, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Polis Gazetesi ve Polis Mecmuasına Göre Suç ve Ceza (1908-1923)*, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü Suç Araştırmaları Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2018, s. 20.

²⁹³ Sait Nuri Akgündüz, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukukunun Kaynakları", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi (AİBÜ) İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 8, 2016, s. 11.

çeşitli cezalara çarptırılmıştır. Kadınların bu tür suçları işlemelerinin nedenleri genellikle; geçim sıkıntısı, kimsesizlik, sahipsizlik, evsizlik, barksızlık olmuştur.²⁹⁴

Ceza Kanunname-i Hümayuna göre cezalar; kürek, kalebentlik ve haptistir.²⁹⁵ Hırsızlık, eşkıyalık, kasten adam öldürme, ırza geçme, resmi evrakta sahtecilik, kalpazanlık, casusluk gibi suçlara verilen kürek cezasıdır. Osmanlı Donanmasında kürekçiye ihtiyaç duyulduğunda suçlular devreye sokulmuştur. Bir kale veya şehir surlarının içinde yaşama cezası da kalebentliktir. Kamu düzenine karşı işlenen suçlar, kalpazanlık, mezhep değiştirmeye zorlamak, fuhuş, rüşvet alma gibi suçlar karşısında kalebentlik cezası verilmiştir. Hapis kavramı kadı sicillerinde zindana koymak, zindana vermek ile ifade edilmiştir. Başlangıçta mahbes olarak kullanılan yerlere XIX. yüzyılın sonundan itibaren zindan denilmeye başlanmıştır.²⁹⁶ Hapishane²⁹⁷ olarak genellikle kale burçları kullanılmıştır. Hapis cezalarının alt ve üst sınırları belirlidir ve etkin bir ceza olması için çalışılmıştır.²⁹⁸ Hafif cezalar için uygulanan hapis cezaları, 24 saatten başlayıp 3 yıla kadar uzamaktadır.²⁹⁹

İşlenen suçlar karşısında bazı cezaların uygulanmasında kadınlara ayrıcalık verilmiştir. Hamile olan kadının durumu özel durum kabul edildiği için çocuğu doğana kadar kadın idam edilmemiştir. İdam ya da teşhir konusuna; ceza infazında kadının tesettürünün bozulmaması, kürek cezasına çarptırılan kadının zincire vurulmaması, ağır işte çalıştırılmaması, kalebentlik cezası verilen kadının erkeklerle aynı yerde bulundurulmaması, sürgün edilen kadınında zor durumda kalmaması için belediyelerin yardım etmesi gibi kurallar getirilmiştir. Kadın ve erkek için zina konusunda açıklama yapılmamış ancak ağır yaptırımlar uygulanmıştır. Ağır hasta hükümlüler iyileşinceye kadar kefaletle salıverilmiş, yoksul olanların da ihtiyaçları karşılanmıştır.³⁰⁰ 1861 yılında geceleri vakitsiz sokakta kalan kadınlara rastlanması durumunda zabitanın önce kadını sorguya çekmesi, kadının evi yakınsa mahalle bekçisi ile evine gönderilmesi, evi uzak olan kadınında mahalle imamında

²⁹⁴ Murat Hanılçe-Ersin Şeyhoğlu, “Osmanlı Devleti’nde Bir Ceza İnfaz Kurumu Olarak Hapishaneler ve Kadınlar”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 2, 2020, s. 418.

²⁹⁵ Serpil Bilbaşar, *a.g.e.*, s. 44.

²⁹⁶ Murat Hanılçe-Ersin Şeyhoğlu, *a.g.e.*, s. 411. Ayrıca pranga ve tomruk cezaları da vardır.

²⁹⁷ Hapishane tabiri resmi yazışmalarda 1840’lı yıllarda kullanılmaya başlamıştır. İlk hapishane Sultanahmet Meydanı’na 1871 yılında açıldı. Gültekin Yıldız, *Osmanlı Devleti’nde Hapishane Islahatı (1839-1908)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Ana Bilim Dalı Yakın Çağ Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2002, s. 90.

²⁹⁸ Kurtuluş Demirkol, *II. Meşrutiyet Döneminde Edirne Vilayeti Hapishaneleri*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Sakarya, 2012, s. 21.

²⁹⁹ Ufuk Adak, *XIX. Yüzyıl Sonları XX. Yüzyılın Başlarında Aydın Vilayeti’ndeki Hapishaneler*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2006, s. 33.

³⁰⁰ Mehmet Emin Artuk-Mehmet Emin Alşahin, “Hapis Cezalarının ve Cezaevlerinin Tarihsel Gelişimi”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 21, Sayı: 2, 2015, s. 174.

kalması söylenmiştir. Çünkü kadının belli saatler dışında sokakta olması hoş karşılanmamış, yaptırımlar uygulanmıştır.

1872 yılında yayınlanan talimata göre kadına ait mahkemeye çağrı pusulası, kadının kocasına, oğluna veya ailesinden birine, “*erkekten kim varsa ona*” eğer bu erkeklerden hiçbiri yoksa mahalle muhtarına, imamına ya da bekçisine verilerek onlar aracılığı ile kadına ulaştırılmıştır. Kadın, erkekle ceza yargılama usulü kuralları açısından aynı konumda tutulmuştur. 1879 tarihli “*Usul-ü Muhakemat-ı Cezaiye Kanunu*” esas olarak kadın ve erkek herhangi bir ayrımcılık yapmamakla birlikte, “*taniğin hasta olması veya kadın olup yasal bir mazereti bulunması*” durumunda ifadesinin evde alınmasına izin vererek kadının toplumsal konumu onaylanmıştır (madde 87). Yine aynı dönemde yürürlüğe giren ve özel hukuk alanını düzenleyen “*Mecelle-i Ahkam-ı Adliye*” kadının tanıklığını, ancak erkeklerin girmesinin yasak olduğu yerlere ilişkin olarak ve burada da yalnızca mala ilişkin bir konuda geçerli saymış, bunun dışında tanıklık için ya iki erkek ya da bir erkek ve iki kadın zorunlu tutulmuştur (madde 85).³⁰¹

Örneğin Kasım 1879 yılında cezaevlerinde bulunan mahkûm sayısı 562 kişidir. Bu kişilerin %70’i ağır ceza mahkumudur.³⁰² Aralarında bulunan 4 kadın cinayetten hüküm giymiştir. Mahkumların geriye kalanları kısa süreli ceza almışlardır. Kısa süreli ceza alan mahkumların içinde kadın sayısı 6’dır. Bu kadınların 5’i Müslüman, 1’i gayrimüslimdir.³⁰³ 1880 yılında Hapishaneler Nizamname’si düzenlenmiş; mahkumların yaşam koşulları, gardiyanların görev ve sorumlulukları, hapishanelerin ıslahı ile ilgili çalışmalar başlatılmıştır. Bu Nizamname 1941 yılına kadar yürürlükte kalmıştır.³⁰⁴

XIX-XX. yüzyılda Osmanlı Devleti’nde kiralanan hapishaneler şu şekildedir: 1852 Manavgat, 1886 Şırnak, 1890 Alaçam, 1907 Kınık, 1910 Manyas, 1900 Cide, 1906 İpsala, 1921 Çiçekdağı’dır. Bu hapishaneler yetmeyince inşa edilen hapishaneler ise; 1863 Diyarbakır, 1885 Sinop, 1886 Kırklareli, 1888 Kütahya, 1893 Bafra, 1897 Ordu, 1899 Uşak, 1906 Bilecik, 1849 Nevşehir, 1852 Sürüş, 1870 Vezirköprü, 1875 Kozan, 1800 Kars, 1889 Kastamonu, 1900 Erzurum, 1905 Hınıs, 1916 Üsküdar Paşakapısı ve 1919 Zara’dır.³⁰⁵

³⁰¹ Zina ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Gökçen Alpkaya, *a.g.e.*, s. 3-5.

³⁰² Mahkûm: Hakkında mahkûmiyet hükmü kesinleşmiş bulunan kimse. Tutuklu: Tutuklanarak tutukevine konulan kimse. Ejder Yılmaz, *Hukuk Sözlüğü*, Ankara, 1996, s. 342-836.

³⁰³ Gültekin Yıldız, *a.g.e.*, s. 210.

³⁰⁴ Kurtuluş Demirkol, *a.g.e.*, s. 22.

³⁰⁵ Ufuk Adak, *a.g.e.*, s. 15.

Kadınların toplum hayatına katılımlarının artmasıyla olumsuz olaylara karşı verdikleri tepkiler değişmiş, hukuksal anlamda birtakım sıkıntılar ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda da cezalar alıp hapishanelerde cezalarını çekmişlerdir. Erkek hapishanelerinin yanında kadınlar için de hapishaneler mevcuttur. Hapishanelerin tamamı devlete ait değildir. Devlet suçlu sayısını, onların fiziksel koşullarını ve kadınların sosyal yaşama katılması durumunu dikkate almadığı için hapishaneler yetmemiş devlet bazı hapishaneleri kiralamıştır. Ayrıca kadın mahkumların hükümlülüklerini tamamlayacakları hapishanelerde her yerde bulunmamaktadır. Bu yüzden bazı evler kiralanarak kadınlar için hapishane olarak kullanılmıştır. Bu evler genellikle muhtarın veya imamın evi olmuştur. Kiralanan evin sahibi de gardiyan olarak görevlendirilmiştir.³⁰⁶

Kadın mahkûm sayısı artınca ülke topraklarının belli yerlerinde XX. yüzyıl başlarında Bandırma, Çeşme, Isparta, Aydın, Kırkağaç, Niğde, Çankırı, Tosya, Konya, Haymana, Marmaris, Tarsus, Silvan, Şirvan ve Yafa'da olmak üzere kadınlara özgü hapishaneler de yaygınlaşmaya başlamıştır. Balkan Savaşları sonrasında Osmanlı egemenliğinden ayrılıncaya kadar Kavala, Sakız Adası ve İşkodra'da kadınlar için kurulmuş müstakil hapishaneler vardır.³⁰⁷

Kadın hapishanelerinin sağlık koşulları da ciddi sorunlar yaratmıştır. Hapishane içlerinin rutubetli ve havasız olması, yer döşemelerinin olmaması ve gerekenden fazla kişinin bulunması kadınlar arasında hastalıkların kolayca yayılmasına neden olmuştur. Kolera, verem gibi bulaşıcı hastalıklar yayılmıştır. Çözüm olarak kadınların kıyafetleri atılmış, yeni kıyafetler için para verilmiş, ortak kullanım alanlarının kötü şartları kaldırılmıştır. Kadın hapishanelerine hamam ve çeşme yapılmıştır. Ayrıca çok kalabalık hapishanelerdeki kadın suçlular ya başka hapishanelere gönderilmiş ya da bazılarının suçları affedilmiştir.³⁰⁸

Kadın mahkumların en büyük sorunlarından biride ihtiyaçlarını karşılamakta sıkıntı yaşamalarıdır. Mahkûm kadınlara çeşitli işler bulunmuştur. Bunlar elbise ve çamaşır tamirati, çorap örme, ip bükme gibi işlerdir. Kadın mahkumlara fabrikaların işlerini hapishane dahilinde yapabilmeleri için şartlar sağlanmış ve gelir elde etme imkanları

³⁰⁶ Umut Karadoğan, “Meşrutiyet Döneminde Hukuksal ve Toplumsal Alanda Kadın Algısı: Nisa Hapishaneleri Örneği”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 17, 2018, s. 313.

³⁰⁷ Murat Hanılçe-Ersin Şeyhoğlu, *a.g.e.*, s. 416.

³⁰⁸ Özlem Poyraz, “20.Yüzyılda Osmanlı'da Kadın Mahkumlar”, *Geçmişten Günümüze Şehir ve Kadın*, Samsun, 2016, s. 622.

verilmiştir.³⁰⁹ Kazanılan paraların bir bölümü ile hapisanelerin tamir işleri de yapılmıştır. Kadın mahkumların bir diğer sorunu da çocuklarıdır. Kimsesi olmayan kadınlar çocuklarını beraberlerinde getirmek zorunda kalmışlardır. Ancak yaşları büyük çocukların hapisane ortamında kalmaları doğru bulunmamıştır. Çocukların ileride sorun yaşamaması için çocuk sahibi kadınların davalarında çok titiz davranılmıştır.³¹⁰

II. Meşrutiyet'e (1908) kadar geçen zaman içinde kadınların statüleri yükselmeye başlamıştır. Ancak kendisini doğrudan ilgilendiren konularda bazen farklılığı bazen de eşitliği özel olarak vurgulanarak hukuk kurallarının içinde yer almıştır. Toplumsal örgütlenmede ona yön veren hukuksal düzenlemelerde kadın ile ilgili bir bölüm yoktur.³¹¹ II. Meşrutiyet ile kadınlar hem çalışma hayatına hem de sosyal hayata girmeye başlamış bu durum kadınlar arasında büyük bir heyecan yaratmıştır. Kadınlar bu heyecanla pek çok dernekler kurmuş, istek ve haklarını gazete ve dergilerde dile getirmeye başlamışlardır. Kadınların toplum içindeki görünürlükleri artıkça toplumda oluşan kadınlık rolleri de önem kazanmaya başlamıştır.³¹² II. Meşrutiyetin ilanından sonra hukuksa alanda kadınlarla ilgili ilk değişiklik 1911 yılında zina konusunda gerçekleşmiştir. Bu yıla kadar zina konusunda daima erkek lehine karar veren cezalarda değişiklik yapılmıştır. Ceza yasasının 188. ve 201. maddelerinde değişiklik yapılması isteği Meclis'te hararetle tartışmalara neden olmuştur. 188. maddeye göre kadın kocasını zina halinde yakaladığında öldürürse suçlu, erkek aynı durumda karısını öldürdüğünde suçsuz bulunmuştur. Ceza yasasının 201. maddesi uyarınca kadın ve erkek için aynı ceza ile- iki aydan iki yıla- mahkûm edilmişlerdir. Ayrıca aynı maddede erkek için 5 liradan 100 liraya kadar para cezası verilmiştir. Ancak bu cezalar kadına her durumda uygulanırken erkek için farklı uygulanmıştır. Erkek cezalandırılırken evinde bir başka kadınla sürekli ilişki yaşaması şartı aranmıştır.³¹³ Uzun tartışmalardan sonra zina konusunda erkek, sadece para cezası değil kadın gibi hapis ceza almıştır.³¹⁴

Mecliste yukarıda bahsedilen maddeler ile ilgili tartışmalar yaşanmıştır. Ermeni milletvekillerinden Krikor Zohrab, erkeğin toplumsal ve ekonomik açıdan güçlü olduğu için

³⁰⁹ Bu çalışmanın benzeri 1941 yılında da yapılmıştır. Cezaevlerinde işsizlikten çıkan asayişsizliğe, sorunlara çare olsun diye mahkumların çalıştırılması kararı alınmıştır. "Cezalıların İş Yaptırılacak" Vatan, 5 Ocak 1941.

³¹⁰ Saadet Tekin, "Osmanlı'da Kadın ve Kadın Hapishaneleri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 29, Sayı: 47, 2010, s. 97.

³¹¹ Şafak Kaypak-Mehmet Kahraman, "Türkiye'de Kadının İnsan Hakları ve Anayasal Yansıması", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 33, 2016, s. 310.

³¹² Leyla Kırkpınar, *Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Kadın*, İzmir, 1999, s. 96.

³¹³ Bernard Caporal, *Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını*, Ankara, 1982, s. 119.

³¹⁴ Serpil Çakır, *a.g.e.*, s. 56.

kadına göre daha suçlu olduğunu söylemiştir. Eğer ceza eşitlenemiyorsa asgariye indirmeyi önermiştir. Yaptığı diğer konuşmalarda da gayri meşru şekilde doğan çocukların durumlarına değinmiştir. Çocuk suçu olmadan doğduğu için toplum tarafından dışlanmasının da doğru olmadığını belirtmiştir. Kanun-i Esasi herkesi eşit olarak gördüğü için devletin çocukları koruması gerektiğini söylemiştir. Bu düşünceleri Zohrab'ın eleştirilmesine neden olmuştur.³¹⁵

Zina konusunda kadına ceza verenler, hayat kadınları ile ilgili bir durum söz konusu olduğunda da onları asayişsizliğin kaynağı olarak görmüştür. Fuhuş ve zina yapan kadınlara sürgün, hapis, teşhir, para cezası gibi cezaların yanında, bedenî cezaların da verildiği görülmüştür. Bunlar dayak, burun ve kulak kesme, alın dağlama şeklindedir; ölüm cezasının verildiği durumlarda vardır. Hayat kadınları mümkün olduğunca en uzak bölgelere gönderilmiş, gözden uzak tutulmaya çalışılmıştır. Hayat kadınlarını görünmez kılmak için bulunan diğer bir çözüm de bu kadınların tecrit edilmesidir. Ramazan ayında hayat kadınlarının ortalıkta dolaşması istenmediği için özellikle Baba Cafer Zindanı'nda kadın mahkumlara ait bölümler açılmıştır. Ayrıca bu hapishaneye 1829 yılında fakir, evi barkı olmayan kadınlarda getirilmiş ve bu kadınların tüm ihtiyaçları hazineden karşılanmıştır.³¹⁶ Hayat kadınları dışında kıyafetlerinden dolayı genç kadınlarda asayişsizliğin nedeni olarak görülmüştür. Yayınlanan talimnamelerde gerektiği gibi örtünmeyen kadınlar hakkında zabıt tutulacağı bildirilmiştir.³¹⁷

Fuhuş ve zinadan sonra kadınların en fazla işlediği ikinci suç hırsızlıktır. Hırsızlık yapan kadınlara verilen ceza sürgündür. Devlete karşı isyan eden, eşkiyaya yardım eden kadınlarda vardır. Osmanlı Devleti'nde kadınlar sadece suçlu olduklarında değil evlenme, boşanma, mülk edinme ve miras gibi konularda da mahkemelere çıkmışlardır. Osmanlı Devleti bünyesinde yaşayan Gayri Müslim kadınlarda haklarını aramak için Osmanlı mahkemelerine gittikleri görülmüştür.³¹⁸

1911-1912 yılları arasında Dahiliye Nezareti bünyesinde Hapishaneler İdare-i Umumiye Müdüriyeti oluşturulmuş ve hapishanelerin ıslahı için çalışmalar başlatılmıştır.

³¹⁵ Rıfat Atay, "Bir Osmanlı Aydınının Düşünce Dünyası: Krikor Zohrab'la Hayat Olduğu Gibi", *Social Sciences Research Journal*, Cilt: 6, 2017, s. 305. Ayrıca bu konuda bkz. Krikor Zohrap, *Osmanlı Meclisinde Bir Ermeni Mebus*, İstanbul, 2001.

³¹⁶ Murat Hanılçe-Ersin Şeyhoğlu, *a.g.e.*, s. 412.

³¹⁷ Noemi Levy Aksu, *Osmanlı İstanbul'unda Asayiş (1879-1909)*, İstanbul, 2017, s. 150-151.

³¹⁸ Jülide Akyüz, "Osmanlı Kadınlarının Hukuksal Haklarını Kullanımı Hakkında Bazı Değerlendirmeler", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, Sayı: 6, 2006, s. 77.

Balkan Savaşları'nın başlaması bu çalışmaların ertelenmesine neden olmuştur. Savaşın hemen akabinde konu ile ilgili çalışmalar kaldığı yerden tekrar devam etmiştir. Hapishaneler İdare-i Umumiye Müdüriyeti 'ne göre hapishanelerin dolu olduğu ve boşaltılması gerektiği belirtilmiştir. Hapishanelerin doluluk nedeni hapishane sayısının az ve suçlu sayısının çok olmasıdır.³¹⁹ Bu dönemde İstanbul'un suç haritası incelendiğinde darp ve yaralama ile hırsızlık en fazla işlenen suçlar arasındadır. Savaş ortamının yarattığı psikolojik sorunlar suç oranlarını artırmıştır.³²⁰ 1919 yılında Bursa Hapishanesinde 1'i kadın 471 mahkûm bulunmaktadır. 1920 yılında Adapazarı Hapishanesinde 2 hükümlü, 3 tutuklu kadın vardır. Aynı yıl İzmit Hapishanesinde ise 1 hükümlü, 1 tutuklu kadın; Bilecik Hapishanesinde 2 kadın mahkûm, Eskişehir Hapishanesinde 3 hükümlü, 6 tutuklu kadın, Ankara Hapishanesinde 10 tutuklu, 2 mahkûm kadın, Kütahya Hapishanesinde 6 mahkûm, 3 tutuklu kadın, Afyon Hapishanesinde 4 tutuklu, 1 mahkûm kadın, Konya Hapishanesinde 5 tutuklu, 4 mahkûm kadın bulunmaktadır.³²¹

1 Haziran 1929 tarihinde ceza ve tutukevlerinin yönetimi İç İşleri Bakanlığından Adalet Bakanlığına bağlanmıştır. Adalet Bakanlığı tarafından hükümlülerin çalıştırılması ve ıslah edilmesi amacıyla iş esasına dayalı cezaevleri inşa edilmiş, belli şartları taşıyan hükümlülerin geceleri cezaevinde geçirmek şartıyla toplum yararına bir işte çalışmalarına karar verilmiştir.1933 yılında mahkumların ağır hapis cezası alanlarının çalışmaya mecbur oldukları ve topluluk sistemine göre cezalarının infaz edileceği bir düzenleme yapılmıştır. İş esasına dayalı ilk cezaevi 1 Ekim 1936 tarihinde İmralı Adasında açılmıştır.³²² Cezaevlerinin reform çalışmalarına II. Dünya Savaşı yıllarında da devam edilmiştir. Sırasıyla 1941 yılında Ceza ve Tevkif Evleri Nizamnamesi³²³, 1943 yılında ise Ceza ve Tevkif Evleri Genel Müdürlüğü Teşkilatı Kanunu³²⁴ çıkarılmıştır.

Geleneksel toplumlarda kadınların görevleri genellikle ev işlerini yapmak, çocuk büyötmek, hasta olan aile üyeleriyle ilgilenmek ve alışveriş hizmetlerini yerine getirmektir. Bu yüzden kadın evin içindedir. Ancak savaşların yaşandığı dönemlerde erkek gücünün azalmasıyla kadın toplum hayatına katılmaya başlamış çalışma yaşamına alışmıştır. Bu

³¹⁹ Kurtuluş Demirkol, *a.g.e.*, s. 39.

³²⁰ Serdar Ekrem Şirin, *İttihat Terakki Döneminde İstanbul'da Asayişsizlik (1908-1914)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yakınçağ Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, İstanbul, 2004, s. 112.

³²¹ Mücahit Özçelik, "Mütareke Döneminde Osmanlı Hapishanelerinin Durumu", *Hacettepe Üniversitesi Cumhuriyet Tarihi Araştırma Dergisi*, Sayı: 14, Yıl: 7, 2011, s. 33-34.

³²² Mehmet Emin Artuk-Mehmet Emin Alşahin, *a.g.e.*, s. 176.

³²³ Resmî Gazete, 16 Ağustos 1941, 4888 Sayılı Kanun.

³²⁴ Resmî Gazete, 13 Ocak 1943, 4358 Sayılı Kanun.

durum suçluluk oranlarını artırmıştır.³²⁵ Türkiye II. Dünya Savaşı'na katılmamış ancak ekonomik hayatı savaştan devletler kadar etkilenmiştir. Eşi askere giden ve zor durumda kalan kadında çalışma hayatına başlamıştır. Olağanüstü koşullarda hayata karşı çocuklarıyla yalnız kalan kadın zaman zaman suç dünyasıyla karşılaşmıştır.³²⁶

1935-1944 yılları arasında ceza alan mahkûmların suçları; Devletin şahsiyeti, hürriyet, devlet idaresi, adliye aleyhine; kamuya, kamunun güvenine, kamunun güvenliğine, aile düzenine, kişilere, mala karşı işlenen suçlar olarak ayrılabilir.³²⁷ En fazla işlenen suçlarda ilk sırada kişiye karşı işlenen suçlar, ikinci sırada ise mala karşı işlenen suçlar vardır. Bu suçlar kadın ve erkeklerin en fazla işledikleri suçlardır. Bu suçlar arasında üçüncü sırada ise suç erkeklerde ahlak ve adaba karşı olan suçlar yer alırken, kadınlarda diğer suçlar yer almaktadır. En fazla suç işleme; erkeklerde 21-25 yaş, kadınlarda 18-50 yaş arasındadır. Yalan yere yemin suçu işleyen her 100 kişiden 32,5'i kadındır.³²⁸

Tablo 1.31. 1935-1946 Yılları Türkiye'de Mahkûm Sayısı³²⁹

Yıllar	Erkek	Kadın	Toplam
1935	49.380	4.203	53.583
1936	72.591	6.792	79.383
1937	76.687	8.329	85.016
1938	73.465	7.677	81.142
1939	84.929	9.128	94.057
1940	87.565	9.001	96.566
1941	83.081	9.195	92.276
1942	85.129	9.748	94.877
1943	82.381	8.637	91.018
1944	67.559	7.159	74.718
1945	78.903	7.749	86.652
1946	101.768	9.594	111.362

Yukarıdaki tabloya baktığımızda mahkûm erkek sayısının, mahkûm kadın sayısından daha fazla olduğu görülmektedir. Erkek ve kadın toplam mahkûm sayısı 1940 yılına kadar artmıştır. 1941 yılında sadece erkek, 1938,1941,1943 ve 1944 yıllarında ise hem kadın hem erkek mahkûm sayılarında azalma vardır. 5 Ocak 1941 tarihli Vatan gazetesinde 'Adliyeye Bir Senede Gelen Davaya' başlıklı bir yazı dikkati çekmektedir. Vatan gazetesindeki habere

³²⁵ Suna İl, *Türkiye'de Kadın Suçluların Genel Özellikleri ve İnfaz Sürecindeki Sorunları Üzerine Bir Araştırma*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmetler Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Ankara, 1990, s. 9.

³²⁶ Leyla Kırkpınar, *a.g.e.*, s. 115.

³²⁷ Celal Aybar, "Türkiye'de Mahkûmlar ve Suçlar", *Ankara Üniversitesi Siyasi Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 4, 1943, s. 845.

³²⁸ Öztekin Tosun, "Suç ve Kadın", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 33, Sayı: 3-4, 1967, s. 30.

³²⁹ Celal Aybar, *a.g.e.*, s. 29.; Öztekin Tosun, *a.g.e.*, s. 29. Ayrıca daha ayrıntılı bilgi için bkz. TÜİK, *Hükümlüler İstatistiki (1938-1950)*, Yayın No: 337, 1952, s. 120.

göre İstanbul Adliyesine 1941 yılında gelen dosya sayısının 120 bini bulunduğu, bu sayısında bir önceki yıla göre oldukça fazla olduğu belirtilmektedir.³³⁰ 1942 yılında mahkûm sayısı %20, 8 oranında artış göstermiştir. Bunun nedeni olarak da II. Dünya Savaşı'nın olağanüstü koşullarında Milli Korunma Kanunu hükümlerinin uygulanması gösterilmiştir.³³¹ 1946 yılında erkek ve kadın mahkûm sayısında yüksek bir artış görülmektedir. Erkeklerin daha hareketli ve heyecanlı olma faktörünün suç işlemlerini kolaylaştırdığı, kadınların daha sabırlı davranmaları suç işlemlerini azaltmıştır. Ayrıca kadınların erkeklere göre daha çok disiplin altında olmaları da kadınların suçlarını azaltmaktadır. Kadınların az suç işlemesinin diğer nedenleri de erkeklerin suçları kadar kayıt altına alınmamaları ve bebek düşürmenin suç kabul edilmesine rağmen bu suçun gizli kalmasıdır. Bu konuda kadına yardım eden erkeklerde suçlarından dolayı ceza almamaktadır.³³²

Tablo 1.32. 1938-1945 Yılları Arası Hüküm Giyen Kadın Sayısı ve Hüküm Cezaları³³³

Yıllar	İdam	Ağır Hapis	Hapis	Sürgün	Ağır Para	Amme Hizmetinden Mahrumiyet
1938	-	68	4.797	1	2.786	42
1939	1	72	4.588	1	3.463	41
1940	1	66	4.536	1	3.522	34
1941	-	99	4.625	2	3.524	54
1942	1	79	4.928	16	4.044	42
1943	-	84	4.590	10	4.008	36
1944	-	76	3.865	4	3.187	35
1945	-	73	4.371	5	3.300	28

Yukarıdaki tabloya göre 1938-1945 yılları içinde 3 kadın mahkûmun idam cezası aldığı görülmektedir. 1 yıl ile 21 yıl arasında değişen ağır hapis cezaları 1941 yılında en yüksek sayıya ulaşmıştır. 1942 yılında ise 1 gün ile 6 yıl arasında değişen hapis cezası alan kadın mahkûm sayısı fazladır. Kadınlara en ağır para cezası aynı yıl verilmiştir. Ayrıca sürgün, amme hizmetinden geçici veya müebbet mahrumiyet, belediye işlerinde çalıştırmak gibi cezalarda verilmiş, bazı cezalar ise ertelenmiştir.

Mahkûmiyet cezası alan kadınların işledikleri bazı suçlar şöyledir: Rüşvet, görevi ihmal, memuriyeti suiistimal, hükümet memuruna şiddet veya tehdit, iftira, yalan yere yemin, delil yok etme veya ceset saklama, cezaevinden kaçmak, suç işlemeye teşvik, resmi evrakta sahtecilik, zehirlenme, zina, çocuk düşürme, hırsızlıktır. Bu suçlar 1938-1945 yılları arasında kadınların işlediği ve ceza aldıkları belli başlı suçlardır. II. Dünya Savaşı

³³⁰ “Adliyeye Bir Senede Gelen Dava”, *Vatan*, 5 Ocak 1941.

³³¹ Celal Aybar, *a.g.e.*, s. 857.

³³² Öztekin Tosun, *a.g.e.*, s. 42.

³³³ TÜİK, Hükümlüler İstatistiki (1938-1950), s. 118.

zamanında artış göstermiştir. Rüşvet almaktan mahkûm olan kadınların 67'sine hapis, 68'ine ağır para cezası verilmiştir. Görevi ihmal suçu işleyen 45 kadın ağır para cezası almıştır. Zina ve hırsızlık en fazla işlenen suçlardır. 3.526 kadına zinadan, 6.926 kadına ise hırsızlıktan hapis cezası verilmiştir.

Kadınların işlediği suçların bir kısmı dönemin gazetelerinde yer almıştır. 5 Aralık 1940 tarihli Vatan gazetesinde “*Öldürdüğü Adamın Kanını İçmek İsteyen Kadın*” başlıklı bir haber vardır.³³⁴ Gülizar polise teslim olmuş ve “*Kardeşimi öldüren, anamı yaralayan, ocağımızı söndüren Kazım'dan intikamımı aldım. Ahdım vardı onun kanını da içecektim fakat polisler içeri sokmadı.*” şeklinde ifade vermiştir. Bu ifadenin ardından Gülizar, idamla yargılanmış, 15 yıl ceza almıştır. Aynı gazetenin bir başka başlığı da “*Ebe Naciye'nin Muhakemesi*” şeklindedir. 2 Mart 1941 tarihli haberde Naciye'nin, Doktor Ali'yi öldürdüğü yazmaktadır. Ali'nin, Naciye'yi evlenmek bahanesiyle kandırdığını ama evlenmediğini cinayetinde bu yüzden işlendiği belirtilmektedir. Naciye, 12 yıla mahkûm olmuştur.³³⁵ 20 Ocak 1942 tarihli Vatan gazetesinde “*Kocasını Öldüren Kadının Muhakemesi*” başlığı altında Nedime adında kadının, kocasını başka bir kadınla ilişkisinden dolayı öldürdüğü yazmaktadır. Nedime mahkemede “*Kocamı öldürdüm bu doğrudur. Fakat buna o sebebiyet verdi. Zira beni Necla adlı kadınla aldatıyordu. Çok kereler yalvardım. Kabul etmedi. Nihayet o gece kendisini Necla'nın evinde yakaladım. Beni dövmek istedi, gözüm kararmış, kendisinin evdeki tabancasını yanıma almıştım, çektim, vurdum, cezam neyse razıyım*” şeklinde ifade vermiştir.³³⁶ Aynı habere 3 Şubat 1942 tarihinde de aynı başlıkla Yeni Sabah gazetesinde verilmiştir.³³⁷

3 Mart 1941 tarihli Vatan gazetesinde “*Eroin Şebekesini İki Kadın İdare Ediyormuş*” başlıklı haberde ise iki kadının zehir satarak zengin olmak istedikleri ama yakalandıkları yazmaktadır. Meyrube adlı kadın kocasının işini devam ettirmek istemiş, ancak hamile olduğu için yanına Fatma adlı kadını alarak işleri ona yaptırmıştır. Kadınların suçlarını itiraf ettikleri de haberde belirtilmektedir.³³⁸ Yeni Sabah gazetesinin 9 Şubat 1942 tarihli bir başka haberinde de “*İki Amele Kadın Çalıştığı Fabrikayı Soydu*” başlığı vardır. Haberde Meryem ve Halime adlı iki amele kadının çalıştıkları fabrikadan ip çaldıkları, bu iplerin üzerlerinde yakalanması sonucunda tutuklandıkları ve cezaevine gönderildikleri de

³³⁴ “Öldürdüğü Adamın Kanını İçmek İsteyen Kadın”, *Vatan*, 5 Aralık 1940.

³³⁵ “Ebe Naciye'nin Muhakemesi”, *Vatan*, 2 Mart 1941.

³³⁶ “Kocasını Öldüren Kadının Muhakemesi”, *Vatan*, 20 Ocak 1942.

³³⁷ “Kocasını Öldüren Kadının Muhakemesi”, *Yeni Sabah*, 3 Şubat 1942.

³³⁸ “Eroin Şebekesini İki Kadın İdare Ediyormuş”, *Vakit*, 3 Mart 1941.

belirtilmektedir.³³⁹ 5 Mart 1942 tarihli Yeni Asır gazetesinin “*Ekmek İşleri Takip Olunuyor*” başlıklı haberinde Hatice adında bir kadının daha fazla ekmek almak için başvurduğu hileden bahsetmektedir. Haberde, Hatice’nin daha fazla ekmek almak için nüfus cüzdanını kaybettiğini söylediğini, yeni nüfus cüzdanı aldığını ve bu cüzdanla yeni bir ekmek kartı almak üzereyken fark edildiği yazmaktadır. Hatice yapmış olduğu bu suçtan dolayı adliyeye sev edilmiş ve tutuklanmıştır.³⁴⁰ 26 Mart 1942 tarihli Vakit gazetesinde ‘*Bir Kadın Üç Sene Hapse Mahkûm Oldu*’ haberi vardır. Habere göre Neriman adlı kadın beraber olduğu Osman’dan para istemiş, iş birliği yaptığı diğer adamlarla adamın parasını gasp etmiş ve 3 yıl hapse mahkûm olmuştur.³⁴¹

12 Şubat 1941 tarihli Akşam gazetesinde “*Bir Kadının İntikam Hırsı*” başlığı atılmıştır. Haberde İzmir’de yaşayan Hidayet adlı evli ve bir çocuk annesi bir kadının Asım adlı erkeği vurduğu ve karakola giderek teslim olduğu yazmaktadır. Hidayet ifadesinde “*Bana uzun zamandır takılır, sarkıntılık ederdi, aramızda açıldı, vurdum öldürdüm*” demiştir. Asım’ın başka bir kadınla nişanlanacağını duyması üzerine sinirlendiğini ve intikam için öldürdüğünü de belirtmiştir.³⁴² Aynı haber 14 Şubat 1941 tarihli Anadolu gazetesinde “*Evli Bir Kadın Genç Aşkını Öldürdü*” başlığı ile verilmiştir.³⁴³ Yeni Posta gazetesinin 26 Ocak 1942 tarihinde “*Evli Bir Kadın İhanet Suçu ile Mahkûm Oldu*” başlıklı bir haber vardır. Haberde kadının kocasını Mustafa adında bir gençle aldattığı ve kocasına yakalandığı, mahkemeye çıkarıldığı ve ceza aldığı yazmaktadır.³⁴⁴ Aynı gazetenin 27 Nisan 1942 tarihli “*Bir Kadın Kocasını Oğluna Öldürttü*” haberi göze çarpmaktadır. Haberde, Adana’da yaşayan ve kocasıyla geçinemeyen Emine adlı kadının kavgalarından sonra oğlu Mehmet’i kandırdığı ve kocasını öldürttüğü belirtilmektedir. Mehmet ifadesinde “*Beni anam kandırdı, hiç düşünmeden babamı öldürdüm*” demektedir. Ayrıca haberde Emine’nin başka birini sevdiği ve onunla evlenmek istediği için kocasını öldürttüğü yazmaktadır.³⁴⁵

“*Bir Çocuk Düşürme Davası*” başlıklı 30 Ocak 1941 tarihli Vatan gazetesinin haberine göre de Despina adlı ebe, 3 çocuk annesi Rasime’nin çocuğunu düşürttüğü için suçlu bulunmuştur. Despina mahkemede hakimlere “*Ben bu kadını çocuk düşürmeye ne teşvik ettim ne de çocuğu düşürdüm, kadın kendi gitmiş ve çocuğu düşürmüştür*” demiş ve

³³⁹ “İki Amele Kadın Çalıştığı Fabrikayı Soydu”, *Yeni Posta*, 9 Şubat 1942.

³⁴⁰ “Ekmek İşleri Takip Olunuyor”, *Yeni Asır*, 5 Mart 1942.

³⁴¹ “Bir Kadın Üç Sene Hapse Mahkûm Oldu”, *Vakit*, 26 Mart 1942.

³⁴² “Bir Kadının İntikam Hırsı”, *Akşam*, 12 Şubat 1941.

³⁴³ “Evli Bir Kadın Genç Aşkını Öldürdü”, *Anadolu*, 14 Şubat 1941.

³⁴⁴ “Evli Bir Kadın İhanet Suçu ile Mahkûm Oldu”, *Yeni Posta*, 26 Ocak 1942.

³⁴⁵ “Bir Kadın Kocasını Oğluna Öldürttü”, *Yeni Sabah*, 27 Nisan 1942.

suçlamaları kabul etmemiştir.³⁴⁶ ‘*Bir Kadının Başından Geçen Feci Hadise*’ başlığı ise Anadolu gazetesine aittir. 2 Şubat 1941 tarihli haberde Ödemiş’in bir köyünde yaşayan Hatice’nin gayrimeşru çocuk sahibi olduğu ve bu çocuktan kurtulmak istediği belirtilmiştir. Ayrıca haberde Hatice hakkında soruşturma açıldığı da yazmaktadır.³⁴⁷ 14 Şubat 1941 tarihli Vatan gazetesinde ‘‘*Çocuğunu Düşürmek İçin Dostunun Paltosunu Sattı*’’ başlıklı haberde ise nikahsız birliktelikten çocuk sahibi olan Anjel çocuğu aldırma için parası olmadığından sevgilisi Arif’in paltosunu gizlice sattığı ve kürtaj olduğu yazmaktadır. Anjel mahkemede ‘‘*Arif ile beraber yaşamaya başladık ama o beni bıraktı, hamile olduğumu öğrendim, babasız bir çocuk doğuramazdım ancak param yok. Arif’in paltosunu 15 liraya sattım, bu parayla çocuğu aldurdum, ancak kan kaybettim, hastaneye kaldırıldım doktoru şikâyet etmedim*’’ şeklinde olmuştur. Kürtajı yapan Doktor Ali Sait ve çocuğu aldırma Anjel tutuklanmıştır.³⁴⁸ İzmir’de 4 Şubat 1942 tarihinde meydana gelen olay oldukça farklıdır. Son Posta gazetesinde ‘‘*Çocuğunu Gizlice Gömen Ana*’ başlığı ile yazılan haberde İzmir’de yaşayan Ümmü adlı kadının gayrimeşru ilişkiden olan bebeğini ölü doğurduğu ve kadının bebeği gömdüğü yer almaktadır. Ümmü’nün gizli saklı yaptıkları haber verilmiş ve kadın tutuklanmıştır.³⁴⁹ 12 Mart 1942 tarihli Yeni Sabah gazetesinde ‘‘*Bir Aile Faciası*’ başlıklı haber oldukça ilginçtir. Haberde evli ve çocuklu olan bir kadının kocasını aldattığı, çocuğunu da sokakta bırakarak eğlenmeye gittiği belirtilmektedir. Şahit olarak kadının komşusu ve kardeşi dinlenmiştir. Kardeşi ifadesinde ‘‘*küçük çocuklarını kapının önünde yalnız gördüm, çocuğun uykusunun gelmişti ve ağlıyordu komşuların yardımıyla çocuğa baktık.*’’ demiştir. Olayın mahkemeye intikal ettiği de belirtilmiştir.³⁵⁰

Ceza verilen bir diğer suç ise randevu evi çalıştırmak ve bu evlerde çalışmaktır. Dönemin gazetelerinde bu konuda da haberler yer almaktadır. 24 Ocak 1941 tarihli Vatan gazetesinde ‘‘*Randevu Evleri*’ başlıklı haberde zabitanın Pangaltı’da gizli bir eve baskın yaptığı ve burada bulunan kadınları karakola götürdüğü belirtilmektedir.³⁵¹ 12 Ocak 1942 tarihli Son Posta gazetesinde de kadın ‘‘*Bir Randevucu Kadın Rüşvet Verirken Yakalandı*’’ başlıklı haber vardır. Haberde Beyoğlu’nda Araksi adlı kadının pansiyonunu randevu evi olarak işlettiği, buraya baskın yapıldığı ve kadının memurlara rüşvet verdiği yazılmaktadır.

³⁴⁶ ‘‘Bir Çocuk Düşürme Davası’’, *Vatan*, 30 Ocak 1941.

³⁴⁷ ‘‘Bir Kadının Başından Geçen Feci Hadise’’, *Anadolu*, 2 Şubat 1941.

³⁴⁸ ‘‘Çocuğunu Düşürmek İçin Dostunun Paltosunu Sattı’’, *Vatan*, 14 Şubat 1941.

³⁴⁹ ‘‘Çocuğunu Gizlice Gömen Ana’’, *Son Posta*, 4 Şubat 1942.

³⁵⁰ ‘‘Bir Aile Faciası’’, *Yeni Sabah*, 12 Mart 1942.

³⁵¹ ‘‘Randevu Evleri’’, *Vatan*, 24 Ocak 1941.

Suçüstü yakalanan kadın adliyeye sevk edilmiştir.³⁵² Bir başka haber ise Vakit gazetesinde ‘‘Bir Randevu Evinde On Beş Yaşında Kızlar Yakalandı’’ başlıklı ve 3 Nisan 1942 tarihli dir. Haberde Alemdar’da yaşı küçük kızların çalıştırıldığı haberinin alındığı, baskın sonucunda 15 yaşından küçük birçok kız çocuğunun ve onları çalıştıranların yakalandığı belirtilmektedir.³⁵³

1938 yılında mahkum olan 7.677 kadından 3.586 kadın şehirde, 4.091 kadın köyde; 1939’da mahkum olan 9.128 kadından 4.358 kadın şehirde, 4.770 kadın köyde; 1940’da 9.001 kadından 4.401 kadın şehirde, 4.600 kadın köyde; 1941’de 9.195 kadından 4.672 kadın şehirde, 4.328 kadın köyde; 1942’de 9.748 kadından 5.038 kadın şehirde, 4.710 kadın köyde; 1943’de 8.637 kadından 4.689 kadın şehirde, 3.918 kadın köyde; 1944’te 7.159 kadından 3.693 kadın şehirde, 3.466 kadın köyde; 1945 ‘te 7.749 kadından 3.458 kadın şehirde, 4.291 kadın köyde; 1946’da 9.594 kadından 4.333 kadın şehirde, 5.261 kadında köyde yaşamıştır. Kadın mahkumların yaşadıkları yerler incelendiğinde 1938-1940 yılları arasında köyde yaşayan kadınların, 1941-1944 yılları arasında da şehirde yaşayan kadınların daha fazla suç işledikleri anlaşılmaktadır. Savaş yıllarında şehirde yaşayan kadınlarda suç oranı artmıştır. 1945-1946 yıllarında ise köy kadınlarında suç oranı tekrar yükselmiştir.

Köyde yaşayan kadınların nüfusu fazla olduğu için köylü kadın mahkûm sayısının fazla olduğu anlaşılmaktadır. En fazla suç işleyen kadın mahkumların meslekleri ev işleri ve tarım işleri olarak geçmektedir. Suç işleyen kadın mahkumların milletleri incelendiğinde de büyük bir kısmının Türk kadını olduğu da tespit edilmiştir.

Suç işleyen kadın mahkumların yaşlarına bakıldığında da şunlar tespit edilmiştir: 1938 yılında en fazla suç işleyen 2.377 kadın 22-29 yaş aralığında yer almıştır. 1939 yılında 2.751, 1940 yılında 2.611, 1941 yılında 2.625, 1942 yılında 2.635, 1943 yılında 2.597, 1944 yılında 1.953, 1945 yılında 2.119, 1946 yılında yaş aralığı değişmiş en fazla suç işleyen 2.461 kadın mahkûm 30-39 yaş arasındadır. Suç işleyen kadınların yaş aralıkları incelendiğinde 1938 yılında kadınların daha erken yaşlar olduğu, 1939-1946 yılları arasında ise suç işleyen kadınların yaş ortalamasının yükseldiği görülmektedir.

³⁵² ‘‘Bir Randevucu Kadın Rüşvet Verirken Yakalandı’’, *Yeni Posta*, 12 Ocak 1942.

³⁵³ ‘‘Bir Randevu Evinde On Beş Yaşında Kızlar Yakalandı’’, *Vakit*, 3 Nisan 1942.

Tablo 1.33. 1938-1946 Yılları Arası Kadın Mahkumların Medeni Durumları³⁵⁴

Yıllar	Bekar	Evli	Dul	Bilinmeyen
1938	696	5.594	1.322	65
1939	1.199	6.401	1.403	125
1940	1.214	6.214	1.439	134
1941	1.263	6.433	1.460	39
1942	1.309	6.798	1.623	18
1943	1.277	5.872	1.477	11
1944	994	4.996	1.151	18
1945	1.074	5.607	1.248	20
1946	1.330	6.573	1.690	1

Tabloya baktığımızda evli kadınların, bekar ve dul olan kadınlara oranla daha fazla suç işledikleri görülmektedir. Evlilik hayatının zor olması suç olaylarının daha fazla artmasına neden olabileceği söylenebilir. Dul ve boşanmış olanlarda bekar olanlardan daha fazla suç işlemişlerdir. Dul ve boşanmış kadınlar evlilik hayatını yaşamış kişiler oldukları için evliliğin zorluklarının suça neden olduğu fikrini güçlendirmektedir.

Erkeklerin cezalarını çektikten sonra topluma daha çabuk uyum sağladıkları ancak kadınların uyum sağlamada güçlük çektiği belirtilmektedir. Kadınlar daha az suç işlediklerine göre toplum için daha az tehlikeli oldukları fikri ileri sürülmektedir. Kadının daha az ceza alması durumunda evine, çocuğuna daha çabuk döneceği için az ceza verilmesi istenmektedir. Hamile kadınlarda doğum yaptıktan sonra cezalarını çekmeye başlamışlardır. Yine idam cezası için doğum yapması beklenmektedir.³⁵⁵

Sonuç olarak kadınlar erkeklerden daha az suç işlemiştir. Erkeklerin toplum hayatına kadınlara göre daha önce katılmaları, daha serbest hareket etmeleri, kötülüklerle daha çabuk karşılaşmaları, heyecanlı ve sabırsız olmaları da suç oranlarını artırmaktadır. Kadınların sıkı disiplin altında yaşamaları, çalışma hayatına ve toplum hayatına geç katılmaları, erkeklerin korumacı ve hoşgörülü davranışları onları suçtan uzaklaştırmıştır.

³⁵⁴ TÜİK, Hükümlüler İstatistiki (1938-1950), s. 120.

³⁵⁵ Öztekin Tosun, *a.g.e.*, s. 40-42.

2. BÖLÜM

2. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA TÜRKİYE'DE KADIN VE EĞİTİM

Eğitim, “*çocukların ve gençlerin toplum yaşayışında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışları elde etmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine okul içinde veya dışında, doğrudan veya dolaylı yardım etme, terbiye*”³⁵⁶, toplumsal kalkınmayı ve ilerlemeyi sağlayacak kendisini geliştirmiş bireyleri yetiştirmek için tutulan yol olarak tanımlanmıştır. Ayrıca eğitim; bireylerin kendini çevrelerini tanımlarını, bilinçli hareket etmelerini sağlayarak refah ve mutluluk seviyelerini artıran sosyal bir işleve de sahip olmuştur.³⁵⁷

Eğitimden beklenen olumlu sonuçların elde edilebilmesi için eğitim politikalarının belirlenmesi büyük önem arz etmektedir. Eğitim politikası, bir ülkede yaşayan kişilerin alacakları eğitimle ilgili devletlerin izlemeye çalıştığı düzen olarak görülmektedir.³⁵⁸ Böylece izlenecek yol eğitimi yönlendirmiş, bireylerin ve toplumların gelişimini sağlamıştır. Bu gelişmelerle birlikte eğitimin işlevleri de belirlenmiştir. Eğitimin işlevleri; toplumun devamlılığı ve gelişimine katkı sağlayacak yenilikçi, kültürel mirası gelecek nesillere aktaran ülkenin ihtiyaçlarına uygun nitelikte, mevcut siyasi sisteme sadık insan gücü yetiştirmek, toplumsallaşmayı sağlamak ve toplumsal sorunları çözme becerisini kazandırmaktır.³⁵⁹

Yeni kurulan Türk devleti de eğitimin işlevlerini yeni bir ulus oluşturmak için kullanmıştır. Osmanlı Devleti'nin eğitim sistemi ile yeni devletin bir ulus yaratması mümkün görünmemektedir. Bu fikir doğrultusunda TBMM'nin ilk hükümet programı 9 Mayıs 1920 tarihinde okunmuş, programda kız ve erkek farkı gözetilmeksizin tüm çocuklara verilecek olan eğitim ve kazandırılacak ulus bilinci üzerinde durulmuştur.³⁶⁰ Mustafa Kemal, çağdaş devletin oluşumunu önleyen tüm engellerin kaldırılmasını istemiştir.

³⁵⁶ “Eğitim”, *TDK*, s. 1095.

³⁵⁷ Mustafa Fırat, *Emperyalizm Kıskaçında Türk Eğitim Sistemi, İstanbul*, 2008, s. 20-21.; Zarife Kerimoğlu, *1946-1960 Arası Uygulanan Eğitim Politikası*, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006, s. 8.

³⁵⁸ Erdoğan Başar, *Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1960-1971)*, Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Yayınları, Ankara, 1999, s. 27.

³⁵⁹ Mahmut Tezcan, *Eğitim Sosyolojisine Giriş*, Ankara, 1976, s. 39-45.

³⁶⁰ Süleyman Beyoğlu, “Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve Kadın”, *Bir İnsanı Selim Refik Arıkan-Halim Demiryürek* (Editör), İstanbul, 2016, s. 167.

Mustafa Kemal, eğitimi toplumu yeniden biçimlendirmede itici güç olarak gördüğü için Millî Mücadele devam ederken Ankara’da toplanan Maarif Kongresi’ni desteklemiş, Maarif Kongresi ile milli eğitim-öğretim seferberliği başlatılmıştır. Kongrede, Mustafa Kemal bir konuşma yapmış; eğitim ve kültür alanındaki düşüncelerini, yapılacak yeniliklerin amaçlarını, gelecek nesillerin mimarı olacak öğretmenler hakkındaki fikirlerini ve onlardan beklentilerini açıklamıştır.³⁶¹ Konuşmasını yaparken kadın öğretmenlere “*Muallime ve Muallimler*” ve “*Hanımlar ve Efendiler*” diye seslenmiş, yapmış olduğu bu hitapla; gelecekte eğitimde kız, erkek ayrımı yapılmadan eşit eğitim-öğretim hakkı tanınacağıın ilk işaretlerini vermiştir.³⁶² Karma eğitim konusunun hayata geçirileceği, Mustafa Kemal’in 31 Ocak 1923 tarihinde İzmir’de yaptığı konuşmada da “*Milletimizin, memleketimizin darülrifanları bir olmalıdır. Bütün memleket evladı kadın ve erkek aynı surette oradan çıkmalıdır*” sözleriyle dile getirilmiştir.³⁶³ Eğitimin gelecek nesiller için önemini anlayan yeni devlet, Maarif Kongresi’nden sonra ileride adı Milli Eğitim Şuraları olacak Heyeti İlmiye toplantılarını gerçekleştirmiştir. 1923, 1924 ve 1925 (1926)³⁶⁴ yıllarında yapılan bu toplantılarda Türkiye’nin eğitim sistemine yön verecek, elle tutulur somut öneriler ve eğitim sisteminin örgütlenmesi için çalışmalar yapılmıştır.³⁶⁵

Heyeti İlmiye toplantılarının ilki 15 Temmuz 1923 tarihinde gerçekleşmiştir. Toplantıda Kız ve Erkek Öğretmen Okulları tüzük ve programları üzerinde durulmuş, İstanbul Kız ve Erkek Okullarında orta kısım açılmasına karar verilmiştir. Ayrıca milli dil, milli kültür, milli sözlük, milli müzik çalışmaları ile milli tarih ve coğrafya enstitülerinin kurulması konuları ele alınmıştır.³⁶⁶ Kızların eğitim hayatına katılması konusunda meydana gelen bir gelişmede TBMM’de 14 Ağustos 1923 tarihinde okunan hükümet programıdır. Hükümet programında; milli eğitim konuları arasında kadınların eğitim-öğretimine önem verileceği, bu amaçla kız öğretmen okulları, kız liseleri ve kız sanayi liselerinin açılacağı ve

³⁶¹ Erol Kapluhan, “1921 Maarif Kongresi’nin Türk Milli Eğitimindeki Yeri ve Önemi”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 2014, s. 123.

³⁶² Müjgan Cunbur, “Atatürk Dönemi Kadın Eğitimi”, *ATAMi*, Sayı: 23, 1992, s. 262.

³⁶³ Süleyman Beyoğlu, *a.g.e.*, s. 169.

³⁶⁴ 27 Aralık 1925 tarihinde başlayan toplantı 1926 yılının Ocak ayında tamamlanmıştır.

³⁶⁵ Mustafa Önder, *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara, 2014, s. 222.

³⁶⁶ MEB, Heyeti İlmiyeler (1921-1926), http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/291644_41_heyeti_ilmiye.pdf, Erişim tarihi: 16 Haziran 2021.; Ümmügülsüm Candeğer, “Türk Milli Eğitim Şura Kararlarında Kadının Yeri (1939-2014)”, *Türkiye Cumhuriyeti’nin Ekonomik ve Sosyal Tarihi Uluslararası Sempozyumu*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, İzmir, 2015, s. 533.; Muzaffer Deniz, *Milli Eğitim Şuralarının Tarihçesi ve Eğitim Politikalarına Etkileri*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2001, s. 12.

bu okullar için gerekli araç gerecin sağlanacağı belirtilmiştir.³⁶⁷ Hükümet programında yer alan maddeler Heyeti İlmiye toplantısında alınan kararlara uygun şekilde hazırlanmıştır.³⁶⁸

29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet'in ilanı Mustafa Kemal'in kadının eğitimi ile ilgili düşüncelerini hayata geçirmek için büyük bir fırsat olmuştur. Mustafa Kemal, yurt gezilerine başlamış ve bu gezilerde yaptığı konuşmalarda kadının yeni konumundan, kız çocuklarının çağdaş eğitiminden söz etmiştir. Mustafa Kemal'e göre kadın, yeni toplumun yaratılmasında çok önemli bir role sahiptir. Kadının eğitimi de en az erkeğin eğitimi gibi güçlü olmalı ve kadına fırsat eşitliği vermelidir. Mustafa Kemal'in kadının eğitimi hakkındaki bu düşüncelerine paralel olarak Nezihe Muhittin ve arkadaşları kadına eğitim konusunda fırsat tanınması, kadının siyasal ve toplumsal hayata katılması amacıyla 7 Şubat 1924 tarihinde Türk Kadınlar Birliğini kurmuştur. Türk Kadınlar Birliği; kadınları düşünsel ve sosyal alanlarda yetiştirmek, dul ve kimsesiz kadınlara yardım etmek, kadınları dış hayata hazırlamak, fakir çocukların okuması ve bakılması amacıyla kurulmuştur. Yetimlere elbise dağıtmak, dul kadınlara para vermek, ihtiyaç sahibi kadınlara iş bulmak, fakir ve yetim çocukların istatistiki bilgilerini tespit etmek, parasız sağlık kontrolleri yapmak gibi çalışmalar yapmıştır.³⁶⁹

Kızların eğitim hayatına katılması konusunda yaşanan bir gelişmede 20 Nisan 1924 tarihinde kabul edilen Anayasanın 87. maddesidir. Bu maddede ‘*Kadın, erkek bütün Türklerin ilköğretimden geçmesi mecburi ve devlet mekteplerinde meccanidir*’ yani parasızdır denilmiştir.³⁷⁰ Ayrıca Tedrisat-ı İbtidaiyye Kanun-ı Muvakkatinin 77. maddesindeki kız çocuklarının 6-11 yaş devam zorunluluğu, 7-16 yaş sınırı olarak değiştirilmiştir.³⁷¹

Kızların; erkeklerle beraber eğitim hayatına katılmaları, fırsat eşitliğinden yararlanmaları adına yapılan bu iki önemli değişiklikle beraber çok önemli bir adım atılmış ve Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edilmiştir. 3 Mart 1924 tarihinde³⁷² kabul edilen bu

³⁶⁷ Süleyman Beyoğlu, *a.g.e.*, s. 169.

³⁶⁸ Cavit Binbaşoğlu, *Öğretmen Yetiştirme Açısından Türkiye’de Eğitim Tarihi Üzerine Bir Araştırma*, İstanbul, 1995, s. 183.

³⁶⁹ Gürcan Bozkır, ‘‘Türk Kadınlar Birliği’’, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 10, 2000, s. 101. Ayrıca bkz. Müge Dişbudak, *Türk Kadınlar Birliği*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2008, s. 4

³⁷⁰ www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1924-anayasasi, Erişim tarihi: 16 Haziran 2021.

³⁷¹ Emel Doğramacı, *Türkiye’de Kadının Dünü ve Bugünü*, s.19.; Müjgan Cunbur, *a.g.e.*, s. 266.

³⁷² Bu tarihte ayrıca Halifelik, Şeriye ve Evkaf Vekaleti, Erkan-ı Harbiye Vekaleti kaldırıldı. Osmanlı hanedan üyeleri yurt dışına çıkarıldı. Medreselere son verildi. Medrese öğretmenleri din öğretmeni olarak

kanunla; tüm okullar Millî Eğitim Bakanlığına bağlanmış ve öğretim birliği sağlanmıştır. Ayrıca bu kanunla toplumun ihtiyacı olan; kabiliyetleri ortaya çıkan, bilime inanan, milli, çağdaş, laik, bağımsızlığına düşkün, Cumhuriyet'i yükseltecek bireyleri yetiştirmek hedeflenmiştir.³⁷³ Tevhid-i Tedrisat Kanununun kabul edilmesiyle; eğitim karmaşasına son verilmiş, eğitim ve öğretim birleştirilmiş, Cumhuriyet rejiminin istediği, toplumun ihtiyacı olan insanın aynı bakış açısıyla yetişmesi amaçlanmıştır.³⁷⁴ Milli Eğitim Bakanı Saruhan Milletvekili Vasıf Bey, 17 Nisan 1924 tarihinde TBMM'de Bakanlık bütçesi görüşülürken Tevhid-i Tedrisat Kanununa uygun şekilde artık kız ve erkek ayrımının düşünülemeyeceğini, kızların ve erkeklerin aynı sistemle eğitileceklerini söylemiştir.³⁷⁵ Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun uygulanması için 2 Mart 1926 tarihinde “*Maarif Teşkilatı Hakkında Kanun*” kabul edilmiştir. Çıkarılan bu kanun ile ilkokul parasız ve zorunlu hale getirilmiştir. Ayrıca ilk ve orta öğretimin esasları belirlenmiştir.³⁷⁶ Tevhid-i Tedrisat Kanununun yürürlüğe girmesiyle başlatılan karma eğitim ilk ve ortaokullarda 1927 yılı itibarıyla tamamlanmıştır. 1934-1935 yılından itibaren liselerde karma eğitime geçilmiştir. Karma eğitime geçilmesiyle kız çocuklarının eğitim hayatına katılımları artmıştır. 1923-1924 yılında okula giden 62.954 kız öğrenci sayısı, 1930-1931 yılında 174.227 kız öğrenci sayısına, 1940-1941 yılında ise 294.468 kız öğrenci sayısına ulaşmıştır. Cumhuriyet kurulduğunda okullarda öğrenim gören kız öğrenci sayısı 1930-1931 yılında %276, 1940-1941 yılında ise ilk yıllara göre %467 oranında artmıştır.³⁷⁷

Tevhid-i Tedrisat Kanununun kabulünden sonra aynı yılın nisan ayında ikinci Heyet-i İlmiye toplantısı Milli Eğitim Bakanı Vasıf Bey'in başkanlığında toplanmıştır. Bu toplantıda; ilköğretim programları düzenlenmesi, eğitim sürelerinin değiştirilmesi, ders kitapları yeniden yazılması gibi konular görüşülmüştür. Toplantının sonunda ilköğretim 6 yıldan 5 yıla indirilmiş, 7 yıl olan ortaöğretim 3 yıl ortaokul, 3 yıl lise olarak ayrılmış, 4 yıl olan öğretmen okullarının süresi 5 yıla çıkarılmış, erkek ve kız liselerinin eğitim sürelerinin aynı olmasına karar verilmiştir. Kız liseleri de erkek liseleri gibi tam sınıflı hale

atanmıştır. İsa Tak, “Atatürk Dönemi Eğitim Politikasının Cumhuriyetçi Karakteri”, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1, 2007. s. 129.

³⁷³ Süleyman Beyoğlu, *a.g.e.*, s. 175.

³⁷⁴ Murat Önk, “Atatürk Dönemi Eğitim Sistemi Gelişmelere Bir Bakış”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 2015, s. 516.

³⁷⁵ Suna Öztoprak, *Atatürk Dönemi Kadın Eğitimi*, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1999, s. 51.

³⁷⁶ Bahattin Demirtaş, “Atatürk Döneminde Eğitim Alanında Yaşanan Gelişmeler”, *Akademik Bakış*, Cilt: 1, Sayı: 2, 2008, s. 161.

³⁷⁷ Süleyman Beyoğlu, *a.g.e.*, s. 175.

getirilmiştir.³⁷⁸ Heyet-i İlmiye toplantısının yapıldığı dönemde Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk programı olan 1924 İlk Mekteplerin Müfredat Programı hazırlanmıştır. Heyet-i İlmiye toplantısında ilköğretim programlarının geliştirilmesine yönelik olarak alınan karar doğrultusunda hazırlanarak uygulamaya koyulmuştur. Ancak I. Hükümet'in programında (İsmet İnönü 30.10.1923-06.03.1924) eğitim, kültür ve sanat konularına yer verilmemiş, program daha çok siyasi bir nutuk niteliği taşımıştır. II. Hükümet ise (II. İsmet İnönü 06.03.1924-22.11.1924) hükümet programı hazırlamamıştır.³⁷⁹

Yeni devletin eğitim ile ilgili sorunlarına çözüm bulmak çalışmaları Heyet-i İlmiye programının dışında da devam etmiştir. Ülkenin eğitim sorunlarını tespit etmek, çözüm yolları sunmak amacıyla Amerikalı eğitimci John Dewey, bizzat Mustafa Kemal tarafından davet edilmiştir. 19 Temmuz 1924 tarihinde ülkemize gelen John Dewey 10 Eylül 1924 tarihinde bir rapor sunarak ayrılmıştır. Dewey'e göre okul, hayata hazırlık değil hayatın kendisi olmalı, öğrenciler girişimci olarak yetiştirilmelidir.³⁸⁰ Dewey'in bu fikirleri III. Hükümet programında (Fethi Okyar 22.11.1924-03.03.1925) “*hayat için hazırlanmış gençler*” ifadesiyle hayat bulmuştur.³⁸¹

Türk Eğitim Sistemi'nin örgütlenmesi için gerçekleştirilen birinci ve ikinci Heyet-i İlmiye toplantıları sonucunda elle tutulur gerçekçi öneriler ve uygulamalar yapılmıştır. Yapılan bu Heyet-i İlmiye toplantılarının üçüncüsü 27 Aralık 1925 tarihinde Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati Bey'in başkanlığında gerçekleşmiştir. Bu toplantının gündeminde; milli eğitim kaynaklarının en uygun şekilde kullanılması, okula kayıt için gelen tüm çocukların kabul edilmesi için okul kontenjanlarının ve lise sayılarının artırılması, Talim ve Terbiye dairesinin kurulması, gündüzlü ortaokullarda karma eğitime geçilmesi konuları vardır.³⁸²Yapılan bu çalışmaların sonunda 1928-1929 eğitim-öğretim yılında kız lisesi bulunmayan illerde erkek liselerine kız öğrencilerinin kabulü başlamıştır.³⁸³

³⁷⁸ MEB, Heyeti İlmiyeler (1921-1926), http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dos+yalar/2017_09/291644_41_heyeti_ilmiye.pdf, Erişim tarihi: 16 Haziran 2021.; Ümmügülsüm Candegir, *a.g.e.*, s. 533.; Rukiye Demirel, *Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve Atatürk Dönemi Uygulamaları*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Adana, 2009, s. 8.

³⁷⁹ Sevgi Kayalıoğlu-Osman Altıntaş, “Türkiye’de Hükümet Programlarının ve Milli Eğitim Şuralarında Alınan Kararların İlkokul Görsel Sanatlar Dersi Öğretim Programına Yansımaları: 1923-1950”, *Milli Eğitim*, Cilt: 50, Sayı: 229, 2021, s. 687.

³⁸⁰ Orhan Yıldız-Tuğçe Yıldız, “Türkiye Cumhuriyeti Eğitim Politikaları”, *Journal of Research in Education and Society*, 2016, s. 32.

³⁸¹ Sevgi Kayalıoğlu-Osman Altıntaş, *a.g.e.*, s. 688.

³⁸² MEB, Heyeti İlmiyeler (1921-1926), http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/291644_41_heyeti_ilmiye.pdf, Erişim tarihi: 16 Haziran 2021.; Ümmügülsüm Candegir, *a.g.e.*, s. 533.

³⁸³ Müjgan Cunbul, *a.g.e.*, s. 267.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren eğitim sisteminin örgütlenmesi, kız öğrenci sayısının artırılması, ders programlarının değiştirilmesi için çalışılmıştır. Bu çalışmalara rağmen yeni devlet büyük bir sorunla karşı karşıya kalmıştır. Bu sorun ülkede yaşayan insanların büyük bir bölümünün okuma ve yazma bilmemesidir. 1927 yılında okuma yazma bilmeme oranı %89,3'tür.³⁸⁴ 1 Kasım 1928 tarihinde yeni Türk alfabesine geçilmiştir. Ülkede yaşayan tüm insanlara yeni harflerle okuma yazma öğretilmesi için Millet Mektepleri açılmış, okuma yazma seferberliği başlatılmıştır. Millet Mektepleri ile halka okuma yazma öğretilmesinin dışında, Cumhuriyetin ilke ve hedeflerinin benimsetilmesi planlanmıştır.³⁸⁵ 15-45 yaş arası kadın-erkek tüm vatandaşlara bu okullara gitme zorunluluğu getirilmiştir.³⁸⁶

Millet Mektepleri sabit, gezici ve özel olarak 3 bölüme ayrılmıştır. Bunlar da kendi içinde A ve B sınıfları olarak bölünmüştür. A ve B sınıflarında öğrenim süresi 4 ay olarak belirlenmiştir. Sınıflar ihtiyaçlara göre kadın, erkek ve karışık olarak açılmıştır. Sabit Millet Mekteplerinde dersler haftada 3 gün ve en az bir saat olarak yapılmıştır. Pazar ve perşembe günleri 15.30'da kadınlara, aynı günlerde 19.30'da erkeklere ders verilmiştir. Derslere halkın devamı konusuna büyük önem verilmiş, devamsızlık yapan kişiler bitirme sınavlarına alınmamıştır.³⁸⁷ Millet Mekteplerinin Ocak 1929 yılı ilk verilerine bakıldığında halkın okuma yazma öğrenmeye büyük bir ilgi gösterdiği anlaşılmaktadır. İlk verilere göre Millet Mekteplerine 856.000 kişi kayıt yaptırmıştır. İstanbul'da 2.655 okul açılmış, bu okullara 55.106 kadın, 49.352 erkek olmak üzere 104.458 kişi devam etmiştir.³⁸⁸ Aynı yıl Ankara'da açılan Millet Mektepleri'ne bağlı kurslara katılan kişilerin sayısı 1427 kadın, 870 erkektir. Toplam 130 dershanede ise kursiyer sayısı 4149 kişidir.³⁸⁹ Millet Mekteplerinden 1927-1937 yılları arasında 1.061.929'u erkek, 389.830'u kadın 1.451.759 kişi mezun olmuştur.³⁹⁰

Millet Mekteplerin işlevini 1932 yılından sonra Halkevleri almıştır. 19 Şubat 1932 tarihinde Halkevleri yeni devlet hedeflenen rejimin yerleşmesini sağlamak, halkı pozitif

³⁸⁴ Sevil Cirit, *Türkiye'de Nüfus Doğurganlık Ölümlülük*, Ankara, 1989, s. 23.

³⁸⁵ Mihriban Kurt, *Millet Mektepleri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisan Tezi, İstanbul, 2000, s. 90.

³⁸⁶ Naile Belgin Erdem, *Sanayi Toplumuna Dönüşüm Sürecinde Sosyalleşme ve Eğitim*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı Kalkınma ve İktisadi Büyüme Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1999, s. 54.

³⁸⁷ Gezici Millet Mektepleri, okulu olmayan köylerde açılmıştır. Öğleden önce çocuklara, öğleden sonra yetişkinlere eğitim verilmiştir. Özel Millet Mektepleri ise devlet kurumlarında, fabrikalarda çalışan okuma yazma bilmeyenler için açılmıştır. Mustafa Albayrak, "Millet Mekteplerinin Yapısı ve Çalışmaları (1928-1935)", *ATAM*, Cilt: 10, Sayı: 29, 1994, s. 476.

³⁸⁸ "Millet Mekteplerinde", *Cumhuriyet*, 3 Şubat 1929.

³⁸⁹ BCA, 3.12.1929, 030.10./142.16.15.

³⁹⁰ Bahattin Demirtaş, *a.g.e.*, s. 163.

dünya görüşü doğrultusunda eğitmek, yeni rejimi destekleyen siyasi kültürü oluşturmak, birbirine değer veren ve birbirini anlayan sağlıklı bireyler yetiştirmek, köy kent ayrımını ortadan kaldırmak, cehaleti ortadan kaldırmak, yetişkinlerin eğitimini sağlamak için Reşit Galip ve arkadaşları tarafından kurulmuştur.³⁹¹ Nüfusu az olan kasaba ve köylerde 1940 yılından sonra Halkodaları açılmıştır.³⁹²

Temelden yapılandırılmaya çalışılan eğitim hareketinin yanına üniversitelerde eklenerek eğitim devrimi gerçekleşmiştir. Mustafa Kemal'in sosyal, kültürel, eğitim ve bilim alanlarında yapmış olduğu reformlar arasında 1933 yılında gerçekleşen “*Üniversite reformu*” ayrı bir öneme sahiptir. Mustafa Kemal üniversiteyi ülkenin kalkınması, her yönüyle gelişmesi açısından kültür politikasında önemli bir yere koymuştur. Mustafa Kemal yaptığı üniversite reformu ile Türk devriminin ilkelerini savunacak ve siyasal iktidarı destekleyecek üniversiteyi oluşturmayı hedeflemiştir. Bu amaçla çok yönlü bir çalışma yapılmış, Almanya'dan çağrılan çok sayıda öğretimin görevlisinin yardımıyla reform gerçekleşmiş, Osmanlı'dan miras kalan Darülfünun'un yapısı ve anlayışı değiştirilerek çağdaş üniversiteye dönüştürülmüştür.³⁹³

Harf İnkılabı ve Millet Mektepleri okur yazarlık seviyesini gözle görülür şekilde artırmış olsa da istenilen seviyeye gelinememiştir. Çünkü köyde yaşanan okur yazarlık sorunu çözülememiştir. Bu sorunun çözümü için 1933 yılında Milli Eğitim Bakanı Saffet Arıkan, Gazi Eğitim Enstitüsü'nde resim öğretmeni olan İsmail Hakkı Tonguç'u ziyaretinde “*Senin, bizim düşlerimizi gerçekleştirmeni istiyorum*” diyerek okur yazar sorunu karşısında ilk adımı atmış, İsmail Hakkı Tonguç'u İlköğretim Genel Müdürlüğüne getirmiştir. İsmail Hakkı Tonguç, eğitim anlayışını “*Yeni okulda çocuk ilk günden kendi doğal kaynaklarından yararlanmayı öğrenecektir*” diye söylemiş, ayrıca bilgiyi “*yaparak yaşayarak öğretmeyi*” istediğini dile getirmiştir. Öğrencilerin eğitiminin nasıl olması gerektiği ile ilgili çalışmalar devam ederken başka bir sorunla karşılaşmıştır. Bu sorun okul ve öğretmen sayısının yeterli olmamasıdır. Öğretmen sorununu çözmek için 1936 yılında

³⁹¹ Yavuz Özdemir-Elif Aktaş, “Halkevleri (1932'den 1951'e)”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, 2011, s. 243. Ayrıca bkz. Halil Özcan, *Atatürk Dönemi Milli Eğitim Politikası ve Atatürkçü Düşüncenin Eğitimle Etkileşimi (1920-1938)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2003, s. 255. Ayrıca bkz. Zeki Arıkan, “Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Ankara Yolu Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 23, Ankara, 1999, s. 270.

³⁹² Nuri Yavuz-Abdullah Kara, “Çoruk İli Okuma Yazma Faaliyetleri”, *Türkistan'dan Anadolu'ya Tarihin İzinde Prof. Dr. Mehmet Alpagu'ya Armağan*, Cilt: 2, Ankara, 2020, s. 1280.

³⁹³ Ali Rıza Erdem, “Atatürk'ün Liderliğinde Üniversite Reformu: Yükseköğretim ve Bilim Tarihimizde Dönüm Noktası”, *Belgi Dergisi*, Sayı: 4, 2012, s. 382. Ayrıca bkz. Hüseyin Korkut, “Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Üniversite Reformları”, *Milli Eğitim Dergisi*, Sayı: 160, 2003, s. 12

Eskişehir’de “*Eğitmen kursu*” açılmıştır. Askerde onbaşı ve çavuş olan köylü gençler altı aylık eğitimden sonra eğitmen olmuştur. Öğretmen sıkıntısı azda olsa çözülmüştür. İzmir ve Eskişehir’de “*Köy Eğitmen Okulları*” açılmıştır. Bu okullar daha sonra 17 Nisan 1940 tarihinde Köy Enstitüsü adını alacaktır.³⁹⁴

Cumhuriyet ilk kurulduğunda ülkenin ihtiyacı olan ve yeni devletin devamını sağlayacak insanı ilköğretim yaratacaktır. Bu yüzden okul öncesi eğitime fazla önem verilmemiş okul öncesi eğitim kurumlarının sayısı artmamıştır. Erken çocukluk döneminin eğitimi ise yerel yönetimlere ve ailelere bırakılmıştır. 25 Ekim 1925 ve 29 Ocak 1930 tarihlerinde iki genelge çıkarılmıştır. Bu iki genelge ile ilköğretimin geliştirilmesi için bütçe imkanlarının anaokullarından ilköğretime kaydırılması kararı alınmıştır. Bu kararlar bakanlık tarafından okullara bildirilmiştir. Vilayetlerde daha önceden açılan anaokulları bakanlığın bu iki kararı üzere kapatılmıştır.³⁹⁵

İlkokulların hedefleri 1936 İlkokul Programında yer almıştır. Bu hedefler aynı zamanda CHP 1935 Programı’nın “*ulusal eğitim*” kısmının 41. maddesindeki hususlardır. Aynı yıl Köy Okulları Müfredat Programı Taslağı hazırlanmıştır. VIII. Hükümet (VII. İsmet İnönü 01.03.1935-01.11.1937) şehir ilkokulları için İlkokul Programını, 3 sınıflı köy ilkokulları için Köy Okulları Müfredat Programını uygulamıştır.³⁹⁶

Okulöncesi eğitim, ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim olarak 4 kademeli bir yapıdan oluşan Türkiye Cumhuriyeti’nin eğitim sisteminde eğitim süreleri şehir ve kasaba okullarında 5 yıl, köy okulları için ise 3 yıl olarak belirlenmiştir.³⁹⁷ İlköğretimi bitiren öğrenci isterse 3 yıllık ortaokula, isterse 5 yıllık sanat okuluna, isterse 5 yıllık Kız Enstitüsüne veya 4 yıllık ticaret okuluna devam etmiştir. Liseden sonra ise Gazi Enstitüsüne

³⁹⁴ Çağdaş Garip, *Köy Enstitülerinin Türk Eğitim Tarihindeki Yeri*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yaşam Boyu Öğrenme ve Yetişkin Eğitimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2016, s. 3. Ayrıca bkz. Nurgün Koç, *Türk Kültür Tarihi İçinde Köy Enstitüleri*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, İzmir, 2007, s. 158.; Salih Özkan, *1938-1950 Arası Türkiye’nin Eğitim Kültür Politikası*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Kayseri, 1996, s. 54-63.

³⁹⁵ Ayla Oktay, “Cumhuriyet Döneminde Okulöncesi Eğitimin Gelişimi: Tarihsel Gelişimi ve Günümüzdeki Durumu”, *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu Aralık 2005*, Ankara, 2010, s. 63.

³⁹⁶ Sevgi Kayalıoğlu-Osman Altıntaş, *a.g.e.*, s. 692.

³⁹⁷ Mustafa Önder, *a.g.e.*, s. 233.

Yüksek Öğretim Okuluna, İstanbul Üniversitesine, Ankara Tarih-Dil-Coğrafya ve Hukuk Fakültesine, Siyasal Bilgiler Okuluna gidip öğrenimini sürdürmüştür.³⁹⁸

1938 yılında Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünden sonra İsmet İnönü Cumhurbaşkanı olmuştur. İsmet İnönü döneminde kurulan VIII., IX., ve X. Hükümetlerde Millî Eğitim Bakanlığı görevini Saffet Arıkan yapmıştır. Bu dönemde köy öğretmen okullarının açılması başta olmak üzere birçok hizmete imza atılmıştır. 25 Ocak 1939 tarihinde Refik Saydam başbakanlığında XI. hükümet göreve başlamıştır. XII., XIII. ve XIV. Hükümetlerde Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel olmuş 1946 yılına kadar görev yapmıştır.³⁹⁹

Tablo 2.1. 1927-1945 Yılları Genel Okur-Yazarlık Durumu⁴⁰⁰

Yıllar	Okur-yazar olan				Okur yazar olmayan			
	Erkek	%	Kadın	%	Erkek	%	Kadın	%
1927	852.000	17,4	260.000	4,7	4.036.000	82,5	5.354.000	95,2
1935	1.823.309	29,35	652.340	9,81	4.389.967	70,65	5.997.138	90,19
1940	2.693.432	36,20	963.935	12,92	4.746.963	63,80	6.495.796	87,08
1945	3.303.507	43,67	1.279.768	16,84	4.261.810	56,33	6.321.796	83,16

1927 yılındaki okur yazarlık durumuna bakıldığında erkek ve kadın nüfusunun büyük bir bölümünün okur yazar olmadığı, bu oranın erkeklerde %82,5, kadınlarda %95 olduğu görülmektedir. 1927 yılında nüfus sayımı ilk kez gerçekleştiğinden eksik bilgiler olduğu, tam sayımın yapılamadığı da söylenmektedir. Bu bilgilerin ışığında başlatılan çalışmalarla okuma yazma oranlarının yükseltilmesine çalışılmıştır. 1935 nüfus sayımı sonucunda okuma yazma bilen kadın ve erkek sayısı yükselmiştir. 1927 yılına göre okuma yazma bilme oranı erkeklerde %17,4'ten %29,35'e, kadınlarda %4,7'den %9,81'e ulaşmıştır. Ancak bu artış oranları yeterli olmamıştır. Erkeğin sosyal hayatın içinde olması, askerde de okuma yazma öğrenmeye başlaması erkek okur yazarlığını artırmıştır. Cumhuriyet döneminin ilk yıllarından itibaren eğitime yapılan yatırımlar okur yazar nüfusta önemli gelişmeler yaşanmasını sağlamıştır. 1940 yılında erkeklerde okuma yazma oranı %36,20'ye, kadınlarda %12,92'ye yükselmiştir. 1945 yılında ise erkekler okuma yazma

³⁹⁸ Nilgül Aslaner, *Millî Eğitim Şuraları ve Eğitim Politikaları (1939-1946)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008, s. 57.

³⁹⁹ Halise Karaaslan Şanlı, *Millî Şef Dönemi Maarif Vekili Hasan Ali Yücel'in Politik Konuşmalarında Ulusal Kimliğin İnşası ve Yurttaş Terbiyesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Ankara, 2010, s. 8.

⁴⁰⁰ TÜİK, *İstatistik Göstergeler (1927-2010)*, s. 20.; TÜİK; *İstatistiklerle Kadın (1927-1990)*, s. 7.; Emel Doğramacı, *a.g.e.*, s. 94.; Bernard Caporal, *a.g.e.*, s. 341.

oranı %43,67'ye, kadınlarda %16,84'e ulaşmıştır. Kadının II. Dünya Savaşı ile çalışma hayatına atılması okuma yazma öğrenme oranını artmıştır.

Hasan Ali Yücel 28 Aralık 1938 tarihinde Milli Eğitim Bakanı olarak göreve başlamıştır. Hasan Ali Yücel ülkenin var olan problemlerini incelemek, günün ve geleceğin ihtiyaçlarını, sorunlarını çözüm yollarıyla ortaya koymak, eğitimle ilgili tüm konuları konuşmak için 17-29 Temmuz 1939 tarihinde Birinci Millî Eğitim Şûrasını toplamıştır.⁴⁰¹ Şuranın gündem maddeleri; Cumhuriyet maarifinin plan ve esasları, çeşitli öğretim derecelerindeki müesseslere ait talimatnameleri ve tüm müfredat programlarını incelemektir. Şura sonunda; 3 sınıflı köy okulları 5 sınıflı hale gelmiş, dersler öğleden önceye alınmış öğleden sonra öğretmen yönetiminde faaliyetlere ayrılmış, ortaöğretim kurumlarının il ihtiyacına uygun bir plan hazırlanmış, erkek teknik, kız teknik ve ticaret öğretim kurumlarının yönetmelikleri ve öğretim programları incelenmiş, yüksek okul ve fakülteler Millî Eğitim Bakanlığına bağlanmıştır.⁴⁰² Bu dönemde görevde bulunan I. Şükrü Saraçoğlu Hükümet (09.07.1942-09.03.1943) programının eğitim kısmında Türklük kavramı özellikle vurgulanmıştır. Ayrıca Şura kararlarına paralel olarak üniversitelerin uluslararası seviyeye yükseldiği, yüksek okul öğrencilerinin geleceğe hazırlandığı, köyün ve köylülerin eğitiminin yükselmeye başladığı belirtilmiştir.⁴⁰³

15-21 Şubat 1943 tarihinde Hasan Ali Yücel başkanlığında İkinci Millî Eğitim Şûrası toplanmıştır. Şuranın gündem maddeleri; okullarda ahlak terbiyesinin gelişmesi, bütün öğretim kurumlarında ana dil çalışmalarının artırılması, Türklük eğitiminde tarih öğretiminin metot ve vasıtalar bakımından incelenmesidir. Şura sonunda; eğitim kurumlarında ana dil çalışmalarında verimin artırılması, ilk ve orta dereceli okullarda tarih dersleri programları ile ders kitaplarının çocuğun seviyesine uygun olmaması nedeniyle mesleki ve teknik okullar için ayrı kitap yazılması, kitaplara tarih okuma metinlerinin

⁴⁰¹ Tanıl Bora, *Hasan Ali Yücel*, İstanbul, 2021, s. 225.; Sait Dinç, *Türk Eğitim Tarihinde Yapılan Milli Eğitim Şuraları ve Uygulamaları 1939-1960*, Ankara, 2015, s. 21.

⁴⁰² Ümmügülsüm Candeğer, a. g. e., s. 533. ; *Akşam*, 18-29 Temmuz 1939. ; MEB Heyeti İlmîyeler (1921-1926), http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29164441_heyeti_ilmiye.pdf, Erişim Tarihi, 16 Haziran 2021.

⁴⁰³ Filiz Meşeci Giorgetti-Betül Batır, “İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı Döneminde Eğitim Politikaları”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Sayı: 13-14, 2008, s. 32.

eklenmesi, ortaokul ve lise öğretmenliklerine yalnız bu alanda öğretmen yetiştiren kurum mezunlarının alınmasına ve liselere sanat tarihi dersi konulmasına karar verilmiştir.⁴⁰⁴

2.1. İlköğretim ve Ortaöğretimde Kadın

İlköğretim, 7-14 yaş arası çocukların eğitim hayatına dahil olduğu dönemi kapsamaktadır. İlköğretim, 1924 yılından itibaren 5 yıl olarak belirlenmiştir. Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü hükümetleri dönemindeki eğitim politikalarında nüfusun büyük çoğunluğu köylerde yaşadığı için mesele köy eğitimi olarak ele alınmıştır. Çocukların gelecekte iyi bir yurttaş olması için kaliteli bir ilkokul eğitimi alması gerekir. Bu nedenle ilköğretim devlet okullarında ücretsiz olmuştur.⁴⁰⁵

Türkiye'nin 1927 yılındaki nüfus sayımı sonucu 13.648.270 bin kişi olarak belirlenmiştir. Nüfusun %75'ine denk gelen 10.354.396 kişi köyde yaşamaktadır. Şehirde okur yazar oranı %32,04, köyde okur yazar oranı %5,97'dir.⁴⁰⁶ 1927-1928 eğitim öğretim yılında 328.016 erkek, 133.969 kız olmak üzere toplam 461.985 öğrenci vardır. Bu öğrencilerden 310.360 erkek ve 120.288 kız öğrenci köyde öğrenim görmektedir. 10.966 erkek 4.228 kadın olmak üzere 15.194 öğretmen ve 1.105 şehirde, 4.707 köyde olmak üzere resmi, 231 özel toplam 6.043 ilkokul bulunmaktadır.⁴⁰⁷ Yeni Türk devleti sayıyı çok yetersiz bulduğu için ilköğretim ve okuma yazma kurslarına çok ciddi yatırım yapmıştır. Ayrıca yeni rejimin topluma tanıtılması ve toplumun rejimi kabul edilebilmesi için ilköğretim ve okuma yazma kursları oldukça önemli hale gelmiştir.⁴⁰⁸

İlköğretimin yaygınlaştırılması, Mustafa Kemal'in hedeflerinden biridir. Bu hedef doğrultusunda önemli başarılar elde edilmiştir.⁴⁰⁹

⁴⁰⁴ Sait Dinç, *a.g.e.*, s. 49.; Erdoğan Başar, *a. g. e.*, s. 339.; Milli Eğitim Bakanlığı Heyeti İlmiyeler (1921-1926), http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29164441_heyeti_ilmiye.pdf. Erişim Tarihi, 16 Haziran 2021.

⁴⁰⁵ Ali Yiğit, *İnönü Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası*, İstanbul, 1992, s. 60.; Hacer Korkmaz, *İsmet İnönü Dönemi'nde Kadın Politikaları (1939-1945)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2016, s. 102.

⁴⁰⁶ İlhan Başgöz, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye'de Eğitimin Genel Görünümü", *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu*, Ankara, 2010, s. 8.

⁴⁰⁷ TÜİK, *Maarif İstatistiği (1939-1940)*, 1942, s. 6.

⁴⁰⁸ Ali Yiğit, *a.g.e.*, s. 56.

⁴⁰⁹ Fatma Er, *Milli Şef İsmet İnönü Döneminde Çağdaşlaşma Anlayışı ve Uygulamaları (1938-1950)*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2000, s. 23.

Tablo 2.2. 1935-1945 Yılları Arası 7-14 Yaş Arası Öğrenci Sayısı ⁴¹⁰

Yıllar	7-14 Yaş Arası Nüfus			İlköğretim Öğrenci Sayısı		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
1927				325.695	133.969	461.985
1935	1.511.250	1.360.726	2.871.976	426.798	220.562	647.360
1940	1.993.866	1.700.890	3.694.756	619.246	285.893	905.139
1945	2.038.840	1.759.160	3.798.000	804.120	442.698	1.246.818

1927 yılındaki toplam 461.985 olan ilköğretim öğrenci sayısı tabloda görüldüğü gibi 1935 yılında 647.360 öğrenci sayısına ulaşmıştır. 1940 yılında 3.694.756 öğrencinin 905.139'i okula devam etmiştir. Aynı yıl okula devam eden kız öğrenci sayısı, erkek öğrenci sayısından düşüktür. 1940-1945 yılları arası II. Dünya Savaşı devam ederken Türkiye'de 7.492.756 öğrencinin okula devam etmesi gerekirken 2.151.957 öğrenci okula devam edebilmiştir. Türkiye'de savaşın olumsuz etkisi olarak çocukların çalışma hayatına başlaması sonucunda öğrenci sayısı düşmüştür. 1945 yılında kız öğrenci sayısı artmıştır.

1927-1928 eğitim-öğretim yılında 5.815 resmi, 231 özel olmak üzere toplam 6.043 okul vardır. 1935-1936 eğitim-öğretim yılında 6.048 resmi, 154 özel olmak üzere 6.202 okul sayısına ulaşılmıştır. 1939-1940 eğitim-öğretim yılında 9.284 resmi, 134 özel 9.418 okul; 1944-1945 eğitim öğretim yılında 12.782 resmi, 121 özel 12.903 okul açılmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren eğitime verilen önem okullaşma sayısında da görülmektedir. Özel okul sayısının düştüğü, resmi okul sayısının arttığı görülmüştür. II. Dünya Savaşı yıllarında savaşın zor şartlarına rağmen yeni okulların açıldığı tespit edilmiştir.

1927-1928 eğitim-öğretim yılında 10.948 erkek, 4.246 kadın öğretmen çalışmaktadır. 1935-1936 eğitim-öğretim yılında 9.996 erkek, 4.953 kadın olmak üzere 14.949 öğretmen sayısına ulaşılmıştır. 1939-1940 eğitim-öğretim yılında 13.306 erkek, 5.757 kadın olmak üzere 19.063 öğretmen; 1944-1945 eğitim öğretim yılında 18.545 erkek, 7.142 kadın olmak üzere 25.687 öğretmen görev yapmıştır.⁴¹¹ Cumhuriyetin ilk yıllarında erkek öğretmen sayısı kadın öğretmen sayısından fazladır. Cumhuriyetle beraber kadınların hayatın tüm alanlarında varlığını göstermeye başlamasıyla eğitim hayatında da kadın sayısı artmaya başlamıştır. II. Dünya Savaşından sonra erkek öğretmen sayısının arttığı görülmüştür.

⁴¹⁰ TÜİK, Milli Eğitim Hareketleri (1927-1966), 1967, s. 11.

⁴¹¹ TÜİK; Milli Eğitim Hareketleri (1927-1966), s. 14-16.

İsmet İnönü, Türk milletinin cahil kalmasını istememiş kız çocuklarının en azından ilköğretim seviyesinden mezun olmasını istemiştir. Kız çocuklarının temel eğitim konusunda bilgi ve becerilerle donatılması için çalışılmış bu sayede ülkenin kalkınması ve ilerlemesinin ilk adımları atılmıştır.⁴¹²

İlköğretimi bitiren kişi isterse iş hayatına katılabilir, isterse ortaöğretime devam edebilirdi. Ortaöğretim ise 1924 yılında 3 yıl ortaokul, 3 yıl lise şeklinde oluşturulmuştur. Lisede fen ve edebiyat şubeleri açılmıştır. İlkokulu bitiren öğrenciler 3 yıl daha okuyup ortaokul diploması almıştır.⁴¹³1927-1928 eğitim-öğretim yılında ilk kez karma eğitime geçilmiştir. Ancak kız öğrenci sayısı azalma gösterince 1929-1930 eğitim-öğretim yılında kademeli olarak karma eğitime geçilmiştir.⁴¹⁴1930 yılına kadar ilkokul, ortaokulun devamı sayılmış lise için hazırlık sayılmıştır. Aynı yıl yapılan bir değişiklikle ortaokullar, öğrencileri sadece liseye değil mesleki ve teknik liselere de hazırlama görevi üstlenmiştir. Kız öğrencilerinin çoğunun üniversiteye gitme ihtimali düşük olduğu için “*Aile Bilgisi*” dersi ile özellikle “*bilinçli ev kadını*” yaratılmak istenmiştir. Kadının toplumsal yapıya tamamen uyum sağlaması, aktif olarak katılması amaçlanmış bu fikir ders kitaplarına yansıtılmıştır. Haklarını bilen, meslek sahibi olmuş kadın hedeflenmiştir. Kadının “*Cumhuriyet kadını*” olması için çalışılmıştır.⁴¹⁵

Ortaöğretimi ülkenin her yerine yayma çalışması İsmet İnönü döneminde büyük bir hızla devam etmiştir. 1927-1928 eğitim öğretim yılında 78 ortaokul, 19 lise bulunmaktadır. 1935-1936 eğitim öğretim yılında 191 ortaokul, 66 lise; 1939-1940 eğitim öğretim yılında 234 ortaokul, 80 lise; 1944-1945 eğitim öğretimde 247 ortaokul, 76 lise sayısına ulaşılmıştır. Okul sayısı artmış ancak öğrenci sayısında istenilen hedefe ulaşılamamıştır .

Tablo 2.3. 1935-1945 Yılları Arası Ortaokul ve Lise Öğrenci Sayısı⁴¹⁶

Yıllar	Ortaokul Öğrenci		Toplam	Lise Öğrenci		Toplam
	Erkek	Kız		Erkek	Kız	
1927-1928	15.674	3.763	19.858	2.748	1.071	3.819
1935-1936	38.497	13.889	52.386	10.691	2.931	13.622
1939-1940	66.693	25.615	92.308	20.232	6.023	26.255
1944-1945	49.735	20.695	70.430	22.082	5.652	27.734

⁴¹² Hacer Korkmaz, *a.g.e.*, s. 104.

⁴¹³ Filiz Çetin, Cumhuriyet Döneminde Kadın Eğitimi, *Milli Eğitim Dergisi*, Sayı: 160, Güz 2003, s. 9.

⁴¹⁴ Ali Yiğit, *a.g.e.*, s. 57.

⁴¹⁵ Filiz Çetin, *a.g.e.*, s. 9.

⁴¹⁶ TÜİK, Milli Eğitim Hareketleri (1927-1966), s. 24-28.

1927-1928 eğitim-öğretim yılında ortaokulda 19.858 öğrenci bulunmaktadır. Yukarıdaki tabloya bakıldığında 1935-1936 eğitim-öğretim yılında öğrenci sayısı 52.386'ya ulaşmıştır. II. Dünya Savaşı başladığında 1939-1940 eğitim-öğretim yılında öğrenci sayısı 92.308'e yükselmiştir. Ancak savaşın bittiği yıl 1944-1945 eğitim-öğretim yılında sayı 70.430'a düşmüştür. Savaşın ekonomik zorluklarının çocukları okuldan uzaklaştırdığı anlaşılmaktadır. Kız öğrencilerin sayısı genel olarak erkek öğrenci sayısından daha azdır.

Lise öğrenci sayısına bakıldığında 1927-1928 eğitim-öğretim yılında 3.819 kişidir. 1935-1936 eğitim-öğretim yılında öğrenci sayısının artış göstermiştir. Erkek öğrenci sayısı, kız öğrenci sayısından oldukça fazladır. 1939-1940 eğitim öğretim yılında 20.232 erkek, 6.023 kız toplam 26.255 öğrenci vardır. 1944-1945 eğitim-öğretim yılında toplam öğrenci sayısı artmış olmasına rağmen kız öğrenci sayısı düşmüştür. Savaşın zorlukları lise dönemindeki kız öğrencileri olumsuz etkilemiştir.

Okul ve öğrenci sayılarının ve öğretim durumlarının ülkenin ihtiyaçlarına uygun olarak tespit edilmesi ve yönlendirilmesi gerekmektedir. 1939 yılında Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel I. Maarif Şurasında bu konuyu gündeme getirmiş ve konuşmasında ilkokul ve ortaokul mezunu olan kişilerin imkanları ölçüsünde liseye veya meslek liselerine gitmesini istemiştir. Meslek liselerinin sayılarının az olduğunu da dile getirmiştir. Ayrıca diğer pek çok ülkede ikinci yabancı dil olarak Latince ve Yunanca öğretildiğini söylemiştir. Gündeme getirdiği bu fikirler doğrultusunda 1940-1941 eğitim öğretim yılından itibaren liselerin birinci sınıflarına Latince, üst sınıflara da eski Yunanca dersi konulmuştur.⁴¹⁷

Ortaokulda 1927 yılında 791 öğretmen vardır. 1935-1936 eğitim-öğretim yılında 1.759 erkek, 644 kadın toplam 2.403 öğretmen; 1939-1940 eğitim öğretim yılında 2.398 erkek, 1.346 kadın toplam 3.744 öğretmen; 1944-1945 eğitim-öğretim yılında 2.188 erkek, 1.674 kadın toplam 3.862 öğretmen çalışmaktadır. Lisede 1927 yılında 594 öğretmen görev yapmaktadır. 1935-1936 eğitim-öğretim yılında 841 erkek, 188 kadın toplam 1.029 öğretmen; 1939-1940 eğitim öğretim yılında 1.148 erkek, 370 kadın toplam 1.518 öğretmen; 1944-1945 eğitim öğretim yılında 1.028 erkek, 628 kadın toplam 1.656 öğretmen çalışmaktadır. 1944-1945 yılında erkek öğretmen sayısının 1939-1940 yılındaki erkek öğretmen sayısına göre daha düşük olduğu görülmektedir.

⁴¹⁷ Ali Yiğit, *a.g.e.*, s. 62. Ayrıca bkz. Ahmet Esenkaya, *İnönü Dönemi Laiklik Politikası (1938-1950)*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1995, s. 45.

1927-1928 eğitim-öğretim döneminde 78 ortaokul vardır.1935-1936 eğitim-öğretim yılında okul sayısı 191'e yükselmiştir. 1939-1940 eğitim-öğretim yılında sayı 234'e; 1944-1945 eğitim-öğretim yılında ise sayı 247'ye ulaşmıştır. Lise sayıları: 1927-1928 eğitim-öğretim yılında 19'dur; 1935-1936 eğitim-öğretim yılında 66'ya; 1939-1940 eğitim-öğretim yılında 80'e yükselmiştir. Ancak 1944-1945 eğitim-öğretim yılında lise sayısı 76'ya düşmüştür.⁴¹⁸

Sonuç olarak ilköğretimde hızlı bir okullaşma süreci yaşanmıştır. Ancak ortaöğretim kurumları ihtiyaca cevap verememiştir. Mustafa Kemal dönemi olan 1923-1939 yılları arası lise düzeyinde öğrenim gören öğrenci sayısı yaklaşık 22 kat artmıştır. Yine aynı dönemde lise sayısı yaklaşık 3,5 kat artmıştır. 1939-1945 yılları arası genel olarak okul sayısı artmış ancak II. Dünya Savaşı'nın neden olduğu ekonomik nedenler sonucunda öğrenci sayısı düşmüştür.

2.2. Mesleki Eğitimde Kadın

1840 yılından itibaren Osmanlı Devleti'nde ortaokul, lise ve el sanat okulları açılmaya başlamıştır. 1847 yılında İstanbul'da ilk tarım okulu, 1848'de Zeytinburnu'nda İdadi Sanayi Okulu, 1861 yılında ticaret okulu açılmıştır. Osmanlı Devleti mesleki ve teknik okulun önemini anlamıştır. Ancak halkın yeteri kadar meslek okullarıyla ilgilenmemesi ve savaşların yenilgilerle sonuçlanması istenilen ilerlemeyi sağlayamamıştır. 1916 yılında ihtiyaçları karşılayamayan ve verimsizleşen bazı okullar kapatılmıştır. Sadece Bursa Erkek Sanat Okulu, İstanbul Erkek Sanat Okulu, İzmir Erkek Sanat Okulu, Kastamonu Erkek Sanat Okulu, Diyarbakır Erkek Sanat Okulu, Edirne Erkek Sanat Okulu, Konya Erkek Sanat Okulu, Ankara Erkek Sanat Okulu, Aydın Erkek Sanat Okulu kalmıştır.⁴¹⁹

Türkiye yönetici kadrosu mesleki ve teknik eğitimine önem vermiştir. 1923 yılında toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlarla mesleki ve teknik eğitimin programları düzenlenmiştir. Konu ile ilgili olarak sanayi grubunun iktisat esasları içinde tedrisat-ı esasiye başlığıyla ele alınmış, sanayi mekteplerinin uygun yerlerde açılması istenmiştir.⁴²⁰ Meslek ve sanat okulları 1927 yılına kadar belediyeler tarafından açılmış ve idare edilmiştir.

⁴¹⁸ Milli Eğitim Hareketleri (1927-1966), s. 24-30.

⁴¹⁹ Tolga Tosun, *Tanzimat'tan Günümüze Türkiye'de Mesleki ve Teknik Eğitim Politikaları*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2010, s. 31.

⁴²⁰ Aynur Soydan, "Kadın Kimliğinin Oluşması Çerçevesinde Mesleki Teknik Eğitim", *Boğaziçi Üniversitesi Uluslararası Kongre Bildirisi*, 15-17 Ağustos 2000, s. 271.

Bu dönemde yabancı uzmanlar ÷lkemize davet edilmiştir. ABD’den John Dawey⁴²¹, Almanya’dan Kühne ve Jung ile Belçika’dan Ömer Buyse, gözlemler yapmış, bu gözlemlerden öneriler oluşturulmuş bu öneriler de sistemin gelişmesine katkı sağlamıştır.⁴²² Yabancı eğitimlerin ve uzmanların dışında Ziya Gökalp, İsmail Hakkı Tonguç, Mehmet Rüştü Uzel ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu gibi isimlerde mesleki eğitimin sistemleştirilmesi konusunda çalışmalar yapmıştır. Uzmanların sundukları raporlar doğrultusunda çalışmalara başlanmış, 1933 yılında 2287 sayılı Maarif Vekâleti Merkez Teşkilatı ve Vakfeleri Hakkında çıkarılan yasayla Mesleki ve Teknik Tedrisat Umum Müdürlüğü kurulmuştur. Böylece mesleki eğitim de merkezi bir örgüte kavuşmuştur.⁴²³ Meslek okullarının idaresi aynı yıl çıkarılan bir kanunla, Maarif Vekâletine verilmiştir. Çok sayıda erkek ve kız sanat okulları da 1934 yılından itibaren açılmaya başlamıştır. 1935 yılında Ankara Kız Meslek Öğretmen Okulu açılmıştır. Mesleki ve teknik eğitim veren okulların sayısı artmıştır. Kız sanat enstitülerinin sayısı 5’ten 10’a, orta ticaret okulları 5’ten 6’ya çıkmıştır.⁴²⁴

1936 yılında ‘‘Mesleki Tedrisatın İnkışaf Planı’’nı hazırlanmıştır. Bu plana göre, çıraklık okulları, akşam sanat okulları, tekniker okulları, gezici ve geçici kurslar, orta meslek okulları ve mühendis okullarının açılması düşünülmüştür. Mesleki eğitimde İsmet İnönü döneminde önemli adımlar atılmıştır. Bu dönemde kızlar mesleki eğitim olarak hem iş sahibi olmuşlar hem de ÷lke ekonomisine katkı sağlamışlardır. ⁴²⁵ I. Millî Eğitim Şûra toplantısında erkek teknik, kız teknik ve ticaret öğretim kurumlarının yönetmelikleri ve öğretim programları incelenip karara bağlanmıştır.⁴²⁶

Türkiye’de mesleki ve teknik eğitime yön veren bu çalışmaları, 1941 yılında hazırlanan ‘‘Teknik Öğretim Hakkında Rapor’’ izlemiştir. Bu raporda meslek okullarının nerelerde açılacağı, her okulda hangi meslek dalının bulunacağı planlanmış, akşam okulları ile gezici köy kursları hakkında ayrıntılı bilgiler yer almıştır. Hazırlanan bu planın

⁴²¹ İsmail Doğan, *Türk Eğitim Tarihinin Ana Hatları*, Ankara, 2010, s. 390.

⁴²² Yabancı uzmanlarla ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Şahin, *Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme Uygulamalarında Yabancı Uzmanların Yeri (1923-1960)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, İzmir, 1996.

⁴²³ Betül Ernas, *II. Dünya Savaşı Döneminde Türkiye’de Eğitim Politikaları (1939-1945)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2019, s. 103.

⁴²⁴ Ömer Karakaş, *Atatürk İnönü’nün İki Millî Eğitim Bakanı (Saffet Arıkan ve Hasan Ali Yücel) Döneminde Kültür Siyaseti (1935-1946)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, İzmir, 2006, s. 101.

⁴²⁵ Hacer Korkmaz, *a.g.e.*, s. 113.

⁴²⁶ Sait Dinç, *a.g.e.*, s. 24.

doğrultusunda mesleki ve teknik eğitim ülke düzeyine yaygınlaşmıştır.⁴²⁷ Bu plana yardım etmek için Mesleki ve Teknik Öğretim Yapı İşleri Müdürlüğünde yabancı uzmanların çalıştırılması hükümet tarafından kabul edilmiştir.⁴²⁸ II. Millî Eğitim Şûrası'nda mesleki ve teknik okullar için ayrı kitap yazılmasına karar verilmiştir.⁴²⁹

1938-1939 öğretim yılında Erkek Teknik Öğretim Kurumlarında 11 okul, 2.975 öğrenci; 1939-1940 öğretim yılında 13 okul, 3.729 öğrenci; 1940-1941 öğretim yılında 13 okul, 4.301 öğrenci; 1941-1942 öğretim yılında 17 okul, 6.095 öğrenci; 1942-1943 öğretim yılında 22 okul, 7.802 öğrenci; 1943-1944 öğretim yılında 31 okul, 9.899 öğrenci; 1944-1945 öğretim yılında 42 okul, 13.593 öğrenci vardır.⁴³⁰

1938-1945 yılları arasında erkek mesleki ve teknik okul sayısında ve erkek teknik öğretiminde önemli artışlar yaşanmıştır. Mevcut bulunan 11 okul sayısı 42'ye yükselmiş, 2.975 erkek öğrenci sayısı 13.593 erkek öğrenci sayısına ulaşmıştır. Millî Eğitim Bakanlığının mesleki ve teknik öğretimle ilgili izlemiş olduğu politika olumlu sonuçlanmıştır.

1938-1939 öğretim yılında Kız Teknik öğretim Okullarında 13 okul, 2.175 öğrenci; 1939-1940 öğretim yılında 16 okul, 2.370 öğrenci; 1940-1941 öğretim yılında 17 okul, 2.499 öğrenci; 1941-1942 öğretim yılında 22 okul, 2.978 öğrenci; 1942-1943 öğretim yılında 29 okul, 3.800 öğrenci; 1943-1944 öğretim yılında 35 okul, 4.544 öğrenci; 1944-1945 öğretim yılında 37 okul, 5.597 öğrenci vardır.⁴³¹

1938-1945 yılları kız mesleki ve teknik okul sayısında ve kız öğrenci sayısında artış görülmektedir. 13 olan kız meslek ve teknik okul sayısı %284 artarak 37'ye yükselmiştir. 2.175 kız öğrenci sayısı da %257 artarak 5.597'ye ulaşmıştır.

Mesleki ve teknik öğretim alanında düşünülen tüm çalışmalar II. Dünya Savaşı yıllarında planlanan şekilde tam olarak gerçekleşmemiştir. Savaşın ağırlığının hissedilmeye başladığı 1941 yılında Meclis'te yapılan bütçe görüşmelerinde Hasan Ali Yücel “*sanat*

⁴²⁷ Bahattin Demirtaş-Mehmet Küçük, “Kız Meslek Liselerinin Günümüzdeki Sorunlarına Yönelik Öğretmen Görüşleri”, *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 3, 2008, s. 149.

⁴²⁸ BCA, 030.18.01.02/103.80.4.

⁴²⁹ Tolga Tosun, *a.g.e.*, s. 40.

⁴³⁰ Erdoğan Başar, a. g. e., s.355. Ayrıca bkz. Niyazi Ersöz, *Türkiye’de Tek Partili Dönemde (1938-1946) Hükümetlerin Eğitim Politikası*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Elâzığ, 2002, s. 69.

⁴³¹ Erdoğan Başar, *a.g.e.*, s. 355.

okullarımızı adet itibariyle artırmaya içinde bulunduğumuz dünya şartları müsait değildir'' diyerek olumsuz etkilenmeden söz etmiştir.⁴³²

2.3. Kız Enstitülerinde Kadın

Kız çocuklarına sanat öğretme fikri ilk olarak Mithat Paşa'nın Tuna valisi olduğu dönemde gündeme gelmiştir. Kimsesiz kız çocuklarına iş bulmak, ülkenin az da olsa sanat ihtiyacını karşılamak, ordunun ihtiyacı olan kumaş, iç çamaşırı, giysi gibi ihtiyaçlarını gidermek için Mithat Paşa tarafından Rusçuk'ta bir fabrika kurulmuştur. 1865 yılında da bu fabrikada çalışacak kızları eğitecek okul olan Kız Islahhanesi açılmıştır. Buraya ilk alınanlar öksüz, yetim ve ekonomik durumları oldukça kötü kız çocukları olmuştur. İstanbul'da da bu okulun benzeri bir okul 1869 yılında açılmıştır. Okul, ordunun giysi ihtiyaçları için hizmet vermiştir. Başlangıçta 50 kız öğrenci kayıt yaptırmıştır. İstanbul'da başka Kız Sanat Okulları da açılmıştır.1914 yılından itibaren bu okullara daha fazla önem verilmiş, Avrupa'dan uzmanlar getirilmiştir. Giyim ihtiyacı için açılan bu okullar zamanla kız çocuklarının meslek kadını olmalarına yol açmış, mezun olan kızlar kendi iş yerlerini kurmaya başlamışlardır. İki İstanbul'da, biri Erzurum'da bir diğeri de Bolu'da 4 tane okul Cumhuriyet dönemine ulaşmıştır.⁴³³

Yeni Türk devleti geleneksel eğitim yapısından çıkarak gelişmiş ülkelerin eğitiminin bakış açısına yönelmiştir. Kız Enstitüleri de bu dönemde gündeme gelmiştir. 1923 yılından itibaren açılan sanat ve meslek okulları ile kadının ekonomik olarak kendi ayakları üzerinde durması için çalışılmıştır.⁴³⁴ Mustafa Kemal 14 Ekim 1925 tarihinde İzmir Kız Öğretmen Okulu'nda bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında Türk kadını nasıl olmalıdır? sorusuna: *“Türk kadını dünyanın en münevver, en faziletkâr ve en ağır kadını olmalıdır. Ağır sıklette değil; ahlâkta, fazilette ağır, vakur bir kadın olmalıdır...”* diyerek cevap vermiştir.⁴³⁵ Mustafa Kemal'in sözleri ve fikirleri ışığında, kızların iyi bir ev kadını ve meslek sahibi olabilmesi için Kız Enstitüleri ve Akşam Sanat Okulları açılmıştır.⁴³⁶ Osmanlı Döneminde açılan önce Kız Sanayi Mektepleri, sonra ise kimi yerde adları değiştirilerek Kız Sanat Okulları olarak adlandırılan okulların yerine 1927 yılından itibaren Kız Enstitüleri

⁴³² Salih Özkan, *Türk Eğitim Tarihi*, Niğde, 2008, s. 168.

⁴³³ Turgut İleri, “Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Bağlamında Kız Enstitüleri'nin Türk Modernleşmesindeki Yeri ve Önemi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 65, 2019, s. 198.

⁴³⁴ Ayten Sezer Arıg, “Ankara'da Modanın Öncüsü Bir Okul: İsmet Paşa Kız Enstitüsü”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 7, Sayı: 14, 2011, s. 6.

⁴³⁵ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, s. 85.

⁴³⁶ Hacer Korkmaz, *a.g.e.*, s. 113.

açılmıştır.⁴³⁷ Açılan okullardan bir tanesi de yapımına 1925 yılında başlayan ve 1933 yılında tamamlanan İsmet Paşa Kız Enstitüsü'dür. Okul 5 öğrenci ile eğitim öğretime başlamış yıl sonunda 28 öğrenciye ulaşmıştır. Akşam Kız Sanat kısmında da 3 şube ve 60 öğrenci vardır. 1931 yılında Ankara'nın terzi ihtiyacı için atölyeler açılmış, okula 25 kişilik pansiyon ilave edilmiştir.⁴³⁸ Bu okulun dışında İzmir'de Cumhuriyet Kız Enstitüsü, Bursa'da Necati Bey Kız Enstitüsü, Adana İsmet İnönü Kız Enstitüsü, Afyon Ali Çetinkaya Kız Enstitüsü, Edirne Kız Enstitüsü, Kayseri Kız Enstitüsü, Kütahya Kız Enstitüsü, Manisa İsmet İnönü Kız Enstitüsü, Sivas Kız Enstitüsü, Trabzon Kız Enstitüsü kurulmuştur.⁴³⁹

1934 yılında kadınların kültür seviyelerini de yükseltmek için ortaokulları düzeyinde sanat okulları uygulamasına geçilmiştir. Böylece Türk kadını ihtiyaçlarını karşılayacak sanat dersleri ile ortaöğretimini sağlayan dersleri birlikte almaya başlamıştır.⁴⁴⁰

1935 yılında mesleki sanat okulları Maarif Vekilliği'ne bağlanmıştır. Kız meslek liselerine yönelik özel girişimler sonucunda 1935-1936 eğitim-öğretim yılında Kız Enstitülerine ortaokul mezunu öğrencilerin alınmıştır. 1938-1939 eğitim-öğretim yılından itibaren, ilki Bursa'nın köylerinde olmak üzere, Kız Meslek Okulları aracılığıyla imkân olmayan küçük kasaba ve köylerde kızlar ve kadınlar için “*Gezici Kurslar*” açılmıştır. 1939 yılında Kız Enstitü sayısı 11 olmuştur. Mesleki yapıyı sistemli hale getirmek için 1941 yılında Maarif Vekaleti Merkez Teşkilatı Kanunu'nu düzenleyen 4113 sayılı kanunda değişiklik yapılmıştır. Buna kanunla teşkilat yapısı değişmiş mesleki ve teknik eğitim müsteşarlıkları olarak 2 ayrı müsteşarlık oluşturulmuştur.⁴⁴¹ 1942 yılında açılan Elâzığ Kız Enstitüsüne, Kültür Bakanlığının izni ile yatılı öğrenci alınmaya başlanmıştır.⁴⁴² 1944 yılında Kız Enstitü sayısı 33, öğrenci sayısı da 5.106 olmuştur. Kız Enstitüleri ile Akşam Kız Sanat Okullarından mezun olanların, ihtisaslaşmalarına imkân sağlamak amacıyla 1946-1947 öğretim yılında İstanbul Beyoğlu Kız Teknik Öğretim Olgunlaşma Enstitüsü açılmıştır.⁴⁴³

İsmet İnönü döneminde yüksek dereceli ve tamamlayıcı sanat ve ticaret okulları sayesinde ülkenin ihtiyacı olan kaliteli iş gücü elde edilmeye çalışılmıştır. Kız

⁴³⁷ Turgut İleri, *a.g.e.*, s. 202.

⁴³⁸ Ayten Sezer Arığ, *a.g.e.*, s. 7.

⁴³⁹ Turgut İleri, *a.g.e.*, s. 202.; Aynur Soydan, *a.g.e.*, s. 287.

⁴⁴⁰ Ayten Sezer Arığ, *a.g.e.*, s. 7.

⁴⁴¹ Tolga Tosun, *a.g.e.*, s. 38.

⁴⁴² Gülşah Eser-Abdullah Orak, “Cumhuriyet Dönemi Kadın Eğitiminde Bir Atılım: Urfa Kız Enstitüsü”, *Uluslararası Sosyoloji Araştırma Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 41, 2015, s. 424.

⁴⁴³ Bahattin Demirtaş-Mehmet Küçük, *a.g.e.*, s. 150.

Enstitüleri'nin bir diğer amacı da Türk aile yapısının öz değerlerini tanıyacak, sahip çıkacak ve diğer kuşaklara aktaracak modern Türk kadını yaratmayı istemesidir. Toplumsal dönüşüme kadının hazırlanması ve kadının örgütlenmesi için kız enstitüleri önemli görev üstlenmiştir.⁴⁴⁴

Kız Enstitüleri'nin eğitim müfredatı yaş ve ihtiyaca göre düzenlenmiştir. 5 sınıflı Kız Enstitüleri'nde ortaokul müfredatına benzer bir program uygulanmıştır. Bir kadının evinde ihtiyaç duyacağı ev idaresi, yemek pişirme, resim, çocuk bakımı, biçki dikiş ve moda konularını içeren ev ve aileyi ilgilendiren dersler okutulmuştur. Kızlara enstitülerde bu derslerin yanında Tarih, Vatandaşlık, Türkçe gibi temel bilimleri içine alan derslerde verilmiştir.⁴⁴⁵

Kız Enstitüleri açılmalarıyla beraber buldukları illerde faydalı faaliyetlerde bulunmaya başlamışlardır. Okullarda öğrencilerin nasıl yetiştikleri, yapılan işler ve işlerin nitelikleri, takip edilen metot ve uygulamalar açılan sergiler vasıtası ile genel bir fikir vermiştir. Diğer taraftan da bu etkinlikler ülkede birliğin ve bütünleşmenin alanını oluşturmuştur. Çağdaş toplumlarda görülen kadın profilinin Türkiye'de oluşmasını ve kadının toplum hayatındaki yerini almasını kolaylaştırmıştır.⁴⁴⁶

Kız Enstitüleri, Türk kültürüne uygun olarak yaptıkları çalışmalarla Avrupa'nın çeşitli başkentlerinde yer alan moda ve sanat merkezlerine rakip olmuş ve enstitü faaliyetleri devletin en üst kademesinde de ilgi ile takip edilmiştir.⁴⁴⁷ 30 Nisan 1942 tarihinde Ankara Kız Enstitüsü "*Sipariş Atölyesi*" tarafından düzenlenen bahar ve yaz elbise modellerinin canlı mankenler eşliğinde sergilendiği defileye Mevhibe İnönü, Hasan Ali Yücel'in ve Şükrü Saraçoğlu'nun eşi ile tanınmış pek çok kadın katılmıştır. Bu defile yoğun ilgi görmüş ve beğenilmiştir.⁴⁴⁸

16 Temmuz 1943 tarihinde Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan haberde Hasan Ali Yücel'in okulun diploma törenine katıldığı, mezun olan kızlara bir konuşma yaptığı,

⁴⁴⁴ Leyla Alpagut, "Erken Cumhuriyet Döneminde Kızların Eğitimi İçin Ankara'da İki Önemli Yapı: İsmet Paşa Kız Enstitüsü ve Kız Lisesi", *Mimarlık Dergisi*, 2010, s. 25.

⁴⁴⁵ Hacer Korkmaz, *a.g.e.*, s. 114.

⁴⁴⁶ Turgut İleri, *a.g.e.*, s. 215.

⁴⁴⁷ *Vatan*, 16 Temmuz 1942.

⁴⁴⁸ Ayten Sezer Arıç, *a.g.e.*, s. 13.

konusmasında kız öğrencilere “*müesseseye adını veren adama layık olunuz*” diye seslendiği yazmaktadır.⁴⁴⁹

Sonuç olarak bu okulların kızlara yönelik olması muhafazakâr ailelerin bu okullara çok fazla ilgi göstermesine ve öğrenci sayısının artmasına neden olmuştur.

2.4. Köy Enstitülerinde Kadın

XX. yüzyılın ilk yıllarında Türkiye’de, dünyayı şaşırtacak derecede etkileyen iki büyük savaş gerçekleşmiştir. Bu savaşlardan ilki, cumhuriyete kavuşmamızı sağlayan Millî Mücadele (1919-1923) hareketi, diğeri ise savaştan yeni çıkan devletin kısa sürede ilerlemesini, gelişmesini sağlayacak olan milli bir eğitim ve kalkınma seferberliği olan Köy Enstitüleri (1935-1946) uygulamasıdır.⁴⁵⁰ Başta Mustafa Kemal olmak üzere ülke yönetiminin başına geçen yönetici kadro, Millî Mücadele kazanıldıktan sonra gerçekleşen başarılarla yetinmemekte ve ilerlemenin hızının duraklamasından korkmaktadır.⁴⁵¹ Yapılan nüfus sayımlarının sonuçlarından insanların büyük çoğunluğunun köylerde yaşadığı tespit edilmiştir. Uzun süren savaşların neden olduğu yokluk ve tahribat köylerde daha fazla hissedilmiştir. Buna paralel olarak eğitim faaliyetlerinin de gözle görülür şekilde ihmal edildiği anlaşılmaktadır. Tüm bu olumsuzlukları gözlemleyen Mustafa Kemal ve arkadaşları kalkınma hareketinin köylerden başlaması gerektiğinin farkındadır.⁴⁵²

Köy halkı olmadan ülkenin kalkınması ve yeni bir uygarlığın yaratılması mümkün değildir. Köylü bilinçlenecek şekilde okutulmazsa, köylünün hayatına Cumhuriyet ideolojisinin yeni değerleri yayılmazsa yeni rejim şehrin dışına çıkamayacak ve kökleşemeyecektir.⁴⁵³ Bu nedenle köyün yeniden inşa edilmesinin amacı yalnızca ekonomik değil, Cumhuriyet kültürünü de her yere yayma hedefini taşımaktadır. Çünkü çağdaş Türk toplumu yolunda atılacak adımların sağlamlığını gerçekleştirecek temel unsur köy

⁴⁴⁹ *Cumhuriyet*, 16 Temmuz 1943.

⁴⁵⁰ Pakize Türkoğlu, *Tonguç ve Enstitüleri*, İstanbul, 1997, s. 13.

⁴⁵¹ Engin Tonguç, *Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç*, İstanbul, 1970, s. 32.

⁴⁵² Erol Kapluhan, “Atatürk Dönemi Eğitim Seferberliği ve Köy Enstitüleri”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı: 26, İstanbul, 2012, s. 172.; Mustafa Önder, *a.g.e.*, s. 238. Ayrıca bkz. Hacı Veli Gök, *Atatürk ve İnönü Dönemi Kültür Politikaları*, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir, 2011, s. 120.

⁴⁵³ Esra Mindivanlı Akdoğan, “*Köy Enstitüsünde Eğitim Anlayışı ve Tarih ve Yurttaşlık Bilgisi Öğretimi*”, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Ana Bilim Dalı Sosyal Bilimler Eğitimi Bilim Dalı Doktora Tezi, Erzurum, 2016, s. 7.

halkıdır.⁴⁵⁴ Ayrıca yapılması planlanan eğitim hamlesi ile tüm ülkedeki cehalete karşı da savaş açılmıştır.⁴⁵⁵

Yapılan inkılapların halkın geneline benimsetilmesi ve tüm halka yayılması gerekmektedir. Yapılması gereken ilk iş okur yazarlık seviyesini artırmaktır. Cumhuriyetin ilk yıllarında uygulanan eğitim sistemi okuma yazma oranlarını istenilen seviyeye ulaşamamıştır. İnkılaplar halk tarafından tam olarak anlaşılmamış ve benimsenmemiştir. Ayrıca yapılan inkılaplar toplumun tüm kesimlerine eşit bir şekilde ulaşmamıştır. Ülkenin yöneticileri bu sorunu çözmek için özgün bir proje geliştirmek istemiştir.⁴⁵⁶ Cumhuriyet aydınlanmasının eğitim alanındaki en çok ses getiren ve özgün çalışması Köy Enstitüleridir.⁴⁵⁷

Köyde uyanışın ve canlanmanın tam anlamıyla gerçekleşmesi için köyün sorunlarını bilen, köyde yaşayabilecek, köylüye rehberlik edebilecek nitelikte elemanlar yetiştirilmemiştir.⁴⁵⁸ Klasik yöntemlerle ellerinde kalem, kâğıt olan, yalnızca okuma yazma öğreten sistemle yetiştirilen öğretmenlerin de kısa sürede köyü terk etmesi sorunun devam etmesine neden olmuştur. Yani asıl sorun, köydeki sorunların çözümüne öncülük edecek siyasal ve teknik liderlerin iş başına getirilememiş olmasıdır. Köylerde yaşanan olumsuzluklar etkili sonuçlar alınmasını engellemiştir.⁴⁵⁹

TBMM’de 1 Mart 1922 tarihinde Mustafa Kemal köylülerle ilgili önemli bir konuşma yapmıştır.⁴⁶⁰Yaptığı konuşmada ‘‘.....bütün köylüye okumak, yazmak ve vatanını, dinini, dünyasını tanıtacak kadar coğrafya tarih, din ve ahlâk ile ilgili bilgiler vermek ve dört işlemi öğretmek eğitim programımızın ilk amacıdır.....Bir yandan cahilliğin kaldırılması ile uğraşırken diğer yandan da memleket çocuklarını sosyal hayat ve ekonomide fiilen etkili ve yararlı kılabilmek için gereken basit bilgileri uygulamalı bir biçimde vermek yöntemi eğitimimizin temelini oluşturmalıdır.... Orta eğitimde de eğitim ve öğretim yöntemlerinin pratik ve uygulamalı olması temeline uymak

⁴⁵⁴ Fay Kirby, *Türkiye’de Köy Enstitüleri*, İstanbul, 2010, s. 142.

⁴⁵⁵ Ziyet Bahadır, *Köy Enstitülerinin Sosyolojik İncelenmesi*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Sivas, 1994, s. 26.

⁴⁵⁶ Hacer Korkmaz, *a.g.e.*, s. 104.

⁴⁵⁷ Erol Kapluhan, *a.g.e.*, s. 172.

⁴⁵⁸ Ziyet Bahadır, *a.g.e.*, s. 35.

⁴⁵⁹ Esra Mindivanlı Akdoğan, *a.g.e.*, s. 26.

⁴⁶⁰ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, D. 1, C. 18, Sayı: 2, 1 Mart 1922.

şarttır.....Kadınlarımızın da aynı öğretim aşamalarından geçerek, yetişmelerine önem verilecektir...' demiş ve eğitimde yenileşme hareketini başlatmıştır.⁴⁶¹

17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında toplanan İzmir İktisat Kongresinde de köylünün eğitimi, yapılacak olan yatılı bölge okulları, okutulacak ve uygulamalı olacak dersler ile ilgili kararlar alınmış yeni milli eğitimin temelleri atılmıştır.⁴⁶² Bir anlamda Köy Enstitüleri ve bu enstitülerin kurulacağı köylerin nasıl olacağı ile ilgili tasvir yapılmıştır.⁴⁶³

Amerikalı pedagog John Dewey,de 1924 yılında yaptığı incelemenin sonucunda ülkenin %80'ninin köylü olduğunu bildirmiştir. Köylü nüfusunun çok olduğu bir ülkede; köy eğitimi ile köy iktisadının birleştirilmesini, köyü bilen, tanıyan ve köye uygun öğretmenin yetiştirilmesini ve öğretmenin köyün pek çok sorununu çözebilecek yetenekte olması gerektiğini tavsiye etmiştir. Bu tavsiyeler Eğitim Vekillerinden Mustafa Necati'nin dikkatini çekmiş ve çalışmaları başlatmıştır.1925 yılında da Alfred Kühne Türkiye'ye gelmiş ve eğitim ile ilgili bir rapor hazırlamıştır. Bu raporunda; köy öğretmen okullarının açılmasının gereksiz olduğunu, halen eğitim verilen öğretmen okullarında ziraat eğitiminin verilmesinin yeterli olduğunu belirtmiştir. Ayrıca her okulda uygulama bahçesinin açmasını istemiştir.⁴⁶⁴

Köy çocuklarının eğitimi ve köye uygun öğretmen yetiştirme çalışmaları John Dewey ve Alfred Kühne'nin raporları ışığında devam etmiştir. Çünkü köyde yaşayan öğrencilerin sayısı göz önüne alındığında köye uygun plan ve programın yapılması gerekmektedir. Köy çocuklarının ilgileri, köyün ihtiyaçları, köy okullarının imkân ve şartları dikkate alınarak hazırlanan ve 3 sınıftan oluşan Köy Mektepleri Müfredat Programı hazırlanmıştır. V. Hükümet döneminde (IV. İsmet İnönü 01.11.1927-27.09.1930) bu program uygulanmıştır.⁴⁶⁵

Köye uygun öğretmen yetiştirmeyi hedefleyen Milli Eğitim, 1926 yılında Kayseri Zincirdere'de ve 1927 yılında Denizli'de 3 yıllık ilk Köy Muallim Mekteplerini açmıştır. 1929 yılında tüm dünyayı etkileyen ekonomik bunalım ve ülkede yaşanan savaşlar maddi

⁴⁶¹ Cavit Binbaşoğlu, "Köy Enstitülerinde Öğretim Programı ve Buralardaki Eğitim Öğretim Uygulamaları ile İlgili İlke ve Yöntemler", *Abece Dergisi*, Sayı: 140, 1998, s. 32.

⁴⁶² Zeki Hafizoğulları, "İzmir İktisat Kongresi Görüşler ve Değerlendirmeler", *ATAM*, Cilt: 16, Sayı: 46, 2000, s. 305.

⁴⁶³ Cavit Binbaşoğlu, *a.g.e.*, s. 32.

⁴⁶⁴ Muhammed Sarı-Esma Uz, "Cumhuriyet Döneminde Köy Eğitmen Kursları", *Turkish History Education Journal*, Cilt: 6, Sayı: 1, 2017, s. 32.

⁴⁶⁵ Sevgi Kayalıoğlu-Osman Altıntaş, *a.g.e.*, s. 693.

olanakların kısıtlanması, öğretmen sayısının istenilen seviyeye ulaşamamasına neden olmuştur. Bu nedenle Kayseri Köy Muallim Mektebi 1932 yılında, Denizli'deki mektepte 1933 yılında kapatılmıştır.⁴⁶⁶ Öğretmen Okullarının sayısı 11'e kadar düşmüştür. Mezun öğretmen sayısı da azalmıştır.⁴⁶⁷

Milli Eğitimin köy öğretmenleri ile ilgili yaptığı bir diğer çalışmada 1933 yılının Haziran ayında Dr. Reşit Galip'in önderliğinde toplanan Köy İşleri Komisyonunun köy öğretmenin niteliklerini belirlemesidir. İsmail Hakkı Tonguç öğretmenlerin niteliklerini; köyü ve köylüyü yakından tanıyacak, köyün toplumsal, sosyal ve ekonomik hayatını etkileyebilecek, iyi yetişmiş, aydın bir öğretmen olması şeklinde belirtmiştir.⁴⁶⁸

Köyü canlandıracak ve kalkındıracak, etkili öğretmen hedeflenmiş ancak başarılı olunamamıştır.⁴⁶⁹ İstenilen niteliklere sahip öğretmenlerin, nasıl yetiştirilmesi gerektiği düşünülmüş ve 1934 yılında Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alay Komutanı İsmail Hakkı Tekçe'nin uygulaması Mustafa Kemal'e ilham olmuştur. İsmail Hakkı Tekçe, muhafız alay komutanlığında olan askerlere okuma yazma öğretmiştir. Çavuş olan askerlerinde köylerine dönünce köyde yaşayanlara okuma yazma öğretmelerini istemiştir. Bu uygulama sayesinde 1936 yılına kadar orduda okuma yazma %90 oranına yükselmiştir.

Mustafa Kemal bu uygulamanın yararlarını görünce Saffet Arıkan'a: “*Ben köy öğretmeni problemini hallettim, askerde bulunan çavuşlar alınıp, Tarım ve eğitim Bakanlıklarınca yetiştirip ‘eğitmen’ adıyla kendi köylerine tayin edersek bu eğitimler kendi köylerinde kendi tarla, bağ ve bahçeleriyle meşgul olurlar. Böylece geçimlerinin bir miktarını işleyecekleri topraktan temin ederler bir miktar da devlet verir, böylece bu problemi devlete fazla yük olmadan halletmek mümkün olur*” diyerek farklı bir çözüm önerisi sunmuştur.⁴⁷⁰

Bu nedenle köy problemini “*eğitim*” vasıtasıyla çözmek için 1935 yılında, Atatürk'ün eski kurmaylarından Saffet Arıkan'ın Maarif Vekili olması, önemli bir adım olmuştur. Deneyimli bir teşkilatçı olan Saffet Arıkan da köyü canlandıracak bir eğitim modelini kurgulayıp uygulamak üzere iş başında tanıdığı, çevresinde “*Köylü İsmail Hakkı*”

⁴⁶⁶ Ömer Karakaş, *a.g.e.*, s. 109.

⁴⁶⁷ Muhammed Sarı-Esma Uz, *a.g.e.*, s. 33.

⁴⁶⁸ İsmail Hakkı Tonguç, *Canlandırılacak Köy*, İstanbul, 2019, s. 435.

⁴⁶⁹ Cavit Binbaşıoğlu, *a.g.e.*, s. 32.

⁴⁷⁰ Muhammed Sarı-Esma Uz, *a.g.e.*, s. 35.

diye tanınan eğitimci İsmail Hakkı Tonguç'u vekaleten İlk Tedrisat Umum Müdürlüğü'ne atamıştır.⁴⁷¹

Saffet Arıkan, 26 Mayıs 1936 tarihinde TBMM'de yaptığı konuşmasında ülkede 39 bin köy olduğunu, bu köylerin 35 bininde öğretmen olmadığını söylemiştir. Her yıl 300-350 öğretmenin mezun olduğunu, bu kadar az mezun öğretmenle açığın kapanmasının uzun yıllar alacağını da belirtmiştir. Ayrıca ordudan ayrılan zabıtların köy çocuklarına okuma yazma öğrettiğini, bu zabıtların köylüyü yakından tanıdığını, zabıtların eğitimleri yapıldığında köylüye ulaşmanın daha kolay olacağını açıklamıştır.⁴⁷² Az nüfuslu köylere öğretmen yetiştirmek ve okul yapmak yeni devletin en büyük sorunu olmuştur. 10 Nisan 1937 tarihli Ulus gazetesinde “*Köy ve Kültür*” başlıklı yazıda 1935 nüfus sayımında şehir ve kasabalarda 3.799.742, köylerde 12.400.952 kişinin yaşadığını bu nüfusun %10'u alınırsa 1.240.095 ilköğretim çağına gelmiş çocuk olduğu, köyde yaşayan bu çocukların da ancak %25'inin 3 yıllık okullarda okudukları yazılmıştır.⁴⁷³

Nüfusu 400'den fazla olan köylere öğretmen yetiştirmek için Saffet Arıkan'ın girişimleriyle 1937 yılında biri İzmir-Kızılçullu'da, diğeri Eskişehir-Mahmudiye'de 2 Köy Öğretmen Okulu açılmıştır. Bu 2 köy okulu, köy enstitülerinin prototipi olarak kabul edilmektedir.⁴⁷⁴ Köy Eğitimcileri kursundan iyi sonuçlar alındıktan bir yıl sonra 11 Haziran 1937 tarih ve 3238 sayılı “*Köy Eğitimcileri Kanunu*” çıkarılmıştır. Kanunun çıkarılmasının ardından Eskişehir-Hamidiye'de ve Kocaeli-Arifiye'de, Erzincan, Edirne ve Kars'ta birer kurs açılmış, 1938 yılında Kayseri, Malatya, Kastamonu, Manisa, İzmir, Antalya, Adana, Samsun, Trabzon illerinde de kurs açılarak eğitimci yetiştirmeye hız verilmiştir. Bu kurslara ‘*eğitimci kursu*’, orada yetişen köy öğretmenlerine de ‘*eğitimci*’ denilmiştir. Bundan sonra eğitimci kurslarının sayıları yıldan yıla artırılmış ve eğitimciler memleketin her tarafına yayılmaya başlamıştır. 1938-1939 eğitim-öğretim yılından itibaren eğitimci kurslarının bütün illere yayılması planlanmıştır.⁴⁷⁵ Köy Eğitimci yetiştirme kurslarına kadın eğitimci adaylarının da alınması düşünülmüştür. Kadın eğitimcilerin kurslara alınacağı ile ilgili yazı Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 8 Nisan 1938 tarihinde İzmir Kızılçullu Erkek Öğretmen Okulu'na gönderilmiştir. Yazıda; okuma yazma bilmeyen, köy okullarında okumuş kızlar

⁴⁷¹ Firdevs Gümüšoğlu, *Cılavuz Köy Enstitüsü*, İstanbul, 2019, s. 4.; Mustafa Fırat, *a.g.e.*, s. 191.; Esra Mindivanlı Akdoğan, *a.g.e.*, s. 26.

⁴⁷² TBMM Zabıt Ceridesi, 68. Birleşim, 26 Mayıs 1936.

⁴⁷³ “*Köy ve Kültür*”, *Ulus*, 10 Nisan 1937.; TÜİK, İlk Tahsil Çağındaki Çocuklar İstatistiki (1940), Yayın No: 188, 1942, s. 10-12

⁴⁷⁴ Firdevs Gümüšoğlu, *a.g.e.*, s. 4.

⁴⁷⁵ Nurgün Koç, *a.g.e.*, s.75.; Mustafa Sarı-Esma Uz, *a.g.e.*, s. 35.

için bir kurs açılacağı ve bu kursa 15-35 yaşlarında köylü kız ve kadınlardan 15-20 kişi alınacağı belirtilmiştir. Bu yıl alınacak kız öğretmen adaylarının özellikle hali hazırda bu okulda öğrenci veya öğretmen adayı olanların anaları, eşleri, kızları, ablaları arasından seçilmeleri istenmiştir. Kursun amacı; köylü kadınlara okuma yazma ile birlikte biçki, dikiş gibi günlük hayatlarında kullanacakları becerileri kazandıracak kadın öğretmenler yetiştirmektir.⁴⁷⁶

I. Maarif Şurasında kurulan komisyon ‘‘Türkiye’de Öğretimin Bugünkü Durumu Ana Sorunları Hakkında Rapor’ u hazırlamıştır. Raporda ilköğretimin temel sorun olduğu, köy eğitiminde köyün ekonomik ve sosyal şartlarına göre yeniden düzenlemesi gerektiği, 3 sınıflı köy okullarının 5 sınıfa çıkarıldığı söylenmiştir. İlkokuldan sonra mesleğe yönlendirme programlarının yapılması önerilmiştir.⁴⁷⁷ Aynı yıl XI. Hükümet (I. Refik Saydam 25.01.1939-09.07.1942) döneminde Köy İlkokul Programı Projesi hazırlanmış ve uygulanmıştır. Proje; köy çocuklarının ilgi ve ihtiyaçları doğrultusunda köydeki ve şehirdeki çocukları aynı seviyeye getirmek amacındadır. Projenin hayata geçirilmesinden kısa bir süre sonra Köy Enstitüleri kurulmuştur.⁴⁷⁸

Köyün öğretmen sıkıntısının yanında köy halkının temizlik ve sağlık gibi başka sıkıntıları da vardır. Bunlarla mücadele edebilmek için köylüyü tanıyan, köyün ve köylünün tüm ihtiyaçlarına cevap verebilecek öğretmen yetiştirmek gerekmektedir.⁴⁷⁹ Köy öğretmenlik çalışmalarından başarılı sonuçlar alınması üzerine Köy Enstitülerinin kuruluşu hızlandırılmıştır. Öğretmen ve öğretmen sayısını artırmak ve çalışmalarını bir plan ve program dahilinde yürütmek için öğretmen yetiştirme işini belli zaman zarfında çözmek düşüncesi güçlenmeye başlamıştır. İsmet İnönü’nün, direktifleriyle Maarif Vekaleti tarafından Köy Enstitüleri Kanunu taslağı hazırlanmıştır.⁴⁸⁰ Hasan Ali Yücel’in⁴⁸¹ Millî Eğitim Bakanlığı döneminde köylüler için Köy Enstitüleri kurulmuştur. 17 Nisan 1940 tarihinde 3803 sayılı

⁴⁷⁶ Nihal Yücer, *Cumhuriyet Dönemi’nde Köye Öğretmen Yetiştiren Kurumlar ve Eğitim Programlarının Değerlendirilmesi*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010, s. 57.

⁴⁷⁷ Sait Dinç, *a.g.e.*, s. 25. Ayrıca bkz. Esmâ Torun, *II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye’de Kültürel Değişimlere Yol Açan İç ve Dış Etkenler (1945-1960)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Programı Doktora Tezi, Ankara, 2002, s. 126.

⁴⁷⁸ Sevgi Kayalıoğlu-Osman Altıntaş, *a.g.e.*, s. 695.

⁴⁷⁹ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, İstanbul, 1999, s. 354.

⁴⁸⁰ Nurgün Koç, *a.g.e.*, s. 135.

⁴⁸¹ Erdoğan Başar, *a.g.e.*, s. 337.

kanunla yasal zeminde kazandırılmıştır.⁴⁸² İsmail Hakkı Tonguç'a Köy Enstitülerini denetleme görevi verilmiştir.⁴⁸³

Enstitülerin kurulma kararı meclisten geçtikten sonra, kurulacakları yerler ile ilgili şartlar belirlenmiştir. Enstitülerin; devlete ait, geniş ve tarıma elverişli bir arazi üzerine kurulması, 2-3 ilin merkezinde bulunması, tren yoluna yakın olması istenmektedir. Buna karşılık istenmeyen özelliklerde bulunmaktadır. Kullanılacak olan arazinin işlenmiş, bağ, bahçelerle zenginleştirilmiş olmaması gerekmektedir. Bu şartlar doğrultusunda Köy Enstitülerine, çoğunlukla Anadolu'nun kurak ve verimsiz bilinen yerleri ayrılmıştır. Öğrencilerin, uygulama çalışmaları için kolaylıkla gidip gelecekleri araziler olması istenmiştir. Böylece Köy Enstitüsüne gelen öğrenciler en olumsuz koşullarda doğa şartlarına uyum sağlayacak, gittikleri yerlerde karşılaştıkları sorunları rahatlıkla çözebilme yeteneğine ulaşabileceklerdir. Enstitülerde eğitilecek; öğretmen, yönetici, işçi, usta, öğrenci ile verimsiz, kıraç topraklar yakın bir gelecekte, elektriğe, suya, yola, binaya ve ekim alanına kavuşacaktır. Kıraç toprakların nasıl yaşanabilir bir hale getirilebileceği de köylüye gösterilecektir.⁴⁸⁴

Köy Enstitülerinin kurulacağı şartlara uygun olarak belirlenen yerlere 1940-1944 yılları arasında okullar açılmıştır. Bu yerler: Trabzon-Beşikdüzü, Kars-Cılavuz, Malatya-Akçadağ, Kayseri-Pazarören, Samsun-Akpınar, Kastamonu-Gölköy, Eskişehir-Çifteler, Sakarya-Arifiye, Balıkesir-Savaştepe, İzmir-Kızılçullu, Lüleburgaz-Kepirtepe, Seyhan-Düziçi, Isparta-Gönen, Antalya-Aksu, Ankara-Hasanoğlan, Konya-İvriz, Sivas-Pamukpınar, Erzurum-Pulur, Aydın-Ortaklar, Diyarbakır-Dicle, Van-Erciş'dir.⁴⁸⁵

Ülkenin dört bir tarafında belli kurallara göre açılan okullara seçilecek öğrencilerinde özellikleri belirlenmiştir. Öğrencilerin; 5 yıllık köy okullarını bitirmiş, sağlıklı, 18 yaşını geçmeyen köy çocukları olması gerekmektedir. Böylece köyden gelen öğrenci, amaca uygun şekilde eğitilerek yine köyüne öğretmen olarak gönderilmiştir. Eğer öğrenciler 3 yıllık köy okullarından mezun olmuş ve diğer arkadaşlarına göre daha geri durumda ise, Köy Enstitüsü'nde açılan 2 yıllık hazırlık sınıfında yetiştirilerek dördüncü ve

⁴⁸² Tan, 20 Nisan 1940.

⁴⁸³ Pakize Türkoğlu, "Cumhuriyetin Özgün Bir Öğretmen Yetiştirme Modeli: Köy Enstitüleri", *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu*, Ankara, 2010, s. 321.

⁴⁸⁴ Yahya Tezel, *a.g.e.*, s. 414.; Esra Mindivanlı Akdoğan, *a.g.e.*, s. 40.

⁴⁸⁵ Erdoğan Başar, *a.g.e.*, s. 365. Ayrıca bkz. Pakize Türkoğlu, *a.g.e.*, s. 189.

beşinci sınıflı tamamlamışlardır. Köy Enstitülerinde eğitim 5 yıllıktır, yatılıdır, kız ve erkek karma olarak yapılmaktadır. Bir yıl içindeki eğitim öğretim süresi 10,5 aydır.⁴⁸⁶

Köy Enstitülerine seçilecek öğrencilerin kuralları belirlenmiş olmasına karşın, öğrenci bulma problemi büyük bir sorun haline gelmiştir. Öğrenci bulmakta zorlanmanın en önemli nedeni köylerde okul olmamasıdır. Okul olmayınca okulu bitiren öğrenci de bulunamamıştır. Bu yüzden 3 yıllık ilkokulu bitiren öğrenciler de enstitülere kabul edilmiştir. Özellikle kız öğrencilerin alımında bu yola başvurulmuştur. Kayıt sırasında istenen ücret bir süre sonra istenmemeye başlanmıştır. Fakir aile çocuklarına eğitim hakkının verilmesi gerektiği düşünülmüştür.⁴⁸⁷ Köy Enstitülerinde öğrenciler, iş hayatı içinde üretmek yaparak ve yaşayarak işine ve kültürüne güvenen bir nesil yetiştirmek amacıyla terbiye edilmeye çalışılmıştır.⁴⁸⁸ Köy Enstitüleri eğitim ve kültür tarihinin nesnesi oldukları kadar dönemin siyasi tarihinin öznesi olmuşlar ve toplumsal kimliğin inşasında köylü olmanın temsilci kimliğini taşımışlardır.⁴⁸⁹ İzmir milletvekili Halil Menteşe 17 Nisan 1940 tarihinde TBMM’de yaptığı konuşmada, çiftçilikle uğraşan insanların yarısının kadın olduğunu ve enstitülerin kuruluşuyla birlikte bilinçli yetişen kadınların ailesi ve evlatlarını güzel idare edebileceğini söylemiştir. Ev idaresini bilinçli öğrenen, çocuğunu sağlıklı yetiştiren kızlar sayesinde ülke kalkınmasının da artacağını ifade etmiş ve Hasan Ali Yücel’e teşekkür etmiştir.⁴⁹⁰

Köy Enstitülerinin 1940 yılında açıldığında hazır bir programı yoktur. Köy Öğretmen okullarının 3 yıllık programları ile çalışmalara başlamışlardır. 1943 yılında bir program hazırlanmış ve uygulanmıştır. Öğrenim süresi ilkokul üzerine 5 yıl olmuş, okutulacak dersler kültür dersleri, tarım dersleri ve sanat dersleri olarak ayrılmıştır. Ders programları %50 kültür dersi, %25 tarım dersi, %25 ise sanat dersi olacak şekilde planlanmıştır.⁴⁹¹

⁴⁸⁶ Server Tanilli, *Nasıl Bir Eğitim İstiyoruz*, İstanbul, 2007, s. 71.

⁴⁸⁷ Esra Mindivanlı Akdoğan, *a.g.e.*, s. 45.

⁴⁸⁸ Niyazi Altunya, *Köy Enstitüsü Sistemi*. İstanbul, 2010, s. 104.

⁴⁸⁹ Ahmet Emre Ateş, *1940-1946 Yılları Arasında Türkiye’de Köylü Eğitimi: Ulus-Devlet İnşasında Köy Enstitülerinin Rolü*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul, 2011, s. 3.

⁴⁹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 6, 41. Birleşim 17 Nisan 1940.

⁴⁹¹ Cavit Binbaşıoğlu, *a.g.e.*, s. 347.

Tablo 2.4. 1937-1946 Yılları Arası Köy Enstitüleri Öğrenci Sayıları⁴⁹²

Öğretim Yılı	Enstitü Kısmı Öğrenci Sayısı		İlk Kısım Öğrenci Sayısı		Toplam		Toplam	Enstitü Sayısı
	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek		
1937-1938	-	128	60	298	60	526	586	2
1938-1939	16	325	69	386	85	711	796	3
1939-1940	107	1076	59	325	166	1401	1567	4
1940-1941	438	4933	62	230	500	5163	5663	14
1941-1942	705	6987	70	290	775	7277	8052	17
1942-1943	837	8839	171	314	1008	9153	10161	18
1943-1944	1276	11563	319	1008	1595	12571	14166	18
1944-1945	1475	12761	290	1035	1765	13796	15561	20
1945-1946	1396	13068	327	738	1727	13806	15529	20

Enstitülerin açıldığı ilk yıllardan itibaren öğrenci sayısı artış göstermiştir. Enstitü sayısı artınca öğrenci sayısı da artmıştır. Bu artış 1939 yılından itibaren belirgin bir şekilde farklılık göstermektedir. 1940-1945 yılları arası II. Dünya Savaşının yaşandığı, yaşam şartlarının oldukça zor olduğu bir süreç olmasına rağmen enstitü, öğretmen, erkek öğrenci özellikle kız öğrenci sayısı her geçen yıl artmıştır.

26 Mayıs 1943 tarihinde TBMM’de yapılan bütçe görüşmelerinde Sivas Milletvekili İsmail Mehmet Uğur; 12 senedir köy muhtarlığı yaptığı, 2.050 nüfuslu köyde 1942 yılında kadın öğretmen gelinceye kadar hiçbir kız çocuğunun okula gönderilmediğini söylemiştir. Kadın öğretmenin bir tılsım olduğunu onun sayesinde köy kızlarının 5 yıl okula gideceğini, hayat bilgisini öğreneceğini böylece vatana ve millete hayırlı bir iş yapmış olacaklarını da belirtmiştir.⁴⁹³

Tablo 2.5. 1937-1946 Yılları Arasında Köy Enstitüsünden Ayrılan Öğrenci Sayısı⁴⁹⁴

Öğretim Yılı	1.Sınıfa Yeniden Alınanlar			Türlü Sebeplerle Yıl İçinde Ayrılanlar			Ayrılma Yüzdesi
	Kız	Erkek	Toplam	Kız	Erkek	Toplam	
1937-1938	32	169	201	11	26	37	18
1938-1939	28	237	265	3	27	30	11
1939-1940	107	839	946	11	50	61	6
1940-1941	260	2.289	2.549	3	105	108	4.5
1941-1942	325	2.345	2.670	49	457	506	18
1942-1943	395	3.441	3.836	71	473	544	14.5
1943-1944	476	3.167	3.643	60	301	361	9.5
1944-1945	276	2.785	3.061	56	470	526	16.5
1945-1946	277	2.233	2.510	116	420	536	20

⁴⁹² Şevket Gedikoğlu, *Evreleri, Getirdikleri ve Yankılarıyla Köy Enstitüleri*, Ankara, 1971, s. 67.

⁴⁹³ TBMM Zabıt Ceridesi, 28. Birleşim 26 Mayıs 1943, s. 246.

⁴⁹⁴ Şevket Gedikoğlu, *a.g.e.*, s. 67. Çizelgeler gönderildikten sonra okula öğrenci gelmiş veya dönem devam ederken öğrenciler ayrılmış, geri dönenler oluş bu yüzden sayıları tam olarak bulmak mümkün değildir.

Kız çocuklarının enstitülere başvuruları 1937 yılından 1946 yılına kadar her yıl artmış olmasına rağmen mezun olan kız öğrenci sayısı düşüktür. Ölüm, hastalık, devamsızlık, sınıfta kalma, okulu bırakma gibi nedenlerle kız öğrenciler mezun olamamıştır. Kız veya erkek öğrenciler, öğrenci listeleri teslim edildikten sonra okuldan ayrılmış, okula tekrar geri dönmüş olabilecekleri için sayılar tam olarak hesaplanamamıştır. Ancak yukarıdaki tabloya göre kız öğrencilerin 1. Sınıfa yeniden alınma sayıları, erkeklere göre daha azdır. Erkek öğrencilerde sayı, yıllar itibariyle artarak devam etmiştir. Farklı nedenlerle de ayrılan erkek öğrenci sayısı kız öğrenci sayısından fazladır.

Köy Enstitüleri'nde kızların eğitimi ile yeni bir ulusun inşası sürecinde köylü kadınların ve onların yetiştireceği çocukların eğitilmesi, yetiştirilmesi hedeflenmiştir. Kızların aldıkları eğitim toplumsal cinsiyet rollerine göre belirlenmiştir. Kız Enstitülerinden mezun olup köylere giden kadın öğretmenler, köylerde bir yandan çocukları eğitmiş bir yandan da köylü kadınlara ev kadınının nasıl olması gerektiğini öğretmiştir. Kız çocuklarının enstitülere başvuru sayıları erkek öğrencilere göre daha azdır. Köylüler, kızlarını merkezden uzakta, karma eğitimin yapıldığı okullara göndermek konusunda kaygı duymuştur. Geleneksel baskılar ve çevrenin olumsuz etkileri çocuğunu gönderecek aileleri etkilemiştir. Kız öğrenciler sınavsız alınmış ve eğitimin sonuçları görüldükçe başvuru sayısı kızlarda artmıştır. Kız çocuklarının okuması o dönemde okula giden kızlar açısından mucize olarak görülmüştür.⁴⁹⁵

Köy Enstitülerin tüm olumlu gelişmelerine karşı eleştiriler sürekli olmuştur. Bu eleştiriler II. Eğitim Şurasında belirgin şekilde ortaya çıkmıştır. Enstitülerde verilen eğitim, öğretim ve okulların yaptırılmasındaki güçlükler eleştirilen dozunu giderek artırmıştır. Eleştiri ve suçlamaları sıralamak mümkündür. Enstitülere sadece köy çocuklarının alınması, bu çocukların tekrar köyde görevlendirilmesi sınıf farklılığının oluşturmuş ve bu durum halkçılık ilkesine aykırılık olarak görülmüştür. Öğrenciler solcu fikirleri yansıtan eğitim öğretim verildiği ileri sürülmüştür. Okulları öğrencilerin yapması, tarım çalışmalarıyla uğraşmaları komünist rejimi çağrıştırmaktadır. Okul yapımında köylülere çok fazla yük bindiği bu durumun eşitlik ilkesine aykırı olduğu da dile getirilmiştir. Bir diğer eleştiride kız ve erkek öğrencilerin bir arada karma eğitim almalarıdır. Tüm bu eleştiriler özellikle II. Eğitim Şurasında tartışılmıştır. Köy Enstitülerini yeterince tanımayanlar ile köylünün gözünün açılmasını istemeyenler eleştirilerinin dozunu artırmıştır. Eleştirilerin her geçen

⁴⁹⁵ Semiha Tuna, ‘‘Köy Enstitüleri’nde Kadın Olmak’’, *Fe Dergisi* 1, Sayı: 1, 2009, s. 20-24.

artması, II. Dünya Savaşı'nın yıpratıcı etkileri, çok partili hayata geçiş çalışmaları Enstitülerden taviz vermeye neden olmuştur. 7 Ağustos 1946 tarihinde göreve başlayan Recep Peker hükümeti ilk tavizi vermiş, Millî Eğitim Bakanlığına Hasan Ali Yücel yerine Reşat Şemsettin Sirer'i getirmiştir. Yeni bakanın ilk işi de İsmail Hakkı Tonguç'u görevden uzaklaştırmak olmuştur. Bu iki gelişmenin ardından Enstitü müdürleri ve öğretmenlerinin de görev yerleri değiştirilmiştir. Bu değişikliklerden sonra 1949 yılında Enstitülere sadece köy çocuklarının alınmasına da son verilmiştir.⁴⁹⁶ Demokrat Parti'nin 1950 yılında iktidara gelmesiyle politik anlamda değişikliklerde başlamış, aynı yıl karma eğitime de son verilmiş, kız öğrenciler önce İzmir-Kızılcıllu ve Trabzon-Beşikdüzü'ne 1952 yılında da Bolu Kız Öğretmen Okulu'na gönderilmiştir.⁴⁹⁷

Köy Enstitüleri kuruldukları dönemde köy halkının gelişiminde bizzat rol oynamıştır. Öğrenilen bilgi ve beceriler gerçek hayatla uyumludur. Tüm zorluklara rağmen kız çocuklarının eğitim alması laik eğitim açısından çok olumlu bir gelişmedir. Mezun olan kız çocukları Anadolu'nun dört bir tarafına dağılarak hiç gidilmeyen yerlere bilgi ve becerilerini götürerek yarınları aydınlatmıştır.⁴⁹⁸

2.5. Yüksek Öğretimde Kadın

Osmanlı Devleti, Tanzimat Fermanından sonra batı tarzı eğitim kurumlarını açmaya başlamıştır. Üniversite seviyesinde eğitim verecek okullarla ilgili ilk çalışmalar da Tanzimat Döneminde planlanmıştır. Yapılan çalışmaların sonucunda 1846 yılında, İstanbul Üniversitesinin temelini oluşturacak Darülfünun kurulmuştur. Türkiye'de üniversite kelimesi 1933 yılından itibaren kullanılmaya başlanmıştır.⁴⁹⁹

Osmanlı Devleti yüzünü Batıya döndükten sonra eğitim, toplumun büyük bir bölümünde sorun olarak ele alınmıştır. Kadınların, kendilerini tanımalarına ve varlıklarının farkına varılmasına en büyük engel olarak eğitimsiz kalmaları gösterilmiştir. Kadınların uzun yıllar eğitimden yoksun bırakılmaları sonucunda, kadın ile erkek arasındaki var olan eşitsizlik zamanla daha da artmıştır. Eğitimden yoksun kalan kadınlar, yeterli nitelikte anneler olarak yetişememiştir. Kadının gelecekteki nesilleri istenilen seviyede

⁴⁹⁶ Necdet Aysal, "Anadolu'da Aydınlanma Hareketinin Doğuşu: Köy Enstitüleri", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 35-36, 2005, s. 275.

⁴⁹⁷ Melisa Akay, *Köy Enstitülerinde Yetişen Kadın Öğretmenlerin Türk Toplumuna Etkileri*, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Aydın, 2017, s. 65.

⁴⁹⁸ Hacer Korkmaz, *a.g.e.*, s. 111.

⁴⁹⁹ Seyit Taşer, *Cumhuriyet Döneminde Üniversite Eğitiminin Yeniden Düzenlenmesi 1933 Üniversite Reformu ve Getirdikleri*, Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2006, s. 4.

yetiştirebilmesi için eğitim alması gerekmektedir. Tanzimat Fermanı ile kadına eğitimin kapıları aralanmıştır. Kadının eğitimi için öğretmen okulları açılmış, rüştiyelerin sayısı artırılmıştır.⁵⁰⁰

Yeni nesillerin yetiştirilmesinde en önemli faktör olan annenin eğitiminin önemi üzerinde ısrarla durulmaya başlanmıştır.⁵⁰¹ Tanzimat Fermanının ilanıyla başlayan kadınlar için eğitim süreci Meşrutiyet Dönemi ile devam etmiştir.⁵⁰² Çocuklarını topluma hazırlayacak kadınların, sosyal seviyelerinin yükseltilmesi ve yüksek tahsil almaları gerektiği belirtilmiştir. Buna bağlı olarak Meşrutiyet Döneminde kadınlar yüksek öğretim imkanına ilk kez sahip olmuştur. 1914 yılında İstanbul Darülfünun da kızlara yönelik ilk dersler verilmiştir. Bu dersler; kadın hakları, ev bilgileri, tabiat, sağlık, tarih ve pedagojidir.⁵⁰³ 1915 yılında İnas Darülfünunu kurulmuştur. Bu okulun ilk öğrencileri, kız idadi ve İstanbul Kız Muallim Mektebi mezunları olmuştur. İnas Darülfünunu, 1917 yılında ilk mezunlarını vermiştir. 1920 yılında kızlar, erkekler ile aynı sınıflarda ders görmek için o dönem de büyük bir cesaret örneği göstererek boykot yapmıştır. Bu boykotla İnas Darülfünununun ayrılığı sona erdirilmiştir. Fen ve Edebiyat şubelerinde karma eğitime geçilmiştir. 1921-1922 eğitim-öğretim yılında Hukuk Fakültesine, 1922-1923 eğitim-öğretim yılında ise Tıp Fakültesine kız öğrenciler kabul edilmiştir.⁵⁰⁴ Hukuk Fakültesine 1921 yılında kayıt yaptıran 4 kız öğrenci kendilerinden sonra gelen birçok kadına örnek olmuştur.⁵⁰⁵

Hukuk Fakültesinin ilk kız öğrencileri Süreyya Ağaoğlu, Melahat Tüzel Ruacan, Bedia Onar ve Saime Hanım'dır. Kızların attığı bu adım o dönem için büyük bir olay olarak görülmüştür. Ağaoğlu, Milliyet gazetesinde 29 Ekim 1933 tarihli “*Cumhuriyet ve Kadın*” başlıklı bir yazı kaleme almıştır. Yazısında, okula girmelerinin büyük bir hadise olarak görüldüğünü hatta hukuk mezunu olan kızların avukat mı, hâkim mi olacağı sorusunu da beraberinde getirdiğini belirtmiştir. Çünkü erkek dünyası, kadının öğretmen olabileceğini avukat veya hâkim kadın olamayacağını düşünmüştür. Kızların bu olumsuz düşüncelere rağmen okulu bitirdiğini de belirtmiştir. Cumhuriyet kanunları sayesinde kadının tüm

⁵⁰⁰ Serpil Çakır, *a.g.e.*, s. 324.; Şefika Kurnaz, *a.g.e.*, s. 4.

⁵⁰¹ Mustafa Ergün, *II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)*, Ankara, 1996, s. 221.

⁵⁰² Şefika Kurnaz, *a.g.e.*, s. 53.

⁵⁰³ Hacer Korkmaz, *a.g.e.*, s. 18.

⁵⁰⁴ Yahya Akyüz, *a.g.e.*, s. 335.; Fikri Meratak, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Yüksek Öğretim (1920-1950)*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 1994, s. 109.

⁵⁰⁵ Emine Balcı, “Hukukun Öncü Kadınları: Türkiye’de Kadınların Hukuk Mesleğine Girişi Üzerine Bir İnceleme”, *Fe Dergisi*, No: 1, 2019, s. 36.

işlerini başarıyla bitireceğini de sözlerine eklemiştir.⁵⁰⁶ Ayrıca Fatma Beyhan Nil Hanım da 30 Nisan 1930 tarihinde ilk kadın hâkim olarak görevine başlamıştır.⁵⁰⁷

Hukuk Fakültesine kız öğrencilerin kayıt yaptırmasından bir yıl sonra 1922 yılında bu kez İffet Naim (Onur), Müfide Kâzım (Küley), Hamdiye Abdürrahim (Maral), Sabiha Süleyman (Sayın), Suat Rasim (Giz) ve Fitnat Celal (Taygun) adlı kız öğrenciler Tıp Fakültesine kayıt yaptırmış ve 5 Ekim 1922 tarihinde de derslere katılmışlardır. Kadının, sağlık alanında yapabilecekleri tek iş ebelik olarak görüldüğü için ilk önce tıp fakültelerine alınmamıştır. Evlendikten sonra çalışamayacakları, fakülteye girdiklerinde iffetlerinin zedeleneceği, erkek hastaları muayene etmelerinin büyük sorun olabileceği gibi birçok sorunla mücadele etmişlerdir. Mücadeleleri sonuç vermiş ve kız öğrenciler 15 Ekim 1928 tarihinde mezun olmuşlardır.⁵⁰⁸

Kız öğrencilerin üniversitelere kabul edildiği dönemde Mustafa Kemal, 1921 yılında Milli Mücadele devam ederken cepheden gelerek Ankara'da ilk Maarif Kongresini toplamıştır. Mustafa Kemal bu kongrede bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında; ülkenin gerilemesinin en önemli nedeni olarak o döneme kadar takip edilen eğitim sistemi olduğunu, bu eğitim sisteminin yerine milli bir eğitim programı hazırlanmanın önemini, milletin ortak fikir ve hislere sahip olarak yetişmesi gerektiğini belirtmiştir. Yapılması planlanan çalışmalar sonucunda gelecekte gerçekleşmesi hedeflenen yeni dönemde; bağımsız ve milli yeni bir devlet kurmak, çalışkan ve ileri görüşlü bir nesil yetiştirmek, milli idealleri koruyup geliştirmek ve bunlarla beraber toplumun huzurunu sağlamak amaçlanmıştır.⁵⁰⁹ Ayrıca işgallere karşı Türk halkının bilinçlenmesi gerekmektedir. İşgale karşı çıkan bilinçli halk ile cephede kazanılan zaferden sonra sıra cehalete karşı savaşa gelecektir. Cehalete karşı savaşta başarı için öğretmene ihtiyaç vardır.⁵¹⁰

Mustafa Kemal, cehalete karşı savaşacak öğretmeni yetiştirmenin ne kadar önemli olduğunu farkındadır. Yeni insan tipinin yetişmesi için öğretmenlere büyük görevler

⁵⁰⁶ Süreyya Ağaoğlu, “Cumhuriyet ve Kadın”, *Milliyet*, 29 Ekim 1933.; Ayrıca bkz. Süreyya Ağaoğlu, *Bir Ömür Böyle Geçti*, İstanbul, 1984.

⁵⁰⁷ *Milliyet*, 30 Nisan 1930.

⁵⁰⁸ Elif Atıcı-Sezer Erer, “Türk Kadınlarının Tıp Eğitimine Başlama Süreci ve İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesi’nden Mezun Olan İlk Kadın Hekimler”, *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 2009, s. 109.; Nermin Ersoy, “Türkiye’de Kadın Hekim Tarihi”, *Milliyet*, 7 Mart 2015.

⁵⁰⁹ Asım Arı, “Tevhid-i Tedrisat ve Laik Eğitim”, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 22, Sayı: 2, 2002, s. 185.; İhsan Sungu, “Tevhid-i Tedrisat”, *Belleten*, Cilt: 2, Sayı: 7/8, 1938, s. 422.

⁵¹⁰ Mustafa Özodaşık, *Cumhuriyet Dönemi Yeni Bir Nesil Yetiştirme Çalışmaları (1923-1950)*, Konya, 1999, s.39.; Özkan İzgi, “Atatürk’ün Eğitim ve Üniversitelere Bakış Açısı”, *ATAM*, Cilt: 1, Sayı: 1, 1984, s. 271.

düşmektedir. Yeni nesli bir an evvel yetiştirmek için çalışmalar hızlandırılmıştır. Mustafa Kemal, Millî Mücadelenin henüz sona erdiği bir dönemde; 1923 yılında eğitim ile ilgili değerlendirmelerde bulunmuş ve aynı yıl içinde 13 erkek ve kız sultanisinin tamamlandığını, 6 erkek, 2 kız idadının açıldığını, kütüphanelerinin iyileştirildiğini bildirmiştir.⁵¹¹

Mustafa Kemal; ülkenin gerilemesinin nedeni olarak gördüğü eğitim sisteminin insanlar arasında fikir ayrılıklarına, yetişen nesiller arasında olumsuz davranışlara yol açtığını düşünmektedir. Yeni yetişecek neslin birbirine karşı saygılı, hoşgörülü, açık fikirli olmasını istemiştir.⁵¹² Bu fikirlerin gerçekleştirilmesi ve eğitimde birliğin sağlanması için 1924 yılında kabul edilen Tevhit-i Tedrisat Kanununu ile; ülkede yaşayan tüm gençlerin yükseköğretime kadar birlikte okutulması, öğretim birliğinin sağlanması ve öğrencilerin ulus bilinciyle yetişmesi hedeflenmiştir.⁵¹³ Ayrıca Tevhit-i Tedrisat Kanunu ile İlahiyat Fakültesi açılmıştır. Böylece Darülfünun bünyesinde bulunan Tıp, Hukuk, Edebiyat ve Fen Fakültelerinin yanına bir fakülte daha eklenmiştir.⁵¹⁴

Yeni devlet eğitimin tüm kademelerine çok önem vermiştir. Yeni toplumun ihtiyaçlarına cevap verecek kuşakların yetişmesi için yükseköğretime imkanlar tanınmıştır. Ancak fakülteler arasında iş birliğinin, dayanışmanın ve eşgüdümün olmaması, her biri farklı eğitimlerden geçmiş hocalar arasında ülkü birliğinin de sağlanamaması ve fiziki yetersizlikler nedeniyle de öğrenim seviyesi istenilen düzeyde değildir. Bu yüzden Maarif Vekaleti tarafından, 1924 yılında Avrupa'dan Darülfünun için uzman profesörler getirilmesi düşünülmüştür. Darülfünunda fikirleri alınarak Almanya'dan çağrılan Alman profesörler, Darülfünunu ve sorunların altında yatan nedenleri çok iyi araştırmadıkları için başarılı olamamışlardır. Yapılan çalışmalar disiplinin bozulmasına yol açmış, kurumun öğretim düzeyi daha da düşmüştür. Darülfünun kendi içinde problemlerle uğraşırken ülkenin fikri, siyasi, mali hayatına katkı sunması mümkün görünmemektedir.⁵¹⁵

⁵¹¹ İbrahim Öztürk, *Atatürk Döneminde Alman Bilim Adamlarının Üniversitelerimizde İstihdamı Türk Bilim ve Kültür Hayatı Üzerindeki Etkileri*, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Niğde, 2002, s. 28.

⁵¹² Mustafa Özodaşık, *a.g.e.*, s. 119.; Yahya Akyüz, *a.g.e.*, s. 331.

⁵¹³ Mehmet Arslan, *Eğitimin Tarihsel Temelleri, Eğitim Bilimine Giriş*, Ankara, 2009, s. 44.

⁵¹⁴ Ali Rıza Erdem, "Atatürk'ün Liderliğinde Üniversite Reformu: Yükseköğretim ve Bilim Tarihimizde Dönüm Noktası", *Belgi Dergisi*, Sayı: 4, 2012, s. 380.

⁵¹⁵ Hasibe Çetin, *Türkiye'de Üniversite Reformları*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Programları ve Öğretim Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Ankara, 1997, s. 48-49.; Bülent Erantepli, *1933 Üniversite Reformu ve Türk Üniversitelerinin Gelişim Sürecindeki Yeri*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1996, s. 25-26.

1924-1928 yılları arasında ülkede yazı devrimi, hukuk devrimi, dil devrimi, kıyafetlerde yenilikler, öğretimin birleştirilmesi, saltanat ve halifeliğin kaldırılması gibi köklü birçok değişiklikler yapılmış olmasına rağmen Darülfünun gerçekleşen tüm devrimlere sessiz kalmıştır. Ülke gençliğini yeni yönetime uygun yetiştirmeyen ve yaşanan tüm değişikliklere duyarsız kalan Darülfünuna karşı tepkiler yükselmeye başlamıştır.⁵¹⁶

Kurulan yeni devletin varlığını devam ettirebilmesi için Cumhuriyet değerlerine sahip çıkacak yeni nesillere ihtiyacı vardır. Yeni nesillerin de aynı zamanda, ülkenin ihtiyaç duyduğu teknik eleman ve uzman olarak yetiştirmesi gerekmektedir. Mustafa Kemal'in hedeflerine ulaşacak genç nesiller için yeni üniversiteler açılmalıdır. Devrimlere tepkisiz kalan Darülfünunun da geniş çaplı bir reform ile düzeltilmesi ve modernleşmesi gerekmektedir.⁵¹⁷ Bu düşüncelere paralel olarak yapılan çalışmalar sonucunda; Ankara'da 1925 yılında Hukuk Fakültesi, 1926 yılında Gazi Eğitim Enstitüsü, 1930 yılında Yüksek Ziraat Okulu, 1933 yılında Darülfünun İstanbul Üniversitesi olarak ve 1934 yılında da Milli Musiki ve Temsil Akademisi, Kız Teknik Öğretmen Okulu açılmıştır. 1935 yılında ise İstanbul'da bulunan Mülkiye Mektebi Ankara'ya taşınmış ve adı Siyasal Bilgiler okullarına yani Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesine çevrilmiştir. 9 Ocak 1936 tarihinde ise Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi eğitim-öğretime başlamıştır.⁵¹⁸ 1937 yılında Erkek Teknik Öğretmen Okulu açılmıştır.⁵¹⁹

Mustafa Kemal döneminde yeni üniversiteler açılırken Osmanlı Devleti'nden kalan tek üniversite İstanbul Darülfünun için bir reform yapılması gerektiği düşünülmüştür.⁵²⁰ Bu reform çalışmasının amacı; üniversitenin hem eğitim yönünden hem de teşkilat yönünden yenilenecek olmasıdır. Reform çalışması için 1932 yılında İsviçre'den Albert Malche davet edilmiş ve Malche üniversiteyi incelemiştir.⁵²¹ 29 Mayıs 1932 tarihinde incelemelerinin sonuçları olan "*İstanbul Darülfünunu Hakkındaki Raporu*"nu tamamlamış⁵²², 1 Haziran 1932 tarihinde Ankara'ya gelerek incelemesinin sonuçlarını Maarif Vekili Esat Sagay'a sunmuştur. Malche raporunda; Darülfünuna eleştiriler getirmiş, yeterli bilimsel çalışmalar

⁵¹⁶ Nilüfer Kuruyazıcı, "Farklı Bir Sürgün: 1933 Türkiye Üniversite Reformu ve Alman Bilim Adamları", *Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Sayı: 11, 1999, s. 39., Ali Rıza Erdem, *a.g.e.*, s. 381.

⁵¹⁷ Mustafa Özodaşık, *a.g.e.*, s. 136. ; Yücel Namal, *a.g.e.*, s. 15.

⁵¹⁸ Bahattin Demirtaş, *a.g.e.*, s. 165.

⁵¹⁹ İlhan Sezer, *a.g.e.*, s. 59.

⁵²⁰ Falih Rıfkı Atay, "Üniversiteler Lazımdır Üniversiteler Kadrolar Değil" başlıklı bir yazı yazmıştır. Yazısında 10 yıldır üniversitenin yeni inkılaplar hakkında bir şey yazmadığını belirtmiştir. *Milliyet*, 22 Temmuz 1932.

⁵²¹ Abdurrahman Çaycı, "Atatürk, Bilim ve Üniversite", *ATAM*, Cilt: 4, Sayı: 10, 1987, s. 63.

⁵²² Raporun ayrıntısı için bkz. Albert Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, İstanbul, 1939.

yapmadığını, fikirlerini hızla dile getirmediğini, araştırma ve uygulamaya yönelik sistemin olmadığını dile getirmiştir. Bu rapor hükümet tarafından incelendikten sonra tavsiye niteliğinde sunulan fikirlerle ilgili çalışmalara başlanmıştır. İlk çalışma, 11 Eylül 1932 tarihinde Dr. Reşit Galip'in Darülfünunu kapatması olmuştur.⁵²³ Darülfununun yerine 1 Ağustos 1933 tarihinde İstanbul Üniversitesi kurulmuştur.⁵²⁴

İstanbul Üniversitesi reform sonrasında Tıp, Hukuk, Fen, Edebiyat Fakültelerinden oluşmuştur. Tevhit-i Tedrisat Kanunu ile açılan İlahiyat Fakültesi ise İslam Tetkikleri Enstitüsü adını almıştır. Üniversitede çalışan hocalara Reşit Galip tarafından 2 ayrı mektup gönderilmiştir. Bir grup hocaya çalışmaları için teşekkür edilerek bir yıl daha maaş alacakları, bir grup hocaya ise yeni üniversitedeki görevlerinin ayrıca yazılacağı bildirilmiştir. Böylece Darülfunun döneminde çalışan öğretim görevlilerinden üçte ikisinin görevine son verilmiştir.⁵²⁵

İstanbul Üniversitesinin yeni öğretim görevlisi kadrosu 3 gruptan oluşturulmuştur. Birinci grup Darülfunun'dan kalan öğretim görevlileri, ikinci grup Cumhuriyet'in ilk yıllarında Mustafa Kemal'in isteği 1926 yılından itibaren Fransa, Almanya, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri'ne giderek çeşitli dallarda lisans eğitimi alarak tekrar ülkeye dönen gençlerdir.⁵²⁶ Ülkeye dönen bu gençler ilk olarak liselerde öğretmen olarak görevlendirilmiştir. Yabancı öğretim görevlileri ülkemize gelince bu gençler tercüman olarak tayin edilmiş ve kendilerine doçent unvanı verilmiştir. Üçüncü grup ise Almanya'da çalışan ama o dönemde iktidarda bulunan Nazilerin baskısından kaçmak zorunda olan bilim insanlarıdır. Bu öğretim görevlileri ile Albert Malche aracılığı ile iletişim kurulmuştur. Alman bilim insanlarının yanında Fransız, Avusturyalı, İngiliz ve İsviçreli bilim insanları da üniversite kadrosunda görev almıştır.⁵²⁷

⁵²³ Mehmet Arslan, "Cumhuriyet Dönemi Üniversite Reformları Bağlamında Üniversitelerimizde Demokratiklik Tartışmaları", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 18, 2005, s. 30.

⁵²⁴ "İrfan Hayatımızda Bir İnkılap: Üniversite Açıldı.", *Cumhuriyet*, 1 Ağustos 1933.

⁵²⁵ Sevtap İshakoğlu Kadioğlu, "1933 Üniversite Reformu Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 4, 2004, s. 474.; Görev verilmeyen öğretim görevlilerinin sayıları birbirini tutmamaktadır. 92'den başlayarak 157'ye kadar çıkmaktadır. Görev verilmeme nedeni olarak bilimsel ölçütler ile kişisel değerlendirme sürtüşmeler etken olmuştur. Yücel Namal-Tunay Karakök, "Atatürk ve Üniversite Reformu (1933)", *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, 2011, s. 27.

⁵²⁶ Bu ilk 42 genç 1927 yılında sekiz farklı ülkeye gönderilmiştir. 1930 yılında sayı 288'e yükselmiş, 1938'de 204'e düşmüştür. Yücel Namal, "Türkiye'de 1933-1950 Yılları Arasında Yükseköğretime Yabancı Bilim Adamlarının Katkıları", *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1, 2012, s. 16.

⁵²⁷ Sevtap İshakoğlu Kadioğlu, *a.g.e.*, s. 475. ; Yücel Namal, *a.g.e.*, s. 15.

Almanya'daki Nazi baskısından kaçarak Türkiye'ye gelen bilim insanları üniversitelere alınmış, çalışma ortamları hazırlanmıştır. Plana göre bilim insanları hemen Türkçe öğrenecek ve derslerini Türkçe verecektir. Yurt dışından gelen hocalar ile çalışan Türk doçentler 5-10 yıl içinde yetişecek ve kürsüleri devralacaktır. Ancak planlanan bu çalışmalar istenildiği kadar başarılı olamamıştır. Çünkü yurt dışından gelen bilim insanları ülkemizde uzun süre kalmamışlar, yanlarında çalışan Türk doçentlerde tam zamanlı olarak üniversitelere bağlanamamışlardır. Bu olumsuz gelişmelere rağmen Darülfünuna göre daha verimli sonuçlar alınmıştır. Örneğin; ders kitaplarının sayısı ve kalitesi artırılmış, profesörlerin %80'i bir veya birden fazla ders kitabı yayınlamış, okul kütüphaneleri zenginleştirilmiş, klinik ve laboratuvar gibi deneysel araştırma metotlarının uygulanması sağlanmıştır. Bu çalışmaların yanında ülkemizin bilim insanlarını da yetiştirmişlerdir. Bilim insanları sayesinde Mustafa Kemal'in kültür politikaları arasında önem verdiği güzel sanatlar için Ankara Devlet Konservatuvarı da kurulmuştur. Batılı anlamda modern üniversitenin temelleri atılmıştır.⁵²⁸ Yapılan tüm çalışmalar sonucunda öğrenci, okul ve öğretmen sayıları 1923 yılından 1938 yılına kadar değişiklik göstermiştir.

Tablo 2.6. 1923-1938 Yılları Arası Üniversite-Yüksek Okul Öğretmen ve Öğrenci Sayısı⁵²⁹

Seneler	Üniversite ve Yüksekokul		Öğretmen		Öğrenci	
	Sayısı	%	Sayısı	%	Sayısı	%
1923-1924	9	100	307	100	2.914	100
1924-1925	9	100	349	114	3.483	120
1925-1926	11	122	420	137	3.930	135
1926-1927	9	100	328	107	3.551	122
1927-1928	18	200	451	147	3.918	134
1928-1929	18	200	515	168	3.827	131
1929-1930	17	189	502	164	3.682	126
1930-1931	17	189	526	171	4.186	144
1931-1932	18	200	526	171	4.704	161
1932-1933	18	200	502	164	5.295	182
1933-1934	17	189	574	187	5.851	201
1934-1935	17	189	691	225	6.624	227
1935-1936	18	200	743	242	7.277	250
1936-1937	19	211	796	259	8.354	287
1937-1938	19	189	837	272	9.384	322

1923-1924 eğitim öğretim yılından 1937-1938 eğitim öğretim yılına kadar geçen dönemde üniversite ve yüksek okul ile öğrenci, öğretmen sayılarında önemli bir artış görülmektedir. Cumhuriyet ilan edildiğinde 9 olan okul sayısı 19'a yükselmiştir. Mustafa Kemal'in üniversite ile ilgili yaptığı çalışmaların olumlu sonuçları bu tabloda fark

⁵²⁸ Ersoy Taşdemirci, "Türkiye'de Üniversite Kavramının Gelişmesinde Alman Bilim Adamlarının Etkisi", *Erdem*, Cilt: 11, Sayı: 33, 1999, s. 901.; Yücel Namal, *a.g.e.*, s. 33.

⁵²⁹ TÜİK, Millî Eğitim Hareketleri (1927-1960), s. 59.

edilmektedir. 1938 yılına kadar üniversite ve yüksek okul sayısının artışı %189, öğretmen sayısı artışı %272, öğrenci sayısı artışı %328 olmuştur.

Mustafa Kemal dönemi eğitim politikasının temelinde milli, karma ve bilimsel olması esastır. Eğitimin tüm aşamalarından geçerek yetişen yeni nesil insan; akılcı, bağımsız, öz benliğinden ve öz kültüründen kopmamış, bilime inanan, güzel sanatlara ilgi duyan, erdemli ve güçlü olmalıdır. Bu özelliklere sahip insan topluluklarını yetiştirecek eğitim anlayışı; pratik, uygulanabilir, hayatta başarılı olmayı sağlayacak, tüm koşullara uyumlu ve iş ilkesine dayalı olmalıdır. Okullarda verilecek eğitim sadece teorik değil maddi hayatta kullanılacak bilgiler içermelidir.⁵³⁰

Mustafa Kemal'in 10 Kasım 1938 tarihinde ölümü sonrasında Cumhurbaşkanlığına İsmet İnönü getirilmiştir.⁵³¹ İsmet İnönü'nün seçilmesi reformların ve rejimin sürdürüleceğinin önemli bir göstergesi olmuştur.⁵³² 1939 yılına kadar da Mustafa Kemal döneminde oluşturulan üniversite yapısı devam etmiştir.⁵³³ 29 Mayıs 1939 tarihinde yapılan CHP kurultayında üniversitelerin sayılarının artırmak hedefi belirlenmiştir.⁵³⁴ Ayrıca üniversitelerin gelişimine önem veren Hasan Ali Yücel, üniversitelerin bağlı olduğu Milli Eğitim Bakanlığına getirilmiştir. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in bir arada çalışması üniversitelerin gelişimini hızlandırmak açısından oldukça önemlidir. İlk iş olarak; üniversite reformu, üniversitenin özerklik girişimleri ve üniversitenin yönetimi konuları ele alınmıştır.⁵³⁵

İsmet İnönü döneminde de kültür ve milli eğitim konusunda her türlü çalışmanın ve çabanın gösterileceği belirtilmiştir. Buna paralel olarak, Hasan Ali Yücel'in Milli Eğitim adına yaptığı I. Millî Eğitim Şûrası'nda üniversite ile ilgili konular konuşulmuş ve hedefler belirlenmiştir. Bu hedefler; üniversitede öğrendiklerini sorgulayan, inceleyen, doğru düşünebilen gençler yetişmesi gerektiği, öğretim görevlilerinin maaşlarının düzeltilmesi, bilimsel çalışmaların artırılmasıdır. Belirlenen hedeflere ulaşmak için çalışmalar yapılmasına karar verilmiştir.⁵³⁶ Şura'da kadınlar ile ilgili olarak; erkek teknik, kız teknik ve

⁵³⁰ Mustafa Yılmaz, *1938-1960 Yıllarında Türkiye'de Kullanılan Tarih Öğretim Programları ve Ders Kitaplarının İncelenmesi*, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Ana Bilim Dalı Sosyal Bilgiler Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006, s. 19.

⁵³¹ *Akşam*, 26 Aralık 1938.

⁵³² Filiz Meşeci Giorgetti-Betül Batır, *a.g.e.*, s. 29.

⁵³³ Betül Ernas, *a.g.e.*, s. 98.

⁵³⁴ *Akşam*, 30 Mayıs 1939.; Üniversite sayısı ile ilgili bilgi için bkz. *Akşam*, 27 Mayıs 1939.

⁵³⁵ Hacer Korkmaz, *a.g.e.*, s. 119.; Betül Ernas, *a.g.e.*, s. 99.

⁵³⁶ Nilgöl Aslaner, *a.g.e.*, s. 84.; *Akşam*, 17 Temmuz 1939.

ticaret öğretim kurumlarının yönetmelikleri ve öğretim programları incelenmiş ve karara bağlanmıştır.⁵³⁷ Şura'da görüşülen konular, hükümet programlarında alınan kararlarla uygulamasına geçilmiştir. Refik Saydam Hükümetleri Programında (25 Ocak 1939-9 Temmuz 1942), Ankara ve İstanbul Üniversite faaliyetlerinin yakından takip edileceği belirtilmiştir.⁵³⁸ I. Milli Eğitim Şura kararlarının uygulamalarının değerlendirileceği II. Millî Eğitim Şûrası'nda II. Dünya Savaşının ideolojik olarak Türkiye'ye etkileri de görüşülmüştür. Savaşın etkisinin de millîlik anlayışından hümanizm anlayışına doğru gerçekleştiği görülmüştür. Üniversite gençliğinin ahlak ilkelerine bağlılığının artırılması konusunda çalışılması gerektiği belirtilmiştir.⁵³⁹

Mustafa Kemal döneminde laik ve batılı düşünce yapısına uygun şekilde eğitim yapan üniversiteler, İsmet İnönü döneminde eğitim hayatına siyasi yapılanmadan uzaklaşarak devam etmiştir. İnönü döneminde Hasan Ali Yücel'in öncülüğünde yürütülen hümanist kültür politikası üniversitelere çok belirgin şekilde yansımıştır. Latin ve Yunan filoloji kürsüleri hümanist kültüre uygun olarak kurulmuştur.⁵⁴⁰

İsmet İnönü döneminde planlanan üniversite ve yüksek okul sayısını artırma düşüncesi doğrultusunda; 1941 yılında Ankara Hukuk Fakültesi, 1943 yılında Ankara Fen Fakültesi açılmıştır. 1944 yılında da İstanbul'da Yüksek Mühendis Okulu açılarak İstanbul Teknik Üniversitesinin temeli atılmıştır. 1945 yılında Ankara Tıp Fakültesi eğitime başlamıştır. Ayrıca Ankara'nın, İstanbul gibi bir üniversite şehri haline getirilmesine çalışılmıştır.⁵⁴¹

Tablo 2.7. 1938-1945 Yılları Arası Üniversite-Yüksek Okul Öğretmen ve Öğrenci Sayısı⁵⁴²

Seneler	Üniversite ve Yüksekokul		Öğretmen		Öğrenci	
	Sayısı	%	Sayısı	%	Sayısı	%
1938-1939	19	100	855	100	10.213	100
1939-1940	19	100	1.013	118	12.130	119
1940-1941	20	105	967	113	12.844	126
1941-1942	20	105	889	104	14.693	144
1942-1943	20	105	1.120	131	15.945	156
1943-1944	26	137	1.403	164	18.293	179
1944-1945	28	147	1.365	160	19.502	191

⁵³⁷ Ümmügülsüm Candeğer, *a.g.e.*, s. 533.

⁵³⁸ Filiz Meşeci Giorgetti-Betül Batır, *a.g.e.*, s. 30.

⁵³⁹ Nilgöl Aslaner, *a.g.e.*, s. 100.

⁵⁴⁰ Ali Yiğit, *a.g.e.*, s. 62.

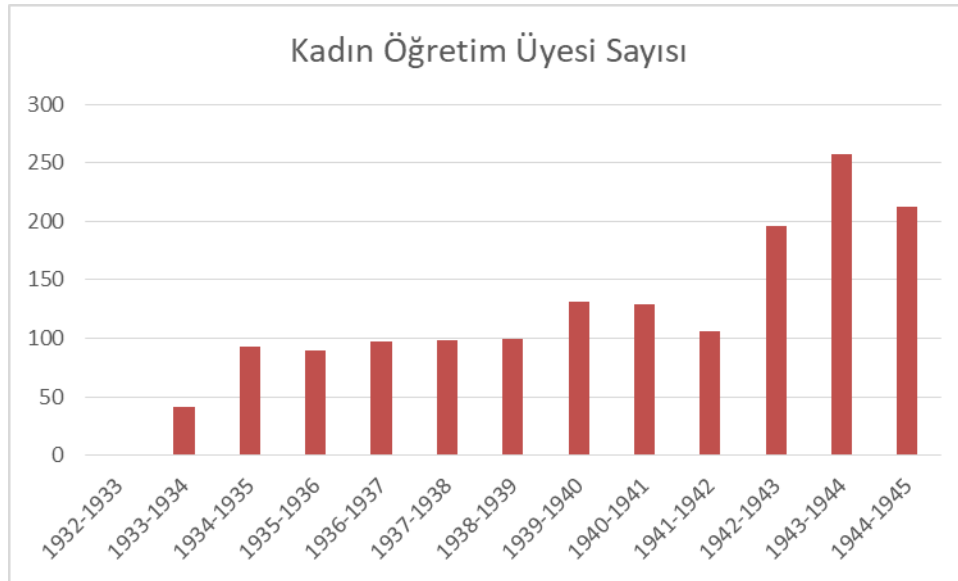
⁵⁴¹ İlhan Sezer, *a.g.e.*, s. 59.

⁵⁴² TÜİK, Milli Eğitim Hareketleri (1927-1960), s. 59.

Tablo incelendiğinde II. Dünya Savaşı döneminde yüksek okul ve üniversite ile öğretmen ve öğrenci sayısının arttığı görülmektedir. İsmet İnönü dönemi için alınan üniversite sayısının artırılması düşüncesinin savaş koşullarına rağmen gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Savaşın ilk yıllarında öğretmen sayısı bir miktar azalsa da daha sonra artışa geçmiştir. Almanya'dan Nazi yönetiminin baskısından kaçarak ülkemize gelen öğretmenlerin üniversite kadrosuna katılması bu artışın nedeni olarak görülmüştür.⁵⁴³ 1938-1945 yılları arasında öğrenci sayısı her eğitim yılında belirgin bir şekilde artış göstermiştir.

Sonuç olarak; Mustafa Kemal döneminde hayatın tüm alanlarında varlığını gösteren ve kabul ettiren kadınların üniversitelerde öğretim üyesi olarak çalışmaya başladıkları görülmüştür. 1932-1933 eğitim yılında 1 kadın öğretim üyesi sayısı, 1944-1945 eğitim yılında 213 kadına ulaşmıştır. Kadınlar, artık hem üniversitelerde öğrenci olarak hem de öğretim üyesi olarak toplumda kendisini göstermiştir. 1932-1945 eğitim yılları arası kadın öğretim üye sayısı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 2.8. 1932-1945 Yılları Arası Kadın Öğretim Üyesi Sayısı⁵⁴⁴

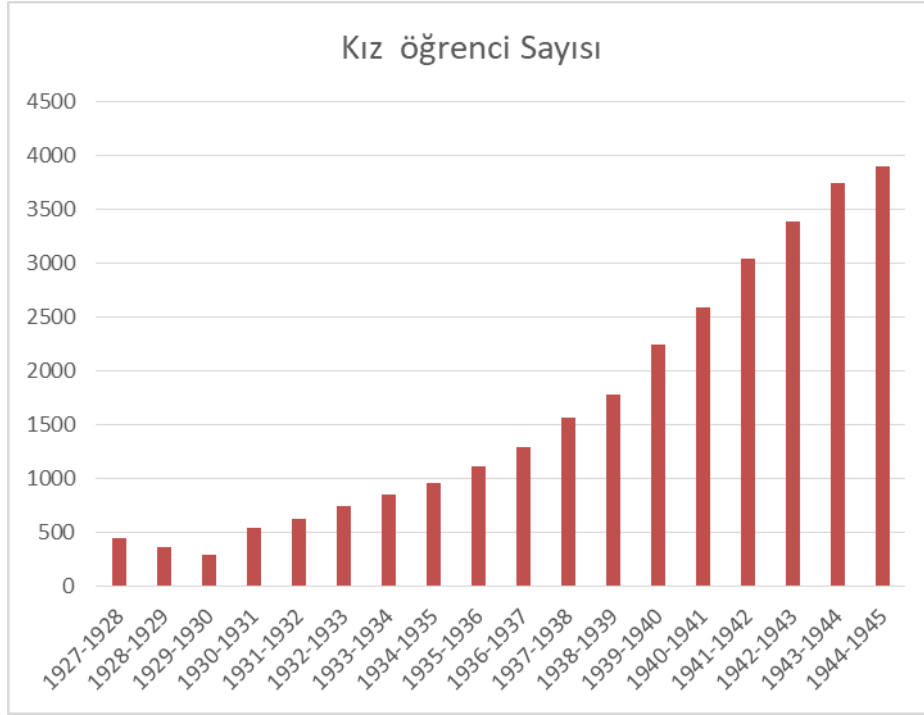
Üniversitelerde görev alan; 1932-1933 eğitim-öğretim yılında 1 kadın, 1933-1934 yılında 41 kadın, 1934-1935 yılında 93 kadın, 1935-1936 yılında 90 kadın, 1936-1937 yılında 97 kadın, 1937-1938 yılında 98 kadın, 1938-1939 yılında 99 kadın, 1939-1940 yılında 131 kadın, 1940-1941 yılında 129 kadın, 1941-1942 yılında 106 kadın, 1942-1943 yılında 196 kadın, 1943-1944 yılında 257 kadın, 1944-1945 yılında 213 kadın öğretim üyesi vardır.

⁵⁴³ Betül Ernas, *a.g.e.*, s. 99.

⁵⁴⁴ TÜİK, *Milli Eğitim Hareketleri (1927-1960)*, s. 59.

Türkiye’de ilk kadın öğretim üyesi görevine 1933 yılında Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi’nde başlamıştır.⁵⁴⁵ 10 sene sonra üniversite öğretim üyelerinin %13’ünü kadınlar oluşturmuştur. II. Dünya Savaşı’nın ilk yıllarında kadın öğretim üye sayısında bir düşüş yaşanmıştır. Ancak 1943 yılından itibaren kadın öğretim üye sayısının artışı anlaşılmaktadır. Savaş dönemi ve sonrasında erkek nüfusun azalmasıyla nitelikli işgücünün gerektiği alanlarda kadına yer açılmıştır.

Tablo 2.9. 1927-1945 Yılları Arası Üniversitede Eğitim Alan Kız Öğrenci Sayısı⁵⁴⁶

Üniversitede eğitim alan; 1927-1928 eğitim-öğretim yılında 441 kız, 1928-1929 yılında 366 kız, 1929-1930 yılında 292 kız, 1930-1931 yılında 540 kız, 1931-1932 yılında 623 kız, 1932-1933 yılında 760 kız, 1933-1934 yılında 846 kız, 1934-1935 yılında 950 kız, 1935-1936 yılında 1.115 kız, 1936-1937 yılında 1.290 kız, 1937-1938 yılında 1.564 kız, 1938-1939 yılında 1.782 kız, 1939-1940 yılında 2.246 kız, 1940-1941 yılında 2.582 kız, 1941-1942 yılında 3.039 kız, 1942-1943 yılında 3.382 kız, 1943-1944 yılında 3.742 kız, 1944-1945 yılında 3.899 kız öğrenci vardır. 1927-1928 eğitim-öğretim yılı kız öğrenci sayısı ile 1937-1938 eğitim-öğretim yılı kız öğrenci sayısı karşılaştırıldığında %355 oranında artışı, 1944-1945 eğitim-öğretim yılı kız öğrenci sayısı ile karşılaştırıldığında ise %884 oranında artışı görülmektedir.

⁵⁴⁵ Burcu Şentürk, *a.g.e.*, s. 6.

⁵⁴⁶ TÜİK, Milli Eğitim Hareketleri (1927-1960), s. 59.

İstanbul Üniversitesinde eğitim alan kız öğrenciler genellikle sözel bölümlere yönelmiştir. Teknik bölümlere de kayıt olan kız öğrenciler mevcuttur. 1927-1928 eğitim-öğretim yılında Eğitim Fakültesine 107 kız, Fen Fakültesine 107 kız, Hukuk Fakültesine 31 kız, Tıp Fakültesine 46 kız öğrenci kayıt yapmıştır. II. Dünya Savaşının başladığı 1939-1940 eğitim-öğretim yılında Eğitim Fakültesine 547 kız, Fen Fakültesine 401 kız, Hukuk Fakültesine 276 kız öğrenci başlamıştır. II. Dünya Savaşının bittiği 1944-1945 eğitim-öğretim yılında Edebiyat Fakültesine 1.059 kız, Fen Fakültesine 595 kız, Hukuk Fakültesine 425 kız öğrenci başlamıştır.

Ankara Üniversitesinde eğitim alan kız öğrencilerde sözel bölümlere kayıt yaptırmıştır. 1935-1936 eğitim-öğretim yılında Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesine 94 kız, Hukuk Fakültesine 90 kız, Siyasal Bilgiler Fakültesine 6 kız, Veteriner Fakültesine 19 kız, Ziraat Fakültesine 21 kız öğrenci kayıt olmuştur. Savaşın başladığı 1939-1940 eğitim-öğretim yılında Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesine 219 kız, Hukuk Fakültesine 144 kız, Veteriner Fakültesine 19 kız, Ziraat Fakültesine 15 kız öğrenci başlamıştır. Savaşın bittiği 1944-1945 eğitim-öğretim yılında Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesine 348 kız, Fen Fakültesine 47 kız, Hukuk Fakültesine 202 kız, Siyasal Bilgiler Fakültesine 1 kız, Veteriner Fakültesine 14 kız, Ziraat Fakültesine 16 kız öğrenci kayıt olmuştur.⁵⁴⁷

Üniversite de eğitim alan kız öğrencilerin toplam sayısı Mustafa Kemal döneminde (1923-1938) 12.733 kişi olmuştur. İsmet İnönü döneminde (1938-1945) 18.890 kişi olarak belirlenmiştir. Mustafa Kemal Türk toplumunu çağdaş devletler seviyesine ulaştıracak gücün, devrim ilkeleri doğrultusunda yetiştirilecek kuşaklarla gerçekleşeceğini düşünmüştür. Yeni kuşakları yetiştirecek ve toplumun çağdaş devletler seviyesine ulaşmasını sağlayacak olan itici güç kadındır. Cumhuriyet'in ideal kadın tipini ailede, toplumda ve devlet idaresinde erkeklerle eşit koşullara sahip kadın olarak belirlemiştir. Bu bağlamda Cumhuriyet'in ilk yıllarında ülkenin geri kalmışlığı ile kadınların erkeklerden farklı, ikincil bir konumda tanımlanmış olması arasında bir paralellik kurulmuştur. Kadının hem toplumsal hem siyasal alandaki konumu yeniden biçimlendirilmeye ve toplum içi görevleri yeniden tanımlanmıştır.⁵⁴⁸ Kadının da eğitimin tüm kademelerinden geçerek toplumda var olması gerekmektedir. Bu nedenle Mustafa Kemal döneminde de İsmet İnönü döneminde de kadının tüm kademelerdeki eğitimine önem verilmiştir.

⁵⁴⁷ TÜİK, Millî Eğitim Hareketleri (1927-1960), s. 66-67.

⁵⁴⁸ Ayça Gelgeç Bakacak, "Cumhuriyet Dönemi Kadın İmajı Üzerine Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 44, 2009, s. 628.

3. BÖLÜM

3. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA TÜRKİYE’DE KADININ İŞ HAYATINA KATILMASI

İnsanlar binlerce yıl önce avlanarak, doğadaki yiyecekleri toplayarak, giyecek yaparak, yemek pişirerek, çocuk büyütür ve bir ev yaparak sadece hayatta kalmayı başarmak için çalışmıştır. Ücret ya da maaş için çalışmak, İngiltere’de XVIII. yüzyılda Sanayi Devrimi ile başlamıştır. Gelişen sanayi hareketleri ve teknolojiye meydana gelen değişiklikler kadın işgücüne talebi artırmış ve kadının da çalışma hayatına başlamasına neden olmuştur.⁵⁴⁹Kadının Türkiye’de işgücüne katılımı da Sanayi Devrimi ile hız kazanmıştır.⁵⁵⁰

Toplumlar tarihsel süreç içerisinde yaşanan ekonomik, sosyal ve kültürel değişimler sonucunda derinden etkilenmiştir. Kadınlar aile yapılarından başlayarak yaşamının farklı alanlarında etkisini gördüğü bu değişimlerden en fazla etkilenen kesim olmuştur. Hayatları boyunca toplumsal yaşamda ev işleri, çocuk bakımı gibi kendisine atfedilmiş tüm sorumlulukları kadınlar yerine getirmiştir. Değişen dünya ile birlikte yeni statü ve rollerde de yer almışlardır. Kadınların özellikle gelişmemiş toplumlarda yeri, ev işleri ve çocuk bakımından ibaret sayılmıştır. Ülke ve dünya ekonomisinde gerçekleşen hareketlenmeler kadını evinden çıkarıp çalışma hayatında iktisadi faaliyetlerde bulunmasını sağlamıştır.⁵⁵¹

Kadınlar insanların avcılık toplayıcılık dönemlerinden itibaren aile içi iş bölümünün bir parçasıdır. Çeşitli görevler üstlenerek üzerine düşen görevi yerine getirmiş ekonomik hayatın bir üyesi olmuştur. Kadınlar özellikle kırsal alanda tarlada ve evin içinde işgücüne katılmıştır.⁵⁵²

İslamiyet’in kabulüyle birlikte Türk kadınının aile içine çekildiği görülmüştür. İslamiyet’in ilk zamanlarında kadınlar toplum hayatından hemen uzaklaşmamıştır. Kadınlar

⁵⁴⁹ Aylin Gündoğdu, *Kadınların İşgücüne Katılımını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi: Türkiye Uygulaması*, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma İktisadi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ, 2018, s. 3.

⁵⁵⁰ Merve Yılmaz- Yeliz Zoğal, “Kadının İşgücüne Katılımının Tarihsel Gelişimi ve Kadın İstihdamını Etkileyen Faktörler: Türkiye ve Avrupa Örneği”, *Econword*, 2015, İtalya, 2015, s. 8.

⁵⁵¹ Canan Kaya, *Çalışma Yaşamında Kadın İşgücü Sorunları ve Örgütlenme Eğilimleri*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstriyel İlişkileri Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2009, s. 1.

⁵⁵² Şelale Uşen-Meltem Delen, “Eğitilmiş Kadınların Çalışma Hayatına İlişkin Tercihleri: İstanbul Örneği”, *Kamu-İş*, Cilt: 11, Sayı: 4, 2011, s. 132.

eski Türk gelenek ve göreneklerini sürdürmüş; şair, vaiz, öğretmen ve hatta asker olarak varlıklarını bir süre daha devam ettirmişlerdir. Türklerin yerleşik hayata geçmesi İslam kanunlarını da beraberinde getirmiştir. Bir süre sonra kadınlar görmezden gelinmeye başlanmış, eğitim hayatından uzaklaşmış ve toplumsal hayattan soyutlanmıştır.⁵⁵³ Kadınlara uygulanan ilk ayrımcı hareketler XV. yüzyılda Bizans ve İran etkisinde kalınarak harem kurulumuyla başlamıştır.⁵⁵⁴

Osmanlı toplumunda kadının yavaş yavaş ev hayatı içerisinde var olmaya başlaması daha çok şehirli kadınlar için geçerli olmuştur. Osmanlı Devleti'nde şehirli kadınlar eve kapatılıp ev işlerini yerine getirirken, kırsal kesimde yaşayan kadınlar üretim faaliyetlerinde yer almıştır. XVIII. yüzyılda Osmanlı'yı dolaşan seyyahlar, şehirli Türk ailelerinde ev kültürünün gelişmiş olduğunu belirtmişler kadınların genellikle ev işlerini yaptıklarını ve çocuk baktıklarını yazmışlardır. Şehirli kadın evin içinde bir yaşam sürerken, köylü kadın erkeği ile beraber tarım işçisi, üreticisi olmuş ev ekonomisine katkı sunmuştur.⁵⁵⁵

Tanzimat Fermanı (1839) kadının çalışma ve toplumsal hayata katılımında önemli kırılma noktasıdır. Tanzimat Fermanı'yla başlayan süreçte kadın toplumsal hayata özne olarak katılmaya başlamıştır. Kadınlar artık eğitim görmeye ve çalışmaya başlamıştır. Osmanlı da kadın şehirli ve ekonomik düzeyi iyi ise gayrimüslim okullarda veya evde aldıkları eğitim sonrasında çalışma yaşamına katılmıştır. Kadınlar eğer şehirde yaşayıp düşük gelirliliğe sahip şehirlerde kurulan atölye tipi sanayide günde 14–15 saat geçimlik ücretle çalışmıştır. Kadınlar kırsal yörelerde yaşıyorsa ya batılı şirketlere halı dokuyarak ilmek başına para almış ya da yoğun olarak aile içi ücretsiz tarım işçiliği yapmıştır.⁵⁵⁶

XIX. yüzyılda dokuma ve tarım işçiliği dışında çalışma hayatında olan başka kadınlarda vardır. Bakkal, berber, aşçı, basmacı, çilingir, kayıkçı, macuncu, bahçıvan, bozacı, bükücü, çizmeci, çalgıcı, değirmenci, terzi, duvarcı, tülbentçi, dülger, et hamalı, fincancı, keresteci, koltukçu, kuş kafesçisi, kuyumcu, püskülcü, sandalcı, sebzeçi, sütçü,

⁵⁵³ Emel Doğramacı, *a.g.e.*, s. 5.

⁵⁵⁴ Leyla Kırkpınar, *a.g.e.*, s. 76.

⁵⁵⁵ Oya Çitçi, *Kadın Sorunu ve Türkiye'de Kamu Görevlisi Kadınlar*, Ankara, 1982, s. 81.

⁵⁵⁶ Nurcan Önder, "Türkiye'de Kadın İşgücünün Görünümü", *Çalışma Dünyası Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, 2013, s. 38.

şerbetçi, tuğlacı, tütüncü gibi çok farklı mesleklerde çalışmakta olan kadınlara rastlanmıştır. Bu durum kadınların tamamen çalışma hayatından uzak olmadığının bir göstergesidir.⁵⁵⁷

Kadınlara Tanzimat döneminde sınırlı olsa bazı haklar tanınmaya başlanmıştır. Tam olarak kadınlardan bahsedilmese de batılılaşma çabalarının bir uzantısı olarak ticaretle uğraşanların sağladıkları destekle erkeklerde kadınların çalışma hayatında yer alması için uğraşmışlardır. Kapitalist ilişkilerde emeğin özgürleşmesi gerekli olduğu için İstanbul'daki ticaret burjuvazisi bu girişimleri desteklemiştir. Belli eğitim düzeyine gelmiş kadınların işgücüne gereksinim duyulmuştur. Bu dönemde kadınlara ilişkin tek yasal düzenleme 1856 yılında Arazi Kanunnamesi ile yapılmıştır. Kadınlar, bu kanunnameye kadar eğer erkek kardeşi yoksa tapu bedelini ödeyerek babasının arazisinde hak sahibi olabilmiştir.⁵⁵⁸ Yeni düzenleme ile erkek kardeşleri gibi veraset hakkına sahip olmuştur. Bu kanunname ile Osmanlı'da kadınlar; meyve bahçelerinden, bostanlara, evlerden dükkanlara kadar her alanda mülk sahibi olabilme hakkına sahip olmuştur. Kadınlar yatırım da yapmış ve bunun sonucunda ciddi kazançlar elde edebilmiş, resmî olarak büyük miktarda borçlar vermiştir.⁵⁵⁹ Tanzimat dönemi ile kadın eve kapatılmaktan azda olsa kurtulmuş kölelik ve cariyelik yasaklanmıştır.⁵⁶⁰

Tanzimat döneminde eğitim alan kadınlar çalışma hayatında daha fazla yer almaya başlamıştır. İlk olarak sağlık alanında çalışmalar yapılmıştır. 1842 yılında Avrupa'dan getirilen ebe kadınlar Tıbbiyede kurslar vermiştir. Kadınların ebe olarak yetiştirilmeye başlanması, onlara meslek eğitiminin vermesi konusunda önemli bir adımdır. Bu okullardan 1845 yılında ilk Müslüman 10 kız öğrenci mezun olmuştur. 1864 yılında Mithat Paşa'nın Rusçuk'ta açtığı Kız Sanat Okullarında yetişen ve bu okullarda biçki, dikiş, nakış öğrenen kızlar savaşı sırasında ordu için kıyafetler dikmiştir. Yine Mithat Paşa'nın desteği ile 1869 yılında İstanbul'da "Dikimhane" niteliğindeki "Yedikule Kız Sanayi Mektebi" açılması kadınların meslek sahibi ve çalışma hayatına hazır olması açısından diğer önemli bir gelişmedir.⁵⁶¹ Kadınların eğitim alanında aktif olarak çalışmaları, eğitmen olarak yer almaları 1869 yılında kabul edilen 'Maarif-i Umumiye Nizamnamesi' ve 1870 yılında

⁵⁵⁷ Zeynep Altuntaş, *19. yy'ın İlk Yarısında Kadın Terekelerine Göre Osmanlı İktisadi ve İçtimai Hayatı*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Ana Bilim Dalı İslam Tarihi Sanatları Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2004, s. 39.

⁵⁵⁸ Oya Çitçi, *a.g.e.*, s. 84.

⁵⁵⁹ Kadir Yıldırım, *Osmanlı Çalışma Hayatında İşçi Örgütlenmesi ve İşçi Hareketlerinin Gelişimi (1870-1922)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul, 2011, s. 126.

⁵⁶⁰ Oya Çitçi, *a.g.e.*, s. 84.

⁵⁶¹ Ahmet Yılmaz, *a.g.e.*, s. 199.

İstanbul'da açılan Darülmualimat ile başlamıştır. İptidai ve rüştiye kız okullarına kadın öğretmen yetiştirmeyi hedefleyen bu okulun toplumsal değerler açısından önemi de kadınların kadınlar tarafından eğitilmesi düşüncesidir.⁵⁶²

1878 yılında Üsküdar'da, 1879 yılında Aksaray ve Cağaloğlu'nda açılan kız sanayi mekteplerinde yetişen kızlarımız eğitim programlarında yer alan nakış, dikiş, biçki, halı dokuma, makine ile çorap ve fanila örme, aşçılık, tatlıcılık dersleri almışlardır. Almış oldukları bu dersler ile çalışma hayatına katılmışlardır.⁵⁶³ Kız Sanayi Mekteplerine önce öksüz ve yetim kız çocukları kabul edilmiş sonra orta gelirli ailelerin kızları da eğitime dahil olmuşlardır. Kızlar bu okullarda aldıkları eğitim ile önce ailelerinde ve daha sonra kendi kurdukları ailelerde ev ekonomisine maddi anlamda katkı sağlamıştır.⁵⁶⁴

1908 yılında ilan edilen II. Meşrutiyet ile ilk önce fikir açısından sonra uygulamalarla kadınların çalışma hayatına katılmasını artıracak gelişmeler yaşanmıştır. Kadınların çalışmasını hedefleyen birçok basın yayın organları Meşrutiyet döneminde ortaya çıkmıştır. Demet, Kadın, Mehasin, Kadınlar Dünyası, Kadın Bahçesi, Kadınlar Alemi, Kadın Kalbi gibi pek çok gazete ve dergi yayın hayatına başlamış; kadınların hayatın her alanında fazla rol oynaması gerektiği üzerine yazılar yayımlanmıştır.⁵⁶⁵ Bu dönemde kadın hareketleri için atılan bir diğer önemli adımda kadın derneklerinin kurulmuş olmasıdır.⁵⁶⁶

Kadın dernekleri kadınlar için çeşitli iş yerleri açmıştır. Bu işyerleri ile ilgili bilgiler hükümet ile paylaşılmış kadınlara daha fazla yardım yapılması sağlanmıştır. Bunun üzerine hükümet bir düzenleme yapmış; Hereke fabrikasında çalışmaya gelen kadınlar için geçici konaklama yerleri, lojmanlar açmıştır. Kadınların çalışma süreleri düzenlenmiş, yılda bir ay

⁵⁶² Tezer Taşkiran, *a.g.e.*, s. 26.; Darülmualimat'ın ayrıntılı bilgisi için bkz. Sevim Ceylan Dumanoglu-Memet Yetişgin, "Osmanlı Devleti'nde Kadınlara Yönelik Geleneksel Eğitim ve Darülmualimat'ın Açılış Gayeleri", *2. Uluslararası Çağdaş Eğitim Araştırmaları Kongresi*. 2017, s. 191.

⁵⁶³ Serpil Çakır, *a.g.e.*, s. 222.

⁵⁶⁴ Fatma Çerikan, *Osmanlı Devleti'nde Kız Sanayi Mektepleri*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep, 2016, s. 48.

⁵⁶⁵ II. Meşrutiyet döneminde kadın dergileri ve gazeteleri için bkz. Esra Fahriye Poyraz, *II. Meşrutiyet Dönemi Kadın Dergiciliği ve Türk Kadını Dergisi*, İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s. 2.

⁵⁶⁶ Kadir Yıldırım, *a.g.e.*, s. 145. Cemiyetler için bkz. Özge Solmaz, *II. Meşrutiyet Döneminde Kadınlar: İzmir Örneği*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Programı Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2019, s. 15.

ücretli izin hakkı verilmiştir. Ayrıca yoksul kadınlar için işyerleri açılmış, terzilik öğretilmiş ve dışarıya ücretle iş yaptırılmıştır.⁵⁶⁷

Çalışma hayatına katılan kadınların hakları için II. Meşrutiyet'in özgürlük ortamında birçok meslek grubu ücretlerine zam talep etmek, çalışma şartlarını düzeltmek, ücretli izin talep etmek, işgününü kısaltılmak, pazar gününü tatil etmek, gece çalışmalarında çift gündelik yazdırmak için eylemler gerçekleştirmiştir. Bu konular ile ilgili 1908 yılının Ocak ve Şubat aylarında ülke topraklarının çeşitli yerlerinde yirmiden fazla grev yapılmıştır.⁵⁶⁸ İmparatorlukta gerçekleşen örgütlü işçi hareketleri 31 Mart olaylarının çıkmasıyla ilan edilen sıkıyönetim ve Tatil-i İşgal Kanunu'nun (1909) yasaklayıcı maddeleri nedeniyle aksamaya başlamıştır. İşçilerin örgütlenmesi yine de engellenememiştir. 1914 yılına kadar grevler devam etmiş, I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla grevler kesintiye uğramıştır.⁵⁶⁹

II. Meşrutiyet döneminde iktidarı denetleyen İttihat ve Terakki Partisi kendi düşüncesi doğrultusundaki kadın faaliyetlerini desteklemiş bu durum kadının sosyal hayattaki yerini artırmıştır. 1908'de bir grup kadın meclise gidip konuşmaları dinlemiştir. Türk kadını siyasi hayatta da var olma mücadelesi vermiştir.⁵⁷⁰ Sağlık alanında yapılan bir çalışmada 1913 yılında açılan hastabakıcı kurslarıdır.⁵⁷¹ Kadın emeğinin ucuz olması nedeniyle savaşlarda yaşanan işgücü ihtiyacı sonucunda kadın işçi sayısı artmaya başlamıştır.⁵⁷²

1915 yılında çıkarılmış '*İrade-i Seniye*' ile kadınların, devlet dairelerinde çalışma saatleri içinde çarşaflarını çıkartmalarına izin verilmiştir. Erkek nüfusunun büyük bir kısmı I. Dünya Savaşı sırasında çalışmadığı için işgücü açığı kapatılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda 1916 yılında kadınları yapacakları işlere yönlendirmek amacıyla '*Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i Islamiyesi*' kurulmuştur.⁵⁷³ Resmi dairelerde kadınların memur olarak çalışmaları başlamıştır.⁵⁷⁴ Ayrıca kadın sorununa ilişkin düzenlemeler yapıldığı görülmüştür. 1917 yılında kabul edilen Hukuk-i Aile Kararnamesi ile çok kadınla evliliğin

⁵⁶⁷ Yavuz Selim Karakışla, *Osmanlı Hanımları ve Kadın Terziler*, İstanbul, 2014, s. 23.

⁵⁶⁸ Tevfik Çavdar, *Türkiye İşçi Sınıfı Tarihinden Kesitler*, İstanbul, 2005, s. 83-87.

⁵⁶⁹ Nazım Ümit Tol, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde İşçi Hareketlerinin Gelişimi (1923-1946)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı İktisat Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2015, s. 7.

⁵⁷⁰ Şefika Kurnaz, *a.g.e.*, s. 47.

⁵⁷¹ Birsan Gökçe, Türk Kadınının Tarihsel Gelişimi ve Cumhuriyet Kazanımları, *Anıtkabir Dergisi*, Sayı: 37, 2010, s. 13.

⁵⁷² Oya Çitçi, *a.g.e.*, s. 87.

⁵⁷³ Kadir Yıldırım, *a.g.e.*, s. 147.

⁵⁷⁴ Zafer Toprak, *II. Meşrutiyet Dönemi'nde Devlet, Aile ve Feminizm*, Ankara, 1993, s. 4.

önü alınmaya çalışılmış, kadınlar boşanma hakkını elde etmiştir. Aynı yıl İstanbul ve çevresinde ‘*Kadın Birinci Amele Taburu*’ kurulmuştur. Cephe gerisinde hizmet verecek kadınları belirlemek amacıyla İstanbul’da Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi’ne, taşralarda ise Mahalli İdare Meclislerine yetki verilmiştir. Kadın askerlerin günde 8 saat çalışmaları, maaşlı kadın memurların ise ücret veya yevmiyeli işçiler olmak üzere 2 şekilde istihdam edilmeleri öngörülmüştür. I. Dünya Savaşı sona erdiğinde Türk kadınının büyük bir bölümü kırsal kesimde tarımla uğraşmaya, sınırlı sayıda kadın eğitim almaya devam etmiş, işçi kadınlar fabrikalarda çok düşük ücretle çalışmışlardır.⁵⁷⁵

30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Ateşkes Antlaşması’nın kabul edilmesiyle beraber Anadolu’nun dört bir yandan işgali başlamıştır. Bu işgal döneminde kadınların bir bölümü işgallere karşı çıkmak için toplumu bu konuda duyarlılığa davet etmişlerdir. Kadınlar mitingler düzenleyerek haklı seslerini tüm dünyaya duyurmak istemişlerdir. Üsküdar’da yapılan büyük mitingde konuşan Sebahat Hanım “*Biz kadınlar, bu hak cihanında en önde olacağız*” diyerek dinleyenleri etkilemiş, haklılığımızı dile getirmiştir.⁵⁷⁶ Kadınların bir kısmı cephe gerisinde hizmet vermiş, bir kısmı ise işgallere karşı insanları örgütlemeye başlamıştır. Millî Mücadele sona erdiğinde Mustafa Kemal kadınların cephe önünde ve cephe gerisinde yaptığı hiçbir fedakarlığı unutmamış, onlara dünyadaki pek çok kadından önce haklar tanımıştır.⁵⁷⁷

Millî Mücadele sonrasında kadınların çalışması konusunda önemli adımlar atılmıştır. Bu adımlardan biri 1923 yılında yapılan İzmir İktisat Kongresi’dir.⁵⁷⁸ Milli Mücadele sırasında erkek nüfusun azalması sonucunda kadınların çalışma hayatına atılması büyük önem kazanmıştır. Ekonomik koşullar nedeniyle kadınlar çalışmaya devam etmiştir. Kadınların tarlada ve sanayide işçi olarak yer alması kongrede kadınlara özel ilgi gösterilmesine neden olmuştur. Kongreye 1135 delege katılmış, katılanlardan 120-130 kişininin kadın işçi olduğu belirlenmiştir.⁵⁷⁹ İsimleri belirlenebilenlerden; Mücahide Fatma Hanım çiftçi temsilcisi olarak Elif, Emine, Şefika, Münire, Nigâr ve Rukiye Hanımlar işçi temsilcisi olarak kongreye katılmıştır. Delegeler dışında kadın dinleyiciler için 300 kişilik yer ayrılmış ilgi çok artınca sayı 500 kişiye çıkarılmıştır. İktisat Vekili Mahmut Esat Bey, kadınların ilgisinden çok memnun kalmış, konuşmasında dinleyicilere sürekli “*Hanımlar,*

⁵⁷⁵ Oya Çitçi, *a.g.e.*, s. 89.

⁵⁷⁶ Leyla Kırkpınar, *a.g.e.*, s. 126.

⁵⁷⁷ Şefika Kurnaz, *a.g.e.*, s. 114.

⁵⁷⁸ Korkut Boratav, *Türkiye’de Devletçilik*, Ankara, 2006, s. 41-42.

⁵⁷⁹ Mehmet Şehmuz Güzel, “İzmir İktisat Kongresi’nde Kadınlar”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 5, s. 1194.

Efendiler'' diye söz etmiştir.⁵⁸⁰ Bu konuşma ile kadın erkeğe eşitlenmiş ve kadın ilk kez kamu hayatına gerçek anlamda katılmıştır.⁵⁸¹

İzmir İktisat Kongresine katılacak işçiler “*İşçi Grubu*” olarak davet edilmiş ve toplantıda işçilerin çalışma hayatına ilişkin birçok istekleri olmuştur.⁵⁸² Çalışanlara amele yerine işçi denmesi; sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi, sendika kurma hakkının tanınması; çalışma müddetlerinin 8 saat olarak kabulü, doğum ve hamilelik izinleri; askeri ücret, hafta tatili, resmi ve hafta tatillerinde ücret ödenmesi; hastalık izni, ücretli yıllık izin; emeklilik hakları, iş teftişi ve işçi çocuklarının eğitimi, “*İşçi Grubu*” nun ileri sürülen istekleri olarak söylenmiştir. Ayrıca kadın işçilere temsilcilik hakkı tanınmıştır. İşçilerin bu kongrede temsil edilmeleri de oldukça önemli bir gelişmedir.⁵⁸³ İzmir İktisat Kongresinde Misak-ı İktisadi kabul edilmiş milli bir ekonominin kurulması hedeflenmiştir.⁵⁸⁴ Kongrede alınan kararlara paralel olarak 1924-1925 İş Yasası Tasarısı da TBMM’de görüşülmüş ve işçi-işveren ilişkilerine genel bir yasal çerçeve çizilmiştir.⁵⁸⁵

Cumhuriyetin ilanından sonra çalışma hayatını etkileyen ilk kanuni düzenleme 1924 Anayasası ile olmuştur. Anayasanın 70. maddesi şöyle düzenlenmiştir: ‘*Kişi dokunulmazlığı, vicdan, düşünme, söz, yayım, yolculuk, bağıt, çalışma, mülk, edinme, malını ve hakkını kullanma, toplanma, dernek kurma, ortaklık kurma hakları ve hürriyetleri Türklerin tabi haklarıdır*’.⁵⁸⁶ Bu madde ile çalışma hakkı ilk defa 1924 Anayasasına girmiştir. Çalışma hayatı için fazla bir önem teşkil etmeyen bu madde, çalışma hayatının kanuni düzenlemelerinin başlangıcı olması bakımından oldukça önemlidir. 2 Ocak 1924 tarihli “*Hafta Tatili Kanunu*” çalışma yaşamını doğrudan etkileyen hafta tatilini belirleyen ilk kanun olmuştur.⁵⁸⁷ Bu kanunla çalışanlara haftada bir gün tatil yapabilme hakkı verilmiştir. Bu kanun bütün çalışanları kapsadığı için oldukça önemli bir kanundur. Böylece kabul edilen bu kanunlarla çalışma hayatı düzenlenmeye başlamıştır.⁵⁸⁸

⁵⁸⁰ Yasemin Tümen Erdem-Halime Yiğit, *Bacıyan-ı Rum’dan Günümüz Türk Kadınının İktisadi Hayattaki Yeri*, İstanbul, 2010, s. 161.

⁵⁸¹ Zeki Hafizoğulları, *a.g.e.*, s. 309.

⁵⁸² İsteklerin ayrıntısı için bkz. Tevfik Çavdar, *a.g.e.*, s. 108.

⁵⁸³ Önder Deniz, Cumhuriyet Dönemi Çalışma Hayatı, *ÇTTAD*, Cilt: 6, Sayı: 15, 2007, s. 139.

⁵⁸⁴ Onur Yerlitaş, *Osmanlıdan Cumhuriyete Sümerbank Beykoz Deri Kundura Fabrikası*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı İktisat Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2003, s. 59.

⁵⁸⁵ Mesut Gülmez, *Türkiye’de Çalışma İlişkileri (1936 Öncesi)*, Ankara, 1983, s. 208.

⁵⁸⁶ Bülent Tanör, *a.g.e.*, s. 237.

⁵⁸⁷ Resmî Gazete, 21 Ocak 1924.

⁵⁸⁸ Önder Deniz, *a.g.e.*, s. 139.

Cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra kadın hakları konusunda atılan diğer önemli bir adımda 17 Şubat 1926 tarihinde kabul edilen Medeni Kanun'dur. Bu kanunla birlikte erkeğin birden fazla kadınla evliliği yasaklanmış, böylece aile içi ilişkilere düzen ve huzur kazandırılmıştır. Kadın miras ve evlenme hukukunda erkekle eşit hale getirilmiş, medeni nikah şart koşularak evlilik yaşamı süresinde ve sonrasında kadın ekonomik ve hukuksal olarak güvence altına alınmıştır. Ayrıca kadınların ülke ekonomisinde eşit şartlarda yer almalarının yolu açılmıştır.⁵⁸⁹

Medeni Kanun ve 22 Nisan 1926 tarihinde yayınlanan Borçlar Kanunu ile ülkedeki çalışma hayatını düzenleme yoluna gidilmiş ve bu 2 kanun ileride çıkarılacak iş kanunlarını etkilemiştir. Medeni Kanun ile dernekler konusunda düzenlemeler yapılmış ve serbest kuruluş ilkesi getirilmiştir. İşçiyi korumak amacıyla yönelik düzenlemeler yapılmıştır. İşveren işçinin sağlığını korumak zorundadır. Kendi isteği dışında kısa bir süre işine gelmeyen işçiye ücret ödenmesi, işçiye avans verilmesi, işçinin zorunlu ücretinden alacağının kesilmemesi, belirlenen gün ve saatlerde işçinin dinlenmesine izni verilmesi gibi işçiyi koruyucu önlemler alınmıştır. Bu kanun daha sonra çıkarılacak iş kanunlarına temel teşkil etmiştir.⁵⁹⁰ Borçlar Kanunu'nda hizmet sözleşmesi bölümünde çıraklarla ilgili düzenlemelere yer verilmiştir. Fakat kanunun çırakları korumadığı görülmektedir. Bunun nedeni de kanunun bireyci ve liberal görüşlere dayanmasıdır. Çırak, kalfa, usta ilişkisini düzenleyen başka bir kanun olmamıştır. Kanuna göre usta, çırağına sanatını öğretmek zorundadır.⁵⁹¹

1926 yılında çıkan Medeni Kanun'da kadın, öncelikle anne ve eş olarak değerlendirilmiştir. Bu kanunun kadın erkek ilişkileri açısından ataerkil bir tutum yansıttığı görülmektedir. Bu kanuna göre ailenin reisi erkektir, kadının kocasının seçtiği yerde oturmak zorundadır. Erkek ayrıca karısına, çocuklarına bakmak zorundadır ve kadında evin geçimiyle ilgilenmek durumundadır. Kanunun 159. maddesine göre; kadının çalışması kocasının iznine bağlıdır. Eğer kocası izin vermezse mahkemeye gidip çalışmasının '*aillesinin menfaati icabı*' olduğunu kanıtlarsa kadın çalışma izni alabilmiştir. 1926 yılında

⁵⁸⁹ Ali Sarıkoyuncu, "Cumhuriyetin 75. Yılında Tarihsel Süreç İçinde Türk Kadının Dünü ve Bugünü", *ATAM*, Cilt: 15, Sayı: 43, 1999, s. 36.; Bahar Arabacı, *Çalışan Kadınların Cinsiyet Ayrımcılığına Yönelik Algıları: Bursa Dokuma Sanayi Örneği*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2012, s. 41.

⁵⁹⁰ Ahmet Makal, *Türkiye'de Tek Parti Döneminde Çalışma İlişkileri 1920-1946*, Ankara, 1999, s. 336-337.

⁵⁹¹ Saliha Yavuz, *Çalışma Hayatındaki Çalışan Çocuklar ve Dokumacılık Sanayinde Çalışan Kız Çocuklarının Sosyo-Ekonomik Sorunları*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2004, s. 94.

788 sayılı Memurin Kanunu'nun⁵⁹² kabul edilmesi kadınların çalışma hayatı açısından büyük önem arz etmektedir. Bu kanunun 6. maddesi ile kadının çalışması yasal dayanağa kavuşmuştur. Aslında bu kanunun çıkma nedeninin insan gücünün azlığından olduğu söylenmektedir. Bu kanunla birlikte evli kadın, kocasının izni ile yönetimin de uygun gördüğü alanda çalışabilmiştir.⁵⁹³ 1927 yılında 1108 sayılı kanunla memur maaş düzenlemesi gerçekleştirilmiştir. Bu kanunla memurların maaşlarının ödenme ve kesilme şartları belirlenmiştir.⁵⁹⁴

Yine 1927 yılında Sinop'ta açılan kibrit fabrikasında birçok kadın işçinin çalıştırıldığı görülmüştür. Konuyla ilgili bu fabrikada kadınların düşük ücretle çalıştırılması gündeme gelmiştir. Dönemin gazetelerinde konuyla ilgili yazılar yayınlanmıştır. Bunlardan bir tanesi de Sabiha Sertel Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan 5 Kasım 1927 tarihli “*Kadınlık aleminde olup bitenler*” başlıklı bir yazıdır. Bu yazıda Sertel özellikle kadın işçilerin fabrikalarda çalıştırılmasının tercih edilmesinin nedenini düşük ücret verilip verilmemesiyle ilgili olup olmadığını tartışmaktadır. Sertel yazısında çalışma hayatına kadının katılmasının olumlu ve olumsuz taraflarını yazmıştır. “*Fabrika iktisadi hayatta bir merhale, medeni hayatta bir dönüm noktası olmuştur. Ancak o kadar çok erkek iş bulamazken, neden kadınlar çalıştırılmak istenmektedir. Kadının daha düşük ücret alacak olması bunun sebebi olabilir mi?*” yazdıktan sonra “*...kadının yaşadığı olumsuzluklara rağmen hakkını öğreneceğini belirtmiş her şeye rağmen kadının çalışması olumludur*” diyerek düşüncelerini dile getirmiştir.⁵⁹⁵

Dönemin ekonomik politikaları uyarınca çalışma hayatında özel girişimcilik desteklenmiştir. Aynı yıl 1055 sayılı “*Teşvik-i Sanayi Kanunu*” çıkarılmıştır.⁵⁹⁶ Bu kanunla birlikte özel teşebbüse dayalı sanayileşme modeli gerçekleştirilmeye çalışılmaya başlamıştır. Sanayi alanında gelişmelerin desteklenmesi ve gelişmesi için 1933 yılından itibaren de adımlar atılmaya başlamıştır.⁵⁹⁷ Bu adımlara uygun olarak ondan fazla büyük fabrikanın temelleri atılmış ve kısa sürede fabrikalar üretim yapmaya hazır hale gelmiştir.⁵⁹⁸

⁵⁹² Günay Yıldız, “Gelişimi Üzerinden İşlevsel Bir Kamu Personel Rejimi”, *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi (ÇOMÜ) Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 4, 2017, s. 39.

⁵⁹³ Oya Çitçi, *a.g.e.*, s. 91.

⁵⁹⁴ Günay Yıldız, *a.g.e.*, s. 39.

⁵⁹⁵ Mutlu Kaya-Cevdet Yılmaz, Sanayide Yer Seçimini Etkileyen Faktörlere Bir Örnek; Türkiye Kibrit İnhisarı ve Sinop Kibrit Fabrikası, *Doğu Coğrafya Dergisi*-35, 2016, s. 118.

⁵⁹⁶ Teşvik-i Sanayi Kanunundan yararlanan imalat sanayii işyeri 1932'de 2.240 işletmedir. Bunların 440 tanesi 1923-1927 yılları arasında açılmıştır. Yahya Tezel, *a.g.e.*, s. 464.

⁵⁹⁷ *Cumhuriyet*, 17 Aralık 1933.

⁵⁹⁸ Korkut Boratav, *a.g.e.*, s. 68.

Fabrikaların kurulmasıyla bölgenin nüfusu artmış ve kentleşmeyi de beraberinde getirmiştir. Özellikle çalışma hayatına katılan kadın ve çocuk işçilerin sağlıkları önem kazanmaya başlamıştır.⁵⁹⁹

Fabrikalarda çalışan işçilerin sağlığı için 1930 yılında “*Hıfzısıhha Kanunu*” çıkarılmıştır. Bu kanun ile sağlık ve çalışma ilişkilerine yönelik düzenlemeler yapılmıştır.⁶⁰⁰ Halk sağlığını koruyucu önlemler bu kanun ile sağlanmıştır. Bu kanun çalışanlara koruyucu önlemler getirmekte, bazı alt işgücü gruplarının daha çok çocuk ve kadınların korunması amacıyla yönelik olmuştur. Kadınlara doğum öncesi ve sonrası üçer hafta izin verilmiştir. Ancak izin sırasında ücretin ödenmesi konusunda düzenleme yapılmamıştır. 12 yaşından küçük çocukların maden ve sanayide, 12-16 yaş çocukların gece çalıştırılmaması, çalışma saatinin 8 saatten fazla olmaması kanun maddeleri arasında yer almıştır. Aynı kanunla kadın ve çocukların dışında diğer çalışanlar içinde gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Bu konuda gece çalışmalarının 8 saati geçmemesi, yeraltında çalışanların günde 8 saatten fazla çalışmaması, iş yerlerinin işçi sağlığı ve güvenliğine uygun şekilde hazırlanması kanun maddeleri yer almıştır. 50’den fazla kişinin çalıştığı yerlerde sağlık kontrollerinin işverenler tarafından yaptırılması mecburi hale getirilmiştir. 100-500 arası işçi çalıştıran yerlerde tıbbi bakım yerleri olmak zorundadır. Çalışanlar için koruyucu düzenlemeler yapan bu kanun denetleme örgütü kurulmadığı için çok faydalı olamamıştır.⁶⁰¹

Çalışanların, çalışma saatleri ile ilgili yapılan ikinci çalışmada tatil günlerinin belirlenmesi için 1935 yılında kabul edilen 2739 sayılı⁶⁰² “*Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanun*” u olmuştur. Hafta tatili cuma gününden pazar gününe alınmış, dinlenme süresi cumartesi günü saat 13.00’te başlayarak pazartesi sabahına kadar uzatılmıştır. 35 saatlik dinlenme süresi o dönem oldukça uzun bir süredir ve az sayıda ülkede uygulandığından bu düzenlemenin dönemine göre ileri bir sosyal politika uygulaması olduğu düşünülmektedir.⁶⁰³

Kadınlarla birlikte tüm işçilerin iş sağlığı ve güvenliği 8 Haziran 1936 tarihinde kabul edilen 3008 sayılı kanuna göre güvence altına alınmış ve işçilerin sosyal güvenliğinin

⁵⁹⁹ Senem Zeybekoğlu, *Erken Cumhuriyet Dönemi Sanayi Komplekslerinin Mekânsal Analizi*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2002, s. 32.

⁶⁰⁰ Müslim Demir, “Umumi Hıfzısıhha Kanunu Üzerine Bir İnceleme”, *Çalışma ve Toplum*, Sayı: 62, 2019, s. 2026.

⁶⁰¹ Ahmet Makal, *a.g.e.*, s. 343-344.

⁶⁰² Resmî Gazete, 1 Haziran 1935.

⁶⁰³ Çiğdem Pınar - Ata Sevim, *a.g.e.*, s. 11.

de temelleri atılmıştır. Aynı kanun ile iş ve işçinin tanımı da yapılmıştır.⁶⁰⁴ Bu kanunun 25. maddesi kadın işçilerin doğum izin şartlarını söylemiş, 49. maddesi kadın ve çocukların madenlerde çalışmaması, 50. maddesi kadın ve çocukların gece çalıştırılmaması, 58. maddesi kadın ve çocukların ağır işlerde çalıştırılmaması, 61. maddesi ise bebek sahibi anneler için kreş açılması gerektiğini belirtmektedir.⁶⁰⁵ Ancak bu kanunda ücret eşitliği konusunda bir düzenleme yapılmamıştır.⁶⁰⁶ İşçilerin bu kanuna göre haftalık çalışma süresi 48 saat, en düşük çalışma yaşı 12 olarak belirlenmiştir.⁶⁰⁷ Ayrıca sendika kurmak, toplu pazarlık, grev ve lokavt hakları bu kanun maddesi ile yasaklanmış, yine aynı kanun maddesi ile toplu iş uyuşmazlıklarında zorunlu olarak anlaşma sistemi benimsenmiştir.⁶⁰⁸

1940 yılında kabul edilen “*Milli Koruma Kanunu*” ile Bakanlar Kuruluna geniş yetkiler verilmiştir.⁶⁰⁹ Savaşın olağanüstü koşulları nedeniyle işçilerin kazandığı haklar bazı değişikliklere uğramıştır. Milli Koruma Kanunu ile çalışma süreleri artırılmış, tatiller sınırlandırılmış, kadınların ve çocukların işgücü olarak çalışması için daha önce kabul edilen koruyucu ve işçiyi koruyan hükümler bir süreliğine askıya alınmıştır. İşletmelerin, üretiminin devamı sağlanmıştır.⁶¹⁰ 1939-1945 yılları arasında Maliye Bakanlığı el dokumacılığını yaygınlaştırmak için kurslar açmıştır.⁶¹¹ II. Dünya Savaşı’nın neden olduğu olumsuz koşullar Türkiye’nin sanayileşme ve üretim hızını düşürmüştür. Devlet yöneticileri “*savaş ekonomisi politikası*” uygulamış, ekonomik alanda tedbirler almaya başlamıştır.⁶¹² 1940-1945 yılları arasında Türkiye’de sanayi üretimi %5.5’e gerilemiştir.⁶¹³

⁶⁰⁴ Resmî Gazete, 15 Haziran 1936. ‘*Bir iş akdi dolayış ile başka bir şahsın işyerinde bedenen veyahut bedenen ve fikren çalışan kimseye işçi*’ denir. ‘*Bir iş akdi dolayısı ile kendi işyerinde, başka bir kimseyi bedenen veyahut bedenen ve fikren çalıştıran şahsa işveren*’ denir.

⁶⁰⁵ Resmî Gazete, 15 Haziran 1936.

⁶⁰⁶ Radiye Çakmak, *Kadın İşgücü ve Yönetim Kadrolarında Kadın İstihdamı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2001, s. 47.

⁶⁰⁷ Ahmet Makal- Gülay Toksöz, *Geçmişten Günümüze Kadın Emegi*, Ankara, 2015, s. 53.

⁶⁰⁸ Gülsüm Tütüncü Esmer, *Türkiye ve İngiltere’de Sendikacılığın Gelişimi (1945-1980): Karşılaştırmalı Bir İnceleme*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Karşılaştırmalı Tarih Programı Doktora Tezi, İzmir, 2003, s. 75.

⁶⁰⁹ Yahya Tezel, *a.g.e.*, s. 259.

⁶¹⁰ Çiğdem Pınar Ata Sevim, *a.g.e.*, s. 14.

⁶¹¹ Birsen Yavuz, *Türkiye Tarımında Pamuğun Yeri ve Önemi (1923-1950)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2001, s. 142.

⁶¹² Hüsnü Özlü, *II. Dünya Savaşından Günümüze Türkiye’de Savunma Sanayii’nin Gelişimi (1939-1990)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, İzmir, 2006, s. 8.

⁶¹³ Oğuzhan Küçükdemirkol, *II. Dünya Savaşı Ertesi Değişen Sanayi Politikaları ve 1951 Sanayi Kongresi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı İktisat Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006, s. 18.

Savaşın sona ermesiyle birlikte iktisadi alanda ilk olarak 1945 yılında sigorta kanunu niteliğinde olan ‘iş kazaları ile meslek hastalıkları ve analık sigortası kanunu’ çıkmıştır.⁶¹⁴ Aynı yıl Çalışma Bakanlığı ve İşçi Sigortaları Kurumu da kurulmuştur. Kadın işçilere analık durumunda sosyal güvence hakkı verilmiştir. Bu kanunlar sayesinde kadınların iş hayatındaki hakları korunabilmiştir. 1946 yılında, 1938 tarihli ‘‘Cemiyetler Kanunu’’ değiştirilmiş siyasal partilerin ve sınıf esasına dayanan cemiyetlerin, sendikaların kurulması mümkün hale getirilmiştir.⁶¹⁵ İş ve İşçi Bulma Kurumu 1946 yılında kurulmuş ve 1947 yılında işçi ve işveren sendikalarının kuruluş ve faaliyetlerini düzenleyen, 5018 sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun çıkarılmıştır.⁶¹⁶ Çalışma Bakanlığı tarafından 1946 yılında ‘Çalışma Bakanlığı İlk Yılı ve Hedefleri’ başlıklı yayında, kadın emeğinin her geçen gün arttığı, bu durumdan daha fazla yararlanmasının yollarının düşünülmesi gerektiği, annelik duygusunun çok önemli olduğu ve bu nedenle çalışan kadınlar için kreş açılması planlanmıştır. Sonuç olarak bu yayın ile kadının hem çalışma yaşamında var olması hem de anne olması teşvik edilmiştir. Anne olan kadını çalışma hayatına katmanın yolu, iş yerine açılacak kreşler aracılığıyla olur diye düşünülmüş ve kreş yapımına ağırlık verilmiştir.⁶¹⁷ 1950 yılında ise kabul edilen 7420 sayılı ve ‘İş Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun’’ u ile ücretin cinsiyete göre farklılaştırılmayacağına dair yasa yürürlüğe girmiştir.⁶¹⁸ Bu yasanın yürürlüğe girmesiyle kadın ve erkek işçiler aynı verimle çalışmakta iken yalnızca cinsiyetlerinden ötürü farkı ücret alamayacakları yasal hale getirilmiştir.⁶¹⁹

Erkek yaşam alanı içinde aktif olarak üretime katırken kadın; çocuk doğurmak, çocuklarını sağlıklı büyütmek ve evinin düzenini korumak görevini üstlenmiştir. Yani kadın annelik rolünden dolayı çalışma hayatında geri de kalmıştır. Kadın, Sanayi Devrimi ile yeni ve ucuz işgücüne ihtiyaç duyulması nedeniyle ücret karşılığı çalışma hayatına katılmıştır. Çalışma hayatına kadının katılmasının bir diğer nedeni de savaşlardır. Cepheye giden

⁶¹⁴ Resmî Gazete, 16 Temmuz 1945.

⁶¹⁵ Gülsüm Tütüncü Tuncer, *a.g.e.*, s. 75.

⁶¹⁶ Resmî Gazete, 26 Şubat 1947.

⁶¹⁷ Ahmet Makal-Gülay Toksöz, *a.g.e.* s. 57. 1943 yılında İstanbul’da 23.269 kadın işçi olduğu sadece bu kadınlar için 18 kreşe ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir.

⁶¹⁸ Resmî Gazete, 31 Ocak 1950.

⁶¹⁹ Ahmet Makal, *Cumhuriyetin 80. Yılında Türkiye’de Çalışma İlişkileri*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Gelişme ve Toplum Araştırmaları Merkezi Tartışma Metinleri, No: 62, 2003, s. 6.

erkeğin ardından kadın işgücüne girmiştir. Kadın emeği ev dışına çıkınca tarlaya, atölyeye ve fabrikalara çekilmiştir. Dokuma, gıda, içki ve tütün fabrikasında çalışmaya başlamıştır.⁶²⁰

Sonuçta, kadının Türkiye’de işgücüne katılım oranları erkeklere göre daha düşük kalmıştır. Bunun nedeni ev dışında çalışmanın, eve ekmek götürmenin, evi geçindirmenin tek sorumlusunun erkek olarak algılanmasıdır. Kadının çalışma hayatına katılma oranı erkeklere oranla az olsa da 1927 yılından 1950 yılına kadar artış göstermiştir. Kadınların 1927-1950 yılları arası işgücüne katılım oranları şöyledir.

Tablo 3.1. 1927-1945 Yılları Arası Cinsiyete Göre Çalışan Nüfusun Dağılımı⁶²¹

Yıllar	15 ve Daha Yukarı Yaştaki Nüfus		Ekonomik Açıdan Çalışan Nüfus		Çalışan Nüfus Oranları %	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
1927	4.853.703	3.976.392	1.703.482	3.273.320	35.10	82.32
1935	5.050.036	4.445.389	2.908.760	4.063.615	57.60	91.41
1940	4.411.891	4.905.733	3.199.843	4.674.666	59.13	95.29
1945	5.842.434	5.526.477	4.189.066	4.934.142	71.70	89.28

1927-1950 yılları arasında işgücüne katılım oranları incelendiğinde kadının işgücüne katılımının yıllar itibariyle arttığı görülmektedir. 1927 sayımında kadınlar hakkında cinsiyet bilgileri öğrenilmiş, mesleksiz ve mesleği bilinmeyen kadınların sayısının oranının yüksek olduğu görülmüştür. Özellikle 1940-1945 yılları arasında kadının işgücüne katılımının 1927 ve 1935 yıllarına göre daha fazla arttığı, buna karşı erkeklerin işgücüne katılımının aynı kaldığı anlaşılmaktadır. Kadın özellikle savaş döneminde evine ve ülkesine katkı sunmak için çalışma hayatına daha fazla katılmış, erkek işgücünün yerine geçmiştir. Erkekler, savaş bittikten sonra işgücüne tekrar katılmış bu da katılım oranlarını artırmıştır.

Erkeklerin işgücüne katılım oranı geleneksel yapıdan dolayı her dönem fazla olmuştur. Türkiye’de köylü nüfus fazla olduğu, genellikle geçim kaynağı olarak tarım faaliyetleri yapıldığı için erkeklerin yaptıkları işlerde tarım ile ilgilidir. Köylü toprak düzeninin bozukluğu yüzünden ortakçı, maraba, yarıcı gibi görevler üstlenerek geçimlik tarım yapmıştır. Köylü başka bir gelir kaynağı olmadığı için ve toplumsal sınıf olarak

⁶²⁰ Merve Yılmaz- Yeliz Zoğal, *a.g.e.*, s. 9.; Erdem Cam, Türk İstihdam Politikasında Çalışan Kadınlar ve Uygulanan Politikalar, *Çelik İş Sendikası Aylık Yayın Organı*, Yıl: 3, Sayı: 11, Mart 2003, s. 4.

⁶²¹ Mine Tan, *Kadın Ekonomik Yaşamı ve Eğitimi*, Ankara, 1979, s. 84. 1927 sayımında erler ve yedek subaylarla birlikte tüm ordu üyelerinin mesleksiz olarak yazılıp çalışan nüfus dışında bırakılmış, 1935 ve 1940 sayımlarında bu kişiler çalışan nüfus içinde hesaplanmıştır.

geçebileceği başka bir sınıf da bulunmadığından tarım alanında çalışmak zorunda kalmıştır.⁶²²

3.1. Tarım

Canlılar her dönemde yaşamlarını sürdürebilmek için besleme ve gıdaya ihtiyaç duymuşlardır. Bu ihtiyacın karşılanmasında da büyük yük kadınlara yüklenmiştir. Gıdaya erişmek ve beslenme işleri için aile içinde iş bölümü yapılmış toplumsal ilişkiler şekillenmiştir. Tarımsal faaliyetler yerleşik hayat ile başlamış ve bu faaliyetlerin tüm aşamalarında kadınlar görev almıştır. Tarım faaliyetlerinde kadın, ücretsiz işgücü⁶²³ olduğu için güvencesiz olarak uzun yıllardır çalışmaktadır. Kadının aile ekonomisine yardımcı olmak adına ücretsiz tarım faaliyetlerinde çalıştırılmasına ev işi olarak bakılmış gerçek anlamda üretim olarak değerlendirilmemiştir.⁶²⁴ Kadının tarımda daha fazla çalıştırılmasının bir diğer nedeni de eğitimlerinin yetersiz olmasıdır.⁶²⁵

1912-1913 yıllarında Balkan Savaşları gerçekleşmiş ve ardından 1914 yılında I. Dünya Savaşı başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin savaşa katılması erkek işgücünü azaltmış ve bu açığı kapatmak için kadın, işgücü piyasasına katılmıştır.⁶²⁶ Ayrıca savaşların sonucunda çocuk ölümleri artmış, aileler parçalanmış, savaşların yaşandığı bölgelerden gelen göçler ile işsizlik yükselmiştir. Ülke kaynakları askeriye ayrılmış ancak uzun savaşlar sonunda elde var olan kaynaklarda tükenmiştir.⁶²⁷ Ülke kaynaklarının azalması sorunun düzeltmek için Osmanlı Devleti, 17 Ekim 1914 tarihinde bir düzenleme yayınlamıştır. Bu düzenleme ile köylüye toprağı ekme zorunluluğı getirilmiş, kırsal alanda 16-20 yaş arası ve 45 yaş üstü olup askerlikle ilişkisi olmayanların, buldukları köyün tarlalarını ekip sürme görevi verilmiştir. 18 Eylül 1916 tarihinde Ziraat Heyeti oluşturulmuş bu heyetin kontrolünde çalışmalar yapılmıştır. 2 Nisan 1917 tarihinde daha da ağır bir düzenleme yapılmış çiftçiye belli oranda toprağı ekme ve belli bir oranda toprağı nadasa bırakma zorunluluğı

⁶²² Zühal Turhanogulları, *Türkiye'de Tarımda Çalışanların Sosyal Güvenliğı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2003, s. 38.

⁶²³ Birsen Gökçe, "Türk Kadını ve Çağdaşlaşma", s. 37.

⁶²⁴ Esin Candan-Semiha Özalp Günel, "Tarımda Kadın Emeğı", *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 2013, s. 93.

⁶²⁵ Tülin Dalkıranoglu, *Çalışma Yaşamında Kadın İşgücü ve Cinsiyet Ayrımcılığı: Konaklama İşletmelerinde Bir Uygulama*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm ve Otel İşletmeciliğı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2006, s. 12.

⁶²⁶ Ümit Yurtoğlu, *1923-1960 Yılları Arası Hükümet ve Siyasal Parti Programlarında Tarım*, Yozgat Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Yozgat, 2018, s. 1.

⁶²⁷ Ali Coşkun, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Ekonomisi", *Atatürkçü Düşünce Dergisi*, Sayı: 4, 2013, s. 72.

getirilmiştir. Ayrıca köylü, fakir ve askerde olan çiftçilerinde toprağını ekmek zorunda kalmıştır. Köylerde kalan erkeklere tarla işlerinde kadınlar yardımcı olmuştur.⁶²⁸

Millî Mücadele yıllarında da tarıma yönelik zorunluluklar devam etmiştir. 9 Ekim 1921 tarihinde yayınlanan 1116 sayılı Kanunla⁶²⁹; tarlaların ekilmesi, askerde olanların tarlalarında çalışması gibi kurallar getirilmiştir. Ancak Millî Mücadele sırasında tarım programı tam olarak uygulanamamıştır.⁶³⁰ Tarım üretiminden daha verimli sonuçların alınması ve tarımın ülke ekonomisine katkısının daha fazla nasıl sağlayacağını kararlarının alınacağı İzmir İktisat Kongresi 1923 yılında toplanmıştır.⁶³¹ Aşar vergisinin kaldırılması, tütün ekiminin serbest bırakılması, tarımsal kredilerin düzene koyulması gibi köylüleri ilgilendiren kararlar alınmıştır.⁶³² Tarım alanında kararlar alınmasının en önemli nedeni bu dönemde nüfusun %76'sının köylerde yaşaması ve %80'ninin de geçimini tarıma dayalı faaliyetlerde sürdürmesidir.⁶³³

1927 yılında Türkiye'de nüfus sayımı yapılmış ülke nüfusunun 13.648.270 kişi olduğu belirlenmiştir. 28.439 tarım ile ilgili işyeri ve bu işyerlerinde çalışan 110.480 kişi bulunmaktadır.⁶³⁴ Ali Asgar Eren'e göre çiftçi sayısı 4.368.061 kişidir.⁶³⁵ Bu dönemde nüfusun 10.347.224'ü yani %75.8'i köyde yaşamaktadır. Ömer Celal Sarc, ise nüfusun %82'sinin tarım alanında çalıştığını söylemektedir.⁶³⁶ Bu oran, tarım sektörünün Cumhuriyet'in ilk yıllarında ülke ekonomisindeki yerinin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.⁶³⁷

1927 yılında 1.703.482 çalışan kadından 1.638.087 kadın tarım kesiminde çalışmaktadır. 1935 yılından 1950 yılına kadar geçen sürede çalışan kadınlar içinde köyde

⁶²⁸ Mehmet Aykanat, *1923-1938 Döneminde Türk Tarım Politikası*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007, s. 10.

⁶²⁹ Alptekin Müderissoğlu, *Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları*, Ankara, 1990, s. 492.

⁶³⁰ Ümit Yurtoğlu, *a.g.e.*, s. 5.

⁶³¹ Murat Koçtürk-Meryem Gölalan, "1923-1950 Türkiye Ekonomisinin Yapısal Analizi", *Üçüncü Sektör Kooperatifçilik*, 2010, s. 52.

⁶³² Mehmet Kayıran-Selami Saygın, "İzmir İktisat Kongresi", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 5, 2019, s. 47.

⁶³³ Kasım Kaya-Gönül Sevinç-Veyssel Asoğlu-Reşit Sevinç, "Cumhuriyet Dönemi (1923-1950) Tarım Sektöründeki Gelişmelerin Günümüz Kırsal Kalkınma Anlayışı ile Karşılaştırılması", *Kamu-İş*, Cilt: 14, Sayı: 1, 2015, s. 65.

⁶³⁴ Murat Güngül, *Cumhuriyet Döneminde Sanayileşmede Model Arayışları: İktisadi ve Siyasi Dönüşümlerin Etkileri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı İktisat Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2015, s. 8.

⁶³⁵ Ali Asgar Eren, *a.g.e.*, s. 116.

⁶³⁶ Ömer Celal Sarc, "50 Yıllık Cumhuriyet Döneminde Ekonomik ve Sosyal Bünyedeki Başlıca Değişmeler", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 30, Sayı: 1-4, 1970, s. 6.

⁶³⁷ Esin Candan-Semiha Özalp Günel, *a.g.e.*, s. 94.

çalışan kadın sayısı şu şekilde değişmiştir: 1935 yılında 2.908.760 çalışan kadından 2.734.025 kadın, 1940 yılında 3.199.843 çalışan kadından 3.049.199 kadın, 1945 yılında 4.189.066 çalışan kadından 4.057.570 kadın, 1950 yılında 4.466.595 çalışan kadından 4.580.653 kadın köyde çalışmaktadır. II. Dünya Savaşı yıllarında erkek iş gücü eksikliği kadınların iş gücüne katılmasıyla kapatılmıştır. Erkeğin askere çağrılması kadınların iş yaşamına katılmasına neden olmuş, tarımda çalışan erkeklerin sayısı yıllar itibariyle azalmaya başlamıştır. 1940 yılında tarımda çalışan erkek işçilerin oranı %68,4 iken, 1945 yılında bu oran %59,8'e gerilemiştir.⁶³⁸

Nüfusun büyük bir bölümü köyde yaşadığı için insanların geçim kaynaklarının büyük bir bölümü tarım ürünlerinden karşılanmıştır. II. Dünya Savaşı yıllarında da tarım büyük önem kazanmış savaş koşullarının el verdiği ölçüde hükümet tarafından desteklenmiştir. Üretim sahasında savaş nedeniyle insan gücü azalınca devlet kadınları emek piyasasına katmıştır.⁶³⁹

Kadının, II. Dünya Savaşı döneminde tarım sektöründe erkek işgücünün yerine çalışması ile üretim faaliyetleri devam etmiştir. Gayri Safi Milli Hasıla'da (GSMH) tarım sektörünün üretim faaliyet kolları içindeki yeri II. Dünya Savaşı devam ederken şu şekilde gerçekleşmiştir: 1938 yılında 1895,7 milyon TL olan GSMH 'da tarım sektörü 762,7 milyon TL, 1939 yılında 2054,3 milyon TL olan GSMH 'da tarım sektörü 812,9 milyon TL, 1940 yılında 1927,0 milyon TL olan GSMH 'da tarım sektörü 786,8 milyon TL, 1941 yılında 1753,2 milyon TL olan GSMH 'da tarım sektörü 667,8 milyon TL, 1942 yılında 1831,1 milyon TL olan GSMH 'da tarım sektörü 783,3 milyon TL, 1943 yılında 1662,2 milyon TL olan GSMH 'da tarım sektörü 687,6 milyon TL, 1944 yılında 1591,7 milyon TL olan GSMH 'da tarım sektörü 625,9 milyon TL, 1945 yılında 1395,8 milyon TL olan GSMH 'da tarım sektörü 493,4 milyon TL, 1946 yılında 1775,9 milyon TL olan GSMH 'da tarım sektörü 736,9 milyon TL olmuştur. Tarım sektörü tüm üretim faaliyet kolları içinde en yüksek paya sahip olmuş ve milli gelirin en büyük kısmını oluşturmuştur.⁶⁴⁰

⁶³⁸ Seher Boykoy, *a.g.e.*, s. 20.; Ümit Yurtoğlu, *a.g.e.*, s. 24.; Mine Tan, *a.g.e.*, s. 89.

⁶³⁹ İrfan Bülbül, *Türkiye'de İkinci Dünya Savaşı Döneminde Savaşın Sosyal Yaşam Üzerinde Etkileri*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul, 2005, s. 102.

⁶⁴⁰ Erkurt Özkurt, *İkinci Dünya Savaşı Döneminde Tarım Politikası*, Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisan Tezi, İstanbul, 2009, s. 112.

Her dönem insanların beslenme ihtiyacını karşılayan tarım faaliyetlerinde çalışan insanlar emekleri karşılığında ücret almışlardır.⁶⁴¹ 1932 ve 1934 yıllarında tarım işçisi yıllık 170.8 TL ücret almaktadır. 1936 yılında çıkarılan kanuna göre tarım ve orman işçilerinin asgari ücretlerinin yöresel komisyonlar tarafından belirlenmektedir. Bu durum bölgeler arasında dengesiz durumların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Tarım işçilerine yıllık 1938 yılında 386.88 TL, 1939 yılında 365.04 TL ücret ödenmiştir.⁶⁴² 1939-1940 yıllarında tarımda çalışan erkek işçi ücreti 60-100 kuruş, kadın işçi ücreti 30-50 kuruş, çocuk işçi ücreti ise 20-35 kuruş olarak ödenmiştir. Bu farklılıkların büyük ölçüde iş veriminden ve yapılan işin çeşidinden kaynaklandığı öne sürülmektedir.⁶⁴³

3.2. Sanayi

Osmanlı toplumunun genel yapısına bakıldığında şehirde yaşayan yöneticiler, tüccarlar ve esnalar; tarımla uğraşan köylüler ve yerleşik hayata geçmeyen göçebeler bulunmaktadır. Sanayi ve hizmet sektörü ile uğraşan bunun karşılığında ücret ve maaş alanlar şehirlerde yaşamaktadır. Türkiye’de nüfusun çoğunu kırsal kesimde yaşamaktadır ve geçim kaynağı olarak tarım tercih edilmektedir. İlerleyen zaman içinde sanayi başlamış olmasına rağmen tarımdan hiç vazgeçilmediği de bilinmektedir. Halkın çoğunluğunun tarımınla uğraşması sanayinin gelişmesini de olumsuz yönde etkilemiştir. Bu durum sanayinin gelişmesini engellediği gibi ücret karşılığında yapılan ucuz işgücünün ortaya çıkmasına neden olmuştur.⁶⁴⁴

Osmanlı’da sanayileşme çabaları çerçevesinde fabrikalar açılmasının öncülüğünü devlet yapmıştır. 1804 yılında Beykoz Kâğıthane’si, 1810 yılında Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası, 1827 yılında iplik fabrikası, 1833 yılında feshane, 1830’larda İslimiye Çuha Fabrikası, İzmit’te Basmahane, 1843 yılında İzmir Kâğıt Fabrikası ve Bakırköy ve Zeytinburnu sanayi komplekslerinin kurulmasıyla fabrikaların sayısı ve çeşidi artmıştır. Zamanla imparatorlukta fabrika tarzı üretim güç kazanmaya başlamıştır. Devlet kontrolünde açılan bu fabrikalarla ilk olarak askerî ihtiyaçlar karşılanmıştır. Devletin yeni fabrika

⁶⁴¹ Ücretli tarım işçisinin Türkiye’de ilk ortaya çıktığı yer 1800’lerde Adana yöresi ve Ege Bölgesi olmuştur. Gezici tarım işçileri için 1834 ve 1860 yıllarında nizamnameler düzenlenmiştir. Bu nizamnamelerin en önemli maddesi gezici geçici pamuk işçilerinin, 5,5 gün çalışıp 7 günlük ücret alacaklarına ilişkin olan madde olmuştur.

⁶⁴² Zühal Turhanogulları, *a.g.e.* s. 49; TÜİK, Sanayi İstatistikleri (1932-1939), No: 156, 1941; s. 16.; İsmail Durak Ataay, “Türkiye’de Elli Yıllık Maaş ve Ücret Uygulaması”, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 1, 1974, s. 440.

⁶⁴³ Ahmet Makal- Gülay Toksöz, *a.g.e.*, s. 53.

⁶⁴⁴ Kadir Yıldırım, *a.g.e.*, s. 12-13.

açmakta iki amacı bulunmaktadır. Bunlardan ilki yerli üretimi teşvik etmek ve bu bağlamda ülke içerisindeki askeri ihtiyaçların karşılanmasını sağlamaktır. Bu fabrikaların açılmasının ikinci amacı ise fabrikalaşma ile ülkenin sanayileşmesinin sağlanabilmesidir. Osmanlı sanayileşmeyi sağlamak için Avrupa'dan işini bilen ustalar getirtmiş ve yerli işçilerle modern teknolojiyi birleştirmiştir. Kurulan fabrikaların eleman ihtiyacını karşılamak için sanayi mektepleri kurulmuştur.⁶⁴⁵ Osmanlı Devleti 1870'li yıllarda fabrika kurmaya devam etmiş ayrıca girişimcilerin teşebbüslerini desteklemiştir.⁶⁴⁶

Osmanlı'da fabrikalarda uzun yıllar erkek emeği görülmüştür. Fabrikalarda ve farklı faaliyet alanlarında kadınların çalışmaları, erkeklerin cepheye gittiği savaş dönemlerinde ortaya çıkmıştır. 1840' lı yıllarda Rumeli'deki kadınlar halı atölyelerinde çalışmıştır. 1864 yılında 100 kadar Müslüman kadın, öncelikle Bursa'da bir dokuma tezgahında çalışmaya başlamıştır. Bursa'daki 75 ipek işleme fabrikasının çalışanlarının %84'ü yetişkin kadın, %12'si kız çocuğu, %4'ü erkek olmak üzere toplam 1.415 işçinin %95'i Ermeni ve Rum'dur. 1890'larda Adana bölgesinde, Mavromati İplik Fabrikasında çoğu kadın ve çocuk olan yaklaşık 300 işçi çalışmaktadır. Bölgede bulunan çırçır atölyelerinde kadın ve çocuk emeği yaygın biçimde kullanılmıştır. 1897 yılında İstanbul Kibrit Fabrikasında çalışan 201 işçiden 121'i kadındır. 1902'ye gelindiğinde aynı fabrikada yaklaşık 300 kadının ve çocuğun çalıştığı belirlenmiştir. Makedonya'da bulunan başka iplik fabrikalarında da işçilerin dörtte üçünü kadın ve kızların oluşturduğu 1.570 işçi bulunmaktadır.⁶⁴⁷ 1907 yılında Bursa'da 165 iplik fabrikası bulunmaktadır. Yaklaşık 20.000 kadın işçi bu fabrikalarda, 2.100 kadın işçi 700 dokuma tezgahında çalışmaktadır.⁶⁴⁸

Fabrikalarda çalışan kadınların dışında, kadın derneklerinin desteğiyle biçki dikiş kurslarına katılan kadınlar konfeksiyon atölyelerinde iş bulmaya başlamışlardır. Bu atölyelerde asker giysileri ve çamaşır diken kadınlar askere giden esnafın yerini doldurmuştur.⁶⁴⁹ Osmanlı Devleti'nin 1913 yılındaki Sanayi İstatistikleri⁶⁵⁰ incelendiğinde

⁶⁴⁵ 1848'de ilk sanayi mektebi Zeytinburnu'nda açılmıştır. Mali nedenlerle başarılı olamamıştır. Daha sonra Mithat Paşa 'İslahhane' ismiyle teknik okullar açmıştır. Mustafa Kurt-Baki Çakır-Kemal Demir, Türkiye'de Modern Yönetimin Erken Dönemleri: Genç Osmanlı Döneminde Fabrikalar, Sanayi Mektepleri ve Yabancı Uzmanlar, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, Cilt: 45, 2016, s. 160.

⁶⁴⁶ Cevdet Kırpık, *Osmanlı Devleti'nde İşçiler ve İşçi Hareketleri (1876-1914)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Isparta, 2004, s. 5.

⁶⁴⁷ Ahmet Makal, "Türkiye'de Erken Cumhuriyet Döneminde Kadın Emeği", *Çalışma Toplum Dergisi*, 2010/2, s. 18.; Bahar Arabacı, *a.g.e.*, s. 39.; Cevdet Kırpık, *a.g.e.*, s. 102.

⁶⁴⁸ Yasemin Tümer Erdem-Halime Yiğit, *a.g.e.*, s. 127.

⁶⁴⁹ Mehmet Ali Gürol, "Osmanlı Devleti'nde XIX. Yüzyılda Çalışma Yaşamı ve Girişimcilikte Kadın", *Osmanlı Ansiklopedisi*, s. 595.

16.975 kişinin fabrikalarda çalıştığı belirlenmiştir. Bu istatistiki bilgilere göre tüm ülkede bulunan sanayi kuruluşlarının %53.5'inin İstanbul'da üretim faaliyetinde bulunduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle İstanbul, Osmanlı Devleti'nin sanayi merkezi durumundadır. İstanbul'un ardından gelen sanayileşme merkezi İzmir şehridir.⁶⁵¹

Müslüman kadınlar, savaş dönemlerine kadar eşlerini fabrikalara göndermişlerdir. Ancak I. Dünya Savaşı başlayınca durum değişmiştir. Erkeklerin I. Dünya Savaşı sırasında orduya katılmasıyla azalan işgücüne takviye yapmak için önce geçici, daha sonra kalıcı olarak kadın iş hayatına başlamıştır.⁶⁵² Ev hayatıyla toplumdan izole edilen kadının iş hayatına başlaması ülkenin ekonomik anlamda çok kötü olduğunun bir kanıtıdır. Kadın, üretimde erkeğin yerini doldurmaya başlamış ve evin gelirine katkıda bulunmuştur. İşverenler erkekler kadar iyi çalışan ancak erkeklerden daha az ücret alan kadınları ucuz işgücü olarak görmüştür.⁶⁵³ 1913-1914 yıllarında Osmanlı Devleti'nde gıda sanayinde çalışan kadın sayısı %31 olarak tespit edilmişken, 1915 yılında bu oran %44'e yükselmiştir.⁶⁵⁴

1915 yılında kadınların çalışması konusunda Osmanlı Devleti'nde önemli bir gelişme yaşanmıştır. Osmanlı Ticaret Nezaretinde kadınlar için bir çeşit '*mecburi hizmet*' konumu kabul edilmiştir. Adana ve Urfa'da ki çorap fabrikalarında çalışan kadın sayısı da bu hizmetten dolayı artmıştır. Urfa'da kurulan yeni çorap fabrikasına 1000 kadın alınmıştır.⁶⁵⁵ Ancak 1915 yılında Feshane ve İzmit Çuha Fabrikasında kadın işçi çalıştırılmamıştır. Buna karşın 1916 yılından sonra savaş koşulları nedeniyle kadın işçi çalıştırmak zorunda kalmışlardır.⁶⁵⁶

1916 yılında devlet eliyle savaşta eksilen işgücünü telafi edebilmek için kadınlardan yararlanmak amacıyla Kadın İşçi Taburları oluşturulmuştur. Kadın cemiyetlerinden ve muhtarlardan yardım alınmış, çalıştırılacak kadınlar için ilanlar çıkarılmıştır. 18-40 yaş

⁶⁵⁰ TÜİK, Osmanlı Sanayii İstatistiki (1913-1915), Yayın No: 6949, 2003, s. 13. Ancak Adana civarı bilgileri bulunmamaktadır. Bu durum büyük bir eksiklik olarak görülmektedir. Cevdet Kırpık, *a.g.e.*, s. 9.

⁶⁵¹ Yahya Tezel, *a.g.e.*, s. 285.; Cevdet Kırpık, *a.g.e.*, s. 9.

⁶⁵² Sevgi Işık Erol, "Türkiye'de Kadının Çalışma Hayatına Katılımının Belirleyicileri", *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 3, 2015, s. 2.

⁶⁵³ Tülin Dalkıranoglu, *a.g.e.*, s. 14.

⁶⁵⁴ Meltem İnce, *Kadın İstihdamı ve kadın İşgücüne Olan Talep Türkiye Örneği*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Afyon, 2010, s. 61.

⁶⁵⁵ Sabahat Yurdakul, *Çalışan Kadının Korunması*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul, 1994, s. 184.

⁶⁵⁶ Hilal Karaval, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İzmit Çuha Fabrikası*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Ana Bilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006, s. 62.

arası, kucagında çocuğu olmayan, sağlıklı, ahlaklı, güçlü, bazı yapılacak işler için okuma yazması olan kadınlar aranmıştır. Kadın işçileri işletmeye çekmek için ulaşımda yarı ücretin alınacağı, kıyafetlerin verileceği, dolgun ücretlerin ödeneceği gibi cazip teklifler önerilmiştir. Bu teklifler beklenenden fazla ilgi görmüş ve 149 kadının kaydı yapılmıştır. 30 kadın nakliyyede, 270 kadın da diğer işlerde çalıştırılmak amacıyla işbaşı yapmıştır. Kadınlardan sadece işgücüne katkı amacıyla yararlanılmıştır.⁶⁵⁷

Savaş döneminde kadın işgücünden yararlanmak amacıyla atılan bir diğer adımda aynı yıl Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi adlı cemiyetin kurulmasıdır. Bu cemiyetin amacı kadınların istihdamını ve ekonomik anlamda gelişimini sağlamaktır. Bu cemiyetin diğer bir amacı da cephedeki erkeklerin geride bıraktığı ailelerine yardım etmektir. 4 ay içinde 140.000 kadın iş için başvurmuştur. Kadın işgücünden de yararlanmak memnuniyetle karşılanmıştır.⁶⁵⁸ Cemiyet aynı zamanda devletin ilk kez gündeme aldığı nüfus politikası için çalışmalar yapmıştır. Aile hayatının çöküşünü engellemek için bünyesinde bulunan çalışanlara zorunlu evlilik ilkesi getirmiştir.⁶⁵⁹

Kadınların ayrıca ayakkabı imalatında ve şemsiye yapımında da çalıştıkları anlaşılmaktadır. İstanbul'da 1920 yılında perakende satış alanında 19 mağaza çalışanından 785'nin erkek, 350'sinin kadının olduğu tespit edilmektedir. Mağazalara önce Yahudi kadınları sonra Rum kadınları en sonunda da erkekler askere gidince Türk kadınları alınmaya başlanmıştır. Kadın, savaş döneminde daha önce çalışmadığı alanlarda hayata atılmıştır. Daha önce erkeklerin çalıştığı alanlarda atölyelerde, fabrikalarda, yol yapımında ve sokak temizliğinde kadın çalışanlara rastlamak mümkündür. İstanbul'da savaşta eşini kaybeden kadınların çamaşırcılık, gündelikçilik, hizmetçilik gibi benzer işler yaptıkları da görülmektedir. Bu kadınların yaşam koşulları oldukça kötüdür.⁶⁶⁰ Ancak savaşın bitmesi ile çalışan kadınların görevlerine son verilmeye başlanmıştır. Basında kadınların çalışmaya devam etmesi konusunda yazılar çıksa da zor şartlarda yaptıkları özverili çalışmalar anlatılsa da işe yaramamıştır. Kadınların işten çıkarılması artmıştır. Ancak kadının işten çıkarılması tam genelleşmemiştir. Örneğin; Osmanlı Bankasında kadın sekreterin, Ziraat

⁶⁵⁷ Sadık Sarısaman, "Birinci Ordu Birinci Kadın İşçi Taburu", *ATAM*, Cilt: 13, Sayı: 39, 1997, s. 697-698.

⁶⁵⁸ Kadir Yıldırım, *a.g.e.*, s. 148.

⁶⁵⁹ Zafer Toprak, "Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyeti, Kadın Askerler ve Milli Aile", *Tarih ve Toplum*, Sayı: 51, 1988, s. 35.

⁶⁶⁰ Ahmet Makal-Gülay Toksöz, *a.g.e.*, s. 39.

Bankasında 7 genç kızın, tramvay ve telefon şirketlerinde 50 kadının çalışması gösterilebilir.⁶⁶¹

1923 yılında toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde yerli ve yabancı girişimciler teşviklerle yatırımlar yapılmış, şeker fabrikaları kurulmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında ekonomi anlamında büyük sıkıntılar bulunmaktadır. Çünkü bağımsızlık savaşı çok sınırlı olan ekonomik birikimin daha da azalmasına neden olmuştur. Buna bağlı olarak yoksulluk ve işsizlik oldukça yaygındır. 1923 yılında örgütlü bir işçi kitlesi vardır. Bu dönemde İstanbul'da 35.500, İzmir'de 10.000, Zonguldak ve Ereğli'de ise 15.000 işçi bulunmaktadır. Ülke genelinde 110.000 işçi olduğu düşünülmektedir.⁶⁶² 1927 yılından itibaren de çeşitli fabrikalar açılmıştır. Fabrikalarda 'koruma sandığı' adında işçilere yardım ve emeklilik maaşı sağlayabilecek bir uygulama başlatılmıştır.⁶⁶³ 1934 yılında sanayi tesisleri geliştirilmiş ve istihdam artırılmıştır. 1931-1938 yılları arasında kamu kesimi istihdamı %25 oranında artmıştır.⁶⁶⁴

Kurulan fabrikaların işçilerinin yaş grupları 1927 Sanayi Sayımı verilerine göre incelendiğinde 14 yaşından küçükler ve 14 yaşından büyükler şeklinde ayrıldığı görülmektedir. Ayrıca verilere göre; 37.640'ı kadın olan toplam 147.128 işçi vardır yani her 4 işçiden biri kadındır.⁶⁶⁵ 14 yaşından büyük 29.533'ü kadın olan toplam 124.444 işçi vardır. 14 yaşından küçük 8.107'si kız olan toplam 22.684 işçi vardır. 1927 Sanayi Sayımında 65.245 sanayi kuruluşu tespit edilmiştir. 256.855 kişinin çalıştığı belirtilmektedir. Bu işyerlerinden 23.316 işyerinde sadece işyeri sahibi çalışmaktadır.⁶⁶⁶ Teşvik-i Sanayi Kanunu kapsamına alınan en büyük kuruluşlar 324 tanedir. Bu kuruluşlar da işletmelerin kullandığı motor gücü açısından ve çalıştırılan işçi sayısı bakımından

⁶⁶¹ Bernard Caporal, *a.g.e.*, s. 140.

⁶⁶² Doğan Duman-Berrin Bayburt, "Türkiye İşçi Tarihine Bir Bakış ve İşçilerin İlk Kitlesele Yürüyüşü: Çorum Belediye İşçilerinin Yürüyüşü", *Belgi*, Sayı: 16, 2018, s. 948.

⁶⁶³ Şeyda Güdek Gölçek-Ali Gökhan Gölçek, "Erken Cumhuriyet Dönemi Tekel Uygulamaları: 1920-1950 Döneminde Tuz, İspirtolu İçkiler ile Kibrit", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 30, 2019, s. 278.

⁶⁶⁴ Tuğba Gücenmez, *Türkiye'de 1920-1960 Döneminde Şeker Sanayii'nde İşgücü Sorunu*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2018, s. 48.

⁶⁶⁵ TÜİK, Sanayi Sayımları (1927), Yayın No: 584, s. 14.

⁶⁶⁶ Murat Güngül, *a.g.e.*, s. 8.

sınırlandırılmıştır.⁶⁶⁷ 1931-1932 yılında sanayide 155 kadın patrona bulunmaktadır. Bu kadınların 40'ı gayrimüslimdir. Kadın patron sayısı erkeklerin %1.43 oranındadır.⁶⁶⁸

Tablo 3.2. 1932-1934 Yılları Arası Teşvik-i Sanayi Kanunu Kapsamına Giren Kuruluşlarda Çalışan Kadın Sayısı⁶⁶⁹

Yıllar	14+ Yaş Kadın		14- Yaş Kadın		Toplam Kadın	
	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %
1932	12.713	25.13	761	47.74	13.474	25.80
1933	13.052	21.89	1.476	57.19	14.528	23.35
1934	15.579	24.17	919	51.11	16.498	24.91

1932-1934 yılları arasında çalışan kadın sayısı artmaya devam etmiştir. 1927 Sanayi Sayımı sonuçları ile ortak sonuçlar içermektedir. 1927 Sanayi Sayımına göre çalışan her 4 kişiden biri kadındır. Teşvik-i Sanayi Kanunu kapsamına giren kuruluşlarda da çalışan her 4 kişiden biri kadındır. 14 yaşından büyük kadın çalışanlarda oran %25 şeklindedir. 14 yaşından küçük çalışan kadın oranlarının ise 14 yaşından büyük kadın çalışanlara göre daha yüksek olduğu oranın %50'lere çıktığı görülmektedir. Kadının, iş hayatındaki yerini korumasında ve kadın istihdamında daha fazla yer almasında 1930'dan sonra izlenen devletçi politikalar etkili olmuştur.

Tablo 3.3. 1937-1947 Yılları Arası İş Kanunu Kapsamına Giren Kadın ve Çocuk Sayıları⁶⁷⁰

Çalışan	1937		1943		1947	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Çocuk (12-18 yaş)	23.347	8.80	51.871	18.85	20.845	7.21
Kadın	50.131	18.89	56.937	20.70	50.851	17.59
Erkek	191.863	72.11	166.275	60.45	217.451	75.20
Toplam	265.341	100.00	275.083	100.00	289.147	100.00

1937 yılından 1947 yılına kadar geçen zamanda işçi sayısı artmıştır. Çalışanların içerisinde erkek işçi sayısı en fazla. 1937 yılında 191.863 kişi olan erkek işçi sayısı II. Dünya Savaşı'nın yaşandığı dönemde 1943 yılında 166.275 kişiye düşmüştür. 1937 yılında 50.131 kişi olan kadın işçi sayısı 1943 yılında kadın işçi sayısı 56.937 kişiye yükselmiş, %12'lik bir artış gerçekleşmiştir. 12-18 yaş arası çocuk işçi olarak kabul edilenler ise 1937 yılında 23.347 kişi iken 1943 yılında 51.871 kişiye yükselmiştir. Savaş döneminde erkek işçi sayısı azalmış, açığı kapatmak için kadın ve çocuk işçi çalıştırılmıştır. Savaş bitikten sonra 1947 yılında tekrar erkek işçi sayısı artmıştır. 1947 yılında çalışan kadın ve 12-18 yaş arası çalışan çocuk sayısında da düşüş gerçekleşmiştir. 1937 yılından 1943 yılına kadar

⁶⁶⁷ Ahmet Makal-Gülay Toksöz, *a.g.e.*, s. 42.

⁶⁶⁸ Aysel Gökdemir, *Türkiye'de Kadın İşgücü*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1992, s. 18.

⁶⁶⁹ Ahmet Makal-Gülay Toksöz, *a.g.e.*, s. 43.

⁶⁷⁰ Ahmet Makal, *Ameleden İşçiye*, İstanbul, 2007, s. 339.

geçen sürede kadın istihdamının artışı savaşın nüfus ve sosyal hayat üzerindeki etkisi ile açıklanmaktadır.

II. Dünya savaşı devam ederken 1940 tarihli Milli Korunma Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanuna uygun olarak bazı düzenlemeler yapılmıştır. İş Kanunu'nun bazı maddeleri geçici süreyle durdurulmuştur. Örneğin; bireysel iş ilişkileri alanında ücretli çalışanları koruyucu maddelerin gücü azaltılmış, kadın ve çocuk işçilerin hakları askıya alınmıştır. Bu yüzden kadın ve çocuk çalışan sayısı artmıştır.⁶⁷¹ Ağır çalışma gerektirdiği için şeker fabrikalarında kadın çalışan sayısı, erkek çalışan sayısından düşüktür. Kadınların ağır işleri yapamayacakları düşünülmüştür. Çok fazla erkeğin çalıştığı yerlerde de kadınların çalışması uygun görülmemiştir. Kadınlar genellikle kampanya dönemlerinde çalıştırılmıştır.⁶⁷² Tütün fabrikalarında da sigaracı ve paketçi olarak kadınlar özellikle çalıştırılmıştır. Kadınların parmaklarının ince yapılı olduğu ve sarma işini daha iyi yaptıkları için tercih edilmişlerdir.⁶⁷³ 1943 yılı itibariyle 13.483 kadın tekstil, 36.390 kadın gıda-içki ve tütün sanayilerinde istihdam edilmekte ve toplam kadın işçilere oranı %87.6'yı bulmaktadır.⁶⁷⁴

İşçilerin ücretleri incelendiğinde 1915 yılı sanayi istatistikleri döneme ilişkin bilgiler vermektedir. Kadın ve çocuklar düşük ücret aldıkları için çalıştırılmak istenmektedir. Erkek işçilerin yevmiyesi 10-13 kuruş aralığında değişirken, kadınlar 4-6 kuruş, çocuklar 2-3 kuruş civarında yevmiye almışlardır. 1924 yılında, kadın işçilerin aldığı ücretin 30-120 kuruş arasında değiştiğini; ancak ekseriyete ödenen ücretin 30-40 kuruş aralığında olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁷⁵ 1936 tarihli İş Kanunu'na göre 13-16 yaş arası çocuklar 6 kuruş, 17-18 yaş arası kadın erkek 7 kuruş, 19 yaşından büyük erkekler 8 kuruş, 19 yaşından büyük kadınlar 7 kuruş saat başı ücret almıştır. 1940 yılında 1.000 kadının çalıştığı Samsun Tekel Tütün Bakım ve İşleme Evinde kadınların ortalama saat ücreti olarak 15-16 kuruş, erkeklerin 24-25 kuruş aldıkları bilinmektedir. Aylık olarak ücretlerinin ise kadınlar için 35-40 lira, erkekler için 50-60 liradır.⁶⁷⁶

Sonuç olarak özellikle savaş dönemlerinde erkek işgücü yerine kadınlar fabrikalarda da çalışmaya başlamışlardır. Tütün sarmak gibi özel çalışma gerektiren işlerde özellikle

⁶⁷¹ Ahmet Makal-Gülay Toksöz, *a.g.e.*, s. 45.

⁶⁷² Tuğba Gücenmez, *a.g.e.*, s. 50.

⁶⁷³ Tiğınçe Oktar-Mehmet Mubarek Alan, "Reji Şirketi Cibali Tütün Fabrikası İşçi Grevleri (1883-1925)", *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 20, 2018, s. 29.

⁶⁷⁴ Ahmet Makal-Gülay Toksöz, *a.g.e.*, s. 48.

⁶⁷⁵ Tiğınçe Oktar-Mehmet Mubarek Alan, *a.g.e.*, s. 29.

⁶⁷⁶ Ahmet Makal-Gülay Toksöz, *a.g.e.*, s. 53.

tercih edilmişler bunun dışında da daha az ücret almaları, sendikal faaliyetlere katılmaktan çekinmeleri nedeniyle işyerlerinde çalıştırılmıştır.

3.3. Dokuma

İnsanların dünya üzerinde var olduğu ilk dönemlerden itibaren beslenme ihtiyaçlarından sonraki en önemli diğer ihtiyacı giyinmek olmuştur. Başlangıçta iklime uygun şekilde giyinen insanlar zamanla bunu sanata dönüştürmüştür. Orta Asya’da yaşayan Türkler, dokuma üretiminde giyinme ve örtünme amacına dönük çalışmalar yapmıştır. Türkler, Anadolu’ya geldiklerinde de dokuma geleneğiyle karşılaşmışlar kendi kültürleriyle birleştirmişlerdir.⁶⁷⁷

Osmanlı Devleti de kurulduğu dönemden itibaren dokumacılık alanında başarılı olmuştur. Türk dokumaları büyük beğeni toplamış ve talep görmüştür. Bunun nedeni kendine has bir tarzın ve kalitenin olmasıdır. Sanayi Devrimi sonrası makineleşmeye gidilmiş, seri üretime geçilmiş bu da ham madde ihtiyacını doğurmuştur.⁶⁷⁸ Avrupa devletlerinin talepleri artınca ham madde fiyatları da artmıştır. Bu durumda küçük işletmelerin sonunu hazırlamıştır. Bu yüzden dokuma sektörü daha çok iç piyasada varlığını devam ettirmiştir.⁶⁷⁹

Kadınlar XIV. yüzyıl ile çalışma hayatına başladıklarında ilk yaptıkları işler halı, kilim dokuma, iplik bükme, nakış ve örgü işleri olmuştur. Bu işleri ilk yapanlarda gayri müslim kadınlardır. Daha sonra askeri dikimevlerinde, ayakkabı fabrikalarında, halı, bez dokuma sanayisinde Müslüman kadınlarda görülmüştür.⁶⁸⁰

Osmanlı Devleti’nde kadın Anadolu’nun bazı küçük kasabalarında halıcılık konusunda usta olmuştur. Yünü yalnızca eğirmek, boyamak ve yıkamakla kalmamışlar dokumuşlardır. 1840 yıllarından itibaren dokuma konusunda kadın, fabrikalarda işçi olarak çalışmaya başlamıştır.⁶⁸¹ Hereke’de bulunan kumaş fabrikasında hem Rum hem de Türk kızları çalışmıştır. İslimiye Çuha Fabrikasında 1860-1870 yılları arasında kadın çalışan

⁶⁷⁷ Yılmaz Kuzucu, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türk Tekstil Tarihinin Gelişimi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı İktisat Tarihi Bilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul, 2009, s. 1.

⁶⁷⁸ Mustafa Kurt-Baki Çakır-Kemal Demir, *a.g.e.*, s. 155.

⁶⁷⁹ Esin Susam, *Osmanlı Sanayileşme Hareketleri ve Teşvik-i Sanayi Kanunu*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2010, s. 56.

⁶⁸⁰ Tülin Dalkıran, *a.g.e.*, s. 18.

⁶⁸¹ Hülya Karataş, *İktisadi Hayatta Kadın ve Sorunları*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1989, s. 83.

sayısı 300'e yükselmiştir.⁶⁸² Bursa'daki ipek fabrikalarında 1870'lerde çalışan kadın ve kız çocukları kış aylarında günde 7,5 saat, yaz aylarında ise günde 13,5 saat, tüm yıl itibariyle ise haftada ortalama 52,5 saat çalışmıştır. Edirne'de de aynı dönemde ipek çeken 300 kadın işçi yaz aylarında 13 saat, diğer zamanlarda ise 10 saat çalışmıştır. 1890'larda Makedonya'daki iplik fabrikalarında çalışan ve dörtte üçünü kadınların ve kızların teşkil ettiği 1.570 işçi yaz aylarında 15 saat, kış aylarında ise 10 saat çalışmış, 35 dakikalık bir yemek molası vermiştir.⁶⁸³ Sivas'ta 1900'de 3 Ermeni'nin, 20 tezgâhı ve 80 kadın işçi çalışanı bulunmaktadır. Yabancı şirketler Sivas'ta kadınlara ev içinde dokuma yaptırmıştır. Dokuma tezgahlarında 6.000 kadın çalışan vardır. Dokuma yapan işçinin günlüğü yarım la bir kuruş arasında değişmiştir. 1911 yılında kadın ve erkek işçiler günlüklerine zam yapılması için greve gitmiştir.⁶⁸⁴

Kadın ve çocuk emeğinden dokumacılık sektöründe istihdam açısından büyük ölçüde yararlanıldığı görülmektedir. Geleneksel el tezgahlarında sürdürdükleri dokumacılık faaliyetleri kadınlar açısından fabrikaların açılmasıyla birlikte ev dışında bir yaşamı vermesi açısından da oldukça önemlidir. 1908 yılında halı sanayisini geliştirmek için halı üreten 6 ticarethanenin birleşmesiyle Şark Halı Şirketi kurulmuştur. Bu şirkette kadınlar istihdam edilmiştir. İzmir, Sivas, Burdur, Isparta, Hasin, Urla, Maraş, Kırkağaç şehirlerinde şirketin imalathaneleri kurulmuş ve buralarda kadın ve kızlar çalıştırılmıştır. 1908 yılında şirketin 40.000'den fazla işçisi bulunmaktadır. Bu işçilerin büyük bir bölümünü kadın ve çocuklar oluşturmaktadır.⁶⁸⁵

Bursa'da 1913 yılında 41 ham ipek imalathanesi, ipek dokuyan 6 fabrika bulunmaktadır. I. Dünya Savaşı başladığında çalışanların içerisinde bulunan kadınların oranı %90'lara çıkmıştır. İpekli dokuma tezgâhı 1925 yılında 35'e, 1927 yılında İstanbul ile birlikte 950'ye yükselmiştir. 1931 yılında 17 tane, 1932 yılında 5 tane ipek fabrikası açılmıştır. Bu fabrikalar bölge halkı için önemli bir iş kapısı olmuştur. Bu fabrikalarda 2.592 kadın olmak üzere 3.170 kişi çalışmıştır.⁶⁸⁶ 1935 yılında dokuma sektöründe Bursa'da toplam 1.319 kadın çalışmaktadır.⁶⁸⁷ Bursa'da 1940 yılında ipek böcekçiliğini meslek

⁶⁸² Yılmaz Kuzucu, *a.g.e.*, s. 167.

⁶⁸³ Ahmet Makal, *Türkiye'de Erken Cumhuriyet Döneminde Kadın Emeği*, s. 20.

⁶⁸⁴ Deniz Akpınar-Nurettin Birol, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Sivas Vilayetinde Dokuma Sektörü ve Gelişimi", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 2, 2015, s. 223.

⁶⁸⁵ Yasemin Tümen Erdem-Halime Yiğit, *a.g.e.*, s. 126.

⁶⁸⁶ "İpekli Sanayi Çok İlerledi", *Akşam*, 27 Ocak 1934.

⁶⁸⁷ Seher Boykoy, "Türkiye'de Tek Partili Dönemde Kadın İstihdamı: Bursa Örneği", *Geçmişten Günümüze Şehir ve Kadın II*, Samsun, 2016, s. 1309.

olarak edinen 63.498 aile bulunmaktadır. 1941 yılında bu sayı 69.587'ye, 1942 yılında 74.010'a, 1943'te 74.309'a, 1944 yılında 76.028'e yükselmiş 1945 yılında 75.200'e düşmüştür.⁶⁸⁸

Bursa'nın dışında 1923 yılı öncesinde İzmir ve çevresinde 1.280 tezgâhta 4.780 kadın, Aydın'da 3.600 tezgâhta 11.000 kadın halı dokuyarak geçimlerini sağlamıştır. Uşak'ta 4.000 kadın, Konya'da 18.000 kadın işçi evde dokuma işi yapmaktadır. 1913 yılında dokuma sanayisinde çalışanların %50'sini kadınlar oluşturmaktadır.⁶⁸⁹

Cumhuriyet Türkiye'si dokuma sektörünün gelişmesi için ülkenin farklı bölgelerinde fabrikalar açmıştır.⁶⁹⁰ Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren; Bakırköy Pamuklu Dokuma Fabrikası (1938), Feshane Yünlü Dokuma Fabrikası, Beykoz Yünlü Dokuma Fabrikası⁶⁹¹, Kayseri Dokuma Fabrikası (1935) , Konya Ereğli Bez Fabrikası (1938), Nazilli Bez Fabrikası (1937), Bursa Merinos Tekstil Fabrikası (1938), Isparta İplik Fabrikası (1926) ve Malatya Bez Fabrikası (1940) ilk etapta kurulmuştur.⁶⁹² Bunların en önemlilerinden bir tanesi 11 Temmuz 1933 tarihinde kurulan Sümerbank olmuştur.⁶⁹³ 17 Haziran 1938 tarihinde yürürlüğe giren bir kanunla iktisadi devlet teşekkülü haline gelmiştir. Sümerbank fabrikalar kurmak, işletmek ve fabrikalar için eleman yetiştirmek için devlet tarafından görevlendirilmiştir. Sümerbank'a ait bu kuruluşlar sayesinde 'köylü-işçi' tipinden modern anlamdaki 'işçi' tipine geçiş gerçekleşmiştir.⁶⁹⁴ 1933 yılında Sümerbank'ın faaliyete geçtiği ilk dönemde 2.500 erkek işçi, 500 kadın işçi çalışmış, 1943 yılında 15.000 erkek işçi, 6.000 kadın işçi sayısına ulaşılmıştır. Bu kadınların 5.000'i dokuma sektöründe çalışmıştır. Yani kadınların toplam işçiler arasındaki oranı on yıllık zaman içinde %16.66'dan %28.57'ye yükselmiştir.⁶⁹⁵

⁶⁸⁸ Nadir Yurtoğlu, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de İpek Böcekçiliği (1923-1950)", *ÇTTAD*, Cilt: 17, Sayı: 34, 2017, s. 170.

⁶⁸⁹ Bernard Caporal, *a.g.e.*, s. 136.

⁶⁹⁰ Günver Güneş, "Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası", *Famaktüel Dergi*, Yıl: 2, Sayı: 18, 2007, s. 4.

⁶⁹¹ 1805 yılında Beykoz Çuha Fabrikası, 1835 yılında Feshane Yünlü Dokuma Fabrikası açılmıştır. Bu 2 fabrika Osmanlı Devleti'nden kalmıştır. Kalan diğer fabrikalar Hereke Yünlü ve İpekli Dokuma Fabrikası, Bakırköy Pamuklu Dokuma Fabrikası, Adana Bez Fabrikasıdır. Yaşar Semiz- Güngör Toplu, "Cumhuriyet Döneminde Devlet Tarafından Kurulan İlk Sanayi Kuruluşu Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırma Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 45, 2019, s. 36.

⁶⁹² 1943 yılında Sümerbank tarafından satın alınmıştır. Yahya Tezel, *a.g.e.*, s. 167.

⁶⁹³ İlk kurulduğunda çalışan sayısı 3.000 kişidir. Yahya Tezel, *a.g.e.*, s. 331.; Serkan Tuna, *Türkiye'de Devlet İşletmeleri (1930-1940)*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul, 2002, s. 35.

⁶⁹⁴ Ahmet Makal, *Ameleden İşçiye*, s. 128.

⁶⁹⁵ Ahmet Makal, *Türkiye'de Erken Cumhuriyet Döneminde Kadın Emeği*, s. 27.

Kayseri Bez Fabrikası'nın işçi sayısı 1936 yılının Ekim ayı itibariyle 1.998 erkek, 66 kadın, 103 kız çocuğundan oluşmaktadır. 1.450 işçi fabrikaya ait Kayseri Bez Fabrikası Ertik (Meslek) Okulu'nda bir yıl öğrenim görerek işbaşı yapmış daha sonra fabrikada genç usta yardımcıları kadrosunu oluşturmuştur. Kayseri Bez Fabrikası şehrin ölçülerine göre büyük bir fabrika olduğundan ilk zamanlarda işçi bulmakta ve işçi çalıştırmakta güçlükler yaşamıştır. Konya Ereğli Bez Fabrikası'na aynı dönemde çalıştırmak üzere özellikle kadın işçiler alınacağı duyurulmuştur. Kadın işçi aramak bu dönem için oldukça önemlidir. Fabrikalar özellikle kadınları tezgâh başına çekmeye gayret etmiştir. İplik ve dokuma fabrikalarının kadınlar için uygun çalışma alanı olduğu düşünülmektedir. Kayseri Bez Fabrikasında kadın mahkumlardan da yararlanılmış ve mahkûm kadın emeği de değerlendirilmiştir.⁶⁹⁶

Çalışanlara ücret olarak 1938 yılında Gemlik Sunğipek Fabrikasında kadın işçilere saatte 6 kuruş, erkek işçilere 8 kuruş ödenmiştir. II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla beraber geçim sıkıntısı çeken çalışan insanlar maaşlarının artırılmasını istemiştir. Bunun üzerine 1942 yılından itibaren işçi ücretleri artırılmaya başlamıştır. 100 TL'ye kadar olan düşük ücretlilere %25, 100 TL'den 170 TL'ye kadar olanlara %20, 170 TL'den yukarisına ise %15 zam verilmiştir.

Savaşın getirdiği olumsuzluklardan bir diğeri de 12 yaşından büyük kız ve erkek çocuklar ile kadınların gece gündüz çalıştırılması konusundadır.⁶⁹⁷ Çünkü savaş dokumaya olan ihtiyacı artırmıştır. 1941 yılında Bakanlar Kurulu Milli Koruma Kanununun 19. maddesi ile bu yönde adım atılmıştır. Savaşın şiddetinin Türkiye ekonomisi üzerindeki olumsuz etkisi günden güne artmıştır. Devlet; çalışanların ücretlerini yarı yarıya düşürmüş, çalışma sürelerini uzatmış, işçiler üzerindeki siyasi baskıları artırmış ve iş yerini terk etme yasağı getirmiştir.⁶⁹⁸ Dokuma sektöründe 1943 yılında çalışan çocukların sayısı kadınlardan daha fazladır ve bu çocukların büyük bir bölümünün kız çocuğudur. Hereke Dokuma

⁶⁹⁶ Yaşar Semiz-Güngör Toplu, *a.g.e.*, s. 50.

⁶⁹⁷ Ali Asgar Eren, *a.g.e.*, s. 152-158.

⁶⁹⁸ Mehmet Korkud Aydın, "Milli Korunma Kanunu'nun Hayata Geçirilişi (1940) ve Tek Parti Uygulamaları", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 29, Sayı: 1, 2019, s. 417.

Fabrikasının 'da 1943 yılında 300 kadın çalışmıştır.⁶⁹⁹ 1944 yılında işçiler için yeni bir yasa çıkarılarak hafta tatili kaldırılmıştır.⁷⁰⁰

Cemil Koçak 1991 yılında 'Sayılarla Sosyal Politika Tarihi' başlıklı bir çalışma yayınlamıştır. Bu çalışmada Sümerbank'a ait fabrikalarda 1939-1953 yılları arasında çalışan kadın işçilerin sayıları verilmiştir. Bu veriler 18 fabrikaya aittir ve kalan 4 fabrika bilgileri bulunmamaktadır. 1939'da 1.820, 1940'ta 2.024, 1941'de 2.964, 1942'de 3.394, 1943'te 4.978, 1944'te 5.911, 1945'te 5.503, 1946'da 4.723 kadın işçi çalışmıştır. Fabrikalarla ilgili ayrıntılı bilgiler aşağıdadır.

Tablo 3.4. 1939-1945 Yılları Arası Sümerbank Fabrikalarında Çalışan Kadın Sayısı⁷⁰¹

İşyeri	Yıllar	Kadın İşçi Sayısı	İşyeri	Yıllar	Kadın İşçi Sayısı
Bakırköy	1939	348	Nazilli	1941	799
	1940	449		1942	1.027
	1941	423		1943	1.137
	1942	666		1944	1.128
	1943	740		1945	1.029
	1944	649	Malatya	1942	393
	1945	567		1943	417
				1944	538
Ereğli	1944	658		1945	449
	1945	647			
Bursa	1939	701	Defterdar	1939	303
	1940	738		1940	321
	1941	831		1941	343
	1942	957		1942	466
	1943	670		1943	752
	1944	660		1944	681
	1945	665	1945	680	
Toplam		10.369			10.463
Bünyan	1939	2	Gemlik	1939	123
	1940	4		1940	114
	1941	7		1941	134
	1942	21		1942	152
	1943	45		1943	109
	1944	76		1944	113
	1945	33	1945	142	
Karabük	1939	3	İzmit	1939	70
	1940	8		1940	76
	1941	10		1941	94
	1942	18		1942	113
	1943	24		1943	149
	1944	38		1944	222
	1945	24	1945	212	

⁶⁹⁹ Ahmet Makal, *a.g.e.*, s. 25.

⁷⁰⁰ Çiğdem Bal, *İşçi Oluşumunda Sendikalaşma Süreci*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2016, s. 76.

⁷⁰¹ Cemil Koçak, Cemil Koçak, "Sayılarla Sosyal Politika Tarihi", *Tarih ve Toplum*, Cilt: 16, Sayı: 92, 1991, s. 59-60.

Tablo 3.4. 1939-1945 Yılları Arası Sümerbank Fabrikalarında Çalışan Kadın Sayısı⁷⁰² (Devamı)

İşyeri	Yıllar	Kadın İşçi Sayısı	İşyeri	Yıllar	Kadın İşçi Sayısı
Beykoz	1939	150	Isparta	1943	39
	1940	154		1944	140
	1941	152		1945	149
	1942	149			
	1943	377			
	1944	489			
	1945	425			
Toplam		2.209			2.151

1939-1945 yılları arasında toplam Bakırköy’de 3.842, Kayseri’de 2.391, Bursa’da 5.222, Defterdar’da 3.546, Bünyan’da 188, Gemlik’te 887, Karabük’te 125, İzmit’te 936, Beykoz’da 1.896 kadın işçi çalışmıştır. 1941-1945 yılları arası Nazilli’de 5.120 kadın, 1942-1945 yılları arasında Malatya’da 1.797, 1943-1945 yılları arası Isparta’da 328 kadın işçi çalışmıştır. Özellikle 1941 yılından sonra kadın işçi sayısı artmaya başlamıştır. Kayseri’de savaş döneminde kadın işçi oranı %20, Nazilli’de %60, Bursa’da %35-45, Defterdar’da %49, Bünyan’da %16, Isparta’da %55 artmıştır. Kadın işçilerin çoğu evlidir. Ancak Nazilli Sümerbank Fabrikası ve Bursa Merinos Dokuma Fabrikası’nda bekar kadınların oranının daha fazla olduğu da ifade edilmektedir. Kadın işçilerin ücretlerinin erkek işçilerin ücretlerine oranla oldukça düşüktür. Savaş yıllarında kadın işçi sayısı ve oranı artmış, ücretleri de kısmen yükselmiştir. II. Dünya Savaşı yıllarında kadın işçilerin okuma yazma bilmediği ve kadınların 11 saate kadar çalıştıkları belirlenmiştir.⁷⁰³

3.4. Memur

Memurluk; kan yoluyla ele geçmeyen, satılmayan, satın alınamayan ve maaşla geçinmeye dayanan istihdam biçimidir. Tanzimat Fermanı ile varlığı görülen kadın, bu dönemde kamu hizmetine de girmiş ve memur olmuştur.⁷⁰⁴

Osmanlı toplumunda kadın algısı, onların Tanzimat’a kadar memur olarak görev almalarına fırsat tanımamıştı. Kadının memuriyetine karşı gelen erkek algısı; kadının kırsalda tarlada, şehirde ise küçük iş kollarında çalışıp ailesine destek vermesini uygun görmüştür. Tanzimat Döneminde kız okullarının artmasıyla beraber kadınlar okullarda öğretmen olarak çalıştırılmış ve kadınlara bu alanda memur olma hakkı verilmiştir. Örneğin;

⁷⁰² Cemil Koçak, Cemil Koçak, “Sayılarla Sosyal Politika Tarihi”, *Tarih ve Toplum*, Cilt: 16, Sayı: 92, 1991, s. 59-60.

⁷⁰³ Cemil Koçak, *a.g.e.*, s. 57.

⁷⁰⁴ Onur Ender Aslan, “Cumhuriyet ve Kadın Memurlar”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt: 39, Sayı: 4, 2006, s. 123.

1870 yılında hizmete giren Darülmualimattan mezun olan kızlar öğretmen olarak atanmış ve devletin resmi memuru olmuştur.⁷⁰⁵ Böylece çağdaş anlamda öğretmenlik mesleği doğmuştur. Kadın ve erkek okul müdürlerine farklı maaşlar ödenmiştir. Erkek okul müdürüne aylık 5 bin kuruş, öğretmenine aylık 2-4 bin kuruş, kadın okul müdürüne aylık 1500 kuruş, kadın öğretmenine ise 750 kuruş maaş verilmiştir. Bu maaşlardan kadın işgücünün hakkaniyet doğrultusunda değerlendirilmediği görülmüştür.⁷⁰⁶

1876 yılında ilan edilen Kanun-i Esasi ile Osmanlı tebaası eşit kabul edilmiştir. Bu durum kadınları da kapsadığı için kadınların memur olmasını engelleyici hükümler ortadan kaldırılmıştır. Ancak dönemin koşulları yine erkekleri umum tebaa olarak algılamaktadır. Sanayide kadının çalışmasına maliyeti düşürdüğü için izin verilirken kadının memur olmasına istisnai olarak onay verilmiştir. Sağlıkta ebe, hemşire ve eğitimde öğretmen olması kabul görülmüştür.⁷⁰⁷

II. Meşrutiyet döneminde açılan kadın cemiyetlerinin faaliyetleriyle evden çıkmaya cesareti olmayan kadınlar Dersaadet Telefon Anonim Şirket-i Osmaniye'sinde çalışmak için müracaat etmiştir. Kadınlar Dünyası dergisi içerisinde yer alan yazılarla büyük mücadele veren kadınlar, şiddetli protestolar ve kampanyalar düzenlemiş ve bu mücadelelerinin sonunda çalışma hakkını elde etmiştir. Telefon şirketine müracaat eden 200 kadından 7'si Müslüman, 120'si gayrimüslim kadın çalışmaya başlamıştır.⁷⁰⁸ Bu şirkette işe başlayan Bedia Şekib, Nezihe Mustafa, Hamidiye Derviş, Mediha, Vefika Mustafa, Seniha Hikmet Hanımlardır. Bedra Osman ise müfettiş olarak görevlendirilmiştir. Yaz tatilinde işe yerleşen bu kadınlar okulların açılmasıyla görevlerinden ayrılmıştır. Ancak bu kadınların cesur bir biçimde göreve talip olmaları, görev almaları diğer kadınlara da örnek olmuş, ülkede geniş yankılar uyandırmıştır. 1920 yılında telefon şirketinde görev alan kadın sayısı 48 kişiye ulaşmıştır. Aynı yıl Ziraat Bankası'nda 7 kadın, Elektrik ve Tramvay Şirketi'nde 2 kadın çalışmaktadır.⁷⁰⁹

1911 yılında açılan Osmanlı Bankası'nda da çalışan kadın memur bulunmaktadır. Feride Şevket çalışan ilk Müslüman kadın olmuştur. Feride Hanım'ın görevi küçük bir

⁷⁰⁵ Hatice Altunok-Fatma Gül Gedikkaya, "Cumhuriyet Türkiye'sinde Kamu Politikalarının Üretilmesinde Kadın", *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 17, Yıl: 17, Sayı: 2, 2017, s. 220.

⁷⁰⁶ Sibel Dulum, *Osmanlı Devleti'nde Kadının Statüsü, Eğitimi ve Çalışma Hayatı (1839-1918)*, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Eskişehir, 2006, s. 68.

⁷⁰⁷ Onur Ender Aslan, *a.g.e.*, s. 124.

⁷⁰⁸ Yavuz Selim Karakışla, *Osmanlı Kadın Telefon Memurları*, İstanbul, 2014, s. 32.

⁷⁰⁹ Yasemin Tümen Erdem-Halime Yiğit, *a.g.e.*, s. 114.

kafesin içinde pul satışı yapmaktır. Zamanla sayıları artan kadınların bir kısmı evlendikleri için işini bırakmıştır. Bankada çalışan kadınlar 6-8 altın lira maaş almıştır. Kadınların memur olarak hizmet ettiği kurumlardan biri de İstanbul Postanesi'dir. 1918 yılında 85'i Müslüman, toplam 90 kadın İstanbul Postanesi'nde görev yapmıştır. Kadınlar gece nöbeti tutmuş, tatil günlerinde de çalışmıştır.⁷¹⁰ 9 gün ücretli izin verilen kadın memurlara hastalanınca ücretli bir ay da izin verilmiştir.⁷¹¹

Telefon şirketi ve bankaların dışında kadınlar, memur olarak 1914 yılında I. Dünya Savaşı çıkınca erkek memurlar savaşa gittiği için onların yerine işe alınmıştır. Erkek memurun yerine kadın memur alımını ilk uygulanan kurum Maliye Nezareti olmuştur. 12 kadın sınavı geçerek başarılı olmuş göreve başlamıştır. Erkek odacıların girişinin hariç tutulduğu, kendi odalarında erkeklerle karşılaşmadan çalışmışlardır. Kadınlar; merkezi ve yerel yönetim, hastane, posta telgraf müdürlükleri gibi kamu kadrolarında ayrıca öğretmen, müfettiş, müdür olarak görev almışlardır.⁷¹² I. Dünya Savaşı sona erdiğinde erkeklerin cepheden geri dönmesiyle birlikte kadınlar erkeklerin çalıştığı kurumlardan çıkarılmaya başlamıştır. İşten çıkarılmalara karşı direnen ve mücadele veren kadınlar mücadelelerinin haklı sonuçlarını elde ederek çalışmaya devam etmiştir.⁷¹³ Kadının ülkesi zor durumda kalınca çalışma hayatına başlaması ve fedakârca çalışması ona tecrübe kazandırmış, Cumhuriyet döneminde yapılacak yeniliklere ve elde edilecek yeni haklara kapı aralamıştır.⁷¹⁴

Millî Mücadele sırasında erkeklerle omuz omuza düşmana karşı savaşan kadınlar kurulan devletin eşit ortakları olarak öne çıkmıştır. 1924 Anayasası ile ülkede bulunan tüm insanlar eşit kabul edilmiştir. 1926 yılında Medeni Kanun ile hukuki olarak eşit kabul edilen kadının, kamu hizmetine girmede Memurin Kanunu ile cinsiyete dayalı ayrımına son verilmiştir. Bu kanun ile kadınlar kamu hizmetine girmeye yasal olarak hak sahibi olmuş ve hakları güvence altına alınmıştır.⁷¹⁵ Ayrıca bu kanunla devlet memurlarının yıllık ücretsiz izin haklarıyla ilgili düzenlemeler 18 Mart 1926 tarihinde kabul edilen 788 sayılı Memurin

⁷¹⁰ Yavuz Selim Karakışla, *a.g.e.*, s. 74.

⁷¹¹ Hatice Baysal, Osmanlı'da Kadın Memureler İçin Motivasyon Uygulamaları: Bank-ı Osmani-i Şahane, Dersaadet Telefon Anonim Şirketi Osmaniye'si ve Kadın Birinci İşçi Taburu Üzerine Bir İnceleme, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 29, 2017, s. 345.

⁷¹² Sezen Yılmaz, *Birinci Dünya Savaşı Dönemi'nde Kadınların Ücretli Çalışma Hayatına Katılımı: Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupa Ülkelerinin Karşılaştırılması*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı İktisat Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisan Tezi, İstanbul, 2019, s. 39.

⁷¹³ Sibel Dulum, *a.g.e.*, s. 71.

⁷¹⁴ Pelin Yantur, "Kalkınma Planları ve Yasal Çerçeve Kapsamında Kadın İşgücü: Türkiye Örneği", *Lectio Socialis*, Cilt: 3, Sayı: 1, 2019, s. 11.

⁷¹⁵ Onur Ender Aslan, *a.g.e.*, s. 130.

Kanunu'yla yapılmıştır. Bu kanunla birlikte her memura yıllık bir ay ücretli izin hakkı verilmiş, memurların sahip olduğu yetki, ücret ve haklar daha da fazlalaştırılmıştır.⁷¹⁶ Osmanlıda memurluk prestijli bir meslek olduğu için elde edilen bu haklarla memurun prestijli durumu devam etmiştir. 1927 yılında 1108 sayılı Maaş Kanunu düzenlenmiş, memurun maaş ödemesi ve kesilmesi şartları belirlenmiştir.⁷¹⁷

Kamuda görev yapan kadınların oranı 1938 yılında %9,5 oranındadır. 1938 yılından 1946 yılına kadar kamuda çalışan kadınların oranı %19,8'e yükselmiştir. Kamuda çalışan kadınlar bürokrasinin orta ve alt tabakasında yer almıştır. Kamusal hizmette kadınlar çoğunlukla eğitim, sağlık, turizm ve sosyal güvenlik alanında çalışmıştır. Erkeklerin genellikle terk ettikleri alanlarda kadınlar çalışmışlardır.⁷¹⁸

Memurların maaşları için 3 Temmuz 1939 tarihinde TBMM'de 3659 sayılı "*Bankalar ve Devlet Müesseseleri Memurları Aylıklarının Tevhit ve Teadülü Hakkında Kanun*" kabul edilmiştir. Bu kanun memur maaşları konusunda önemli düzenlemelerden biri olmuştur. Kanunla memurların derecelerine göre aylıkları düzenlenmiştir. "*Memur ve Müstahdemlere Verilecek Fevkalade Zam Hakkında Kanun*" 28 Ocak 1942 tarihinde kabul edilmiş, 1 Şubat 1942 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla olağanüstü haller devam ettiği sürece Sümerbank'ta görev yapan memurlar da dahil olmak üzere memurlardan aylığı 100 TL olanlara %25, 101-170 TL olanlara %20 ve 170 TL'den yukarı olanlara %15 oranında zam yapılmıştır. Aynı kanunla 4 ya da daha fazla çocuğu bulunanlara dördüncü çocuktan itibaren çocuk başına ayda 2,5 TL zam öngörülmüştür.⁷¹⁹

Memur olarak 1940-1941 yıllarında 8.649 kadın öğretmen ve öğretim elemanı, 1.021 kadın ebe ve hemşire görev yapmaktadır. 1945 yılında ebe ve hemşire sayısı 1.215'e yükselmiştir.⁷²⁰ 8 Nisan 1940 tarihli Yeni Asır gazetesinde yayımlanan "*Kaç memur var?*" başlıklı yazıda ülkede askeri memurlar hariç 135.759 memurun olduğu yazmaktadır. 4.875 memur posta telgraf telefon idaresinde, 3.025 memur Maliye Vekaletinde, 2.449 memur Adliye Vekaletinde, 2.483 memur Maarif Vekaletinde, 1.595 memur Sağlık Vekaletinde, 1.397 memur Dahiliye Vekaletinde çalışmaktadır. 9.960 memurunda kadın olduğu belirtilmektedir. Kadın memurların 6.847'si hususi idare ve belediyelerde çalışmaktadır.

⁷¹⁶ Ali Asgar Eren, *a.g.e.*, s. 175.

⁷¹⁷ Günay Yıldız, "Gelişimi Üzerinden İşlevsel Bir Kamu Personel Rejimi", *ÇOMÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 4, 2017, s. 39.

⁷¹⁸ Birsen Gökçe, *Türk Kadını ve Çağdaşlaşma*, s. 44-45.

⁷¹⁹ Ali Asgar Eren, *a.g.e.*, s. 175.

⁷²⁰ Onur Erdem Aslan, *a.g.e.*, s. 135.

Ayrıca haberde 9.706 memurun Fransızca, 1,168 memurun İngilizce, 2.008 Almanca, 176 memurun İtalyanca, 508 memurun Rusça, 722 memurun Arapça, 1.168 memurun Rumca, 1.287 memurunda farklı diller bildiği belirtilmektedir.⁷²¹ 2 Nisan 1940 tarihli Akşam gazetesinde de memurlarla ilgili başka bir haber yayınlanmış, haberde 2.350 kadın memurun bekar, 1.622 kadın memurun ise evli olduğu belirtilmiştir. Toplam bekar memur sayısının 25.613 kişi olduğu belirtilmiştir. Ayrıca haberde bekar memur sayısının yüksekliğine dikkat çekilmektedir.⁷²² Savaşın sona ermeye başladığı dönemde kadın memur yerine artık erkek memur tercih edilmeye başlanmıştır. 21 Mart 1944 tarihli Cumhuriyet gazetesinde “*Kadın Memur Alınmayacak*” başlıklı bir haber yayınlanmıştır. Tramvay ve Elektrik Müdürlüğünde kadın memur sayısının yeteri kadar olduğu, bu nedenle de artık erkek memurların tercih edileceği belirtilmektedir. Ayrıca haberde iş verilecek kişilerin aile üyelerinden tercih edileceği yazılmıştır.⁷²³

II. Dünya Savaşı sırasında fiyatların yükselmesinden olumsuz yönden etkilenen kitlerinin başında memurlar ve işçiler gelmiştir. İşçilerin maaşları %40 oranında azalmış, memurlarında gelirlerinde önemli bir azalma yaşanmıştır. Savaşın yarattığı olumsuzluk büyük gelir eşitsizliği oluşturmuştur. Memurlar yakacak fiyatları çok olduğu için kaloriferli evlerini boşaltmış, evlerinden taşınmak zorunda kalmıştır.⁷²⁴ Bir ailenin bu dönemde rahat yaşaması için 140 lira maaş alması gerekirken memur 40-50 lira maaş almaktadır.⁷²⁵

1939 yılında başlayan II. Dünya Savaşı ile başlayan dönemde seferberlik ilan edilmiştir. Erkekler askere gidince işgücü açığı çıkmıştır. Bu açığı kadın ve çocuklar tarafından doldurulmaya başlanmıştır. Kadın işgücüne oldukça yüksek oranda ihtiyaç duyulmuştur. Evli kadınların işgücüne katılması oldukça önemli bir etki yapmıştır. Kadın savaş yüzünden olsa bile iş yaşamına başlamış ve erkeklerin yerini almıştır. Kadınlar oldukça uzun saatler çalışmış, erkekler tarafından önemsenmeyen bu kitle görevlerini layıkıyla yerine getirmiştir. Kadının ucuz işgücü olması, erkekler kadar da üretken ve verimli olması çalışmasını kolaylaştırmıştır.

⁷²¹ *Yeni Asır*, 8 Nisan 1940.

⁷²² *Akşam*, 2 Nisan 1940.

⁷²³ *Cumhuriyet*, 21 Mart 1944.

⁷²⁴ “Fırlayan Ev Kiraları”, *Akşam*, 30 Mart 1940.

⁷²⁵ İrfan Bülbül, *a.g.e.*, s. 65.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Savaş, insanların yeryüzünde var olmasıyla başlayan ve özünde ülkelerin maddi ve manevi değerlere sahip olması dürtüsüne dayanan bir olgudur. Tarih boyunca iç ve dış odaklı savaşlar ülkelerin varlıklarının devamı için sınavı olmuştur. Bu noktada savaşı başlatan ve savaşın belirleyicisi konumunda olan erkek egemenliğinin kadına yüklediği misyonu sorgulamak gerekmektedir. Savaşların sosyal boyutları kadın bağlamında incelendiğinde de acımasız tüm gerçeklerin kadınların omuzlarına yüklendiği anlaşılmaktadır.

Dünya üzerinde yapılan savaşların vahşi yüzünü cephe gerisinde yaşayan kadın, olumsuzlukların üstesinden gelmesini bilmiştir. Millî Mücadele’de, Mustafa Kemal’in izinde ve onun önderliğinde İtilaf Devletlerinin kölesi olmamak için destan yazan Türk kadını, savaşın acımasız yüzüyle 1939 yılında bir kez daha karşılaşmıştır. Almanya’nın Polonya’yı işgali ile başlayan II. Dünya Savaşı’na Türkiye doğrudan katılmamıştır. Ancak savaşlar sadece bilfiil katılan devletleri değil, çevrelerinde bulunan tüm devletleri olumsuz anlamda etkilemektedir. Türkiye de yaşanan olumsuzluklardan nasibini almıştır. Savaşın başlamasıyla askere çağrılan erkekler sosyal ve ekonomik hayattan uzaklaşınca evde çocukları ile kalan kadın hayatını devam ettirmek için çalışmak zorunda kalmıştır. Çalışma hayatına başlayan kadının, toplumda, sosyal ve ekonomik yaşamda görünürlüğü artmıştır. Bu durum bazı olumsuzlukları da beraberinde getirmiştir. Örneğin kadının suç işleme oranı artmıştır. 1935 yılında 4.203 kadın mahkûm olurken, 1942 yılında kadın mahkûm sayısı 9.748 olmuştur. Savaşın şiddetinin azalmasıyla birlikte kadın mahkumiyeti de azalmıştır.

Kadınlar ister şehirde ister köyde yaşasınlar savaşın getirdiği ölüm, yıkım, salgın hastalık, açlık ve fakirlikten fazlasıyla nasibini almıştır. Sağlıklı erkekler evden uzaklaşınca çocukları ve hasta akrabalarıyla baş başa kalan kadın, imkansızlıklar karşısında kolay hedef olmuştur. Herhangi bir yerden yardım ve destek alamayan kadın fuhuşa sürüklenmiştir. Bu durum evliliklerin devamını bozmuş, boşanma oranlarını artırmıştır. 1941 yılında 4.028 olan boşanma sayısı, 1942 yılında 5.170 sayısına ulaşarak %28 artış göstermiştir. Bu artış Türkiye’de 1927 yılından 1990 yılına kadar bir yıldan diğerine kaydedilen en yüksek değerdir. Hayatın pahalılığı ve artan yoksulluk boşanma nedeni olarak ilk sırada yer alsa da sonraki en önemli neden erkeğin savaş nedeniyle evden uzaklaşmasıdır. Erkeğin evde olmaması zina oranını artırmış ve bunun sonucunda da gayrimeşru çocuk sayısı artmıştır. Evlilik masraflarının fazla olması da birlikte yaşama fikrini doğurmuş bunun sonucunda

hamile kalan kadın ya canı pahasına çocuğu aldirmiş ya da doğan çocuğunu bir süre sonra sokağa bırakmıştır.

Nüfus politikasından dolayı çocuk aldirmek yasak olmasına rağmen kürtaj sıklıkla başvurulan bir yöntem olmuştur. Sokaklara terk edilen çocuk sayısı her geçen gün artınca dönem gazetelerinde bu konu dile getirilmiş, çözüm bulunması istenmiştir. Devlet bu duruma çözüm bulmaya çalışmıştır. Ancak dönemin savaş koşulları ve ekonomik zorluklar çözüm sürecini yavaşlatmıştır. Savaşın getirdiği ekonomik zorluklar çocukların hayatını etkilemiş, çocuklar çalışma hayatına hızlı ve kontrolsüz bir biçimde geçiş yapmıştır. Çocuk emeğinin ucuz olması işgücü talebini artırmıştır. 1937 yılından 1943 yılına kadar geçen süreçte çocuk istihdamındaki artış 2 katını aşmıştır. Çalışmak zorunda kalan çocuk eğitim hayatından da uzaklaşmıştır. İlkokullarda devamsızlık oranları o kadar çok artmıştır ki konu ile ilgili basında yazılar çıkmıştır. 1943-1944 eğitim öğretim döneminde yılda 200.000 mezun vermesi gereken ilkokullar 75.000 mezun verebilmiştir. Özellikle kız çocukları köyde ailelerine yardım amaçlı okullara gönderilmemiştir.

Savaşın Türkiye’de kadına olumlu katkısı çalışma hayatına daha aktif katılması ile olmuştur. Uzun yıllardır ücretsiz olarak tarlada, bağda, bahçede, dokuma tezgahlarında çalıştırılıp emeği sömürülen kadın fabrikalarda düşük de olsa bir ücret karşılığı çalışmaya başlamıştır. Toplumda yapılan işler erkek ve kadın farkı gözetilerek planlanmış olmasına rağmen savaş sırasında devletlerin ihtiyacı artmasına paralel olarak fabrikalarda çalışan kadın sayısı artmış ve kadın erkeğin işlerini de yapmaya başlamıştır. Ancak kadın iki temel sorunla karşılaşmıştır. İlk olarak eşit işe eşit ücret alamamış, ikinci olarak da kadın sessiz olmasından dolayı daha fazla sömürülmüştür.

Devletin ve toplumun kendilerine en çok ihtiyaç duyduğu anda ülkesine destek vermek, ülkeyi içinde bulunduğu durumdan kurtarmak için seferber olan kadınlar sayısız hizmette bulunmuşlardır. Neden olduğu tüm acılara rağmen savaş kadınlar açısından bazı kazanımlar elde etmesine yardımcı olmuştur. Toplum içindeki konumu yükselmiş, görünürlüğü artmıştır. Hem kutsanan anne rolünü yerine getirmiş hem de yerine getirmesi beklenen zorlu görevlerin üstesinden gelmiştir. Kadının sanıldığı gibi güçsüz, kırılğan, tembel ve beceriksiz olmadığı aksine tüm mesleklerde kendini ispatlayabileceği görülmüştür.

5. KAYNAKLAR

Başbakanlık Cumhuriyet Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA, 30.181.2/46.44.1.)

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA, 030/ 24.136.11.)

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA, 30.10.00/179.236.5.)

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA, 30.18.1.1/1.17.15.)

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA, 030.10/142.16.15.)

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA, 030.18.01.02/103.80.4.)

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA, 30.18.1.2/34.18.6.)

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA, 30.181.2/21.48.6.)

TBMM Zabıt Cerideleri

TBMM Zabıt Cerideleri, Devre: 1, 86. Birleşim, 19 Ekim 1920.

TBMM Zabıt Cerideleri, Devre: 1, 155. Birleşim, 21 Şubat 1921.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 3, 41. Birleşim 18 Mart 1929.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 4, 9. Birleşim 29 Kasım 1934.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 6, 41. Birleşim 17 Nisan 1940.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 7, 19. Birleşim, 14 Ocak 1944.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 5, 3. Birleşim, 15 Haziran 1938.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 7, 28. Birleşim 26 Mayıs 1943.

Resmî Gazete

Resmî Gazete 1 Haziran 1935.

Resmî Gazete 15 Haziran 1936.

Resmî Gazete 16 Temmuz 1945.

Resmî Gazete 21 Ocak 1924.

Resmî Gazete 26 Şubat 1947.

Resmî Gazete 31 Ocak 1950.

Resmî Gazete, 13 Ocak 1943.

Resmî Gazete, 16 Ağustos 1941.

Resmî Gazete, 6 Mayıs 1930.

Acar, H. (2019). Türk Kültür ve Geleneğinde Kadın, İnsan& İnsan Dergisi, Yıl: 6, Sayı: 21.

Adak, U. (2006). XIX. Yüzyıl Sonları XX. Yüzyılın Başlarında Aydın Vilayeti'ndeki Hapishaneler, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

Ağaoğlu, A. (1936). Nüfus Sayımı ve Faydaları, Nüfus Sayımı ve Nüfus Meselesi Hakkında Fikirler, Ankara.

Ağaoğlu, S. (1933). Cumhuriyet ve Kadın, Milliyet, 29 Ekim.

Ağaoğlu, S. (1984). Bir Ömür Böyle Geçti, İstanbul.

Akay, M. (2017). Köy Enstitülerinde Yetişen Kadın Öğretmenlerin Türk Toplumuna Etkileri, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Aydın.

Akdoğan, E.M. (2016). Köy Enstitüsünde Eğitim Anlayışı ve Tarih ve Yurttaşlık Bilgisi Öğretimi', Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Ana Bilim Dalı Sosyal Bilimler Eğitimi Bilim Dalı Doktora Tezi, Erzurum.

Akgündüz, S.N. (2016). Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukukunun Kaynakları, AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 8.

Akpınar, D., Birol, N. (2015). Osmanlı'dan Cumhuriyete Sivas Vilayetinde Dokuma Sektörü ve Gelişimi, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 16, Sayı: 2

Aksoy, İ. (2017). Toplumsal ve Siyasi Süreçte Türk Kadını, Yasama Dergisi, 32.

Aksu, N.L. (2017). Osmanlı İstanbul'unda Asayiş (1879-1909), İstanbul.

Akyüz, J. (2006). Osmanlı Kadınlarının Hukuksal Haklarını Kullanımı Hakkında Bazı Değerlendirmeler, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları, Sayı: 6.

Akyüz, Y. (1999). Türk Eğitim Tarihi, İstanbul.

Albayrak, M. (1994). Millet Mekteplerinin Yapısı ve Çalışmaları (1928-1935), ATAM, Cilt: 10, Sayı: 29.

Alpagut, L. (2010). Erken Cumhuriyet Döneminde Kızların Eğitimi İçin Ankara'da İki Önemli Yapı: İsmet Paşa Kız Enstitüsü ve Kız Lisesi, Mimarlık Dergisi.

Alpat, S. (1968). Türkiye'de Genel Nüfus Sayımlarından Elde Olunan Demografik Veriler, Hacettepe Üniversitesi Yayınları D-13, Ankara

- Alpkaya, G. (1990). Tanzimat'ın Daha Az Eşit Unsurları: Kadınlar ve Köleler, OTAM Dergisi, Sayı: 1.
- Altınbaş, O. Z. (1989). Anayasamızda Kadın Hakları, ATAM, Cilt: 5, Sayı: 14.
- Altunok, H., Gedikkaya, F.G. (2017). Cumhuriyet Türkiye'sinde Kamu Politikalarının Üretilmesinde Kadın, AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 17, Yıl: 17, Sayı: 2.
- Altuntaş, Z. (2004). 19. YY'ın İlk Yarısında Kadın Terekelerine Göre Osmanlı İktisadi ve İctimai Hayatı, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Ana Bilim Dalı İslam Tarihi Sanatları Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Altunya, N. (2010). Köy Enstitüsü Sistemi. İstanbul.
- Arabacı, B. (2012). Çalışan Kadınların Cinsiyet Ayrımcılığına Yönelik Algıları: Bursa Dokuma Sanayi Örneği, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Edirne.
- Arı, A. (200). Tevhid-i Tedrisat ve Laik Eğitim, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt: 22, Sayı: 2.
- Arı, K. (1992). Cumhuriyet Dönemi Nüfus Politikalarını Belirleyen Unsurlar, ATAM, Cilt: 8, Sayı: 23, Mart.
- Arığ, A.S. (2011). Ankara'da Modanın Öncüsü Bir Okul: İsmet Paşa Kız Enstitüsü, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, Yıl: 7, Sayı: 14.
- Arıkan, G. (1988). Kırsal Kesimde Kadın Olmak, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 2.
- Arıkan, Z. (1999). Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Ankara Yolu Dergisi, Ankara.
- Arkun, N. (1965). Türkiye'de Evlenme ve Boşanmalar Hakkında Psiko-Sosyal Bir Araştırma, İstanbul.
- Arman, B. (1939). Çocuk Terbiyesi, Ana, Şubat.
- Arslan, M. (2005). Cumhuriyet Dönemi Üniversite Reformları Bağlamında Üniversitelerimizde Demokratiklik Tartışmaları'', Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 18.
- Arslan, M. (2009). Eğitimin Tarihsel Temelleri, Eğitim Bilimine Giriş, Ankara.
- Aslan, O.E. (2006). Cumhuriyet ve Kadın Memurlar, Amme İdaresi Dergisi, Cilt: 39, Sayı: 4.
- Aslaner, N. (2008). Milli Eğitim Şuraları ve Eğitim Politikaları (1939-1946), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

- Ataay, İ.D. (1974). Türkiye’de Elli Yıllık Maaş ve Ücret Uygulaması, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 1.
- Atabay, M. (2005). Soyadı Kanunu ve Bu Konuda Yapılan Tartışmalar, Dergi Park, Sayı.: 42.
- Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri (1989). Cilt: 1, Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara.
- Atay, F.R. (1932). Üniversiteler Lazımdır Üniversiteler Kadrolar Değil, Milliyet, 22 Temmuz.
- Atay, R. (2017). Bir Osmanlı Aydınının Düşünce Dünyası: Krikor Zohrab’la Hayat Olduğu Gibi, Social Sciences Research Journal, Cilt: 6.
- Ateş, A.E. (2011). 1940-1946 Yılları Arasında Türkiye’de Köylü Eğitimi: Ulus-Devlet İnşasında Köy Enstitülerinin Rolü, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul.
- Atıcı, E.- Erer, S. (2009). Türk Kadınlarının Tıp Eğitimine Başlama Süreci ve İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesi’nden Mezun Olan İlk Kadın Hekimler, Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi.
- Avcı, Y. (2007). Osmanlı Devleti’nde Tanzimat Döneminde Otoriter Modernleşme ve Kadının Özgürleşmesi Meselesi, OTAM Dergisi, Sayı: 21.
- Ayata, A. - Ergun, A. (1998), Atatürk ve Türk Kadını, Erdem, Cilt: 11, Sayı: 31.
- Aybar, C. (1943). Türkiye’de Mahkumlar ve Suçlar, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 4.
- Aydın, İ.- Kapıcı, H.Z. (2018). II. Dünya Savaşı’na Giriş Sürecinde Türkiye’nin Aldığı İç Politika Tedbirleri, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 32, Sayı: 45.
- Aydın, M.K. (2019). Milli Korunma Kanunu’nun Hayata Geçirilişi (1940) ve Tek Parti Uygulamaları, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 29, Sayı: 1.
- Aydoğan, E., Çoban, E. (2016). Türkiye’de Nüfus Sayımları ve Uygulanan Nüfus Politikaları, Yaşam Bilim Dergisi, Cilt:6, Sayı: 2/1.
- Aykanat, M. (2007). 1923-1938 Döneminde Türk Tarım Politikası, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Aysal, N. (2005). Anadolu’da Aydınlanma Hareketinin Doğuşu: Köy Enstitüleri, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı: 35-36.
- Aysal, N. (2011). Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Giyim ve Kuşamda Çağdaşlaşma Hareketi, ÇTTAD, Cilt: 12, Sayı: 22.
- Aytuna, H. (1939). Anneler ve Babalar Yetiştirmek, Ana, Şubat.

- Bahadır,Z. (1994). Köy Enstitülerinin Sosyolojik İncelenmesi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Sivas.
- Bakacak, A.G. (2009). Cumhuriyet Dönemi Kadın İmgesi Üzerine Bir Değerlendirme, Ankara üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı: 44.
- Bal, Ç. (2016). İşçi Oluşumunda Sendikalaşma Süreci, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Başar, E. (1999). Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1960-1971), MEB Yay., Ankara.
- Başgil, A.F. (1944). Evlenmeleri Nasıl Teşvik Edebiliriz, Barış Dünyası, Sayı: 7, 17 Mart.
- Başgil, A.F. (1944). Nüfus Siyasetimiz, Barış Dünyası, 24 Şubat.
- Başgöz, İ. (2010). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye’de Eğitimin Genel Görünümü, Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu, Ankara.
- Başol, K. (1984). Demografi Genel ve Türkiye, İzmir.
- Bayat, D. (2010). Gelişmekte Olan Ülkelerde Nüfus Sorunu ve Türkiye Örneği, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı İktisat Teorisi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Baysal, H. (2017). Osmanlı’da Kadın Memureler İçin Motivasyon Uygulamaları: Bank-ı Osmani-i Şahane, Dersaadet Telefon Anonim Şirketi Osmaniye’si ve Kadın Birinci İşçi Taburu Üzerine Bir İnceleme, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 29.
- Berik, M. (1945). Nüfus Sayımı Yaklaşırken, Ülkü, 15 Ekim.
- Berkand, M.T. (1939). Aile Bütçesi ve Kadın, Ana, Ocak.
- Berkes, N. (1941). Köy Nüfusu, Yurt ve Dünya, Nisan.
- Berkes, N. (1941). Adlar ve Lakaplar, Yurt ve Dünya, Mayıs.
- Berkes, N. (1942). Bazı Ankara Köyleri Üzerinde Bir Araştırma, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Enstitüsü Neşriyatı, Ankara.
- Berksan, S. (1968). Türkiye’de Evliliğin Yapısı ve Bu Yapının Doğurganlık Üzerine Etkileri, Hacettepe Üniversitesi Yayınları No: D-13, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü İzmir Toplantı Bildirileri.
- Berktaş, F. (2003). Tarihin Cinsiyeti, İstanbul.
- Beyoğlu, S. (2016). Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve Kadın, Bir İnsanı Selim Refik Arıkan-Halim Demiryürek (Editör), İstanbul.
- Bilbaşar, S. (2000). Hapis Cezasının Örgütsel ve Hukuksal Gelişimi, Birikim, Sayı: 136.

- Binbaşıoğlu, C. (2005). Türk Eğitim Düşüncesi Tarihi, Ankara.
- Birsen, Y. (2001). Türkiye Tarımında Pamuğun Yeri ve Önemi (1923-1950), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Bora, T. (2021). Hasan Ali Yücel, İstanbul.
- Boran, B. (1941). Şehir ve Şehirleşme Davamız, Yurt ve Dünya, Mart.
- Boran, B. (1943). Değişme Halinde Köylerimiz, Adımlar, Yıl: 1, Sayı.: 4, Ağustos.
- Boratav, K. (2006). Türkiye’de Devletçilik, Ankara.
- Boykoy, S. (2008). II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’nin Sosyo Kültürel Yapısı, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, s. 10.
- Boykoy, S. (2016). Türkiye’de Tek Partili Dönemde Kadın İstihdamı: Bursa Örneği, Geçmişten Günümüze Şehir ve Kadın II, Samsun, s. 1309.
- Bozkır, G. (2000). Türk Kadınlar Birliği, ÇTTAD, Cilt: 3, Sayı: 10.
- Bozkurt, G. (1996). Türk Kadınının Hukuki Durumu, ATAM, Cilt: 12, Sayı: 34.
- Bulut, T. (2007). Cumhuriyet’in Bir Gençlik Projesi Olarak Kızılay Kampları (1936-1950), ÇTTAD, Cilt: 6, Sayı: 14.
- Burğaç, M. (2018). Savaşın Çocukları: İkinci Dünya Savaşı Yıllarında İstanbul’da Sokak Çocukları Sorunu ve Çözüm Arayışları, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 18, Sayı: 2.
- Bülbül, İ. (2005). Türkiye’de İkinci Dünya Savaşı Döneminde Savaşın Sosyal Yaşam Üzerinde Etkileri, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul.
- Cam, E. (2003). Türk İstihdam Politikasında Çalışan Kadınlar ve Uygulanan Politikalar, Çelik İş Sendikası Aylık Yayın Organı, Yıl: 3, Sayı: 11, Mart.
- Candan, E.- Günel, S.Ö. (2013). Tarımda Kadın Emegi, Tarım Ekonomisi Dergisi.
- Candeğer, Ü. (2015). Türk Milli Eğitim Şura Kararlarında Kadının Yeri (1939-2014), Türkiye Cumhuriyeti’nin Ekonomik ve Sosyal Tarihi Uluslararası Sempozyumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, İzmir.
- Caporal, B. (1982). Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını, Ankara.
- Cillov, H. (1960). Türkiye’de Evlenme ve Boşanmanın Seyri, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt: 21, No: 1-4.
- Cillov, H. (1974). Türkiye Nüfusundaki Gelişmeler ve Bu Gelişmeye Etken Olan Amiller, Hacettepe Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 1-2.
- Cirit, S. (1989). Türkiye’de Nüfus Doğurganlık Ölümlülük, Ankara.

- Coşkun, A. (2013). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Ekonomisi, Atatürkçü Düşünce Dergisi, Sayı: 4.
- Cunbur, M. (1992). Atatürk Dönemi Kadın Eğitimi, ATAM, Sayı: 23.
- Çakır, G. (2019). Atatürk Dönemi'nde Çocuk, Kadın ve Aile Algısı, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, İzmir.
- Çakır, S. (2010). II. Meşrutiyet'te Osmanlı Kadın Hareketi ve Kadınlar Dünyası Dergisi, İstanbul.
- Çakırçoban, İ. (2010). İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'de Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Ana Bilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Çakmak, F. (2007). Atatürk Dönemi'nde Türkiye'nin Nüfus Politikası, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Çakmak, F. (2009). Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Nüfusu Kayıt Altına Almaya Yönelik Girişimler, ÇTTAD, Cilt: 8, Sayı: 18.
- Çakmak, R. (2001). Kadın İşgücü ve Yönetim Kadrolarında Kadın İstihdamı, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Çavdar, T. (). Türkiye'de Nüfus ve Nüfus Sorunu, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, 6. Cilt.
- Çavdar, T. (2003). Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960, Ankara.
- Çavdar, T. (2005). Türkiye İşçi Sınıfı Tarihinden Kesitler, İstanbul.
- Çaycı, A. (1987). Atatürk, Bilim ve Üniversite, ATAM, Cilt: 4, Sayı: 10.
- Çerikan, F. (2016). Osmanlı Devleti'nde Kız Sanayi Mektepleri, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep.
- Çetin, F. (2003). Cumhuriyet Döneminde Kadın Eğitimi, Milli Eğitim Dergisi, Sayı: 160, Güz.
- Çetin, H. (1997). Türkiye'de Üniversite Reformları, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Programları ve Öğretim Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Ankara.
- Çılgın, A.S. (2004). Genç Cumhuriyet'in Ütopyası: Gürbüz Türk Çocuğu, Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 5, Sayı: 6.
- Çimen, A. (2012). Kayıt Düzeni ve Teşkilatlanma Açısından Osmanlıda Nüfus Hizmetleri, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 3
- Çitçi, O. (1982). Kadın Sorunu ve Türkiye'de Kamu Görevlisi Kadınlar, Ankara.

- Dalkıranoglu, T. (2006). Çalışma Yaşamında Kadın İşgücü ve Cinsiyet Ayrımcılığı: Konaklama İşletmelerinde Bir Uygulama, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm ve Otel İşletmeciliği Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.
- Demir, M.(2019). Umumi Hıfzısıhha Kanunu Üzerine Bir İnceleme, Çalışma ve Toplum, Sayı: 62.
- Demirkol, K. (2012). II. Meşrutiyet Döneminde Edirne Vilayeti Hapishaneleri, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Sakarya.
- Demirkol, O.K. (2006). II. Dünya Savaşı Ertesi Değişen Sanayi Politikaları ve 1951 Sanayi Kongresi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı İktisat Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Demirtaş, B. (2008). Atatürk Döneminde Eğitim Alanında Yaşanan Gelişmeler, Akademik Bakış, Cilt: 1, Sayı: 2.
- Demirtaş, B. Küçük, M. (2008). Kız Meslek Liselerinin Günümüzdeki Sorunlarına Yönelik Öğretmen Görüşleri, Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 3
- Deniz, M. (2001). Milli Eğitim Şuralarının Tarihçesi ve Eğitim Politikalarına Etkileri, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Deniz, Ö. (2007). Cumhuriyet Dönemi Çalışma Hayatı, ÇTTAD, Cilt: 6, Sayı: 15.
- Dinç, S. (2015). Türk Eğitim Tarihinde Yapılan Milli Eğitim Şuraları ve Uygulamaları 1939-1960, Ankara.
- Dinler, V., İçli, T. (2009). Suç ve Yoksulluk Etkiselliği, Uluslararası Davraz Kongresi: Küresel Diyolog, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Dişbudak, M. (2008). Türk Kadınlar Birliği, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Doğan, İ. (2009). Dünden Bugüne Türk Ailesi, Ankara.
- Doğan, İ. (2010). Türk Eğitim Tarihinin Ana Hatları, Ankara.
- Doğramacı, E. (1989). Türkiye’de Kadının Dünü ve Bugünü, Ankara.
- Doğramacı, E. (1992). Atatürk ve Kadın Hakları, ATAM, Cilt: 8, Sayı: 24, Temmuz.
- Dulum, S. (2006). Osmanlı Devleti’nde Kadının Statüsü, Eğitimi ve Çalışma Hayatı (1839-1918), Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Eskişehir.
- Duman, D.- Bayburt, B. (2018). Türkiye İşçi Tarihine Bir Bakış ve İşçilerin İlk Kitlesele Yürüyüşü: Çorum Belediye İşçilerinin Yürüyüşü, Belgi, Sayı: 16.

- Duman, D.- Dođdu, M. (2015). 1930-1950 Dönemi Çocuk Dergilerinde Yurttaşlık Bilinci Gelişimi Kapsamında Ulus-Devlet Algısının Sağlanması: 'Türk Çocuğu-Cumhuriyet Çocuğu, ÇTTAD, Cilt: 15, Sayı: 31.
- Dumanođlu, S.C.- Yetişgin, M. (2017). Osmanlı Devleti'nde Kadınlara Yönelik Geleneksel Eğitim ve Darülmualimat'ın Açılış Gayeleri, 2. Uluslararası Çağdaş Eğitim Araştırmaları Kongresi.
- Eldes, I.Y. (2019). Sümerbank Dokuma Fabrikaları'nın Dönüşümü (1935-2019), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Ana Bilim Dalı Mimari Tasarım Programı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Er, F. (2000). Milli Şef İsmet İnönü Döneminde Çağdaşlaşma Anlayışı ve Uygulamaları (1938-1950), Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Erantepli, B. (1996). 1933 Üniversite Reformu ve Türk Üniversitelerinin Gelişim Sürecindeki Yeri, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Erdem, A.R. (2012). Atatürk'ün Liderliğinde Üniversite Reformu: Yükseköğretim ve Bilim Tarihimizde Dönüm Noktası, Belgi Dergisi, Sayı: 4.
- Erdem, Y.T.- Yiğit H. (2010). Bacıyan-ı Rum'dan Günümüz Türk Kadınının İktisadi Hayattaki Yeri, İstanbul.
- Eren, A.A. (2019). Birinci Sanayi Planı Kapsamında Kurulan Sümerbank Dokuma Fabrikalarında Sosyal ve Kültürel Uygulamalar (1935-1950), İstanbul Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Ergün, M. (1996). II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914), Ankara.
- Ernas, B. (2019). II. Dünya Savaşı Döneminde Türkiye'de Eğitim Politikaları (1939-1945), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Erol, S.I. (2015). Türkiye'de Kadının Çalışma Hayatına Katılımının Belirleyicileri, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 3.
- Ersoy, N. (2015). Türkiye'de Kadın Hekim Tarihi, Milliyet, 7 Mart.
- Ersöz, N. (2002). Türkiye'de Tek Partili Dönemde (1938-1946) Hükümetlerin Eğitim Politikası, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Elâzığ.
- Ertuğrul, G. (1991). Atatürk ve Kadın Hakları, ATAM, Cilt: 8, Sayı: 22.
- Ertuğrul, H. (2016). Türk Ceza Kanunu'nda Çocuk Düşürme Suçu, Dergi Park, Cilt: 6, Sayı: 2.

- Esenkaya, A. (1995). İnönü Dönemi Laiklik Politikası (1938-1950), Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Eser, G., Orak, A. (2015). Cumhuriyet Dönemi Kadın Eğitiminde Bir Atılım: Urfa Kız Enstitüsü, Uluslararası Sosyoloji Araştırma Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 41.
- Esmer, G.T. (2003). Türkiye ve İngiltere’de Sendikacılığın Gelişimi (1945-1980): Karşılaştırmalı Bir İnceleme, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Karşılaştırmalı Tarih Programı Doktora Tezi, İzmir.
- Ete, M. (1936). Nüfus Sayımı, Nüfus Sayımı ve Nüfus Meselesi Hakkında Fikirler, Ankara.
- Felek, B. (1940). Bekarlık Vergisi, Akşam, 19 Nisan.
- Feridun, H. (1943). Aile Bağını Kim Koparır, Yedi Gün, 12 Nisan.
- Fevzioglu, T. (1989). Atatürk ve Kadın Hakları, ATAM, Cilt: 2, Sayı: 6.
- Fırat, M. (2008). Emperyalizm Kıskaçında Türk Eğitim Sistemi, İstanbul.
- Fidan, H. (2002). Nüfus Sayımları Verileri Kullanılarak Eskişehir Nüfusunun 1930-2000 Dönemi Yaşama Ümidi Değerlerinin Belirlenmesi ve Gelecek Yıllara İlişkin Öngörüsü, Osmangazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Eskişehir.
- Garip, Ç. (2016). Köy Enstitülerinin Türk Eğitim Tarihindeki Yeri, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yaşamboyu Öğrenme ve Yetişkin Eğitimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Gedikoğlu, Ş. (1971). Evreleri, Getirdikleri ve Yankılarıyla Köy Enstitüleri, Ankara.
- Gelekçi, C. (2014). Türkiye’de Nüfus Yapısı ve Temel Özellikleri (1938-1960 Dönemi), Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 31, Sayı: 2.
- Geray, C. (1962). Türkiye’den ve Türkiye’ye Göçler ve Göçmenlerin İskanı, Ankara.
- Giorgetti, F.M. - Batır B. (2008). İsmet İnönü’nün Cumhurbaşkanlığı Döneminde Eğitim Politikaları, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, Sayı: 13-14.
- Gök, H.V. (2011). Atatürk ve İnönü Dönemi Kültür Politikaları, Ahi Evran üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir.
- Gökçe, B. (1990). Türk Kadını ve Çağdaşlaşma, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 2.
- Gökçe, B. (2010). Türk Kadınının Tarihsel Gelişimi ve Cumhuriyet Kazanımları, Anıtkabir Dergisi, Sayı: 37.
- Gökdemir, A. (1992). Türkiye’de Kadın İşgücü, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Göksel, B., (1988). Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk, Kültür ve Turizm Bakanlığı.

- Gölçek, Ş.G., Gölçek, A.G. (2019). Erken Cumhuriyet Dönemi Tekel Uygulamaları: 1920-1950 Döneminde Tuz, İspirto ve İspirtolu İçkiler ile Kibrit, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, Sayı: 30.
- Gönenç, R. (1939). Annelik ve Ödevi, Ana, Şubat.
- Gövsal, A. İ. (1941). Çoğalma Davası, Yedi Gün, 28 Temmuz.
- Gücenmez, T. (2018). Türkiye’de 1920-1960 Döneminde Şeker Sanayii’nde İşgücü Sorunu, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Güldoğan, E. (2010). Kadınları Suça İten Psikolojik Nedenler, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Ana Bilim Dalı Adli Psikoloji Programı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Gülmez, M. (1983). Türkiye’de Çalışma İlişkileri (1936 Öncesi), Ankara.
- Gümüšoğlu, F. (2019). Cılavuz Köy Enstitüsü, İstanbul.
- Gündoğdu, A. (2018). Kadınların İşgücüne Katılımını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi: Türkiye Uygulaması, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma İktisadi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ.
- Gündüz, A. (2012). Tarihi Süreç İçerisinde Türk Toplumunda ve Devletlerinde Kadının Yeri ve Önemi, International Journal of Social Science.
- Güneş, M. (2015). II. Dünya Savaşı’nda Türkiye’de Çocuk Olmak, Türkiye Cumhuriyeti’nin Ekonomik ve Sosyal Tarihi Bildiri Kitabı Cilt II., Ankara.
- Güneş, G. (2007). Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası, Famaktüel Dergi, Yıl: 2, Sayı: 18.
- Güngül, M. (2015). Cumhuriyet Döneminde Sanayileşmede Model Arayışları: İktisadi ve Siyasi Dönüşümlerin Etkileri, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı İktisat Tarihi Bilim Dalı, İstanbul.
- Gürkan, K.İ. (1941). Irkın Sıhhat Davası, Çınar Altı, 13 Eylül.
- Gürlev, S. (1944). Hayat Pahalılığının Ahlak Üzerindeki Tesirleri, Çığ, Mayıs.
- Gürol, M.A. (). Osmanlı Devleti’nde XIX. Yüzyılda Çalışma Yaşamı ve Girişimcilikte Kadın, Osmanlı Ansiklopedisi İktisat Maddesi.
- Gürsel, A. (1998). Cumhuriyet Dönemi Sağlık Politikaları (1920-1960), Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara.
- Gürtan, K. (1996). Türkiye’de Nüfus Problemi ve İktisadi Kalkınma ile İlgisi, İstanbul.
- Güzel, M.Ş. (). İzmir İktisat Kongresi’nde Kadınlar, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt: 5.
- Haçın, İ. (2014). 1939 Erzincan Büyük Depremi, Dergi park, Mart.

- Hafizoğulları, Z. (2000). İzmir İktisat Kongresi Görüşler ve Değerlendirmeler, ATAM, Cilt: 16, Sayı: 46.
- Hanilçe M.- Şeyhoğlu E, (2020). Osmanlı Devleti'nde Bir Ceza İnfaz Kurumu Olarak Hapishaneler ve Kadınlar, Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 2.
- Hatipoğlu, Ş.R. (1942). Nüfus Davamızın Gerçekleri ve Meseleleri, Ülkü, 1 Mayıs.
- Irmak, S. (1941). Nüfus Artımı, Yurt ve Dünya, Cilt: 2, Ocak.
- Irmak, S. (1945). Nüfus Sayımı, Asrın Kadını, 1 Mayıs.
- İçli, T. G. (1993). Türkiye'de Suçlular, Ankara.
- İl, S. (1990). Türkiye'de Kadın Suçluların Genel Özellikleri ve İnfaz Sürecindeki Sorunları Üzerine Bir Araştırma, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmetler Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Ankara.
- İleri, T. (2019). Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Bağlamında Kız Enstitüleri'nin Türk Modernleşmesindeki Yeri ve Önemi, Ankara üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı: 65.
- İnan, A. (1964). Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması, İstanbul.
- İnce, M. (2010). Kadın İstihdamı ve kadın İşgücüne Olan Talep Türkiye Örneği, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Afyon.
- İzgi, Ö. (1984). Atatürk'ün Eğitim ve Üniversitelere Bakış Açısı, ATAM, Cilt: 1, Sayı: 1.
- Kadioğlu, S.İ. (2004). 1933 Üniversite Reformu Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 4.
- Kaplan, L. (1997). Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- Kapluhan, E. (2012). Atatürk Dönemi Eğitim Seferberliği ve Köy Enstitüleri, Marmara Coğrafya Dergisi, Sayı: 26, İstanbul.
- Kapluhan, E. (2014). 1921 Maarif Kongresi'nin Türk Milli Eğitimindeki Yeri ve Önemi, Yalova Sosyal Bilimler Dergisi.
- Karabekir, K. (1995). Ankara'da Savaş Rüzgarları, İstanbul.
- Karadoğan, U. (2018). Meşrutiyet Döneminde Hukuksal ve Toplumsal Alanda Kadın Algısı: Nisa Hapishaneleri Örneği, Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 17.
- Karaduman, U. (2019/1). Çocuk ve Çocukluk Kavramının Tarihsel Süreçte Değerlendirilmesi, Çocuk ve Medeniyet.

- Karakaş, Ö. (2006). Atatürk İnönü'nün İki Milli Eğitim Bakanı (Saffet Arıkan ve Hasan Ali Yücel) Döneminde Kültür Siyaseti (1935-1946), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, İzmir.
- Karakışla, Y.S. (2014). Osmanlı Hanımları ve Kadın Terziler, İstanbul.
- Karakışla, Y.S. (2014). Osmanlı Kadın Telefon Memurları, İstanbul.
- Karataş, H. (1989). İktisadi Hayatta Kadın ve Sorunları, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Karaval, H. (2006). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İzmit Çuha Fabrikası, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Ana Bilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Kaya, C. (2009). Çalışma Yaşamında Kadın İşgücü Sorunları ve Örgütlenme Eğilimleri, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstriyel İlişkileri Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Kaya, K., Sevinç, G., Asoğlu, V., Sevinç, R. (2015). Cumhuriyet Dönemi (1923-1950) Tarım Sektöründeki Gelişmelerin Günümüz Kırsal Kalkınma Anlayışı ile Karşılaştırılması, Kamu-İş, Cilt: 14, Sayı: 1.
- Kaya, M., Yılmaz, C. (2016). Sanayide Yer Seçimini Etkileyen Faktörlere Bir Örnek; Türkiye Kibrit İhisarı ve Sinop Kibrit Fabrikası, Doğu Coğrafya Dergisi, 35.
- Kayalıoğlu, S.- Altıntaş O. (2020). Türkiye'de Hükümet Programlarının ve Milli Eğitim Şuralarında Alınan Kararların İlkokul Görsel Sanatlar Dersi Öğretim Programına Yansımaları: 1923-1950, Milli Eğitim, Cilt: 50, Sayı: 229.
- Kayran, M.- Saygın, S. (2019). İzmir İktisat Kongresi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 5.
- Kaymaz, İ.Ş. (2010). Çağdaş Uygarlığın Mihenk Taşı: Türkiye'de Kadının Toplumsal Konumu, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Güz.
- Kaypak Ş.- Kahraman M. (2016). Türkiye'de Kadının İnsan Hakları ve Anayasal Yansımaları, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 13, Sayı: 33.
- Kein, V. (1944). Aile Geçimsizliğinde Erkeğin Rolü, Asrın Kadını, Kasım.
- Kein, V.(1944). Aile Geçimsizliğinde Kadının Rolü, Asrın Kadını, Eylül.
- Keleş, R. (1970). Türkiye'de Şehirleşme Eğilimleri, Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi, Cilt: 25, Sayı: 4.
- Kemaloğlu, M. (2011). XI.- XIII. Yüzyıl Türkiye Selçuklu Devletinde Sosyal Zümreler, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi, Sayı: 4, Haziran.

- Kerim, E. (1997). Türkiye’de Nüfusun Tarihsel Gelişimi (1923-1990), Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Kerimoğlu, Z. (2006). 1946-1960 Arası Uygulanan Eğitim Politikası, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Keyn, V. (1944). Aile Geçimsizliğinin Sebepleri Nelerdir, Asrın Kadını, Haziran .
- Kırkpınar, L. (1999). Türkiye’de Toplumsal Değişme ve Kadın, İzmir.
- Kırpık, C. (2004). Osmanlı Devleti’nde İşçiler ve İşçi Hareketleri (1876-1914), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Isparta.
- Kısakürek, N.F. (1945). Kumar, ‘Bu Milleti Evvela Sarhoşluktan Kurtaralım’ Büyük Doğu, 14 Aralık- 21 Aralık.
- Kirby, F. (2010). Türkiye’de Köy Enstitüleri, İstanbul.
- Kocatürk, U. (1999). Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri, Ankara.
- Koç, N. (2007). Türk Kültür Tarihi İçinde Köy Enstitüleri, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, İzmir.
- Koçak, C. (1991). Sayılarla Sosyal Politika Tarihi, Tarih ve Toplum, Cilt: 16, Sayı: 92.
- Koçtürk, M., Gölalan, M. (2010). 1923-1950 Türkiye Ekonomisinin Yapısal Analizi, Üçüncü Sektör Kooperatifçilik.
- Konuk, S. (1939). Sağlık ve Biyolojik Bakımdan Nüfus İşimiz, Ana, Sayı: 14, 28 Şubat.
- Korkmaz, H. (2016). İsmet İnönü Dönemi’nde Kadın Politikaları (1939-1945), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Korkut, H. (2003). Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Üniversite Reformları, Milli Eğitim Dergisi, Sayı: 160.
- Köprülü, F. (1981). Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu, İstanbul.
- Köse, M. (2010). 1927 Nüfus Sayımı ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Afyon.
- Kurnaz, Ş. (1991). Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923), Ankara.
- Kurt, M. (2000). Millet Mektepleri, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisan Tezi, İstanbul.
- Kurt, M., Çakır, B., Demir, K. (2016). Türkiye’de Modern Yönetimin Erken Dönemleri: Genç Osmanlı Döneminde Fabrikalar, Sanayi Mektepleri ve Yabancı Uzmanlar, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, Cilt: 45.

- Kuruyazıcı, N. (1999). Farklı Bir Sürgün: 1933 Türkiye Üniversite Reformu ve Alman Bilim Adamları, Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi, Sayı: 11.
- Kutay, C. (1939). Niçin Evleniriz Niçin Boşanırız, Yeni Mecmua, Ocak.
- Kuzucu, Y. (2009). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Tekstil Tarihinin Gelişimi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı İktisat Tarihi Bilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul.
- Küçükdemirkol, O. (2006). II. Dünya Savaşı Ertesi Değişen Sanayi Politikaları ve 1951 Sanayi Kongresi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı İktisat Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Makal, A. (1999). Türkiye'de Tek Parti Döneminde Çalışma İlişkileri 1920-1946, Ankara.
- Makal, A. (2003). Cumhuriyetin 80. Yılında Türkiye'de Çalışma İlişkileri, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Gelişme ve Toplum Araştırmaları Merkezi Tartışma Metinleri, No: 62.
- Makal, A. (2007). Ameleden İşçiye, İstanbul.
- Makal, A. (2010). Türkiye'de Erken Cumhuriyet Döneminde Kadın Emegi, Çalışma Toplum Dergisi.
- Makal, A., Toksöz, G. (2015). Geçmişten Günümüze Kadın Emegi, Ankara.
- Malche, A. (1939). İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor, İstanbul.
- Memioğlu, B. (2006). 1923-1938 Tarihleri Arasında Medeni Hukuk Alanında Yapılan Devrimler, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Orta Çağ Tarihi Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Meratak, F. (1994). Türkiye Cumhuriyeti'nde Yüksek Öğretim (1920-1950), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.
- Metinsoy, M. (2017). İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Gündelik Yaşamda Devlet ve Toplum, İstanbul.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi, (1922). D. 1, C. 18, Sayı: 2, 1 Mart.
- Mutver, Ş. (1939). Çocuklar Nasıl Yetiştirilmeli, Ana, Şubat.
- Müderissoğlu, A. (1990). Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları, Ankara.
- Namal, Y. (2012). Türkiye'de 1933-1950 Yılları Arasında Yükseköğretime Yabancı Bilim Adamlarının Katkıları, Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 1.
- Namal, Y., Karakök, T. (2011). Atatürk ve Üniversite Reformu (1933), Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 1.
- Nayır, Y.N. (1939). Aile Yuvasının Sağlamlığı, Ana, Temmuz.
- Nayman, E. (1938). Çocuklarımız ve Terbiyeleri, Ana, 15 Ocak.

- Nazif, N. (1942). Evlenmeler ve Boşanmalar, Yedi Gün, 19 Ekim.
- Neumark, F. (1944). Bekarlık Vergisi, Barış Dünyası, Sayı: 4, 25 Şubat.
- Nihal, Ş. (1944). Avare Çocuklar Hele Sizler Hele Sizler, Barış Dünyası, 21 Nisan.
- Ocakoğlu, O. (2018). Osmanlı Sarayı Kadın Giysileri ve Günümüz Giysi Tasarımına Bir Uyarılama, Ulakbilge, Cilt: 6, Sayı: 30.
- Oktar, T., Mubarek M. (2018). Alan, Reji Şirketi Cibali Tütün Fabrikası İşçi Grevleri (1883-1925), Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 20.
- Oktay, A. (2005). Cumhuriyet Döneminde Okulöncesi Eğitimin Gelişimi: Tarihsel Gelişimi ve Günümüzdeki Durumu, Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu Aralık 2005, Ankara.
- Oktay, E.Y. (2014). Türkiye’de Cumhuriyet’in İlanından Günümüze Uygulanan Nüfus Politikaları, Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:7.
- Onur, B. (2005). Türkiye’de Çocukluğun Tarihi, Ankara.
- Önder, M. (2014). Türk Eğitim Tarihi, Ankara.
- Önder, N. (2013). Türkiye’de Kadın İşgücünün Görünümü, Çalışma Dünyası Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 1.
- Önk, M. (2015). Atatürk Dönemi Eğitim Sistemi Gelişmelere Bir Bakış, The Journal of Academic Social Science Studies.
- Öymen, F. (1938). Mektep Çağındaki Çocuk Terbiyesinde Mektep ve Ailenin Rolü, Ana, 15 Şubat.
- Özbil, A. (2015). Türkiye’de Savaş Ekonomisi Uygulaması Olarak Milli Korunma Kanunu (1940-1946), İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul.
- Özcan, H. (2003). Atatürk Dönemi Milli Eğitim Politikası ve Atatürkçü Düşüncenin Eğitimle Etkileşimi (1920-1938), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Özçelik, M. (2011). Mütareke Döneminde Osmanlı Hapishanelerinin Durumu, Hacettepe Üniversitesi Cumhuriyet Tarihi Araştırma Dergisi, Sayı: 14, Yıl: 7.
- Özdemir, N. (2013). Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Yol Vergisi, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, 2013.
- Özdemir, Y., Aktaş, E. (2011). Halkevleri (1932’den 1951’e), Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Erzurum.
- Özer, S. (2013). Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Bekarlık Vergisi’ne İlişkin Tartışmalar, Akademik Bakış, Cilt: 6, Sayı: 12.

- Özkan, S. (1996). 1938-1950 Arası Türkiye'nin Eğitim Kültür Politikası, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Kayseri.
- Özkan, S. (2008). Türk Eğitim Tarihi, Niğde.
- Özkan, Ş.Ö. (1990). Kadın ve Suç, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Özkurt, E. (2009). İkinci Dünya Savaşı Döneminde Tarım Politikası, Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Özlu, H. (2006). II. Dünya Savaşından Günümüze Türkiye'de Savunma Sanayii'nin Gelişimi (1939-1990), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi.
- Özodaşık, M. (1999). Cumhuriyet Dönemi Yeni Bir Nesil Yetiştirme Çalışmaları (1923-1950), Konya.
- Öztoprak, S. (1999). Atatürk Dönemi Kadın Eğitimi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Öztürk, İ. (2002). Atatürk Döneminde Alman Bilim Adamlarının Üniversitelerimizde İstihdamı Türk Bilim ve Kültür Hayatı Üzerindeki Etkileri, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Niğde.
- Parlak, M. (2018). Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Polis Gazetesi ve Polis Mecmuasına Göre Suç ve Ceza (1908-1923), Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü Suç Araştırmaları Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Peker, M. (2016). Türkiye'de Nüfusal Dönüşüm, Sosyoloji Dergisi, Sayı. 34.
- Poyraz, E.F. (2010): II. Meşrutiyet Dönemi Kadın Dergiciliği ve Türk Kadını Dergisi, İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Poyraz, Ö. (2016). 20.Yüzyılda Osmanlı'da Kadın Mahkumlar, Geçmişten Günümüze Şehir ve Kadın, Samsun.
- Raşit, K. (1941). Çocuklarına Düşkün Analar, Ana, Şubat.
- Sadullah, N. (1940). Bekarlardan Yüzde 10, Tan, 8 Nisan.
- Sağ, V. (2001). Tarihsel Süreç İçerisinde Türk Kadını ve Atatürk, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 1.
- Salim, M. (2011). Geçmişten Günümüze Türkiye'de Çocuk Koruma Politikaları ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Sarç, Ö.C. (1970). 50 Yıllık Cumhuriyet Döneminde Ekonomik ve Sosyal Bünyedeki Başlıca Değişmeler, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt: 30, Sayı: 1-4.

- Sarç, Ö.C. (1940). Türkiye Nüfusunun Tabii Artış Nisbeti, İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt: 2, İstanbul.
- Sarı, M.- Uz, E. (2017). Cumhuriyet Döneminde Köy Eğitim Kursları, Turkish History Education Journal, Cilt: 6, Sayı: 1.
- Sarıkaya, M. (2004). II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Kimsesiz Çocuklara Yönelik Kapsamlı Bir Proje, Atatürk Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 1.
- Sarıkaya, M. (2007). Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Bir Sosyal Hizmet Kurumu: Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitü Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 34.
- Sarıkoyuncu, A. (1999). Cumhuriyetin 75. Yılında Tarihsel Süreç İçinde Türk Kadının Dünü ve Bugünü, ATAM, Cilt: 15, Sayı: 43.
- Sarısaman, S. (1997). Birinci Ordu Birinci Kadın İşçi Taburu, ATAM, Cilt: 13, Sayı: 39.
- Saruç, S. (2013). Kadın Hükümlüler: Cezaevi Yaşantısı ve Tahliye Sonrası Gereksinimleri, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmetler Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Ankara.
- Semiz Y.- Toplu, G. (2019). Cumhuriyet Döneminde Devlet Tarafından Kurulan İlk Sanayi Kuruluşu Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırma Araştırmaları Dergisi, Sayı: 45.
- Semiz, Y. (2010). 1923-1950 Döneminde Türkiye’de Nüfusu Arttırma Gayretleri Mecburi Evlendirme Kanunu (Bekarlık Vergisi), Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırma Dergisi, Nisan.
- Sencer, M. (). Türkiye’de Çocuk ve Aile, Cumhuriyet Dönemi Atatürk Ansiklopedisi Cilt: 2.
- Sezer, M. (1939). Aile Hayatında İdeal Kadın, Ana, Ocak.
- Shorter Frederic, C -Miroslav, M. (1982). Türkiye’de Nüfus Artışı, Ankara.
- Siyret, M. (1945). Başiboşlar’, Büyük Doğu, 7 Aralık.
- Solmaz, Ö. (2019). II. Meşrutiyet Döneminde Kadınlar: İzmir Örneği, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Programı Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Soydan, A. (2000). Kadın Kimliğinin Oluşması Çerçevesinde Mesleki Teknik Eğitim, Boğaziçi Üniversitesi Uluslararası Kongre Bildirisi, 15-17 Ağustos 2000.
- Sungu, İ. (1938). Tevhidi Tedrisat, Belleten, Cilt: 2, Sayı: 7/8.
- Susam, E. (2010). Osmanlı Sanayileşme Hareketleri ve Teşvik-i Sanayi Kanunu, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Isparta.

- Şahin, M. (1996). Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme Uygulamalarında Yabancı Uzmanların Yeri (1923-1960), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, İzmir.
- Şanlı, H.K. (2010). Milli Şef Dönemi Maarif Vekili Hasan Ali Yücel’in Politik Konuşmalarında Ulusal Kimliğin İnşası ve Yurttaş Terbiyesi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Ankara.
- Şentürk, B. (2015). Çokuz Ama Yokuz: Türkiye’deki Akademisyen Kadınlar Üzerine Bir Analiz, ViraVerita E-Dergisi, Sayı: 2.
- Şirin, F.S. (2013). İktidar ve Çocuk, Turkish Studies, Ankara.
- Şirin, S.E. (2004). İttihat Terakki Döneminde İstanbul’da Asayişsizlik (1908-1914), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yakınçağ Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, İstanbul.
- Tak, İ. (2007). Atatürk Dönemi Eğitim Politikasının Cumhuriyetçi Karakteri”, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 1.
- Tan, M. (1979). Kadın Ekonomik Yaşamı ve Eğitimi, Ankara.
- Tanilli, S. (2007). Nasıl Bir Eğitim İstiyoruz, İstanbul.
- Tanör, B. (1996). Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980), İstanbul.
- Taşdemirci, E. (1999). Türkiye’de Üniversite Kavramının Gelişmesinde Alman Bilim Adamlarının Etkisi, Erdem, Cilt: 11, Sayı: 33.
- Taşer, S. (2006). Cumhuriyet Döneminde Üniversite Eğitiminin Yeniden Düzenlenmesi 1933 Üniversite Reformu ve Getirdikleri, Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Taşkıran, T. (1973). Cumhuriyet’in 50. Yılında Kadın Hakları, Ankara.
- TDK Sözlük, 2020.
- Tekeli, Ş. (). Kadın, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt: 5.
- Tekin, S. (2010). Osmanlı’da Kadın ve Kadın Hapishaneleri, Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt: 29, Sayı: 47.
- Tezcan, M. (1976). Eğitim Sosyolojisine Giriş, Ankara.
- Tezel, Y. (2002). Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi, İstanbul.
- Tol, N.Ü. (2015). Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde İşçi Hareketlerinin Gelişimi (1923-1946), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı İktisat Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Tonguç, E. (1970). Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç, İstanbul.

- Tonguç, İ.H. (2019). Canlandırılacak Köy, İstanbul.
- Toprak, Z. (1988). Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyeti, Kadın Askerler ve Milli Aile, Tarih ve Toplum, Sayı: 51.
- Toprak, Z. (1993). II. Meşrutiyet Dönemi'nde Devlet, Aile ve Feminizm, Ankara.
- Toprak, Z. (2017). Erken Cumhuriyet, Nüfus Sorunu ve Çocuk Ölümleri, Toplumsal Tarih, Mayıs 2017.
- Torun, E. (2002). II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'de Kültürel Değişimlere Yol Açan İç ve Dış Etkenler (1945-1960), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Programı Doktora Tezi, Ankara.
- Tosun, Ö. (1967). Suç ve Kadın, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt: 33, Sayı: 3-4.
- Tosun, T. (2010). Tanzimat'tan Günümüze Türkiye'de Mesleki ve Teknik Eğitim Politikaları, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Tuna, O. (1970). 50 Yıllık Cumhuriyet Devrinde Emek Piyasası ve İşçi-İşveren Münasebetleri, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt: 30, Sayı: 1-4
- Tuna, S. (2002). Türkiye'de Devlet İşletmeleri (1930-1940), İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul.
- Tuna, S. (2009). Köy Enstitüleri'nde Kadın Olmak, Fe Dergisi 1, Sayı: 1.
- Tunçay, M. (). Azınlıklar Nüfusu, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt: 6.
- Tunçdilek, N., Tümertekin, E. (1959). Türkiye Nüfusu, İstanbul.
- Turhanogulları, Z. (2003). Türkiye'de Tarımda Çalışanların Sosyal Güvenliği, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- TÜİK (1941), Sanayi İstatistikleri (1932-1939), Yayın No: 156.
- TÜİK, (1940), İlk Tahsil Çağındaki Çocuklar İstatistiği.
- TÜİK, (1942). Maarif İstatistiği (1939-1940).
- TÜİK, (1952). Hükümlüler İstatistiki (1938-1950) Yayın No: 337.
- TÜİK, (1953). Nüfus Hareketleri İstatistiği (1938-1951), Yayın No: 345.
- TÜİK, (1960). Boşanma İstatistikleri (1932-1940-1945-1950-1960), Yayın No: 419.
- TÜİK, (1967). Milli Eğitim Hareketleri (1927-1966).
- TÜİK, (1991). İstatistik Göstergeler (1923-1990), Yayın No:1472.

- TÜİK, (1992). İstatistiklerde Kadın (1927-1990), Yayın No: 1520.
- TÜİK, (2003). Osmanlı Sanayi İstatistik (1913-1915), Yayın No: 6949.
- TÜİK, (2011). İstatistik Göstergeler (1923-2010), Yayın No: 3641.
- TÜİK, Evlenme İstatistikleri (1932-1940-1945-1950-1962), Yayın No: 442.
- TÜİK, Evlenme İstatistikleri (1932-1958), Yayın No: 388.
- TÜİK. Sanayi Sayımları 1927, Yayın No: 584.
- Tümay, S.B. (1944). Çocuk Ölümü, İstanbul.
- Türkdoğan, O. (1977). Türkiye’de Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları, İstanbul.
- Türkdoğan, O. (1979). Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları, Dede Korkut Yay., Ankara.
- Türkoğlu, P. (2000). Tonguç ve Enstitüleri, İstanbul.
- Türkoğlu, P. (2010). Cumhuriyetin Özgün Bir Öğretmen Yetiştirme Modeli: Köy Enstitüleri, Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu, Ankara.
- Türköne, M. (1995). Eski Türk Toplumunun Cinsiyet Kültürü, Ankara.
- Uşen, Ş. (2011). Meltem Delen, Eğitimli Kadınların Çalışma Hayatına İlişkin Tercihleri: İstanbul Örneği, Kamu-İş, Cilt: 11, Sayı: 4.
- Velidedeoğlu, H.V. (1983). Toplumsal Yaşam ve Hukuk, İstanbul.
- Yalçın, H.C. (1944). Bugünkü Evlenme Bağları, Yedi Gün, 18 Haziran.
- Yalçıntaş, N. (1972). Türkiye’nin Sosyal Bünyesi, İstanbul.
- Yantur, P. (2019). Kalkınma Planları ve Yasal Çerçeve Kapsamında Kadın İşgücü: Türkiye Örneği, Lectio Socialis, Cilt: 3, Sayı: 1.
- Yavuz, B. (2001). Türkiye Tarımında Pamuğun Yeri ve Önemi (1923-1950), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Yavuz, N.- Kara A. (2020). Çoruk İli Okuma Yazma Faaliyetleri, Türkistan’dan Anadolu’ya Tarihin İzinde Prof. Dr. Mehmet Alparğu’ya Armağan, Cilt: 2, Ankara.
- Yavuz, S. (2004). Çalışma Hayatındaki Çalışan Çocuklar ve Dokumacılık Sanayinde Çalışan Kız Çocuklarının Sosyo-Ekonomik Sorunları, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Sivas.
- Yazıcı, A. (2015). Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi (1917) ve Sadreddin Efendi’nin Eleştirileri, Erzurum Kültür Eğitim Vakfı Akademi Dergisi, Yıl: 19, Sayı: 62.

- Yerlitaş, O. (2003). Osmanlıdan Cumhuriyete Sümerbank Beykoz Deri Kundura Fabrikası, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı İktisat Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Yıldırım, K. (2011). Osmanlı Çalışma Hayatında İşçi Örgütlenmesi ve İşçi Hareketlerinin Gelişimi (1870-1922), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul.
- Yıldırım, N. (2004). Türkiye’de Boşanma ve Nedenleri, Bilig Dergisi, Sayı: 28.
- Yıldız O.- Yıldız T. (2016). Türkiye Cumhuriyeti Eğitim Politikaları, Journal of Research in Education and Society.
- Yıldız, G. (2002). Osmanlı Devleti’nde Hapishane Islahatı (1839-1908), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Ana Bilim Dalı Yakın Çağ Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Yıldız, G. (2017). Gelişimi Üzerinden İşlevsel Bir Kamu Personel Rejimi, ÇOMÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 4.
- Yılmaz, A. (2010). Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Kadın Kimliğinin Biçimlendirilmesi, ÇTTAD, Cilt: 9, Sayı: 20.
- Yılmaz, E. (1996). Hukuk Sözlüğü, Ankara.
- Yılmaz, M. (2006). 1938-1960 Yıllarında Türkiye’de Kullanılan Tarih Öğretim Programları ve Ders Kitaplarının İncelenmesi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Ana Bilim Dalı Sosyal Bilgiler Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Yılmaz, M., Zoğal, Y. (2015). Kadının İşgücüne Katılımının Tarihsel Gelişimi ve Kadın İstihdamını Etkileyen Faktörler: Türkiye ve Avrupa Örneği, Econword 2015, İtalya.
- Yılmaz, S. (2019). Birinci Dünya Savaşı Dönemi’nde Kadınların Ücretli Çalışma Hayatına Katılımı: Osmanlı İmparatorluğu İle Avrupa Ülkelerinin Karşılaştırılması, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı İktisat Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Yiğit, A. (1992). İnönü Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası (1938-1950), İstanbul.
- Yurdakul, S. (1994). Çalışan Kadının Korunması, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul.
- Yurtoğlu, N. (2017). Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de İpek Böcekçiliği (1923-1950), ÇTTAD, Cilt: 17, Sayı: 34.
- Yurtoğlu, Ü. (2018). 1923-1960 Yılları Arası Hükümet ve Siyasal Parti Programlarında Tarım, Yozgat Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Yozgat.

Yücer, N. (2010). Cumhuriyet Dönemi'nde Köye Öğretmen Yetiştiren Kurumlar ve Eğitim Programlarının Değerlendirilmesi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Yüceuluğ, R. (1947). Türkiye Nüfusu Cumhuriyet Devrindeki Son Dört Nüfus Sayım Sonuçlarına Göre, Ankara.

Yürüt, B. (2017). Tanzimat Sonrası Kadın Hareketi ve Hukuki Talepleri, TBB Dergisi.

Zeybekoğlu, S. (2002). Erken Cumhuriyet Dönemi Sanayi Komplekslerinin Mekânsal Analizi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Zohrap, K. (2001). Osmanlı Meclisinde Bir Ermeni Mebus, İstanbul.

Elektronik Kaynaklar

1924 Anayasası (Erişim Tarihi: 16 Haziran 2021) www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1924-anayasasi,

MEB, Heyeti İlmîye ve Eğitim Şuraları Toplantı Tutanaqları, Talim Terbiye Başkanlığı (Erişim Tarihi: 16 Haziran 2021) http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/291644_41_heyeti_ilmîye.pdf

Sürelî Yayınlar

Açık Söz (1 Temmuz 1936)

Adımlar Dergisi (Temmuz 1943)

Akşam Gazetesi (1 Eylül 1939)

Akşam Gazetesi (12 Şubat 1941)

Akşam Gazetesi (18-29 Temmuz 1939)

Akşam Gazetesi (21 Ekim 1940)

Akşam Gazetesi (24 Temmuz 1940)

Akşam Gazetesi (25 Ekim 1940)

Akşam Gazetesi (28 Mayıs 1943)

Akşam Gazetesi (3 Haziran 1942)

Akşam Gazetesi (30 Haziran 1943)

Akşam Gazetesi (5 Ekim 1940)

Akşam Gazetesi (6 Mayıs 1940)

Akşam Gazetesi (7 Mart 1940)
Akşam Gazetesi (17 Mayıs 1939)
Akşam Gazetesi (2 Nisan 1940)
Akşam Gazetesi (22 Mayıs 1940)
Akşam Gazetesi (23 Nisan 1937)
Akşam Gazetesi (26 Aralık 1938)
Akşam Gazetesi (27 Ocak 1934)
Akşam Gazetesi (27-30 Mayıs 1939)
Akşam Gazetesi (30 Mart 1940)
Akşam Postası (8 Nisan 1940)
Ana Dergisi (15 Mart 1938)
Ana Dergisi (15 Şubat 1938)
Ana Dergisi (8 Ağustos 1938)
Anadolu Gazetesi (1 Eylül 1939)
Anadolu Gazetesi (14 Şubat 1941)
Anadolu Gazetesi (2 Şubat 1941)
Asrın Kadını Dergisi (Haziran 1944)
Aydın (1 Eylül 1939)
Cumhuriyet (1 Ağustos 1933)
Cumhuriyet (17 Aralık 1933)
Cumhuriyet (2 Ocak 1944)
Cumhuriyet (21 Mart 1944)
Cumhuriyet (3 Aralık 1943)
Cumhuriyet (3 Şubat 1929)
İkdam (19 Mart 1929)
Milliyet (19 Mart 1929)
Milliyet (30 Nisan 1930)

Milliyet (5 Ocak 1932)
Son Posta (1 Eylül 1939)
Son Posta (4 Şubat 1942)
Tan (3 Nisan 1944)
Tan (20 Nisan 1940)
Tan (23 Nisan 1935)
Tan (5 Nisan 1944)
Tan (8 Nisan 1944)
Ulus (10 Nisan 1937)
Vakit (19 Mart 1929)
Vakit (26 Mart 1942)
Vakit (3 Mart 1941)
Vakit (3 Nisan 1942)
Vatan (14 Şubat 1941)
Vatan (16 Ağustos 1940)
Vatan (16 Şubat 1941)
Vatan (16 Temmuz 1941)
Vatan (18 Nisan 1943)
Vatan (2 Mart 1941)
Vatan (20 Ocak 1942)
Vatan (24 Ekim 1940)
Vatan (24 Ocak 1941)
Vatan (30 Ocak 1941)
Vatan (4 Ağustos 1940)
Vatan (5 Aralık 1940)
Vatan (5 Ocak 1941)
Yeni Asır (5 Mart 1942)

Yeni Asır (8 Nisan 1940)
Yeni Posta (12 Ocak 1942)
Yeni Posta (26 Ocak 1942)
Yeni Posta (9 Şubat 1942)
Yeni Sabah (12 Mart 1942)
Yeni Sabah (12 Mart 1942)
Yeni Sabah (16 Ağustos 1940)
Yeni Sabah (16 Şubat 1941)
Yeni Sabah (17 Şubat 1941)
Yeni Sabah (24 Ekim 1940)
Yeni Sabah (26 Ocak 1942)
Yeni Sabah (27 Nisan 1942)
Yeni Sabah (27 Nisan1942)
Yeni Sabah (3 Şubat 1942)
Yeni Sabah (4 Ağustos 1940)
Yeni Sabah (7 Ağustos 1941)
Yeni Sabah (8 Ekim 1939)
Yeni Sabah (9 Şubat 1942)
Yurt ve Dünya (Aralık 1941)

6. EKLER

Ek 1. 1927 Yılında Çeşitli Mesleklerdeki Çalışan Sayıları⁷²⁶

Meslek	Çalışan Sayısı
Çiftçi	4.368.061
Sanayi İşçisi	299.369
Tüccar	257.355
Serbest Meslek	52.663
Memur	64.434
Hâkim	9.999
Asker	162.235
PTT	14.818
Diğer	122.281
Toplam	5.351.215

⁷²⁶ Ali Asgar Eren, *Birinci Sanayi Planı Kapsamında Kurulan Sümerbank Dokuma Fabrikalarında Sosyal ve Kültürel Uygulamalar (1935-1950)*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019, s. 116.; Orhan Tuna, “50 Yıllık Cumhuriyet Devrinde Emek Piyasası ve İşçi-İşveren Münasebetleri”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 30, Sayı: 1-4, 1970, s. 294.

Ek 2. 1938-1946 Yılları Arası Köy Kadınları Gezici Kurslarının Öğretmen ve Öğrenci Sayıları⁷²⁷

Öğretim Yılları	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı
1938-1939	1	40
1939-1940	1	75
1940-1941	11	320
1941-1942	11	284
1942-1943	33	947
1943-1944	87	1.611
1944-1945	111	2.278
1945-1946	151	3.450

⁷²⁷ Şevket Gedikoğlu, *Evreleri Getirdikleri ve Yankılarıyla Köy Enstitüleri*, Ankara, 1971, s.71.

Ek 3. Üretim Kollarına Göre Türkiye’de II. Dünya Savaşı’nda GSMH (1938 Üretici Fiyatları ile Milyon TL)⁷²⁸

Sektörler	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945	1946
Tarım	762,7	812,9	786,8	667,8	783,3	687,6	625,9	493,4	736,9
Sanayi	317,4	370,2	332,3	323,6	314,9	307,7	290,2	244,4	307,8
İnşaat	69,0	69,4	67,0	51,6	42,6	54,3	50,8	49,8	56,2
Ticaret	151,9	163,3	138,2	130,1	131,8	130,9	119,9	103,2	130,5
Ulaştırma Haberleşme	90,4	100,3	95,1	93,2	106,4	94,0	87,4	90,1	108,6
Mali Kuruluşlar	31,0	28,6	19,8	13,0	14,6	9,3	13,8	16,2	24,5
Konut Gelirleri	167,6	173,7	179,7	102,4	185,1	187,9	190,9	194,8	200,3
Serbest Meslek	96,5	106,1	100,9	91,7	95,8	86,9	83,7	72,2	93,2
GSMH	1895,7	2054,3	1927,0	1753,2	1831,1	1662,2	1591,7	1395,8	1775,9

⁷²⁸ Erkurt Özkurt, *İkinci Dünya Savaşı Döneminde Tarım Politikası*, Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisan Tezi, İstanbul, 2009, s. 112.

Ek 4. 1920-1946 Yılları Arasında Görev Yapan Milli Eğitim Bakanları⁷²⁹

Rıza Nur	04.5.1920-13.12.1920
Hamdullah Suphi TANRIÖVER	14.12.1920-20.11.1921
Hamdullah Suphi TANRIÖVER	04.3.1925-19.12.1925
Mehmet Vehbi BOLAK	20.11.1921- 05.11.1922
İsmail Safa ÖZLER	06.11.1922-07.03.1924
Hüseyin Vasıf ÇINAR	08.03.1924-21.11.1924
Hüseyin Vasıf ÇINAR	28.02.1929-07.04.1929
Şükrü SARAÇOĞLU	22.11.1924-03.03.1925
Necati UĞURAL	20.12.1925-01.01.1929
İsmet İNÖNÜ	1.1.1929-8.1.1929 (Vekil)
İsmet İNÖNÜ	09.01.1929-27.02.1929
Recep PEKER	09.04.1929-10.4.1929 (Vekil)
Cemal Hüsnü TARAY	10.04.1929-15.09.1930
Refik SAYDAM	17.9.1930-26.09.1930 (Vekil)
Refik SAYDAM	14.8.1933-26.10.1933 (Vekil)
Esat SAGAY	27.09.1930-18.09.1932
Reşit GALİP	19.09.1932-13.08.1933
Yusuf Hikmet BAYUR	27.10.1933-08.07.1934
Zeynel Abidin ÖZMEN	09.07.1934-09.06.1935
Saffet ARIKAN	10.06.1935-28.12.1938
Hasan Ali YÜCEL	28.12.1938-05.08.1946

⁷²⁹ T.C. Millî Eğitim Bakanlığı

Ek 5. Geçmişten Günümüze Milli Eğitim Şuraları⁷³⁰

Heyet-i İlmiye	1921 I. Maarif Kongresi
II. Heyet-i İlmiye	1924
III. Heyet-i İlmiye	27 Aralık 1925
I. Millî Eğitim Şûrası	17-29 Temmuz 1939
II. Millî Eğitim Şûrası	15-23 Şubat 1943
III. Millî Eğitim Şûrası	2-10 Aralık 1946
IV. Millî Eğitim Şûrası	23-31 Ağustos 1949
V. Millî Eğitim Şûrası	04-14 Şubat 1953
VI. Millî Eğitim Şûrası	18-23 Mart 1957
VII. Millî Eğitim Şûrası	05-15 Şubat 1962
VIII. Millî Eğitim Şûrası	28 Eylül-03 Ekim 1970
IX. Millî Eğitim Şûrası	24 Haziran-4 Temmuz 1974
X. Millî Eğitim Şûrası	23-26 Haziran 1981
XI. Millî Eğitim Şûrası	08-11 Haziran 1982
XII. Millî Eğitim Şûrası	18-22 Haziran 1988
XIII. Millî Eğitim Şûrası	15-19 Ocak 1990
XIV. Millî Eğitim Şûrası	23-27 Eylül 1993
XV. Millî Eğitim Şûrası	13-17 Mayıs 1996
XVI. Millî Eğitim Şûrası	22-26 Şubat 1999
XVII. Millî Eğitim Şûrası	13-17 Kasım 2006
XVIII. Millî Eğitim Şûrası	01-05 Kasım 2010
XIX. Millî Eğitim Şûrası	02-06 Aralık 2014

⁷³⁰ http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/291644_41_heyeti_ilmiye.pdf

POLİTİKA

Ablaka harbi

Milletimizin son yıllarda harp alanında verdiği kurultayın sonu... Milletimizin son yıllarda harp alanında verdiği kurultayın sonu...

İngiliz harbi deniz kuvvetleri, Almanya ve Hollanda'nın... İngiliz harbi deniz kuvvetleri, Almanya ve Hollanda'nın...

Bundan başka Almanya'nın memleketlerin kendisi... Bundan başka Almanya'nın memleketlerin kendisi...

Abdülhamid ne kadar başarılı olduğunu İngiltere Babir... Abdülhamid ne kadar başarılı olduğunu İngiltere Babir...

Liyon - Melba şekerleme fabrikası müdürlerinin muhakemesine devam edildi

Müddeumantar mahkum edilmelerini istedi. Mazunların müdafalarını yaptılar. Karar yarın tebliğ edilecek

Milli kuvvete katılmayan askerler muhakemesine devam edildi... Milli kuvvete katılmayan askerler muhakemesine devam edildi...

ma kimisi hükümetine teslim... ma kimisi hükümetine teslim...

Mazunların müdafaları... Mazunların müdafaları...

Mazunların müdafaları... Mazunların müdafaları...

Mazunların müdafaları... Mazunların müdafaları...

Mazunların müdafaları... Mazunların müdafaları...

Mazunların müdafaları... Mazunların müdafaları...

Mazunların müdafaları... Mazunların müdafaları...

Mazunların müdafaları... Mazunların müdafaları...

Mazunların müdafaları... Mazunların müdafaları...

Mazunların müdafaları... Mazunların müdafaları...

Mazunların müdafaları... Mazunların müdafaları...

Mazunların müdafaları... Mazunların müdafaları...

Mazunların müdafaları... Mazunların müdafaları...

Mazunların müdafaları... Mazunların müdafaları...

Mazunların müdafaları... Mazunların müdafaları...

Mazunların müdafaları... Mazunların müdafaları...

Mazunların müdafaları... Mazunların müdafaları...

Ne kadar memur var?

Ordu ve jandarma mensupları, askeri memurlar hariç 135,759 kişi

En çok memuru olan Emniyet Umum müdürlüğüdür; sonra Adliye, Maliye, Maarif, Posta ve Telgraf gelir

Kadın memurların sayısı 9,960

Ankara 1 (Akşam) — Bilgi devlet... Ankara 1 (Akşam) — Bilgi devlet...

En çok memuru olan Emniyet... En çok memuru olan Emniyet...

Memurların tabii vaziyetinde... Memurların tabii vaziyetinde...

En çok memuru olan Emniyet... En çok memuru olan Emniyet...

En çok memuru olan Emniyet... En çok memuru olan Emniyet...

En çok memuru olan Emniyet... En çok memuru olan Emniyet...

En çok memuru olan Emniyet... En çok memuru olan Emniyet...

En çok memuru olan Emniyet... En çok memuru olan Emniyet...

En çok memuru olan Emniyet... En çok memuru olan Emniyet...

En çok memuru olan Emniyet... En çok memuru olan Emniyet...

En çok memuru olan Emniyet... En çok memuru olan Emniyet...

En çok memuru olan Emniyet... En çok memuru olan Emniyet...

En çok memuru olan Emniyet... En çok memuru olan Emniyet...

En çok memuru olan Emniyet... En çok memuru olan Emniyet...

En çok memuru olan Emniyet... En çok memuru olan Emniyet...

En çok memuru olan Emniyet... En çok memuru olan Emniyet...

En çok memuru olan Emniyet... En çok memuru olan Emniyet...

En çok memuru olan Emniyet... En çok memuru olan Emniyet...

En çok memuru olan Emniyet... En çok memuru olan Emniyet...

En çok memuru olan Emniyet... En çok memuru olan Emniyet...

En çok memuru olan Emniyet... En çok memuru olan Emniyet...

En çok memuru olan Emniyet... En çok memuru olan Emniyet...

En çok memuru olan Emniyet... En çok memuru olan Emniyet...

En çok memuru olan Emniyet... En çok memuru olan Emniyet...

En çok memuru olan Emniyet... En çok memuru olan Emniyet...

En çok memuru olan Emniyet... En çok memuru olan Emniyet...

En çok memuru olan Emniyet... En çok memuru olan Emniyet...

En çok memuru olan Emniyet... En çok memuru olan Emniyet...

En çok memuru olan Emniyet... En çok memuru olan Emniyet...

En çok memuru olan Emniyet... En çok memuru olan Emniyet...

GÜNÜN ANSİKLOPEDİSİ

JUTLAND

Jutland adasında İngiliz ve Alman... Jutland adasında İngiliz ve Alman...

Jutland adasında İngiliz ve Alman... Jutland adasında İngiliz ve Alman...

Jutland adasında İngiliz ve Alman... Jutland adasında İngiliz ve Alman...

Jutland adasında İngiliz ve Alman... Jutland adasında İngiliz ve Alman...

Jutland adasında İngiliz ve Alman... Jutland adasında İngiliz ve Alman...

Jutland adasında İngiliz ve Alman... Jutland adasında İngiliz ve Alman...

Jutland adasında İngiliz ve Alman... Jutland adasında İngiliz ve Alman...

Jutland adasında İngiliz ve Alman... Jutland adasında İngiliz ve Alman...

Jutland adasında İngiliz ve Alman... Jutland adasında İngiliz ve Alman...

Jutland adasında İngiliz ve Alman... Jutland adasında İngiliz ve Alman...

Jutland adasında İngiliz ve Alman... Jutland adasında İngiliz ve Alman...

Jutland adasında İngiliz ve Alman... Jutland adasında İngiliz ve Alman...

Jutland adasında İngiliz ve Alman... Jutland adasında İngiliz ve Alman...

Jutland adasında İngiliz ve Alman... Jutland adasında İngiliz ve Alman...

Jutland adasında İngiliz ve Alman... Jutland adasında İngiliz ve Alman...

Jutland adasında İngiliz ve Alman... Jutland adasında İngiliz ve Alman...

Jutland adasında İngiliz ve Alman... Jutland adasında İngiliz ve Alman...

Jutland adasında İngiliz ve Alman... Jutland adasında İngiliz ve Alman...

Jutland adasında İngiliz ve Alman... Jutland adasında İngiliz ve Alman...

KANSIZLIK

KANSIZLIK... KANSIZLIK...

KANSIZLIK... KANSIZLIK...

KANSIZLIK... KANSIZLIK...

KANSIZLIK... KANSIZLIK...

KANSIZLIK... KANSIZLIK...

KANSIZLIK... KANSIZLIK...

KANSIZLIK... KANSIZLIK...

YAZI MAKİNELERİ

Cumhuriyet

20 nci yıl sayı: 6980

İSTANBUL - CAGALOGLU

Pazar 2 İkincikânuun 1944

BUGÜN Özgürün Ateşböceği DANIŞLI MATİNE YAR DANIŞLI MATİNE

Doğuda ağır savaşlar Sovyetler cenubda da taarruza geçtiler

Zitomirde Beların bir milyon askerle taarruz ettikleri tahmin olunuyor

Başvekilin hükümet dolmı sözlüğü

Basvekilin hükümet dolmı sözlüğü... (Detailed text about the government's stance and international relations, mentioning the Basvekil's speech and the situation in the East.)

Suriye ve Lübnanda Müstakil hükümetler işe başladılar

Suriye ve Lübnanda müstakil hükümetler işe başladılar... (News about the establishment of independent governments in Syria and Lebanon.)

İkinci cephe hazırlığı

Son günlerde yapılan büyük hava taarruzları istilânın mukaddemesi sayılıyor

Alman ordusunda izinler kaldırılmış, Fransada ve sahillerde acele yeni tedbirler alınıyor

Alman ordusunda izinler kaldırılmış, Fransada ve sahillerde acele yeni tedbirler alınıyor... (Reports on German military movements and defensive measures in France.)

Amerik sonuna kadar itiraz etmeye hazır

Amerik sonuna kadar itiraz etmeye hazır... (Statement regarding American opposition to certain international actions.)

"Atlantik beyanamesi önünde gölgeler beliriyor!"

"Atlantik beyanamesi önünde gölgeler beliriyor!"... (Analysis of the Atlantic Charter and its implications for international relations.)

M. Kalinin'in yeni yıl nutku

M. Kalinin'in yeni yıl nutku... (Summary of the New Year speech by M. Kalinin.)

Yoklad, Elazığ ve Isparta'da 'afidi'

Yoklad, Elazığ ve Isparta'da 'afidi'... (News about the 'afidi' (plague) in Elazığ and Isparta.)

Kendi hendesini tenkit

Kendi hendesini tenkit... (Self-criticism by a military or technical expert.)

Gar lokantaları

Gar lokantaları... (News about dining establishments in the Gar region.)

Kimsesiz çocuklar Hükümet bir milyon lira tahsisine karar verdi

Bu para ile Mus, Urfa ve Ağrıdaki çiftliklerde bu çocuklar çiftçi olarak yetiştirilecek

Balkanların mukadderatı

Balkanların mukadderatı... (Discussion on the fate of the Balkan region.)

Ankara Belediyesi İstanbul Balıkçılar Kooperatifini mahkemeye verdi

Ankara Belediyesi İstanbul Balıkçılar Kooperatifini mahkemeye verdi... (Legal action taken by Ankara Municipality against the Istanbul Fishermen's Cooperative.)

İstanbul'da usunurru 75 kurucu üyen kooperatifli 100 kurulan falura İbriz elmiş ve bu yüzden balık Ankara'da 100 yu seltmiş!

İstanbul'da usunurru 75 kurucu üyen kooperatifli 100 kurulan falura İbriz elmiş ve bu yüzden balık Ankara'da 100 yu seltmiş!... (News about the fish market in Ankara and the impact of the cooperative.)

Hoparlör lü parasitöçler

Hoparlör lü parasitöçler... (Criticism of politicians or public figures.)

100.000 liralık iş yapıp 74 lira vergi verenler

100.000 liralık iş yapıp 74 lira vergi verenler... (News about tax evasion or low tax payments.)

Kazanc vergisinde bunlar için indirim yapılacaktır

Kazanc vergisinde bunlar için indirim yapılacaktır... (News about tax relief for certain groups.)

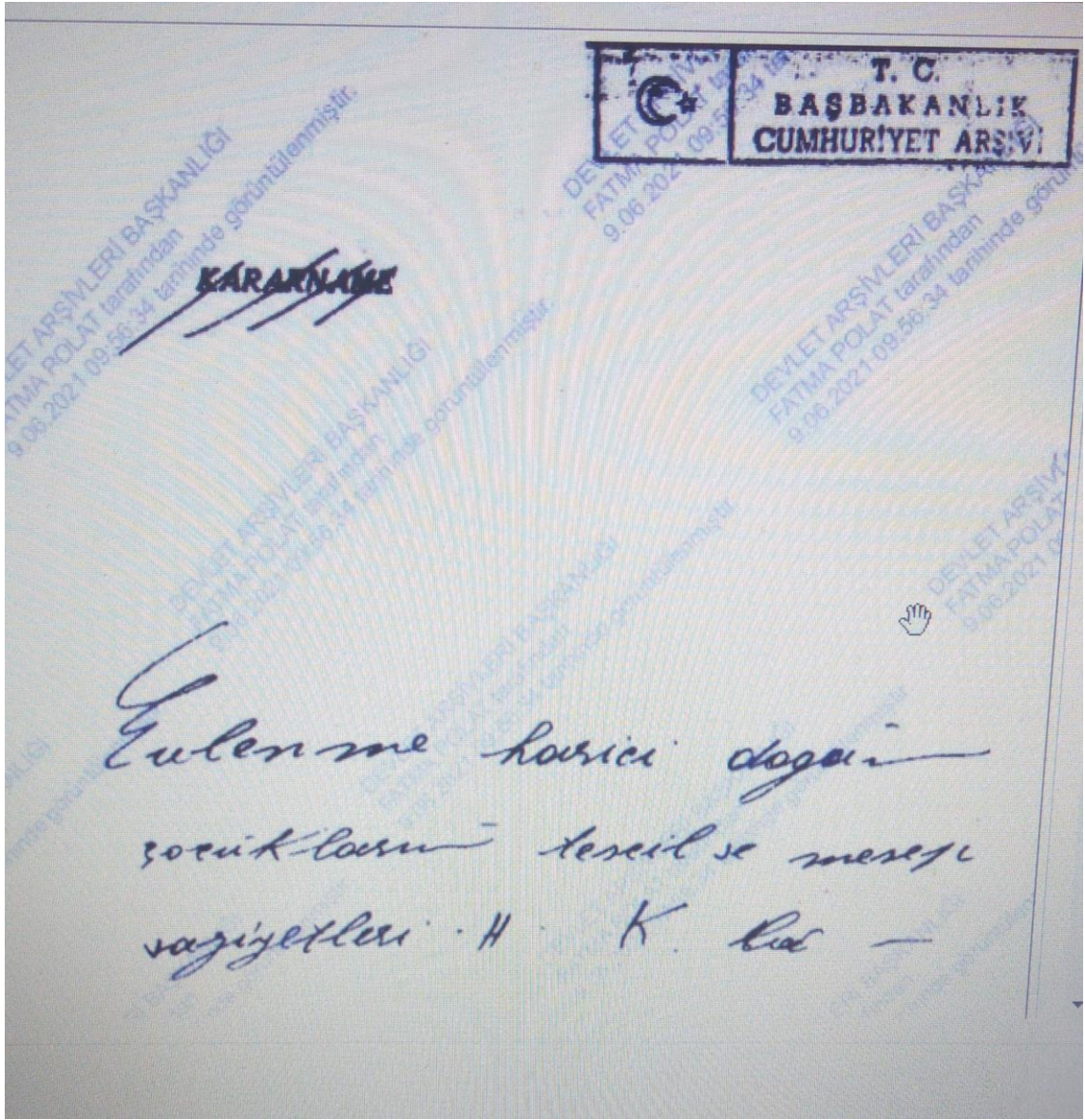
Uc operatörün ticaretine gidiliyor

Uc operatörün ticaretine gidiliyor... (News about the entry of operators into the market.)

Dişya — Su herhi diler yidip, pait herki diler... (Caption for the globe illustration.)

Ek 8. 19.03.1933 Evlilik Dışı Doğan Çocukların Vaziyetleri Hakkında Kanun (BCA, 30.18.1.2/ 34.18.6.)

DEVLET ARŞİVİ
KATILIM
15.2021

Sayı: 2985
159

Başvekil İsmet Paşa Hazretlerine

49

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Öz: 1935 umumî nüfus sayımı h.

1.- 1935 senesinde umumî nüfus sayımı yapılması hakkındaki kanun neşrolunmuştur.

2.- Bu kanunun hükümlerine tevfi kan 1934 senesinde memleketin muhtelif mntakalarında (tecrübe sayımları) yapılacaktır. Bu iş için bütçemizde kafi tahsisat vardır.

Tecrübe sayımlarının gayesi, memleketin iklim, muvasala ve içtimai şartlar itibarile yekdiğerinden farklı olan yerlerini tanımak ve sayım için alınacak tedbirleri buna göre eksiksiz bir surette hazırlamaktır.

Bu gayeyi temin için Dahiliye Vekâletile temas ve